తలదాఁచుకొనుటకుఁ దావులేక యగ్గిచేత ప్రాణము లుంచుకొని యొకయడవినుండి యొకయడవికిఁ దిరుగు నా శూరశిఖామణులవద్దఁ గనఁబడు పరస్పరప్రేమము గౌరవము వేఱొండెందుఁ గానఁబడుట యరిది. అతని యనుచరు లీకష్టములఁ బడుటకంటె ఢిల్లీ చక్రవర్తికి లోఁబడి, మరి యొక్కమాట నోట నుచ్చరించినఁ జాలు. వెంటనే వారి కే ఐటకూళ్లు, నవపుష్పసేనలు, వహించుటకుబిరుదులు, కావలసినన్ని వచ్చిపడియుండును; కాని యైశ్వర్యము రాని రాకపోనీ యన్న ముండనీ లేకపోనీ వా[illegible]మాత్ర మనరు.
రాణా వారియెడ [illegible] ముగా నున్నన్నినాళ్లు వారు వానియెడఁ గృతజ్ఞులై యుందురు.
ఈ కష్టములకు నపా [illegible] ములకుఁ దోడుగఁ బ్రతాపుని యాలుబిడ్డలు వానివద్దనే వనములలో
నుండిరి. బంగరుతో [illegible] నూఁగవలసిన యా మహారాజు చిన్నిపాపలు చెట్లకొమ్మలకు
వ్రేలఁగట్టిన గుడ్డయు [illegible] య్యలలో నూఁగవలసివచ్చె. ఒకప్పుడు మగవాఁడు యుద్ధములకుఁ
బోయిన సమయమునఁ [illegible] నాఁడువాండ్రు పగతురకు జంకి పొదలలోఁ దాఁగొన్న సమయము
న పసిచిన్నిబిడ్డలనుఁ [illegible] ములు దీసికొని పోవుండ బుట్టలలోఁ బెట్టి చెట్లకొనలఁ
వలసివచ్చెను. ప్రతా [illegible] డు గతించిన రెండువందలయేఁబదియేండ్ల తర
నయితము వనవాసు [illegible] ప్రతాపమహారాజు కునికిపట్లగు చెట్లను రా
[illegible]ష్మలను జూ [illegible] శత్రుభీతిచేతఁ బల్లమాఱు లాడవాండ్రును ప
[illegible]లసివచ్చుటచే నా [illegible] నాఁడు ప్రతాపుఁడు తన బిడ్డలను దనలో [illegible]తసికొ
[illegible]యెను [illegible]ప్పుడా భిల్లులు కొందఱు కనికరముఁ బూని యా శిశువులను గ
[illegible]సికొని పో[illegible]ము తగరపు గనులలో దాఁచి శత్రువులు దాటిపోవు వఱకు పా
గరల తల్లిదండ్రులకప్పఁజెప్పిరి.

వీరిగతి యిట్లుండ నక్బరునకు లోఁబడిన రాజపుత్రులు సమస్తసంపదలు గలిగి సుఖపడుచుండిరి. చక్రవర్తిని శరణుఁజొచ్చిన రాజపుత్రులలో ముఖ్యు లిరువురు గలరు. బికనీరు సంస్థానప్రభువుయొక్క యిరువురు కొడుకులు రాయసింగు పృథివిరాజు ననువారు.
[illegible]ర్తి యయ్యిరువురు రాచకొమరులను గడుగౌరవమున నాదరించి యందు
[illegible]సింగు కూఁతునుఁ దన కుమారుఁ డగు జహాంగీరున కిచ్చి పెండ్లిచేసెను. పృథివిరాజు మహావీ[illegible] డగుటయే గాక మంచికవియు నగుటచే రాజపుత్రులలో నెల్ల న[illegible]గణ్యుఁడని యక్బరు వానిని తద్దయు సమ్మానించె. మానవతియు సౌందర్యవతి [illegible]
సోదరుఁ [illegible]సూక్తుని పుత్రికయు నగు నొకయువతి నా పృథివిరా[illegible]
మ[illegible]

అక్బరు చక్రవర్తి తన వినోదము నిమిత్తము, తన్నుఁ గొలుచువారి వినోదమునిమిత్తము, ప్రతిమాసము తన యంతిపురమున నొక సంత జరుపవలయు నని యానతిచ్చెను. చక్రవర్తి యాజ్ఞమున జరగుటం జేసి యా సంతకు విదేశములనుండియు స్వదేశమునుండియు వర్తకులభార్యలు వచ్చి విలువసరకుల నమ్మఁ జూపుచువచ్చిరి. చక్రవర్తి భార్యలు కొమార్తెలు వారి చెలికత్తెలు దాసీజనములు మంత్రులు సేనాపతులు మొదలగువారి భార్యలు వచ్చి యా సంతలో దుకాణములు పెట్టి తాము స్వయముగఁ గుట్టి సిద్ధముచేసిన పట్టుదుస్తులు మొదలగు వాని నమ్మవలయును. అమ్మకయున్న వర్తకుల భార్య వద్దనుండి కొననైనఁ గొనవలయును. చక్రవర్తి యంతఃపురస్త్రీలు దుకాణములు పెట్టి యమ్ముటచే విలువలేని సరకులకు సయితము మితిమీఱిన వెల వచ్చుచుండెను. ఆసంత స్త్రీలే గాని పురుషులు రాఁగూడదు. చక్రవర్తి యప్పుడపుడు స్త్రీవలె మాఱువేసము వైకొని యాసంతయొక్క వైభవమును జూచుచుండును. ఆసంగతులు వెల్లడియైనపుడు రాజపుత్రులు కోపించి

…కుదుద్దేశముతోడనే యా పని చేసెనని నమ్మిరి కాని …వారు వివిధదేశముల

…త సరకుల వెలలు నాణెములు స్వయముగఁ దెలిసికొనుటకు వాని

…కు నట్లు చేసెనే కాని దుద్దతలంపున … పోవుటకుఁ బోవలేదని

…లు వ్రాసిరి. ఎట్లైనను రాజపుత్రుల కీ… యైన గట్టి యను

చేత వెనుక నక్బరునకులోఁబడి రంతంబురుకోట నప్పగించిన … ందీసంస్థాన

యాఁడువాండ్రను సంతకు రమ్మని బలవంతపెట్టకూడ దని … సంబడికలో

…ముగ వ్రాయించెను.

ఈ వింతసంతలలో నొకమా అక్బరు తన వియ్యపురాలగు రాయసిం… భార్యను జూచెను. ఆ చూపు మిక్కిలి యనర్థకమును దెచ్చెను. ఆరాజుదృష్టి తగిలిన కొలఁదికాలమున నే రాయసింగుభార్య యమూల్యములగుమణులను వెలలేని బంగారునగలను చక్రవర్తి వద్దనుండి తెచ్చుకొని కులుకుచుండె. మహాకవియగు పృథివిరాజు తన యా… కుజు… యీ దారుణపరాభవము వర్ణించుచు గొన్నిపద్యములు వ్రాసి వానియవస్థను … చెను. ఇది యెఱింగియు పృథివిరాజుభార్య సంత జరిగినపుడెల్ల నంతఃపురమున … తప్పదయ్యెను. అట్లు పోవునపు డొకసారి యామె చక్రవర్తి దృష్టిపథమునం బడియెను. …డనే యతఁ డామె జగన్మోహనాకారమును జూచి మోహపరవశుఁడయ్యెను.

ఆమె సంతలో తనకుఁ గావలసిన సరకులనెల్లఁ గొని చీకటి పడినవెను… దనమందిర వలచి నిర్జనములగు గదులుదాటి పలుచిక్కుదారులంబడి చనుచుండ గొంత

దప్పరుగు నప్పటికి యెట్టయెదుట నొకమనుష్యుఁడు దానికడ్డముగ నిలిచెను. ఆమనుష్యుని చూడఁగనే యతఁడెవ్వఁడో, యేలవచ్చెనో యామెతక్షణమె గ్రహియించెను. చక్రవర్తి మానభంగము చేయఁదలఁచి యెదట నిలిచినపుడు రాత్రి చేతనాయుధమైన లేక నొంటికత్తెయగునాకుది యేమిచేయఁగలదు? బప్పరావులవంశపుమొలక యగునీమానవతి తన తోడికోడలువంటిది కాదుగనుక వెంటనే ధైర్యముఁ దెచ్చుకొని యసహాయురాలగు తనకుఁ దోడుపడి మరణముకంటె దారుణమగు నీపరాభవమును దప్పించుమని తన యిష్టదేవతను వేఁడుకొనె. ఆదేవియు భక్తురాలి మొఱనాలకించి పులివాహన మెక్కి వచ్చి ప్రత్యక్షమై యొకఁ [illegible]ను రాజపుత్రికకిచ్చి యంతర్హితయయ్యెనఁట. ఆకత్తిచేఁబూని యావీరపత్ని డేఁగ[illegible]ని చివాలున చక్రవర్తిపైదుమికి యతఁడు మరల నామెను గొట్టఁ బ్రయత్నింపకమును[illegible] ఖడ్గము వాని కంఠముపైమోపి మరల దయఁదలచి యతనితో నిట్లనియె. “నీవు బ్రతకఁదలఁతువేని యికముందెన్నఁడు రాజపుత్రస్త్రీకి మానభంగము చేయనని ప్రమాణము సేయుము”. ఆపలుకులువిని యక్బరుచక్రవర్తి యట్లే ప్రమాణము చేసి గండముతప్పించుకొని చల్లఁగ నావలకుఁబోయెను. రాజపుత్రికయు మానరక్షణముఁ జేసికొనఁగలిగెనని సంతసించి గృహమునకుఁ బోయెను.

అనంతర మె[illegible] నాఁడు చక్రవర్తి పృథివిరాజును పిలువనంపి యొకయుత్తరమును జేతికిచ్చి చదువుమనియె. ఆయుత్తరము ప్రతాపమహారాజు తనపై ననుగ్రహము చూపవలసినదని చక్రవర్తిని వేఁడుకొనుచు వ్రాసెను. పృథివిరాజు కాలవశమున ఢిల్లీచక్రవర్తికి లోఁబడవలసివచ్చినను వానిమనసునఁ బ్రతాపునిపై నతిగౌరవముండెను. చక్రవర్తి కొలువులోనున్న మహాకవులు మహాశూరులుసైతము సంపదలను సౌఖ్యములను రోసి యాకులలములుదినుచు వనముల వసియించుచు వీరధర్మమునడపుచు నామహాశూరుని యందే గౌరవము గలిగియుండిరి. చక్రవర్తులిచ్చు నైశ్వర్యము మాన్యములు మన్ననలు నశించునుగాని కీర్తి నశించదుగదా. రాజపుత్రరక్తము గలపృథివిరాజు దృష్టికి, తురకచక్రవర్తికెన్నఁడు తలవంచి సలాముచేయని ప్రతాపుఁడు దేవుఁడువలెఁ గనఁబడుటఁ జేసి ప్రతాపుఁడు లోఁబడెనా ప్రపంచ మంతముగావలసినదేయని యతఁడు నమ్ముచు వచ్చెను. పృథివిరాజాయుత్తరముఁజదివి క్రిందఁబెట్టుచుండ “నీయభిప్రాయమేమి? అతఁడు లోఁబడునా” యని చక్రవర్తి యడిగెను. పృథివిరాజు కోపవిషాదము మొగమున దేటపడ “అతనిని నే నెఱుఁగుదును. అతఁడు దీనినివ్రాసినట్టు నశత్రువులెవ్వరో వాని పేరుపెట్టి యిట్లువ్రాసియుందురు. ఈరాజ్యమంతయు ధా

నతఁడు లోఁబడువాఁడు కాఁడు. అయిన నతఁడు లోఁబడఁదలఁచుకొనునేమో వానికి వ్రాసి కనుఁగొనియెద'' నని ప్రత్యుత్తరమిచ్చెను.

నిజస్థితియేమన నొకనాఁడు ప్రతాపుఁడు మహాకష్టములోనుండి నిరుత్సాహుఁడై యాజాబు చక్రవర్తికి వ్రాసెను. ఆ యేటికాయేఁడు గడచుచున్నదన్న మాటయేగాని యతని కష్టములుమాత్రము గడువక యంతకంత కెక్కువ కాసాగెను. అతని నమ్ముకొనిన యనుచరులు కష్టములచేతనో గాయములచేతనో క్రమక్రమముగ నంతరించిరి. శత్రువులు మాత్రము విసుగులేక వారిని బాధించుచునే యుండిరి. వేటగాఁ డుపగిది పగవాండ్రు వెనువెంట నంటి తరుముచుండుటం జేసి యొకనాఁడు వారైదు మార్లన్నము వండుకొని యైదుసారులు దినుటకు వీలులేక విడిచి ప్రాణభీతిం బఱచిరి. ఒకసారి ప్రతాపుం డడవిలో నొక చెట్టుక్రిందఁ గూరుచుండ చిన్నకూతు రేడుపు వానికి వినఁబడెను. తల్లి యాపిల్లకుఁ దినుమని యొకరొట్టె యిచ్చెను. ఆబిడ్డ సగముదిని యాఁకలి పూర్ణముగ దీరకున్నను రాత్రి కుండదను భయమున తక్కిన సగమును దాఁచుకొనెను. అంతట నొక మానుపిల్లి చెట్టుమీఁదనుండి దిగివచ్చి యా సగరొట్టె నెత్తుకొనిపోవ బాలిక వెక్కివెక్కి యేడ్చెను. అదివఱ కెన్నికష్టములకైనఁ గరుగని ప్రతాపుని మనసా చిన్నబిడ్డ యేడ్పులతోఁ గరఁగి నీరైపోయెను. "నామట్టుకు నేను సర్వసౌఖ్యములను రాజ్యవైభవమును విడిచి యీవఱకుఁ బడినట్లే యెంతకాలమైనను గష్టములఁ బడఁగలను; కాని దారపుత్రాదులను నా నిమిత్తము సుఖములను జుట్టములను బాసివచ్చిన మిత్రులను బాధపెట్టి చంపుట న్యాయము కాదు. వారంద ఱింతవఱకు నభిమానమునిమిత్తము పడవలసినన్ని కష్టములను బడినవారు. పరువుగల వీరులందరింతకుమున్నె చక్రవర్తికి లోఁబడియుండ నేనిప్పుడు లోఁబడుటతప్పుగా'' దని తనలోఁదాను విచారించి ప్రతాపుఁడు తాను లోఁబడుదునని చక్రవర్తికా యుత్తరమును వ్రాసిపంపెను.

ఎట్టకేలకు ఢిల్లీనుండి యుత్తరముపట్టుకొని యొకదూత వచ్చెను. కాని ప్రతాపుఁడు సకుటుంబముగ ఢిల్లీకివచ్చి చక్రవర్తి సింహాసనమునకెదుట మ్రొక్కవలయునని యాయుత్తరమందు లేదు. ఆజాబు పృథివిరాజే వ్రాసెను. అతఁడు మంచికవియగుటచేఁ దనవిచారము విస్పష్టము రసవంతములగు పద్యములుగ వ్రాసి యీ లేఖలోఁ బంపెను. అందుల సంగతులిట్లున్నవి. "హిందువుల కష్టసుఖములకు హిందువులే తోడుపడవలయును. ఇనను రాణా యిప్పుడు వారిని విడుచుచున్నాఁడు. ప్రతాపుఁడు లోఁబడెనేని యక్బరు జాతులనందఱ హీనముగఁ జూచు. ఈవఱకే మనలోఁ మగవారు శౌర్యధనమును

ఆకువారు మానధనమును గోల్పోయిరి. అక్బరు మనజాతివారిని వెలకుఁగొనవర్తకుఁడై యుదయపురాధీశునిఁదక్కఁ దక్కినవారిని క్రయమునకుం దీసికొనియె. నిజమయిన రాజపుత్రుఁడు గౌరవము నమ్ముకొనునా? అయిన నెంద రీపఱకు విక్రయించిరో మీరె యెఱుంగుదురు. ఉదయపురముఁ గూడ నిపు డీబజారునకు వచ్చునా? ప్రతాపుఁడు తన సర్వధనములఁ గోల్పడినను మానధనమును మాత్రము నిలుపుకొనియెనని మేము తలంచుచున్నాము. ఆశ లడుగంటుటచేత రాజపుత్రు లీవిధమున నొకనికిఁ జేయొగ్గిరి. అట్టి యవమానము పాలఁబడకుండ హమీరుని వంశస్థుఁ డొక్కఁడే యిప్పటికి మానము దక్కించుకొనియున్నాఁడు. ప్రతాపున కెక్కడనుండి సహాయము వచ్చుచున్నదని లోకులందఱు విస్మయ మొందుచున్నారు. వానియభిమానము వానిఖడ్గము వానికి సహాయము లగుచున్నవి. వానిధైర్యముఁ జూచుకొనియే యతఁడింతకాలము రాజపుత్రుల పేరు నిలువఁబెట్టె. వీరపురుషులను క్రయమునకుఁగొను నీవర్తకుఁడెప్పటికైనఁ గడతేఱక పోఁడు. మనుష్యుఁ డెల్లకాలము జీవించునా? అప్పుడు మనరాజపుత్రులందఱు నిస్సారములగు తమహృదయక్షేత్రములమీఁద దేశాభిమానబీజములను జల్లుమని యుదయపురాధీశ్వరునివద్దకు వత్తురు. ఆయభిమానము నిలుపవలసినదనియు మనుపటికన్న మెఱయునట్లుఁ జేయుమనియు రాజపుత్రులందఱు వేఁడుచున్నారు''.

ఈయుత్తరముఁ జదువుకొన్నపిదపఁ బ్రతాపుఁడు చక్రవర్తితో సంధిచేసికొను తలంపు మానుకొనెను. తన స్వజనమంతయుఁ దనమీఁదనే యాసలుపెట్టుకొని యున్నవారు గావున వారి యాస లడుగంటఁ జేయఁగూడదని యేమయినఁగాని నేను లోఁబడనని యతఁడు నిశ్చయించుకొనెను. కాని ప్రస్తుతస్థితినింబట్టి చిత్తూరు మరలఁ బట్టుకొనుటకు వీలులేదని గ్రహించి యతఁడు మీవారురాజ్యమును విడిచి తురకల బాధలేని మఱి యేదేశాంతరములకైనఁ బోయి తన్ను నమ్ముకొన్న బంట్లతోఁ గలసి క్రొత్తరాజ్యమును స్థాపించి యచ్చట సుఖింపఁ దలఁచుకొనియెను.

మొగలాయీలకు మూలపురుషుఁడును రాజపుత్రులకు మహాశత్రువు నగుబేబరు తన పిత్రార్జిత మగు సమర్కందు విడిచి కాబూలురాజ్యము స్థాపించి యటనుండి మరల పగతురచేఁ దఱుమఁబడి ఢిల్లీ రాజధానిం జేసికొని తనవంటివారికి మార్గదర్శి యయ్యెనని జ్ఞప్తికిఁ దెచ్చుకొని ప్రతాపుఁడు తనతలంపు నెఱవేర్పఁ దలఁచెను. రాణా సింధునదీ పరిసరభూములకుఁ బోయి కాపురముండుననియు వానితో నెవ్వరెవ్వరు పోయి వాని సుఖదుఃఖముల ననుభవింపఁ దలఁచిరో వా రందఱు బయలుదేఱవలయు ననియు మీవారెల్ల మ్రోగఁజొచ్చెను. అప్పు డనేకులు రాణా ననుసరింపఁదలంచిరి. వారి నందఱం

దీసికొని ప్రతాపసింగు కొండలు దిగి యడవులు దాటి సింధుదేశపు టెడారి మొగకు వచ్చెను. అక్కడ విడిసియుండ 'భామసా' యను నతనినద్దనుండి యొకరాయబారి రాణాకడకు వచ్చెను. భామసాయు వానిపూర్వులు పలుతరములవారు మీవారురాజుల వద్ద మంత్రులైయుండి యింతింత యనరాని ధనమును గణించిరి. అప్పుడు భామసావద్ద నిరువదియైదువేల సైనికులకు పండ్రెండు సంవత్సరములకును కెంతధనము కావలయునో యంతధన మింట మూలుగుచుండెను. ఆవచ్చిన రాయబారి ప్రతాపుని దర్శనముచేసి భామసా కావలసిన ధనమంతయు నీయఁదలఁచుకొన్నాఁడనియు పాఱిపోవక మీవారు దేశముయొక్క ప్రతిష్ఠను నిలువఁబెట్టుటకు మఱియొకమాఱు యుద్ధప్రయత్నముఁ జేయఁ దగుననియుఁ బ్రార్థించెను.

ప్రతాపుఁడు దేశమును విడిచిపోయెననివిని చక్రవర్తిసైనికులు సంతసించి యతఁడు సింధుదేశపు టెడారిలో నెక్కడనో త్రాఁగ నీరులేక వడఁగొట్టి చచ్చియుండు నని నమ్మి కోటలలోను పట్టణములలోను మిక్కిలి యశ్రద్ధగా నుండిరి. అట్లుండ నాకస్మికముగఁ బ్రతాపుఁడు వచ్చి పడెపడె నని యడవులఁ గొండల గొప్పవాఁడుక పుట్టెను. పుట్టినతోడనే ప్రతాపుని సైన్యము నడచినదారి యంతయు పీనుఁగుపెంటలయ్యె యతఁడువచ్చిన యానవాలుఁ జూపెను.

మీవారుదేశమునఁ జక్రవర్తికి స్వాధీనమయిన భాగమంతయుఁ బ్రతాపుఁడు నాశము చేసెను. ఇది ప్రారంభించిన సంవత్సరము లోపుననే యజమీరు చిత్తూరును దక్క దక్కిన మీవారుదేశము రాణా స్వాధీన మయ్యెను. ఇట్లయినపిదపఁ గొంతశాంతి నొంది ప్రతాపుఁడు తన ప్రాంతపగతుఁ డగుమానసింగు మీఁదఁగల యక్కసుఁ దీర్చుకొనఁదలఁచి యాతని రాజ్యమందలి ముఖ్యవర్తకస్థానముం గొల్లఁగొని యపార మగు ద్రోపుడు ధనమును మీవారునకుఁ దరలించుకొనిపోయెను.

పరాభవము నొందిన మానసింగునకుఁ దప్పఁ దక్కిన రాజపుత్రుల కందఱకు రాణామీఁద మహాభిమాన ముండుటచే నక్బరు నాతని నేమియుం జేయఁజాలఁడయ్యె. దానికిం దోడుగాఁ గొన్నిజిల్లాలు చక్రవర్తి యధికారమును దిరస్కరించెను. అదిఁగాక యక్బరునకు వార్ధకావస్థవచ్చెను. ఆసమయంబున గృహకలహములుఁగూడ నెక్కువయ్యెను. ఆతని కొడుకులలో నిద్దఱు తెగత్రాఁగి యొడలు తెలియక చచ్చిరి. జ్యేష్ఠకుమారుఁ డగుసలీము (జహంగీరు) తండ్రిని ధిక్కరించి గృహము విడిచిపోవుటయేగాక

తండ్రికిఁ బ్రాణమిత్రుఁడు, మహాపండితుఁడు, సజ్జనుఁడు నగు నబులుఫేజలను వానిని నిష్కారణముగఁ జంపించెను. కోగ్రహాచ్ఛిద్రములచే మనోవైకల్యము నంది యక్బరు రాజస్థాన వ్యవహారములను మునుపటియట్లు శ్రద్ధగాఁ జూచుట మానెను.

అయిన నక్బరుచక్రవర్తియు ప్రతాపుని కన్న నెక్కుడు కాలము బ్రతికెను. ప్రతాపుఁడు బహుకష్టములఁ బడి చీమునెత్తురు శత్రువులకు ధారవోయుటచే నకాలము నంది ముసలివాఁడై త్వరగ మృతినొందెను. ఎంతశ్రమపడినను ప్రతాపుఁడు చిత్తూరును బట్టుకొనఁ జాలఁడయ్యెను. తనకొడుకగు నమ్రా యప్రయోజకుఁడగుటచే ముందుముం దానగరము బట్టుకొను నాశయు విడచెను. చిత్తూరు పట్టుకొనక తన రాజధానిఁ బ్రవేశింపఁగూడదని యతఁడు ప్రతినఁ జేసినందున నుదయపుర సరోవరము చెంత జాని కట్టించుకొన్న గుడిసెలోనె యామరణాంతము వసించెను.

అడవులలో గాయలు పంక్తులని పగతురతో యుద్ధములు చేసినంతకాలము ప్రతాపుఁ డేయాయాసమ్మునుఁ గనఁడుగాని కష్టములు గడపి యిల్లుసేరినపిదప వాని దేహము క్రమక్రమమున దుర్బలమై రోగభూయిష్ఠమయ్యెను. వ్యాధి యంతకంత కెక్కుడుకాఁగా రాణాకు మరణసమయము సన్నమయినదని బంధుమిత్రులందఱు చుట్టుంజేరిరి. అతఁడు మరణ వేదనఁబడుచు నోటిలో నేదియో గొణుగుకొనుచుండ నది చందావతువంశస్థుఁడు విని దగ్గఱకుఁబోయి నీప్రాణము సుఖముగా పోకపోవుటకు. నీకున్న విచారమేమి" యని యడిగెను. ప్రతాపుఁ డానీరసములోనే కొంచెమోపికఁ దెచ్చుకొని మెల్లన నిట్లనియె. నాయనా! మీరుకంఠములలో ప్రాణములుండగా మనరాజ్యమును తురకవానికి లోఁబఱచమని నాచేతిలో చేయివేసి ప్రమాణము చేయువఱకును నాప్రాణము పోదు. ఆమాట శ్రవణానందముగా విని పోవలెనని యున్నది." అని చెప్పి తనకొడుకును గూర్చి వెండియు నిట్లనియె. "ఉమ్రా నావలెనీచిన్న గుడిసెలోఁ గాపురము సేయనొల్లఁడు. ఈజీర్ణశాలలు పీకి యిచ్చోట వాఁడు పెద్దపెద్ద భవనములు కట్టును. అటుపిమ్మట నతి సుకుమారుఁడై కూర్చున్నచోటనుండి లేవలేక పోవును. మననెత్తురు ధారవోసి మనము సంపాదించిన యీ మీవారు దేశమును వాఁడు సుఖముమరఁగి నిష్కారణముగ గోల్పోవును."

మరణమునకు సిద్ధముగనున్న యామహారాజు మాటలువిని రాజబంధువులైక కంఠ్యముగ నిట్లనిరి. "చిత్తూరు మరలఁ బట్టుకొనువఱకు, మీవారునకు సంపూర్ణ స్వాతంత్ర్యము వచ్చువఱకు యీగుడిసె నీగుడిసెపాళెమునఁనే యుండుఁదుఁగాని యచట మేడలు గిడలు కట్టము. మేము మీగద్దియానగాఁ బ్రమాణముఁ జేయుదుము. ఉత్రమూకూడ మీ యానఁ దప్పకుండునటుల నడిపించెదము."

ఈమాటలు వెడలినతోడనే రాణా వెనుకకు పడిపోయి ప్రాణములు విడచెను. ప్రతాపసింగు రమారమి యిరువదియైదు సంవత్సరములు మేవారు రాణాయయి యుండెను. కాని యాకాలమున స్వల్పభాగమే రాజ్యపాలనమందునను విశేషభాగము కష్టములఁబడి యుద్ధములు చేయుటయందును జరుపఁబడెను.

షోడశరాజకుమార చరిత్రము.

తనకుమారునివిషయమై రాణాప్రతాపుఁ డనుకొన్నదంతయు నిశ్చయ మయ్యెను. ప్రతాపునిశరీరము దహనమయినతోడనే వానిపుత్రులు మంత్రులు సామంతులు వాని చెప్పినమాటలు మరచిరి. పెద్దకొడుకగు నమ్రా సింహాసన మెక్కెను. కానియతఁడు బాల్యమునుండియుఁ గడుపునిండఁ గూడు, కంటినిండ నిదురయు లేక కష్టపడుచు నడవులఁ జరియించుటచే రాజ్యప్రాప్తియయినపిదప నింటిపట్టుననుండి సుఖపడఁ దలఁచి భోగపరాయణుఁడై వీరధర్మముల మరచెను. అదియునుగాక నిరంతరము రణకేళికిఁ బురికొల్పుతండ్రి లేకపోవుటచేఁ జక్రవర్తి యంతవానితోఁ దనవంటియల్పుఁడు వైరముఁ గొనుట యనుచితమని యమ్రా కయ్యమును మానుకొనెను.

ప్రతాపుని మరణానంతరము, అమ్రా మున్ను తండ్రి నిర్మించుకొన్న కుటీరము తీసివైచి స్ఫటికపురాళ్ళతో నొకదివ్యమందిరముఁ గట్టించి యందు హంసతూలికా తల్పంబులం బొరలుచు వేశ్యాంగనల యాటపాటలం జొక్కుచు నిలువుటద్దంబులలోఁ దనముద్దియల చెలువంబులు గనుంగొని మురియుచు విషయాసక్తుఁడయి లోకంబు మరచి కొంతకాలంబు పుచ్చె. అటులుండ నట డిల్లీపురమున 1605వ సంవత్సరమున నక్బరు చక్రవర్తి మృతి నొందెను. అనంతరము వానికొడుకులలో హతశేషుఁడగు సలీము జహాఁగీరను బిరుదముతో సింహాసన మెక్కెను. జహంగీరన జగమంతయుఁ గెల్చినవాఁ డని యర్థము. అతఁ డక్బరునకు రాజపుత్రస్త్రీవలన కలిగిన కొడుకగుటచే హిందువులయెడఁ గొంత యభిమానము గలదు; కాని యతఁడు పట్టిత్రాగుఁబోతు. హిందువులమీఁదఁ నెంత యభిమాన మున్నను దనయధికారము నిరాకరించు రాజపుత్రులబంటుఁదనము సహింపనివాఁ డగుటచే జహంగీరు తండ్రిపోయిన కొన్నినాళ్ళకే యొకసేనఁగూర్చి యమ్రా మీఁదికిఁ బంపెను.

మొగలాయిసేనలను జూచినతోడనే రాజపుత్రులకుఁ గోపాగ్ని మరలఁ గొంచెము ప్రజ్వరిల్లెను. ఆమహావీరు లందఱు క్రొత్తగా నభ్యాసము చేసికొన్న భోగములను విడిచిపెట్టి వీరరసశోభితులయి పగతురఁ జంపుటయో తాము దెగటారుటయో కావలయునని

నిశ్చయించుకొని గుఱ్ఱముల నెక్కి మహారాణా యగు సుమ్రాకడకుఁ జని తమకు సేనాధిపత్యముఁ జేయుమని వాని నడిగిరి. ఆశూరులు వచ్చునప్పటి సుమ్రామే నొత్తనిమెత్తని పాన్పులం బవ్వళించి వారివిన్నపములఁ జిత్తగించి వారి కిట్లనియె. “నేను నూఁగుమీసములవయసునాఁడే మహాయుద్ధములఁ జేసి విసిగియుంటి చక్రవర్తితోఁ బోరుట మన నాశముఁగోరుట. కావున యిప్పు డయిన బుద్ధిగలిగి వైరము మానుకొనుట యుచితము.”

అప్పలుకులు చెవులఁబడుటయు రాజపుత్రవీరులు తెల్లపోయి యొండొరుల మొగంబులు చూచుకొని లోలోపల గొణుగుకొనుచుండ నప్పుడు చందావతువంశజుఁ డగుశలుంబ్రా కర్తవ్యము యోచించి యూరకొనినఁ గార్యము చెడునని యొకసాహసము చేసెను. రాణా యున్నమేడమీఁద విలువగల రత్నకంబళములు పఱచి యుండెను. ఆకంబళములపై పరుపు చేసి యాబట్టలు కదలకుండ కొనల నిత్తడిగుండ్లెత్తు పెట్టి యుంచిరి. శలుంబ్రా యాయిత్తడిగుండ్లలో నొకటి తీసికొని రాణాకెదురుగా నున్న పెద్దనిలువుటద్దముపయి విసరెను. తోడనే యాదర్పణము వేయితునుకలయి పడియె. పిమ్మట శలుంబ్రా సాటి రాజపుత్రులఁ జూచి వీరులార! గుఱ్ఱము లెక్కుఁ డెక్కుఁ డని పురికొల్పి రాణా చేయిపట్టుకొని పాన్పునుండి బలవంతముగ లేవఁదీసి యతనియిష్టము లేకయే “గుఱ్ఱ మెక్కు మెక్కుమని” బరబర లాగికొని పోఁ జొచ్చెను. శలుంబ్రా యొక్క మొండితనమునకు మహారాణా కడు కినుకఁబూని ‘ఓరీ రాజద్రోహీ రాజద్రోహీ’ యని యఱచుచు వానిచేతినుండి వదిలించుకొనుటకు గిజగిజ తన్నుకొనఁ జొచ్చెను. కాని సాటిసామంతు లందఱు శలుంబ్రాపక్షము బూనుటచే వానిరోదన మరణ్యరోదనము కాఁగా నతఁడు కోపము పట్టఁజాలక రోషమున వావిడిచి యేడ్వసాగెను. అతం డేమి చేసినను లెక్కసేయక శలుంబ్రా రాణాను గుఱ్ఱముమీఁదఁ గూలవేసి నడిపించుకొని పోవఁజొచ్చె.

అట్లు కొంతదూరము చనినపిదప సుమ్రా కోపమణచుకొని యేడుపుమాని యంతటి యెడలఁ బ్రసన్నుఁడయి వారివందనము లందుకొని శలుంబ్రాను బిలిచి “నీవు మంచిపని చేసితివి. నీమోటతనముచేతనే నా కిప్పుడు బుద్ధి వచ్చినది. లేనిచో నప్రతిష్ఠపాలయి పోవుదునుగదా? ఇదె చూడు నా దెబ్బ మీపూర్వపు రాణా చేసినంతపని చేసెద” నని వీరాలాపము లాడుచు సంగరమునకు సైనికులఁ దోడ్కొనిపోయె.

అవ్విధంబున సుమ్రా పౌరుషోక్తులు పల్కుటచేత రాజపుత్రసైనికుల కుత్సాహము పొంగిపొరలెను. ఆయుత్సాహముతో రణమునకుఁ జని వారు తురకసేనల నవలీలగా

నోడించిరి. ఓడిపోవుటచే మఱింతపౌరుషము దెచ్చుకొని యెట్లయిన రాజపుత్రుల నోడింపవలెనని చక్రవర్తి యుమ్రామీఁదికి రెండేండ్లతరువాత మఱియొక సేననంపెను. ఈ సేనయు వెనుకటి సేనగతినే పొందవలసి వచ్చెను. అందుచే జహాంగీరు రోసముఁ జెంది మోసముచేత రాజపుత్రుల జయింపవలెనని యెంచి చిత్తూరుపురమన్న రాజపుత్రులకు మిక్కిలి ప్రేమ యనియు దానినిమిత్త మెంద రెందరో ప్రాణముల విడిచిరనియు నెఱిఁగినవాఁడు దానికి వానిని రాణానుజేసి యేలుకొమ్మనియె. ఈసూగ్రుఁడు ప్రతాపుని తమ్ముఁడు. ఈతఁ డన్నతోఁ గలహించి దేశద్రోహియయి డిల్లీచక్రవర్తిని గొలువఁ బోయిననాఁట నుండియు నచ్చటనే యుండెను.

సూగ్రా పాడుపడిన చిత్తూరులో రాజ్యముచేయుట వల్లకాటిలో రాజ్యముచేయుటగా భావించెను. పాడుపడిన దేవాలయములలోను, దిబ్బలయిన మేడలలోను వానికంటికి దయ్యములు భూతములు దేవతలు నప్పుడప్పుడు కనఁబడుచున్నట్లు దోఁచెను. తురక బంట్లసాయముతోఁ దనపూర్వులపట్టణము నేలుటకు వచ్చిన యావీరునకు వీరరసము జారి వెనుకటిసంగతులు జ్ఞప్తికి వచ్చి భయము క్రమ్ముఁజొచ్చెను. ఎంతకాల మతఁ డక్కడ వేచియున్నను తనవెంటవచ్చినతురకబంట్లుఁ దానును దప్ప దేశస్థులు బంధువులు నెవ్వరు నచ్చటికి రారయిరి. అట్లుండఁగా నొకనాఁడు పురదేవత వానికిఁ గనఁబడి వాని నచ్చోటు విడిచిపొమ్మని యాజ్ఞాపించెను. అందుచే నతఁడు కడు వెఱచి యచ్చట నుండఁజాలక నగరమును స్వాధీనము చేసికొనవలసిదని యుమ్రాకు వర్తమాన మంపి వాని భటులకుఁ గోట నప్పగించి యాతఁడు డిల్లీకిఁ బోయెను. చక్రవర్తి వానిపై నలిగి యేల వచ్చితి వని యడుగ నతఁ డామాట కుత్తరముచెప్పక యొరలోనుండి కత్తి యూడఁ బెరికి పొడుచుకొని చచ్చెను. చేసినరాజద్రోహమునకు నాత్మహత్యకు వానిని హిందువులు తురకలు నేకగ్రీవముగ నిందించిరి.

చిత్తూరు దొరకుటచే రాజపుత్రుల కుత్సాహము మఱింత హెచ్చెను. పాడుపడి యుండుటచేఁ జిత్తూరురాజపుత్రుల కంత ప్రయోజనకారి కానందున నమ్రా వెంటనే దానిని యెప్పటియట్లడవిమృగములకు విడిచిపెట్టి యప్పటికిని మొగలాయీల స్వాధీనములోనుండి ప్రధానము లగుదుర్గములఁ గొన్నిటిని బట్టుకొనఁ దలంచెను.

అట్లు యుద్ధసన్నాహము సేయుచుండ వానికి బదునాల్గురు రాజకుమారులు వచ్చి తోడ్పడిరి. ఆకుమారులచరిత్ర యీక్రింద సంగ్రహముగా వ్రాయుచున్నాము. కలఁడు గదా ప్రతాపసింగునకు సూక్తుఁ డనుసోదరుఁ డొకఁడు. అతఁడును దేశద్రోహియయి

తురకలలోఁ గలసి యన్నతో యుద్ధము చేసి వాల్డిఘాటుయుద్ధములోఁ బ్రతాపుఁడు పాఱిపోవుచుండ వానిఁ దరుముకొనిపోయి యెట్టకేలకు సోదరుని ప్రాణములు కాపాడెను. అతఁడు తనకడపటిదినముల చక్రవర్తిని విడిచి భింసురాకోటలో గడపెను. చనిపోవునప్పటి కతనికిఁ బదునేడుగురుకుమారు లుండిరి. అతఁడు మృతినొందినతోడనె పెద్దకొడుకు భాంజీ యనునతఁడు తములను వంచింపఁ దలఁచి వారిం జూచి "నేను కోటఁ గాచుచు నిక్కడ నుండెదను. మీరుపోయి నాయనగారి కుత్తరక్రియలు సేయుఁ" డని చెప్పెను. అన్నమాటలు నమ్మి వారంద ఱపలకుం జని తండ్రి కగ్నిసంస్కారము నుత్తరక్రియలును చేసి మైలవెళ్ళినవెనుక మరలఁ గోట కరుగ భాంజీ వారిని లోపలికి రానీయక కోటతలుపులు వేయించి యందఱను బోషించుటకుఁ దనకు శక్తి చాలదు గావున వేరొకతావునకుం బోయి యెవరిపొట్ట వారు పోసికొం డని యాన

షోడశ రాజకుమారులు సోదరునాజ్ఞ శిరసావహించి తమయాయుధములును తమ గుఱ్ఱములం దమ కిచ్చినచోఁ దొలఁగిపోవుదు మని చెప్పిరి. భాంజీ సరే యని వాని నీయ వారందఱు విదేశములకు బయలుదేరి తమలో నొకఁ డగు యచలుని సేనాపతిగఁ జేసికొని మహాబలశాలి యగు బలుఁ డనువానిని రెండవసేనాపతిగా నియమించుకొని చనిరి.

ఆసోదరు లట్లు బయలుదేరి మీవారునకు దక్షిణమున రహతూరువంశస్థులపాలనములో నున్న యీడూరు గ్రామమునకుఁ బోవ నపుకట్టిరిగాని పయనము తుదముట్టక మునుపే యచలుని భార్య ప్రసవవేదన పడ నారంభింప వారందఱు మరుగుతావు వెదుక నారంభించిరి. ఆ రాత్రి వర్షము విరామములేక దిష్ఠరించెను. ఎంత వెదకినను వారికి గోష్పద మంతచో టయిన నాయాపత్సమయమునందు దొరకకపోవుటచే నెట్టకేలకు వా రొకపాడుదేవాలయమును గనిపెట్టి కొంచెము బాగుచేసి యామెను దానియందుఁ బ్రవేశపెట్టిరి.

ఆజడివానకు నానినాని యాగుడిరాతిదూల మొకటి జారి యామెపైఁ బడుటకు సిద్ధముగ నుండ దైవవశమున బలుఁడు దానిని జూచి వెంటనే యత్తావున కరిగి తనతల బోటువెట్టి రాయి పడకుండఁ జేసెను. ఇంతలో నచలుఁడు మొదలగుసోదరు లాస్థితిఁ జూచి చేరువచెట్టు నరికి దానిం దెచ్చి బోటువెట్టి భీమబలుం డగు బలు నీవలకు లాగిరి.

ఆరాత్రి యచలుని భార్య యాపాడుగుడిలో నొకకుమారునిం గనియెను. ఏదో భాగ్యము గల్గునని పుట్టినదాశతో వారు పోవుచుండుటచే నపుడు గల్గిన యాబిడ్డను

వారాహుఁ డని పేరుపెట్టిరి. అనంతర మాసోదరులు యీడరు గ్రామమునకుం జన నా పురాధిశుఁడు వారి నాదరించి తగినబసలు మాన్యములు నిచ్చెను. అక్కడ వారు సుఖముగ కాలక్షేపము సేయుచుండ నొకనాఁడు మీవారుదేశపుమంత్రి యాదారిం బోవుచు భార్యాసమేతుఁడయి యూరుబయిటిగుడారములలో విడిసెను. అప్పుడు పెద్దగాలివాన సంభవింప దానిచే గుడారము లెగిరిపోవసాగెను. మంత్రియు భార్యయు నిలువ నీడ లేక యిబ్బందిపడుచుండ బలుఁడు నచలుఁడు వారిదుస్థితి విని తొల్లి తాము నట్టిదురవస్థనే బడియుంటి మనుమాట జ్ఞప్తికిఁ దెచ్చుకొని వారిం దమయింటికిఁ బిలుచుకొని వచ్చి యుపచారములు చేసి యాదరించిరి.

ఆమంత్రియు వారియాదరణంబునకు మహానందభరితుఁడయి వారినందఱఁ దనతో నుదయపురమునకు రమ్మనియు వచ్చినచో రాణావద్ద దగినయుద్యోగముల నిప్పింతుననియు వారియన్న యగుభాంజీ మరియొకలా గనుకొనకుండ తాను సర్ది చెప్పుదుననియు నొక్కి చెప్పెను. కాని యచలుఁడు వానిమాటల కీయకొనక పిలువనిపేరంటముగ పోయినచో లోకువ యగునని స్వగౌరవము కాపాడుకొనఁ దలఁచి మాజ్ఞాతి యగు రాణా వర్తమాన మంపినచో వత్తుమనియు లేనిచో నచ్చటనే యుందుమనియుఁ జెప్పెను.

మీవారురాణా ఢిల్లీచక్రవర్తిపై కప్పుదు పోవ యత్నించుచుండ మంత్రి సూక్తుని కొడుకులఁ గైకొని యాపదునార్గురి నచ్చటికి రావించెను. అంతకుమున్నె సూక్తవంశమునం దగ్రగణ్యుఁ డగుభాంజీ రాణాకుఁ దోడుసూపుట కచ్చటికి వచ్చి యుండెను. అతఁ డందఱికన్నఁ బెద్దవాఁ డైనను వానిమాట సరకుసేయక యెల్లవారును వానితమ్ములయందే యనురక్తులయిరి. మహాసాహసుఁ డగుబలుఁడు శూరులగు తత్సోదరులు కడు విధేయులయి పనులు సేయుటచే రాణాకు వారియందే యనుగ్రహ ముండెను. అందు ముఖ్యముగ బలుఁడు రాజానుగ్రహపాత్రుఁడు. రాత్రులు మంచు గురిసినా వెంటనే బలుఁడు చెట్లు నరికి రాణాకొఱకు సెగల్లు వేయును. సేనలు తురకలతోఁ దలపడి నా పగతురం బారఁద్రోలుటలో మొదటివాఁడయి యాబలుఁడే యొడలెఱుంగక యుద్ధము సేయును. అట్లొడలు దాఁచుకొనక పనిసేయు నాషోడశరాజకుమారులమీఁద నింతింత యనరాని యనుగ్రహము గల్గి సంతోషపరవశుఁడయి రాణా యొకనాఁడు తనసేన లిఁక ముందు యుద్ధమునకుఁ బోవునప్పుడెల్ల యీసూక్తవత్సులే సేనలను నడపవలసినదని శాసించెను. ఇది రాజపుత్రులకు రాణా చేసెడిగౌరవములలో మిక్కిలి గొప్పవి. చిరకాలమునుండి యీగౌరవము చంద్రావతువంశస్థులకుఁ జెల్లుచుండెను. వెనుక చంద్రుఁడు చిత్తూరునుండి

పగతురఁ బారఁదోలుటచే రాణా యావంశస్థుల కాగౌరవము జూపెను. ఉగ్రమా సూక్తవతుల కీగౌరవ మిచ్చునపుడు తనమాట చెప్పుకొనుటకు చందావతువంశజుఁడగుసలుంబ్రా యచ్చట లేకపోయెను. తక్కినవారు రాణాను జంకి యెదురాడ జాలరయిరి.

మఱునాఁడు తురకలతో యుద్ధము తెలియుటచే నారాత్రి కొంచెము నిద్ర బోవలయు నని సలుంబ్రా తనగుడారమున నుండెను. కాని యతనికి నిద్రపట్టకుండ వాని బిరుదుల కీర్తనముచేయు బట్టువాఁడు పలుమా రట్టిటు తిరుగుచు వానిబిరుదనామములు గట్టిగ కేకలు వేయుచుఁ జదువ నారంభించెను.

ఆకేకలు వినివినిని సలుంబ్రా విసిగి “యోరీ! యేలరా యిట్లరచెదవు. నన్ను నిద్రపోనిమ్ము. శత్రువులు దాపున లేరుగదా యిప్పుడు మనబిరుదులు చదువ నవసర మేమున్న” దని మందలించెను. ఆపలుకులు విని యాబట్టువాఁడు “స్వామీ! మీబిరుదుల నేను కైవారము సేయుట కిదియే కడపటిసారి. ఇఁకముందు ప్రాయశః మీబిరుదు లుచ్చరింప నవసర ముండదు. సేనను నడిపించు నధికారముతోపాటు మీబిరుదులును రేపు సూక్తవతులకే యీయఁబడు” నని యుత్తరము చెప్పెను.

అప్పలుకులు విని సలుంబ్రా దిగ్గున లేచి పరుగుపరుగున రాణాయొద్దకుఁ బోయి తరతరంబులనుండి తనకుటుంబమునకు జరుగుచున్న యాగౌరవమును తీసివేసి యింకొకరి యధీనము చేయుట తగదని గట్టిగ వాదించెను. సూక్తవతులును వెనుదీయక రాణాయొద్దకుఁ బోయి “మీరు సేనల నడుపునధికారము మాకిచ్చితి మని మీనోటితో మీరే సెలవిచ్చి యున్నారు. చందుఁ డెన్నఁడో యేమో చేసెనని మాకిప్పు డిచ్చినపరము మరల పుచ్చుకొనుట న్యాయముకాదు. ఎవ రడ్డము వచ్చినను సేన నడుపకమాన” మని ప్రతిఘటించి నిల్చిరి.

అప్పుడు పొడమిన యీర్ష్యచేత సూక్తవతులు చందావతులు మహారోషపరవశు లయి యొకనొకరు నరుకుకొనుటకుఁ గత్తుల దూసిరి. కాని యుగ్రమా వారి నడ్డగించి “మీ కీపోరాటము లెందుకు? మీవివాదము నేను దీర్చెదను. ఇప్పుడు మొగలాయీల యధీనములో నున్నయంతల్లాకోటలో మీయిరువురిలో నెవరు ముందుగాఁ బ్రవేశింతురో వారే నాసేన నడపించు గౌరవమునకుఁ బాత్రు లగుదు” రని యానతిచ్చెను.

అంతల్లాకోట యప్పటిని మొగలాయీలయధీనములో నుండెను. ఇది దుర్గమము లయినకోటలలో నొకటి. ఇవి యుదయపురమునకు పదునెనిమిది మైళ్ళదూరమున చిత్తూరునకుఁ బోవుదారిలో నున్నది. ఆకోటయడుగున నొకచిన్నినది పారుచుండును.

ఆకోటలో నొకచిన్నకోట కలదు. అందులోనే దుర్గరక్షకుఁడు వసించుచుండును. రాణాయానతిచొప్పున సూక్తవతులు చందావతులు మఱునాఁ డుదయమున నంతల్లా కోటకు బయలుదేరిరి. కాని సూక్తవతులు పదునాలుగురు చందావతులు రాకమున్నె దుర్గముఁ జేరి తాము పెందలకడ వచ్చినందుకు చందావతులు రానందునకు సంతసించి గోడ లెక్క ప్రయత్నించిరి; కాని పయనపుగడబిడలో నిచ్చెనలు తెచ్చుకొనుట మఱచినందున వారు కోటగోడ లెక్కఁజాలరైరి. అందుచే సూక్తవతులు సింహద్వారము భేదించి కోటలోఁ బ్రవేశింపవలసి యుండెను. ఈపనికయి యనేకాయుధములు పుచ్చుకొని వారు తలుపుగోడలఁ గొంతవఱకు శిథిలపఱచిరి. తలుపులు కొంతవఱకు వదులయిన వని గ్రహించి యచలుఁడు తనమదపుటేనుఁగుచేఁ ద్రోయించి తలుపులు విడఁగొట్టవలయు నని తలంచి యేనుఁగుం బురికొల్పుమని మావటివాని కాజ్ఞాపించెను. ఇంతలో నక్కడ కోటకావలివాండ్రు వచ్చి కోటగోడలపయి నిలిచి సూక్తవతులతో ఘోరయుద్ధ మారంభించిరి. మావటీడు యజమానుని యాజ్ఞఁ బూని కవాటభేదనము సేయుమని యేనుఁగుం బురికొల్పి ముందుకుఁ ద్రోసెను. కాని యది తలుపులవఱకుఁ జని యటనుండి కదల దయ్యె. మావటీని బెదరింపులు బతిమాలుటలు వాడిగల యంకుశపుపోటులు వ్యర్థములై మదగజము నొక్కఁగజమయిన కదపఁజాలదయ్యె. ఆతలుపులకు ఇనుపబొంగరములట్లు మొనలుదేరిన వాడిబొగ్గులు వందలకొలఁది యుండెను. ఆబొగడలు గ్రుచ్చుకొనినచో దట్టమయిన తనకుంభస్థలముగూడఁ బగిలి నెత్తురు వరదలు పాఱు ననుభయమున తలుపులం ద్రోయక మదపుటేనుఁగు మొద్దువలె నిలిచెను. అటులుండ నంతలో దుర్గముయొక్క రెండవప్రక్క నొకకలకలము వినఁబడెను. చందావతులు వచ్చి నిచ్చెనలు వేసికొని కోటగోడల కెగఁబ్రాఁకి తమవంశబిరుదులం జదువుకొనుచు సింహనాదములఁ జేయ నారంభించిరి. ఆకలకలము సహింపక కార్యము దప్పిపోవుచున్నదని భయపడి యచలుఁడు మదగజమునుండి గుభాలున నేల కురికి విసవిసఁ బోయి తనయేనుఁగునకుఁ దలుపులకు నడుమ నిలిచి మావటీని బిలిచి “యోరీ! యీసారి తలుపులు పగులఁద్రోయుట కేనుఁగుం బురికొల్పుము. ఏనుఁగుకుంభస్థలమునకు నామెత్తనిశరీరము తగులునుగాని మేకులు గ్రుచ్చుకొనవు. నీవు సందేహించితివా చచ్చితివని నమ్ము” మని యాజ్ఞాపించెను.

స్వామియానతి యలంఘ్య మగుటచే మావటీడు విధిలేక యేనుఁగు నంకుశముతోఁ బొడిచి కవాటభేదనమునకుఁ బురికొల్పెను. కొల్పుటయు నమ్మదగజంబు హుమ్మని యుంకించి కుంభస్థలముతోఁ దలుపులను ద్రోయుటయు తలుపులు పళపళ పగిలి విడిపోయెను.

శూరశిఖామణి యగునచలుఁడు ఇనుపగుండలపోటులచేత మేనెల్ల జల్లెడవలెఁ జిల్లులుపడ నెత్తురులు గ్రక్కుకొని క్షణములో శవమయి నేలం బడియె. కవాటంబులు పడిపోవుటయు మదగజంబువెంట బలుఁడు మొదలగు సూక్తవతులు యచలునిశవముమీఁద నుండి నడిచి కోటలోఁ బ్రవేశించిరి. అట చందావతులు వచ్చినవిధము వినుఁడు. ముందుగా వారు తెల్లవారుజాముననే బయలుదేరి దైవవశమున దారితప్పి యొకపల్లెలోఁ బ్రవేశించి తెన్నుగానక సిలుగులం బడిపడి సూక్తవతులు ముందుగాఁ గోటఁ జేరిరి కాఁబోలునని వగచుచుఁ జేయునదిలేక యెట్టకేల కొకగొల్లవానిఁ గలిసికొని వానిసాయమున దారి నెఱిఁగి కోటం జేరిరి. సలుంబ్రా నిచ్చెనలుకూడఁ దెప్పించి గోడలకు వేయుంచి తనసైనికులు తాను బురుజులపయి కెగఁబ్రాఁక మొదలుపెట్టిరి. అప్పుడు దుర్గరక్షకులు తత్తరపడి కొంద ఱామూలకుం జేరుకొని చందావతుల నిచ్చెనల పడఁద్రోసి తుపాకులతోఁ బెక్కండ్ర కొట్టి చంపి విజృంభించిరి. అట్లు చచ్చినవారిలో మొదటివాఁడే సలుంబ్రా. చందావతుల యాతురవస్థకుఁ దోడు సూక్తవతులజయధ్వనులు చెవులకు శూలములట్లు దాఁకెను.

నాఁ డక్కడకు వచ్చిన చందావతులలో నొకచండశాసనుఁ డుండెను. అతఁడు దేవఘురుకోట కధిపతి. వేఁటలలో నడవిమృగములను యుద్ధములలో మనుష్యులను నిర్భయముగా నతఁడు చంపినట్లు ఎవరును చంపఁజాలరఁట. ఆజగజెట్టి సలుంబ్రా మృతి నొందినతోడనే నిర్విణ్ణుఁడుగాక రౌద్రమూర్తి యయి యాశవమును తనశాలువలోఁ జుట్టి భుజముపైఁ బెట్టుకొని గోడపయి కెక్కఁజొచ్చెను. అత్తఱి దుర్గరక్షకులు వానిం గత్తులతో నరుకను, బల్లెములతో గ్రుమ్మను, తుపాకులతోఁ గాల్పను బాల్పడిరిగాని యాజోదు చెక్కుచెదరక యుక్కుతునకలాగున బురుజుపై కెక్కెను. ఎక్కి యటనుండి గంభీరస్వనముతో "రాణాసేనను నడుపుటకు చందావతులే యర్హులు. మేమే కోటముందు జొచ్చితి"మని పలికి శవముఁ జేతపట్టుకొని విసరి కోటగోడల నడుమ పారవైచెను.

అనంతరము చందావతులు మిడుతలదండుంబోలె కోటపయి కెక్కి తమయేలిక చచ్చినం బ్రతికిన వానినె యనుసరింతు మనుమాట రూఢిచేసిరి. అంతలో సూక్తవతులు కులగౌరవమునిమిత్తము తమనాయకుఁ డగు నచలుని బలియిచ్చి కవాటంబు భేదించి లోనం జొచ్చిరి. కోట యెవరు ముందుజొచ్చిన నెవరు వెనుకజొచ్చిన యా

మాట యటుండనిచ్చి యీ రెండు తెగలవారు సామాన్యశత్రువు లగుతురకలఁ దరిమితరిమి కొట్టిరి. అందుచే రాజపుత్రులకుఁ గన్నులపండువుగ మీవారురాజుల విజయధ్వజము అంతల్లాకోట బురుజుపై నిల్చెను.

కోట స్వాధీనము చేసికొని రాజపుత్రులు లోపలిమందిరంబులకుం జన వారి కొక చిత్రము కనఁబడెను. ఆమందిరమున నొకగదిలో నిద్దఱు గొప్పతురకలు నిర్విచారముగ చదరంగ మాడుచుండిరి. ఒకవిధమయిన కలకలము వారిచెవులం బడియెనుగాని పగతురు వచ్చి యంతల్లాకోటను బట్టుకొనుట యసాధ్య మని వారు సరకుసేయ రయిరి. ఆట మంచిరక్తి యగుపట్టునకు వచ్చినప్పుడు రాజపుత్రులు యమదూతలవలె యాయుధపాణు లయి వచ్చి నిల్చి వారిం జంపఁబోయిరి. అప్పు డాకఱుతురక లిరువురు రాజపుత్రులం గనుంగొని "ఆగుఁడు. ఆగుఁడు. ఆట మిక్కిలి రక్తిగా నున్నది. ఈయాట ముగియువఱకు మమ్ముఁ జంపఁవల" దని బ్రతిమాలుకొనిరి. రాజపుత్రులు వారిపట్టుదల కాశ్చర్యము నొంది సరేయని యాయుధపాణులయి యచటనే నిల్చి యాట ముగిసిన వెనుక తురకల నరికిరి.

కోట స్వాధీన మయినదని వారు రాణాకు వర్తమాన మంప నతఁడు తత్క్షణమ యచ్చోటికిం బోయెను. పోయి చూచునప్పటికిఁ గోటలోపలను వెలుపలను, గుమ్మముకడ, బురుజులమీఁదను తననమ్మినబంట్లు పీనుంగులయి పడియుండిరి. సలుంబ్రాయొక్క శవము పగతురమధ్యమున గానఁబడియె. అచలుఁడు నలుగురుతమ్ములనడుమ వీరశయన మలంకరించె. అందులో భలుఁడుమాత్రము రాణా వచ్చునప్పటికి గొనయూపిరితో నుండి యెట్టెటో సలాము చేసి "దానద్వయము నష్టచతుష్టయ" మని పల్కి ప్రాణము వదలెను. తనకతమున నిష్కారణముగా నంతటి మహాబలశాలి మృతినొందవలసి వచ్చె నని రాణా తద్దయు విచారించెను.

ఆదినము మొదలు సూక్తవతులు యుద్ధరంగమున "దానద్వయము-నష్టచతుష్టయ" మ్మని కేకలు వేయుచు వచ్చిరి. బలుఁ డవసానసమయమునఁ బల్కిన యానిష్ఠురంపు బల్కులే యీ తెగవారి కందఱకు జయనాద మయ్యెను. చందావతుండే ముందుగాఁ గోటఁ బ్రవేశించుటచే రాజసేన నడుపు నధికారము వానికే చెందెను.

ఉద్రమా చేసిన తెలివితక్కువవలన మహావీరులు మహాసాహసులు పలువురు నిష్కారణముగ నిధన మొందిరి. బలుఁ డన్నమాటల కర్థ మదియే. దానద్వయ మనఁగా నొకవిషయముననే రెండుదానములు చేయుట. నష్టచతుష్టయ మనఁగా నాలుగురెట్లు నష్టమని యర్థము. నాఁడు మొదలా రెండుతెగలకు మితిమీరిన మనస్పర్థ పొడమెను. అందుచే రాజస్థానమునకుఁ దురకలవలనఁ గలిగిన యాపదకంటె వీరిస్పర్థవలన నెక్కుడాపద సంభవించెను.

ఢిల్లీకిని, మీవారునకును సంధి.

ఒకసారి కార్యనిర్వాహము సేయవలెనని పూనుకొనెనా రాణాయుమ్రా చేయవలసినంతపనిచేసి యాతండ్రికిం దగినకొడుకే యని ప్రఖ్యాతిఁ బడయఁజాలునుగదా! అతఁడు ఢిల్లీచక్రవర్తి సైన్యములతో నొకసారిగాదు, రెండుసారులుగాదు పదునేడు సారులు పోరాడెను. పోరాడినపు డెల్లఁ దానె జయము నందుచు వచ్చెను. చక్రవర్తి యగుజహంగీరు, ఉమ్రామీఁదికిఁ దనమూడవకొడు కగుపార్విజును బంపెను. కాని యతఁడు ప్రతిపర్యాయము పరాజయము నొందుటచే వానిని తిరిగి ఢిల్లీకిఁ బిలిపించెను.

ఎన్నిసారు లోడిపోయినను ఢిల్లీచక్రవర్తి సైన్యము లిసుకపాతరలవలె తఱుగక మరల రాణామీఁదికి వచ్చుచుండెను. రాజపుత్రసేన లన్ననో యుదయసింగు పరిపాలన మొదలు నిమిషమయినను నూపిరిపుచ్చుకొనుటకుఁ దెఱపిలేక యెల్లకాలము కలహమే కార్యముగాఁ గ్రమక్రమముగ క్షీణించుచుండెను. అందుచేత యుద్ధము సరిగా జరుగుటకు వీలులేదయ్యె. ఏలయన నోడిపోయినసేన యోడిపోవుచుండఁగాఁ జక్రవర్తిపక్షమున వచ్చుచుక్రొత్తసేన వచ్చుచుండెను. రాజపుత్రులపని కడముట్టెను. 1613వ సంవత్సరమున జహంగీరుచక్రవర్తి మహాసేనాసమేతుఁడయి మీవారుపైఁ బోవఁ దలఁచి యజమీరువద్ద విడిసి ముందుమార్గము సరిగా నుంచుటకుఁ దనరెండవకుమారుఁ డగు షాజహానును బంపెను. అది విని యుమ్రా మీవారునకు వినాశకాలము సమీపించినదని నిశ్చయించుకొనెను. చక్రవర్తి నెదిరించుటకు రమ్మని రాజపుత్రులను బిలువనంప ననేకు లది వఱకే స్వదేశరక్షణమునిమిత్తము ప్రాణములు గోల్పోవుటచే హతశేషు లగువీరులు కొలఁదిమందిమాత్రమే రాణాయొద్దకు వచ్చిరి.

ఈస్వల్పసైన్యముతోడనే రాణాయుమ్రా కొంతకాలము చక్రవర్తిసేనల నెదిరించి శౌర్యము చూపెను. కాని యెట్టకేలకుఁ దురకలబారికి నిలువలేక రాణా లోఁబడవలసివచ్చె. ఈరాణా యెట్లు లోఁబడెనో యావృత్తాంతము జహంగీరు స్వహస్తముతో వ్రాసినదినచర్య (Dairy) నుబట్టి తెలిసికొనవచ్చును. అం దిట్లున్నది. "నేను సింహాసన మెక్కిన 9వ సంవత్సరప్రారంభమున(అనఁగా 1614వసంవత్సరమున)

నాకుమారుఁడు "జగద్గర్వ" మనుబిరుదు గలరాణా పట్టపుటేనుఁగును భద్రజాతిగజముల మఱి పదునేడింటిని బట్టుకొని యొకమంచిదినమున నాకుం గానుకగాఁ బంపె. నేను మహానందభరితుండనై మఱునాఁడు జగద్గర్వముపై నెక్కి యూరేగి లెక్కలేనిసొమ్ము పంచిపెట్టితిని."

చక్రవర్తి సైన్యములు తనదేశమును నిరంతరము నాశనముచేయుటయుఁ దనకు కుడిభుజము లట్లు పనిసేయు రాజపుత్రవీరులు రణభూమిం ద్రెళ్లుటయు సమ్మహావీరుల దారపుత్రాదులు తురకలచేఁ జిక్కి బంధింపఁబడుటయు, విశేషించి తనప్రాణపద మగు పట్టపుటేనుఁగు పరులపా లగుటయు చూచి విహ్వలుఁడై రాణాయుమ్రా, తొల్లింటిగర్వ మెల్ల డీలుపడి వినయముతోఁ జక్రవర్తికుమారున కిట్లు రాయబారమంపెను. "మీరు నన్ను క్షమియించి చక్రవర్తి యనుగ్రహమునకుఁ బాత్రుఁడుగఁ జేయుదురేని నేను మీకు లోఁబడుదును. తక్కిన రాజకుమారు లట్లే నాకుమారుఁడును జక్రవర్తిసేవం జేయఁ గలవాఁడు."

రాణా పంపిన యీసందేశము విని జహంగీరు మేరమీరినసంతోషము నొంది తనదినచర్యలో నీక్రిందివిధమున వ్రాసికొనెను. "ఈగొప్పకార్యము నాపరిపాలనములోనే జరిగినందుకు నేను పొందినయానంద మింతింత కాదు. ప్రాచీను లగు నారాజపుత్రులను వారిరాజ్యమునుండి తరిమివేయవలదని నాకుమారున కాజ్ఞాపించితిని. ఈనాటి వఱకు రాణాయుమ్రాయు, వానిపితృపితామహప్రపితామహులు తమసైన్యములు మిక్కిలి శౌర్యవంతము లనియుఁ దమదేశము పర్వతమయ మగుటచే శత్రుదుర్భేద్య మనియు నమ్మి యెవ్వరిని లక్ష్యముసేయక హిందూస్థానచక్రవర్తి నెన్నఁడుఁ జూడఁబోక, యితరుల నెన్నఁడుఁ దమదేశములో నడుగువెట్టనీయక గర్వభూయిష్ఠులయి యుండిరి. అట్టిగర్వోన్నతులు నాయదృష్టవశమున నాకాలములోనే లోఁబడుటచేత నిట్టిసమయముదాటిపోఁ గూడదని నిశ్చయించి నాకుమారుని ప్రేరణంబున రాణానుక్షమియించి యతనిని జాగరూకతతో రక్షింతు నని స్నేహపత్రిక నొకదానిని వ్రాయించి నాహస్తము మంచిగందమున నలఁది యాచేతిముద్రకాకితము మీఁద వేసి రాణాయొద్ద కంపితిని. అట్లు పంపుటయే గాక సుప్రసిద్ధుఁ డగునీరాజపుత్రుని వానిమనసు వచ్చినతెఱఁగున సగౌరవముగా నాదరింపు మని నాకుమారు నియమించితిని."

అదివఱకే గుండెలు చెదరిపోయియున్న రాణా యీలోఁబడుటవలన మఱింత దుఃఖపడకుండునట్లు చక్రవర్తి వానియెడ దయామయుఁ డయి యుండెను. జహంగీరు

సహజముగ మదగజమువలె పొగరు కలిగి యప్పుడప్పుడు మద్యపానమత్తతచేత మిక్కిలి క్రూరుఁడై యుండినను కొన్నివేళల జాలిగుండె గలిగి చేఁ జిక్కినశత్రువుల నైన నత్యంతగౌరవముతోఁ జూచుచుండును. అందుచేత మీవారురాణాలెవరుస్వయముగ జక్రవర్తినిఁ గొలుచుటకు ఢిల్లీకిఁబో నక్కరలే దనియు నేరాణాయయిన నూతనముగ మీవారుసింహాసన మెక్కినప్పుడు చక్రవర్తి దానియాధిపత్యమును స్థిరపఱచుచుఁ బంపెడు ఫర్మానా రాణాకోటలోనుండి వెలుపలకు వచ్చి పుచ్చుకొనవలసిన దనియు చక్రవర్తి సైన్యమునకు రాణా వేయిగుఱ్ఱపుదండుఁ బంపవలసిన దనియు జహంగీరునకు నమ్రాకు నొడంబడికలు జరిగెను. ఇదియే నమ్రాకోరిక. సంధియయినపిదప నమ్రా చక్రవర్తిదర్శనమునకుఁ బోవలసి యున్నను వార్ధకముచేత నిల్లు కదలి రాలేనని వర్తమాన మంప జహంగీరు వానిని క్షమించెను—

చక్రవర్తినిఁ జూచుట తప్పించుకొన్నను రాణా వానికుమారునిదర్శనము చేయక తప్పదయ్యె. అందుచేత నమ్రా షాజహానుదర్శనమునకుఁ బోయి వానిమోకాలిమీఁదఁ జేయివేసి తన్ను క్షమింపుమని ప్రార్థించెను. షాజహాను వానిని మన్ననతో గౌరవించి వానిపరివారమునకు గుఱ్ఱములు విలువగలనగలు బహుమానము లిచ్చి పంపెను.

షాజహానునితల్లి రాజపుత్రస్త్రీ యగుటచే నతనిశరీరమునఁగూడ రాజపుత్రత్వమే ప్రవహింపుచున్నదనగాఁబోలు కడుదీనుఁడై ముఖవిలాసము డీలుపడి యున్నరాజపుత్ర ప్రభువును జాల బహూకరించెను. ఉమ్రా షాజహానున కెన్ని మన్ననలు చేసినను కొట్టకొనకు ఢిల్లీనుండి చక్రవర్తి ఫర్మానా వచ్చినప్పుడు కోటవెలుపలకు వచ్చి దానిని పుచ్చుకొన్నంజాలు నొక్కతురకబంటైన మీవారుదేశమున నుండకుండఁ జేసెదనని షాజహానెన్నివిధముల వర్తమాన మంపినను వినక రాణా షాజహానునియందు గలసుగుణముల బట్టి యతనిదర్శనముమాత్రము చేసి వెళ్ళిపోయెను.

ఇదియైన కొన్నినాళ్ళకే రాణాకుమారుఁడు కరుణుఁడు చక్రవర్తి కొలువుసేయుట కజిమీరునకుఁ బోవలసివచ్చెను. అప్పుడు కరుణునిసభలోఁ దనసింహాసనమునకుఁ గుడివైపునదగుపీఠముమీఁదఁ గూర్చుండఁబెట్టవలయునని జహంగీరునకు షాజహానువ్రాసెను. ఆరాజకుమారుఁడు మిక్కిలి మొగమోటము గలిగి యెవరితోఁ గలసిమెలసి మాటాడక సిగ్గుపడినట్లు సభలోఁ గూర్చుండుచు వచ్చినాఁడని జహంగీరు తనదినచర్యగ్రంథములోఁ బలుమారు వ్రాసెను. అంతటికంటె నెక్కువ నల్లమందు మద్దతు పీల్చుచు సాయంకాలము నందు హాలిరోడు అనియెడు నింగ్లీషువాని నొకనిగూడి నోటిలో నన్నుపుముద్ద నయిన

పెట్టుకొనుటకయిన నోపిక లేనట్లు చెడ త్రాగి యొడలు తెలియకుండ దొర్లుచుండు నా షోకులమారి చక్రవర్తి గుణములఁ జూచుటచేతనో మఱి యెందుచేతనో తెలియదుగాని యీబాలుఁడు చక్రవర్తి యెంత యాదరించినను దిగులుజెందినవానివలెనే సభలో నుండుచు వచ్చెను. షాజహాను వానిని కొంచెము సంతోషపెట్టుటకు ప్రతిదినము వాని కొక క్రొత్తబహుమాన మిచ్చుచు, అప్పుడప్పుడు నూర్జహాను కొలువునకుఁ దీసికొని పోవుచుండెను. చక్రవర్తిని తనవలలో వేసికొని యతఁడు తనగీచినగీటు దాటకుండఁ జేసికొని మగనిమనస్సు నేగాక హిందూస్థానము నంతయు నేల గలిగిన యాసెర జాణ నూర్జహాను యీరాజపుత్రకుమారునకు మంచియేనుఁగ నొకటి గుఱ్ఱ మొకటి కత్తి యొకటి బహుమాన మిచ్చెను. అంతియేగాక రతనాలు చెక్కినకత్తులు మేలిమియుంగరములు పారసీకతురగములు ముత్యాలహారములు రత్నకంబళములు సుగంధద్రవ్యములు బంగారుపాత్రలు మొదలగు పారితోషికముల షాజహానుఁ డాక్రొత్తసామంతరాజకుమారునకు విసుగులేక యర్పించెను. అట్లు రాజపుత్రుఁడు బడసిన బహుమానములఁగూర్చి తనగ్రంథమున నిట్లు వ్రాసెను.

“ఆరాజకుమారుఁడు నాసభకు వచ్చినదిమొదలు తిరిగ వెళ్లునంతకు నాకుమారుఁడు షాజహానుఁ డిచ్చిన యైదేనుఁగులు నూటపదిగుఱ్ఱములుగాక నేను స్వయముగా నిచ్చిన రత్నములు బంగారునగలు గజతురంగములు మొదలగు బహుమానముల విలువ పదిలక్షల రూపాయలు.” ఈయల్పబహుమానములఁ జేకొని కరుణుఁడు రాణాయు వ్రాయు. “మీవారురాజ్యపుపరువుమందర పదిలక్షలరూపాయి లన నేతః - మనము పొరబాటు పడి నిష్కారణముగ దేశస్వాతంత్ర్యము తురకల కమ్ముకొంటి” మని తద్దయు విచారించి లోలోపల కుళ్లుచుండిరి. జహాంగీరుసభలోఁ గరుణుఁడుఁగూడ మఖిపికాసము దక్కియుండుటకుఁ గారణ మిదియే. సంగభూపాలుని కాలమునుండియుఁ దురకలబారి పడి స్థిమిత మెట్టిదో యెఱుంగని మీవారురాజ్యము నేఁడుమొదలు దండయాత్రలు కలహములు లేక సేమముగ నుండునని సంతోషింపవలసిన పని లేదయ్యె. ఏలయన నది మొదలు మీవారుప్రభువులు ఢిల్లీచక్రవర్తికి లోఁబడినవారయి స్వాతంత్ర్యము గోలుపోవుటచేత రాణాకు రాజకుటుంబమునకుఁ గాలక్రమమున ఢిల్లీనుండి వచ్చుబహుమానములు దుఃఖకరములుగ నుండెను. యుద్ధము మానుకొని చక్రవర్తిని గొలుచువారికి యుద్ధపుగుఱ్ఱములు మహాయుధము లెందుకు? జహాంగీరు రాణాయొక్కయు వానికుమారునియొక్కయుఁ బ్రతిరూపములను స్ఫటికశిలలతోఁ జేయించి తనయుద్యానవనమునఁ

బెట్టించుకొనియె. అవి చూచినవా రందఱు చిత్తూరురాజవంశమున కంతకన్న నవమాన కరస్వరూపని లేదని భావించిరి. అది యటుండ రాణాయొక్క మనమఁడగుజగత్సింగు సయితము ఢిల్లీలోనే యుండి చక్రవర్తి యిచ్చు బహుమానముల పుచ్చి వారినే మెచ్చు చుండెను. జహంగీ రొకసారి కొన్ని బంగారుబొమ్మలఁ జేయించి రాణావద్దకు వానిమను మనిచేతనే పంపెను. రాణా యాబొమ్మలఁ జూచి తనయొక్కయు తనకుమారుని యొక్కయు బొమ్మలే చక్రవర్తి యుద్యానవనములలో దాస్యము చేయునట్లుండి హృద యము నెప్పుడు గాల్చుచుండ నీబంగారుబొమ్మలు మాకేమి యానంద మీయఁగల వని విచారించెను. విచారించుటయే గాదు. ఈమహాపరాభవము నతఁడు సహింపఁజాల డయ్యె. తొల్లి ప్రతాపరాశియగు ప్రతాపసింగు జీవించియున్న కాలమున వానిచేతిక్రింద నుండి మహమ్మదీయులతోఁ బోరిపోరి నతనిపరోక్షమునఁ దాను గద్దెయెక్కి సేనలం బురికొల్పి నడిపించి యప్రతిహతపరాక్రములగు ఢిల్లీచక్రవర్తుల ననేకపర్యాయముల రణ రంగంబునఁ బరాజయము నొందించి పావనచరిత్ర యగు రాజ్యలక్ష్మి నిగ్గోహంతకులపాలు గాకుండఁ జేసి పితృపితామహుల ప్రతిష్ఠ నిలిపిన తాను నేఁటికాలమున నిట్లధోగతిపా లయినందుకుఁ దద్దయుఁ సిగ్గుపడి యుమ్మా యీవిధముగఁ జేసెను.

తనకుమారుఁ డప్పరణుఁడు చక్రవర్తిసేవ ఢిల్లీనుండి వచ్చినపిదప నొక నాఁడు మంత్రిసామంతుల నందఱఁ బిలువనంపి కొలువుదీర్చి రాణా వారి నందఱఁ జూచి “నాపని యయినది. ఇంక రాజ్య మెంతకాల మేలినను ఢిల్లీచక్రవర్తికి దాసుఁడ నయి యేలవలయును. అట్లభిమానమును జంపుకొని యేలుట నా కిష్టము లేదు.” అని పలికి కుమారునిఁ బిలిచి “నాయనా! కులప్రతిష్టలు నీవ నిలుపఁదగినవాఁడవు. రాజ్యమునందు నిన్నుఁ బ్రతిష్ఠించెద” నని వానిమొగమున స్వయముగఁ దనహస్తముతో టీకా వేసి పట్టాభిషిక్తునిఁ జేసి యప్పుడ సభ విడిచి కోటవఱలి కొంతదవ్వున నున్నసరోవరము పొంతకుఁ బోయి యక్కడ మున్నుదయసింగు గట్టించిన మందిరమునఁ బ్రవేశించి తలు పులు మూసికొనియె. ఆదినము మొదలా మహారాజెన్నఁడు మరల ప్రజలకంటఁబడ లేదు ఆయిల్లు విడిచి యీవలకు రాలేదు. ఆటుపిమ్మట నైదేండ్లకతఁడు మృతినొంద దహనమునిమిత్తము కొనిపోవుచున్నప్పుడు వాని మృతకళేబరమమాత్రము ప్రజలు చూచిరి.

అదిమొదలు మీవారురాజ్యమునకుఁ గ్రొత్తశకము ప్రారంభమయ్యెను. అంతకు ముందు దానాజ్యము ఢిల్లీతో సంబంధములేక తన కున్నంతవఱకు తృప్తినొంది ప్రజాసౌఖ్య

కరముగా నుండెను. కాని యీసంధి యయినపిదప నదిగూడ చక్రవర్తిగారిరాజ్య తంత్రపు సుడిగుండములలోఁ బడక తప్పదయ్యెను. అదృష్టవశమున ఢిల్లీ మీవార్లకు నూతనముగా సంధి జరిగినప్పుడు మీవారు మంచిరాజులచేతిలోఁ బడినందున దానిగౌరవము దక్కె. కరుణునికంటె నెక్కుడు ప్రతాపవంతులు విశేషప్రజ్ఞావంతులు నగురాజపుత్రు లనేకులు చక్రవర్తి సభలోఁ బెక్కుసారులు పరాభవము నొందినట్లు చాలకథలున్నవిగాని కరుణునివిషయమయి యట్లు లేవు. అతఁడు మీవారును బాలించిన యేనిమిదేండ్లలో దేశమును జక్కనిస్థితిలోనికిఁ దెచ్చి పాడిపంటలతోఁ దులతూఁగునట్లు జేయుటయేగాక కొమ్ముతేనుఁగులవంటి రారాజులకయిన మానములు దక్కని ఢిల్లీశ్వరుని దర్బారులో నొక్కనాఁడయిన నవమానమందక యేపనిఁ జేసిన బుద్ధికుశలతఁ జూపి చేయుచు ఢిల్లీకి లోఁబడి యేవెలితిలేకుండ నేలెను.

జహాంగీరునకు మీవారురాణాలమీఁద నెందుచేతనో యత్యంతాభిమానము కలిగెను. రాణాకుమారునిఁ జక్రవర్తి తనప్రక్కన పీఠము వేయించి కూర్చుండఁ బెట్టుకొనును. ఈరాణాబంధువులను తక్కినరాజుల బంధువులకంటె నెక్కుడుగ గౌరవించును. జహాంగీరుపుత్రుఁ డగు షాజహానునకును రాణాతమ్ముఁ డగుభీమునకును గాఢముగా మైత్రి యయ్యెను. ఈభీముండు రాణాచక్రవర్తికిఁ గానుకగాఁ బంపుసేన కధిపతియయి దర్బారులోనే యుండువాఁడు. అందుచేత షాజహాను వానియందలి స్నేహంబు పెంపున తండ్రితోఁ జెప్పి భీమునకు రాజబిరుద మిప్పించి యంతతోఁబోక తోడాయను చిన్నజిల్లాకు వానిని రాజుగఁ జేయించి బహువిధముల గారవించెను. జహాంగీరు కొడుకుప్రేరణంబున భీమున కనేకోపకారములఁ జేసిన కొన్నినాళ్ళకే యేల మేలుచేసితి నని విచారింపఁజొచ్చెను.

జహాంగీరునకు నలుగురుకొడుకులు. అందు జ్యేష్ఠుఁడు ఖుస్రూ యనువాఁడు తండ్రి నెదిరించి పట్టువడి బంధింపఁబడి తుదకు చెరసాలలోనే మృతినొందెను. రెండవవాఁడు షాజహాను. ఇతనిమీఁద జహాంగీరు ప్రియురాలగు నూర్జహానున కనిష్టము. అది కారణముగఁ జక్రవర్తికి వానిపై నంతయిష్టములేదు. అందుచేత నాత్రాగుఁబోతు చక్రవర్తి,షాజహానునిఁ ద్రోసివైచి తనమూఁడవకుమారుఁడును,త్రాగుఁబోతుతనమునఁ దన కుజ్జి యగువాఁడు నగు పార్విజాను దనయనంతరమునఁ జక్రవర్తి యగునట్లు నియమించెను. నూర్జహానుజహాంగీరుని నాల్గవకుమారుఁ డగు షార్యరునకు సింహాసన మిప్పింపఁ బ్రయత్నించుచుండెను. స్థితిగతు లిట్లుండుటచూచి షాజహాను తానురాజ్యమును స్వాధీనము చేసికొను నుపాయము వెదకుచుఁ బ్రియమిత్రుఁ డగుభీమునితోడను, వానిచుట్టము

చెలికాఁడు సూక్తవతువంశస్థుఁడు నగుమానసింగుతోఁడను గట్టియాలోచన చేయసాగెను. ఆప్తులసడి యెఱింగి చక్రవర్తి యామిత్రుల నొకచోఁ గలసియుండ నిచ్చినచోఁ బ్రమాదము వాటిల్లునని భీముని గుజరాతీదేశమునకుఁ బాలకునిఁ జేయుమిషతో నక్కడకుఁ బొమ్మని యాజ్ఞాపించెను. ఈయుద్యోగము తన కక్కఱలేదని నిర్భయముగఁ జెప్పి యక్కడకుఁ బోనని రాజపుత్రసాహస మంతయు మూర్తీభవించిన ట్లతఁడు ప్రత్యుత్తర మిచ్చెను. అంతవఱకు వచ్చినతరువాత నూరకున్నచోఁ దనప్రాణముమీఁదికి వచ్చునని భయపడి షాజహానుతండ్రితోఁ బ్రత్యక్షవైరముఁ బూనెను. అత్తఱి భీముఁడు మానసింగు మొదలగు సూక్తవతులు, చక్రవర్తి సర్వసేనాధిపతియగు మహాబతుఖానుఁడును షాజహానుతోఁ జేరిరి. ఈనడుమ నతిక్రూరుఁడని పేరు వహించి జనవిరోధియయి యున్నపార్విజు నెవరో చంపివేసిరి.

జహాంగీరు మహాసేనాసమేతుఁ డయి తనపై ధ్వజమెత్తినకొడుకును దండించుటకు బయలుదేరెను. షాజహాను నెంతో యంతఃకరణశుద్ధియు దయాస్వభావము గలవాఁడగుటచే రాజపుత్రులు వానిపై నభిమానము గలిగి తత్పక్షముఁ జేరఁ జొచ్చిరి. షాజహాను తల్లి మార్వారుదేశపురా జగుగజసింగుయొక్క కూఁతురు. ఈకుటుంబకలహమునందు వృద్ధుఁ డగుగజసింగు తనయల్లునిపక్షము వచ్చునా మనుమనిపక్షమువచ్చునా యని లోకులు సందిగ్ధము పడి దానిపరియవసానమును బ్రతీక్షించుచుండిరి.

ఎట్లయిన లోకానుభవము గలగజసింగు దూర మాలోచించి తనరహతూరుబలముతోఁ గూడి చక్రవర్తిపక్షమునకే వచ్చెను. అప్పుడు జహాంగీరు మితిమీరిన యానందము నొంది సామంతరాజమండలమునెదుట మామగారిచేయి పట్టుకొని ముద్దు పెట్టుకొని వానిని గౌరవించెను. అప్పుడు కొడుకును దండ్రియుఁ గాశీపట్టణమువద్ద యుద్ధసన్నద్ధు లయి గలసిరి. ఉభయసైన్యము లొండొరులఁ దాకుటకు సిద్ధమయినపుడు చక్రవర్తి యెవరి దురాలోచనమో విని మహావీరుఁడు నుత్తమకులస్థుఁడు నగు తనమామగారికి సైన్యాధిపత్య మీయక యంబరదేశపురాజు గజసింగునకంటె తక్కువవాఁడు నగు జయసింగున కిచ్చెను. అభిమానధనులగు రహతూరువంశస్థులు తమరాజునకు సైన్యాధిపత్యము లేనిచోఁ గత్తియే ముట్టమనిరి. గజసింగును నిర్భయముగ దనవారియభిప్రాయముఁ జక్రవర్తితోఁ జెప్పి తనసేనం దీసికొని దూరముగఁ బోయెను. అట్టిసమయమున భీముఁడు గజసింగు తనతోఁ గలియునేమో యని యాసపడి వానికిఁ బౌరుషము గలుగున ట్లీవిధముగ వర్తమాన మంపెను. "రహతూరువంశస్థు లూరకొన్నా రేమి? కలసిన మాతోఁ గలియుఁడు లేనిచోఁ గత్తి దూసి యుద్ధము సేయుఁడు." సందేశమున కనఁగొనినట్లే

ప్రత్యుత్తరము వచ్చెను. సందిగ్ధమనస్కుఁడగు నామసలిరాజు భీమునిపలుకులకు రోసముం జెంది చక్రవర్తిపక్షముఁ జేరి రహతూరులం బురికొల్ప వారు విజృంభించి యుద్ధభూమిఁ బీనుఁగులపెంటలు జేసి యాదినమున షాజహాను నోడించిరి. భీముఁడు రణరంగమునఁ బడి చచ్చెను. మానసింగు గాయపడుటచే రహతూరులు వాని నెక్కడకో మోసికొనిపోయిరి. మహాబత్ఖానుఁడు షాజహాను ప్రాణభీతిచే రణరంగము విడిచి యుదయపురమునకుఁ బాఱిపోయిరి.

రాణా కరుణుఁడు తమ్ముఁడగుభీముని చేత సమరసంబంధము మానుకింప లేకపోయినను సహజముగఁ జాల బుద్ధిశాలి యగుటచే మొదటినుండియుఁ దానుమాత్ర మీకలహమున జోక్యము గలుగఁజేసికొనఁ డయ్యె. అతనిసంకల్పము చక్రవర్తికిఁ గృతజ్ఞుఁడై యుండుటయే. అట్లు కృతనిశ్చయుఁ డయినను జక్రవర్తికొడుకంతటివాఁడు దీనుఁడయి తనదేశమునఁ దల దాఁచుకొనవచ్చినప్పుడు వేఱుభంగి నుపేక్షించుట పాడిగాదని కరుణుఁడు వానినిఁ గరుణించి సగౌరవముగ నాదరించెను. ఉదయపురసమీపమున నున్న సరస్సులో నొకలంకమీఁద రాణా మనోహర మగుమందిరము నొకదానిని కట్టించి మహమ్మదీయులకు రాజపుత్రులకు సంబంధ మేమియు లేకుండునట్లు షాజహానుని వానిసేనాపతి నందు విడియించెను. కరుణుఁ డామందిరమున షాజహానునకే సౌఖ్యమునకు వెలితి లేకుండున ట్లేర్పాటులు చేసెను. అతని టెక్కెము మేడపయి నాటించెను. లోపల స్ఫటికశిలతోఁ జక్రవర్తిపుత్రున కొకసింహాసనము జెక్కించెను. వేయేల ! ఆ బాజారమున కెదుట నమాజు సేయుటకు మసీదునుగూడ కట్టించెను.

ప్రాణమిత్రుఁడగు భీమరాజు నేలఁగూలుటయు వాని చెలికాఁడగు మానసింగు మిత్రవియోగముచేత జీవితాశ విడిచెనని వినుటయు షాజహాను మనోహరమందిరంబున నుండి సుఖమనుభవించుచున్నను వానిమనస్సుమాత్రము స్థిమితము గలిగియుండదయ్యె. మానసింగునకు భీమునకుఁ గలస్నేహము లోకాతీత మయినది. భీముఁడు మృతినొందినచో మానసింగు బ్రతుకనని ప్రతినవట్టెను. అందుచేత మానసింగు సేవకులు భీముఁడు మృతినొందినవార్త వానితోఁ జెప్పక దాఁచి ప్రతిదినము పళ్ళెములతో ననేకభక్ష్యములు తెచ్చి యవి భీముఁడే పంపినాఁడని తెలియఁజేయుచుఁ గొంతకాలము గడిపిరి. దురదృష్టవశమున నెట్లో భీముని మరణవార్త యొకనాఁడు మానసింగుని చెవులం బడియె. పడుటయు మానసింగు దుస్సహమగు మిత్రవియోగమునకుఁ దాళఁజాలక దేహమాపాదమస్తకము నిండియున్న యెనుబదిగాయములమీఁదిపట్టీల నూడఁబెఱికి తాను చావకమాన నని నేలం బండుకొని ప్రాణముల విడిచె.

అనంతరము షాజహాను తన కుదయపురమే నెలవుగాఁ జేసికొని దేశద్రిమ్మరియై కొంతకాల మిందు కొంతకాలమందు తిరుగుచు వచ్చెను. ఎంత తిరిగినను లాభము లేమిచే షాజహాను స్వలాభముఁ జూచుకొని తండ్రితో సంధి చేసికొనుటయే యుత్తమ మని యెంచి తాను లోఁబడితినని రాయబార మంపి విశేషించి తండ్రికిఁ జాలనమ్మిక పుట్టుటకుఁ దనయిరువురకుమారులఁ దారా యౌరంగజేబు లనువారిని తండ్రివద్దకు జామి నులుగఁ బంపెను. మహాబత్ఖానుఁడు పేరు తురక పేరు పెట్టుకొన్నను కులమున రాజ పుత్రుఁడే. అట్లగుటచే నతఁడు షాజహానువిధమునఁ జక్రవర్తికి లోఁబడక సంధి కంటె సాహసమే లెస్సయని నిశ్చయించి సూక్తవతులు మొదలగు కొందఱు రాజ పుత్రులసహాయముగఁ బడసి యేరాజపుత్రుఁడు నెన్నఁడు కలలోన నయినఁ జేయఁ దలఁపని యొకమహాసాహసమును గావించెను. కుమారుఁడు లోఁబడినపిదప మహాబత్ఖాను ఱెక్కలుతెగినపక్షివిధమున నొంటిగాఁడయి యున్నవాఁడని గ్రహించి జహాంగీరు వాని కయి ధనాపహరణము జనపీడనము ననురెండు నేరములు మోపి తనయెదుటికి వచ్చి యానేరముల కుత్తరము చెప్పుమని వాని కాజ్ఞాపించెను. ఎందునిమిత్తము చక్రవర్తి తన్నురమ్మనియెనో యాసంగతి పూర్తిగ నెఱిఁగినవాఁడు గావున వెళ్లుట కిష్టములేక ఇదిగో నదిగో యని కొన్నినాళ్లు జరపెను. సత్వరముగ రాకతప్పదని చక్రవర్తి పట్టుపట్టెను. అటుమీఁద నొకనాఁడు మహబతుఖానుఁ డైదువేలరాజపుత్రపరివార ముతో వచ్చి శిబిరము జేరినాఁడని చక్రవర్తికిఁ దెలిసెను. ఆసమయమున జహాంగీరు కార్యాంతరముమీఁద కాబూలునగరమునకుఁ బోవుచు సింధునది కుపనది యయినజీల మును దాటఁ బ్రయత్నించెను. సేనయంతయు ముందునది దాటి యావలియొడ్డు జేరెను. చక్రవర్తినూర్జహాను వారిపరివారములుమాత్ర మీవలియొడ్డున గుడారములలోనుండి సందడి తగ్గినతోడనే యేరు దాటఁ దలఁపోయుచుండిరి. అప్పుడె తెల్లవారుచుండెను. నూర్జ హాను తక్కినయంతఃపురాంగనలతోఁ గలసి యొకగుడారమున నుండెను. చక్రవర్తి రాత్రి తాగిన సారాయములయొక్క నిషా యింకను దిగనందున నొడలుమరచి యుండెను.

అంతలో మనుష్యులయడుగుల యలుకుడు చేతులలోని యాయుధములచప్పుడులు వానిచెవులకు వినంబడ చక్రవర్తి యులికిపడి దిగ్గున లేచి చూచెను. చూచునప్పటికిఁ దనగుడార మంతయు యమదూతలవంటి రాజపుత్రసైనికులతో నిండియుండెను. అయిన నతఁడు జంకక ధైర్యము చిక్కబట్టి ఖడ్గముపైఁ జేయివైచి పయికిఁ దీయుచుండ మహా వీరుఁ డగుమహాబత్ఖానునిమొగము వాని కగపడెను. ఆఖానును జూచుటకుఁగాని వాని

పేరు వినుటకుఁగాని యతనికి లేశ మిష్టము లేనందున యతనిముఖదర్శనము చక్రవర్తి క్రోధమును బెంచెను. అయిన నతఁ డప్పటి తనయవస్థను జ్ఞప్తికిఁ దెచ్చుకొని తొందర పడినఁ గార్యము పాకము తప్పునని మహాబత్ఖానునిఁ జూచి 'ఓ రాజద్రోహి! ఇదియేమి?' అని యడిగెను. ఆపలుకులు విని మహాబత్ఖాను చక్రవర్తికాళ్ళపైఁ బడి యనేకవిధముల దీనాలాపములం బలుకుచు నిట్లనియె. "నాశత్రువులు దేవరవారితో నామీఁద నేరములు చెప్పి నాకు మీ కెడబాటు చేసిరి. అందుచేతనే గదా నేను కొన్నినాళ్ళక్రిందటనే మీశిబిరముఁ బ్రవేశించినను మీరు నా మొగము జూడరయిరి నాతోఁ బలుకరైరి. ఎట్లయిన దేవరవారిదర్శనముఁ బడయఁగోరి యిట్లు చేసితినిగాని ద్రోహము చేయుటకుఁ గాదు." అని మొఱవెట్టుకొనెను. అతనిపలుకులు చక్రవర్తి క్రోధాగ్ని కాజ్యధార లయ్యెను. అయినను సమయము గాకపోవుటచే జహంగీరు కోపము దిగమ్రింగి పయికి మంచిమాటలే చెప్పుచు నదను దొరకినప్పుడు మహాబత్ఖానుని కొంపఁ దీయవలయు నని నిశ్చయించుకొని యతఁ డేమన్న నదియే సరి యనసాగెను. అప్పుడు మహాబత్ఖాను చక్రవర్తితో "దేవా! మీరు పట్టపుటేనుఁగుపై నెక్కి సామంతరాజులకు సైనికులకు దర్శన మీయవలసినసమయము వచ్చినది. మీ రగపడకున్న వా రందఱు కళవళపడుదురుగదా! కావున నేనుఁగు నెక్కుఁ"డని మనవి చేసెను. చక్రవర్తి సరేయని తనదుస్తులు తొడుగుకొనుటకు ప్రక్కగుడారములోనికి వెళ్ళివత్తునని చెప్పెను. అక్కడికి వెళ్ళినా చక్రవర్తి యింకఁ దనకు దక్కక నూర్జహాను చేతిలోఁ జిక్కిపోవు ననియుఁ దనపన్నిన పన్నుగడ లన్నియు నిష్ఫలము లయిపోవుననియు శంకించి మహాబత్ఖానుఁడు దేవరవారు దుస్తులిక్కడనే తొడుగుకొనవచ్చు నని చెప్పెను.

జహాంగీరు వానిమాట కడ్డము చెప్పక యక్కడనే దుస్తులు వేసికొని బయలుదేరుటకు గుఱ్ఱమెక్కెను. అప్పుడు మహాబత్ఖానుఁ డడ్డము వచ్చి "స్వామీ గుఱ్ఱ మెక్కుటకంటె నేనుఁ గెక్కుట మంచిది. ఏనుఁ గెక్కినచో నందఱకు మీ రగపడుదురు. అది నిరపాయము కావున దాని నెక్కఁదగు"నని పలికెను. అప్పుడు జహాంగీరు తనయేనుఁగు పయి నెక్కఁదలఁప రాజపుత్రులు వానిమావటివానిం జంపిరి. అప్పుడు మహాబత్ఖాను చక్రవర్తినిఁ దనయేనుఁగుపై నెక్కించి యిరుప్రక్కల ఖడ్గపాణులగు నిరువురు రాజపుత్రులను గావలిపెట్టి తనశిబిరమునకుఁ దీసికొనిపోయెను.

ఆశిబిరముచుట్టు మెఱియలవంటి రాజపుత్రులను మహాబత్ఖాను కావలివేసి జీలము నదిమీఁద నున్న పడవలవంతెన నూర్జహానుపాలఁబడకుండఁ గాపాడుటకు మఱి. రెండు

వేలరాజపుత్రులను నియమించెను. మహబత్ఖాను తన్ను ఖైదీగాఁ బట్టుకొనియె నని తెలిసికొనినను చక్రవర్తి కాలముదప్పి వచ్చినప్పు డేమి చేయంగలమని యూరకుండి 'నాసారాబుడ్డి, కావలసినప్పుడు సారా యందిచ్చు సేవకుని నా కిచ్చినారుగదా తక్కిన ప్రపంచ మేమయిన నాకేమి' యని సరిపెట్టుకొని యక్కడనే హాయిగ నుండెను.

చక్రవర్తిపక్షమున నున్న జనములో ధైర్యసాహసములుగలది నూర్జహానొక్కతియె చక్రవర్తికిజరిగిన భంగపాటు వినినతోడనే నూర్జహాను పిరికిపడక నిరుపేదదానివేసము వేసికొని చిన్నసవారి నెక్కి యాడంబరమేమియు లేకుండ నావలియొడ్డుఁ జేరుటకు బయలుదేరెను. చక్రవర్తి శిబిరమువెంట వచ్చిన పేదరా లెవ్వతెయో పోవుచున్న దనుకొని వంతెన గాఁచురాజపుత్రులామెను నిర్భయముగ బోవనిచ్చిరి. అట్లు నిరపాయ ముగ నావలియొడ్డు జేరి సేనాపతులను సామంతులనురావించి వారిపాలఁమాలినతనమునకు మూర్ఖతకు గట్టిగఁజీవాట్లుపెట్టి చక్రవర్తినివిడిపింపకున్నచో నందఱిప్రాణములఁ దీయింతు నని బెదిరించెను.

పరాక్రమవంతుఁ డగునొకతురకజోదు రోసముఁ దెచ్చుకొని చక్రవర్తిని విడి పించుట కారాత్రి యత్నించెను కానివానియత్నము నెరవేర దయ్యె. మరునాఁ డుద యమున నూర్జహాను స్వయముగ నేనుఁగు నెక్కి కత్తియు విల్లు నమ్ములు చేఁబూని తన సేనలం బురికొల్పుకొని మహబత్ఖానునిఁ దాకుటకు రాఁబోవుచుండెను. అప్పుడు రాజపుత్రులు పడవల వంతెనఁ గాల్చి వారిని రాకుండఁ జేయ వారు పాటిరేవులం దిగి రాఁజొచ్చిరి. రాజపుత్రులు వారిపై శరవర్షంబులు గురియించియు తుపాకిగుండ్లఁ బ్రయోగించియు నూర్జహానుసేనల నుతుమాడి నీటనున్నవారిని నీటను మెరకని నున్నవారిని మెరక నుజంపిరి. కొందఱు ప్రవాహవేగమున కొట్టుకొనిపోయిరి. అన్నిగండములను గడచి దరి జేరినవారిని కత్తులతో నరికి చంపిరి. మహబత్ఖానుఁడు వాని రాజపుత్రసైనికులు విజయము సంపూర్ణ ముగ నందిరి; కాని యాతని జయము చిరకాలము నిలువదయ్యె. ఏలయన నూర్జహాను పౌరుషంబులగు చేతలు చేయలేక పరాభవము నొంది యాడగడుసుపోకడలం బోయి కార్యము సాధించుకొనియె. ఆమె నిర్భయముగ మహబత్ఖానునిశిబిరముఁ బ్రవేశించి నాథ ర్తతోపాటు నన్నుఁగూడ ఖయిదిగాఁ జేయుమని యాతనింగోరెను. మహబత్ఖాను మిక్కిలి యుబ్బిపోయి సరే యని యూరకుండెను. అది సందుచేసికొని యామె సేనాధిపతులమనస్సులు విరువ నారంభించెను. అదివఱకే ఖానుయొక్క యనుచరులలోఁ గొంద ఱతని గర్వమును జూచి వానిని ద్వేషించుచుండిరి. కొందఱు వానిరాజపుత్ర

పక్షపాతమును జూచి కసుపుమంట గలిగి యుండిరి. అందుచేత నూర్జహాను పన్నాగడలవలీలగ వారిమతములఁ ద్రిప్పెను. కొన్నిదినము లామె ఖానుశిబిరములో నుండె యెట్టకేలకు చక్రవర్తినిఁ జెరనుండి విడిపించి స్వతంత్రునిఁ జేసెను. అప్పుడు ఖానుఁడు రాజపుత్రసైనికులు భగ్నమనోరథులై తమయవివేకమునకుఁ జింతించుచుఁ దొలఁగిపోయిరి.

ఈనడుమ మీవాడురాణా పరలోకగతుఁ డయ్యెను. కరుణసికుమారుఁ డగుజగత్సింగు తండ్రి పరోక్షమున రాజ్యప్రతిష్ఠితుండై యెప్పటియట్ల షాజహానునితో నెయ్యముఁ బాటించుచుండె. జగత్సింగు రాజయినపిదప షాజహానుఁడు కొన్నిదినము లుదయపురమున వసియించి యుండెను. అతఁ డక్కడ నుండఁగనే జహాంగీరుచక్రవర్తి కాశ్మీరదేశమునందు దగ్గుబాధచేతఁ గాలధర్మము నొందెనని వర్తమానము తెలిసెను. షాజహానుఁడు సరోవరమధ్యమున నున్నమేడలో నున్నపుడె రాణా మొదలగు సామంతరాజులు తమక్రొత్తచక్రవర్తిదర్శనము ముందుగఁ జేసి కానుకలు సమర్పించిరి. షాజహానుఁడు సింహాసన మెక్కుటకు ఢిల్లీకిఁ బయనమయి పోవునపుడు మీవారు రాణాకు వెనుక వానివద్దనుండి తీసికొనిన యయిదుజిల్లాలను మరల వానికిచ్చి వెలలేనికెంపొకటి బహుమానమిచ్చి యవసరమయినపక్షమునఁ జిత్తూరుకోట బాగుచేసికొని యుపయోగించుకొమ్మని సెలవిచ్చి యుదయపురము వెడలెను.

జగదీశ్వరుఁ డగుఢిల్లీశ్వరునిపుత్రుఁ డుదయపురమున నుండినట్లు రెండుమూడానవాళ్లిప్పటికిఁ గలవు. షాజహానుని డాలొకటి, కుసుంభావర్ణముగల వానితలపాగ యొకటి. ఈతలపాగ షాజహానుఁడు [illegible]దనుండి తీసి రాజపుత్రులిచ్చిన శిరోవేష్ట మొకటి ధరియించెను. మొదట చుట్టినప్పు డెన్నిమడత లున్నవో యన్నిమడతల నిప్పటికిఁ గలిగి చుట్టినది చుట్టినట్లున్నది. జగత్సింగు బుద్ధిశాలియయి యిరువదియారు సంవత్సరములు రాజ్యము చేసి చక్రవర్తి యనుగ్రహమునకుఁ బాత్రుఁడయి కాలముగడపె. షాజహాను తక్కినసంస్థానములకంటె మీవారు నెక్కుడుదయతో నాదరించుటచే నారాజ్యము పాడిపంటలు గలిగి వర్ధిల్లె.

మారువారురాజుల చరిత్రములు.

ఈవఱకు మేవారు సంస్థాన ప్రభువుల చరిత్రములు తెలుపఁబడినవి. ఇఁకమీఁద
మారువారు సంస్థాన ప్రభువులలోఁ గొందఱి చరిత్రములు సంగ్రహముగా దెలుపఁబడును.
రాజపుత్రులు సత్కులప్రసూతులు శౌర్యరాసులు నగుటచేత నట్టి సమ్మహాశూరులను
రప్పించి తమ కొలువులో నిలుపుకొనుటయే మొగలాయి చక్రవర్తులకు ముఖ్యసంకల్ప
ము యుండెను. ఆసంకల్పము సంపూర్ణముగ నెరవేరుచునే వచ్చెను. ఎట్లన దమ
రాజులచేత రాయబారులుగఁ బంపఁబడి కొందఱు రాజపుత్రులును దమరాజులతో
కలహమాడి దేశమునుండి వెడలఁగొట్టఁబడి కొందఱు రాజపుత్రులును నేదో యుద్యో
గము సంపాదించుకొనుటకుఁ గొందఱు రాజపుత్రులును వచ్చి చక్రవర్తిఁ గొలుచును
వచ్చిరి. చక్రవర్తికి వారియం దభిమానముండుటకుఁ గారణమిది. రాజపుత్రులు తమస్వజాతి
వారితో బోరవలసి వచ్చినను సరే తదితరులతో బోరవలసి వచ్చినను సరే యుద్ధమున
భయమను మాట యెఱుఁగక మడమదిరుగక తమ్ము నమ్మినవారిం జెరుపక పగతుం గెలు
తురు. గెలువజాలని యెడ ప్రాణములు విడుతురు. యుద్ధములు లేక దేశము నెమ్మదిగా
నున్నపుడు ఢిల్లీకోటలోఁ గాపురముండి యారాజపుత్రులు మాటికి మాటికి నెవరితోనో
గయ్యమునకుఁ గాలుదువ్వుచు గర్వోన్నతులై యెల్లప్పుడు నేవో గొడవలు సేయుచునే
యుందురు. వారు చక్రవర్తికి లోఁబడి వంగి సలాములుచేసి వినమ్రులై యుండినను
దైవవశమున నేదో కోపకారణము గలిగినప్పుడు తమ యెదుటివాఁ డెంతవాఁడైనను
సరే సహింపక సభాసదులతో సభలోనే గలహింతురు. సభాసదులతో నననేల
యొక్కొక్కప్పుడు నల్లమందు మద్దతు మత్తుచేత నొక్కొక్కప్పుడు క్రోధాతిరేకముచేత వా
రొడలు మరచి తమ్ముపోషించు చక్రవర్తినే సంహరింపఁ జూచెడువారు. రాజపుత్రులట్టి
యుగ్రస్వభావులని యెఱింగియే చక్రవర్తులు తరుచుగా వారిని బట్టణములో బ్రత్యేక
ముగా నొకస్థలమందు విడియించి సాధ్యమయినంతవఱకు నితరులతో సంబంధము లేకుండ
జేయుచు వచ్చిరి. అటులుండినను వారిమూలమున సంభవించు కలహము లంతము నొంద
వయ్యె.

షాజహాను చక్రవర్తియయిన కాలములో నతని కొలువునఁ జగజెట్టియగు నుగ్రమాయను రాజపుత్రుఁ డొకఁ డుండెను. అతఁడు రహతూరు వంశస్థుఁడు. మారువారు సంస్థాన ప్రభువగు గజ మహారాజు పెద్దకొడుకు జ్యేష్ఠుఁడగుటచే నతండు యువరాజై తండ్రికి చేదోడు వాదోడుగ నుండ వలసినదే; కాని సహజముగ మహా క్రోధస్వభావులగు తన దేశ ప్రజలకు బంధువులకుఁ గూడ నతఁడు మిక్కిలి దుండగుఁడై భయంకరుఁడై మెలంగుటచే రాజ్య భ్రష్టుఁడయ్యె. అతఁడు బాల్యమునండియు దుండగులు దుస్స్వభావులు దుర్నయులు నగు నల్లరిపిల్లలను వెంటబెట్టుకొని ప్రజలకెంతయు బాధ కలిగించుచువచ్చెను.

కొంతకాలము బాధలు పడిపడి ప్రజ లెట్టకేలకు వాని యాగడములకు సహింపజాలక గజమహారాజునద్దకువచ్చి "దేవా! మీకుమారుని దేశమునుండి బారదోలినగాని మేము బ్రతుకజాలము. మన కెవరైన శత్రువులున్న పక్షమున వారిమీఁదికి మఱ సేనల నడపించుటకు మీకొడుకు కడుదిట్టరియే కాని యే శత్రువులు లేనప్పుడు ప్రజలనే యితండు శత్రువులుగానెంచి చంపుచున్నాడు. ఇతని కతమున ప్రజల కంటినిండ నిదుర కడుపునిండ కూడునెఱుంగరు. ఇతఁడు దేశములో నున్నయెడల ప్రజలు కాపురము సేయఁజాల"రని విజ్ఞాపనము చేసిరి. గజమహారాజు కొడుకు నదుపులో నుంచజాలకపోవుటచే ప్రజాభిమతమున కంగీకరించి మంత్రులను సామంతులను బంధువులను పురోహితులను, సేనాపతులను పిలిపించి నిండు కొలువు దీర్చి కుమారుని రావించి యందరి యెదుట వానిని రాజ్యభ్రష్టునిఁ జేసినట్లు శాసనమువ్రాసి దేశమును విడిచి తక్షణమే పోవలసినదని యాజ్ఞాపించెను. ఉగ్రమాయు దేశమువిడిచి పోవువారు చేయవలసిన విధముగ నల్లబట్టలు కట్టుకొని నల్లని డాలు మూఁపునవ్రేల్చి నల్లని కత్తి చేబట్టుకొని నల్లజీనువేసిన నల్లగుఱ్ఱముపై నెక్కి యందరివద్ద సెలవుపుచ్చుకొని యాశలెల్ల వదలుకొని జన్మభూమి విడిచి దేశాంతరములకుం బోయెను.

రాజకుమారుఁ డెంతదుష్టుఁడైన నతండు వెళ్లినదినము దుర్దినమేయని దేశస్థులందఱు విచారించిరి. ఆ రాజకుమారునితో ననేక సామంత రాజపుత్రులు గూడ బయలుదేరి వాని స్నేహమును బాయలేక దేశము విడిచిపోవుటచే రాజకుటుంబమే గాక బంధుకుటుంబము లన్నియు దుఃఖనిమగ్నములయ్యెను. అట్లు వెడలి యుగ్రమా పయనంబులు చేసిచేసి యాగ్రా నగరంబునకుఁ బోయి షాజహానుని సందర్శించి వానిం బ్రసన్నునిఁ జేసికొని

తనకష్టవాని గతిఁగించి తనతండ్రిని శిక్షించి తన్ను మరల మారువారునకుఁ బంపుమని ప్రార్థించెను. షాజహానునకు నలుగురు కొడుకులుండిరి. వారతి దుండగులై మాటిమాటికి నొండొరులతో గలహించుచు వచ్చిరి. దుర్వినయముగల కొడుకుల వలన గలుగు బాధలు షాజహాను స్వయముగ ననుభవించుచుండుటచే గజమహారాజుకూడ తనకొడుకు కతమున నెంతబాధ పడియుండునోయని యూహించి వారి కే సాయమును జేయనని చెప్పి "కావలసినయెడల నావద్ద కొలువుండుము నేనొక యుద్యోగ మిచ్చెద"నని పలికెను. గత్యంతర మేమియు లేకపోవుటచే నారాచబిడ్డడు మంచిదని వానికొలువున గుదిరెను. కుదిరిన కొలఁది కాలముననే వానిని మూడువేల సైనికుల కధిపతినిజేసి రావు బిరుదము నిచ్చి నాగూరు తాలూకా వారికి ముఖాసాగా నిచ్చి పలువిధముల నాదరించెను.

ఉమ్రావుకు చిన్ననాటినుండియు యుద్ధమే యభిమాన వ్యాపారము. అది లేనినాడు వేట పరమ ప్రీతికరము. ఈ రెండును లేక కడుపునిండ తిని చక్రవర్తి కొలువులో నిరర్థకముగఁ గూర్చుండుటయుఁ బ్రతిదినము దర్బారుల లోనికిఁ బోవుటయు నచ్చట మితిమీరిన మొగలాయి మర్యాదలు నడుపుటయు రాణి విందులకుఁ బోయి యొదిగి యొదిగి యుండుటయును భోగము బోటుల యాటలు జూచుటయుఁ బాటలు వినుటయు మొదలగు పనులన్నియు వానికి మిక్కిలి యసహ్యములుగ నుండెను. హాయిగా నడవులలో దిరుగుచు సెలయేటి నీళ్లు ద్రాగుచు యడవిపందిని దరుముట పెద్దపులిని జంపుట మరల నెన్నఁడయిన తనకు గలుగునోయని యూటలూరుచు నతఁ డక్కడ కొంతకాలము గడపెను. ఒక్కనాఁడు షాజహాను నిండు కొలువు దీర్చి కూర్చుండి యుమ్రావు సభలో కనబడక పోవుటచే నతఁడేడని సభాసదుల నడిగెను. సభలోని వారెవ్వ రెఱుఁగ మనిరి. ఎవ్వరితోడం జెప్పకుండ నతఁ డాగ్రానగరము విడిచి పోయెగా వలయునని యెల్లవారు నూహించిరి. అనంతరము రెండు వారములు గడచుటయు నొకనాఁడా రాజకుమారుఁ డెప్పటి యట్ల సభకరిగి షాజహానుని కంటఁబడియె. పడుటయుఁ జక్రవర్తి వానిపైని నలిగి "మావద్ద సెలవు గైకొనక యెవ్వరితో నొక్క మాటయయిన జెప్పక యెందరుగుదువో తెలియక యేలపోయితివి. నీకు గొప్ప జరిమానా వేయదలఁచుచున్నార" మని కఠినముగా బలికెను. "నేను వేటకుఁ బోయితిని కత్తిరమే తప్ప వేఱుధనము లేనివానికి ధనదండన విధించుట యేమిలాభ" మని నిర్భయముగ నతఁ డుత్తరము చెప్పెను.

ఈపలుకులు చక్రవర్తి యలుకను రెండురెట్లుగ జేసెను. తరువాత న్రమా కొలువు విడిచి తనబసకుఁ బోయిన కొంతసేపటికి షాజహానుని సైన్యములకుఁ బ్రతిమాసము జీతములు పంచిపెట్టునట్టి యుద్యోగస్థుఁడు సలబత్ఖానను నతఁడుపోయి "చక్రవర్తిగారు నీకు జరిమానా వేసిరి. ఆధనమిమ్ము" అని యడిగెను. "జరిమానా కాదు చిల్లిగవ్వయేని నే నియ్యనని చెప్పు" మని యున్రమా యతిగర్వముతో బ్రత్యుత్తర మిచ్చెను. మాట మీఁద మాటవచ్చుటచే నిరువురు తీవ్రముగ సంభాషించి యొండొరులను నిందించి యధిక్షేపించి తిరస్కరించుకొనిరి. కోపావేశమున న్రమా సలబత్ఖానుని దన యింటనుండి మెడబట్టి యావలకు గెంటెను. ఖానుతద్దయుఁ గంపితుఁడై రాజపుత్రుని పగ రెట్లైన నణచవలయునని కసిబూని చక్రవర్తి కడకుఁబోయి "స్వామీ యీ దురాత్ముఁడు మీయాజ్ఞ ధిక్కరించెను. నన్నేగాక మిమ్ముఁగూడ నవమానించె" ననియొకటికి పదిపన్ని చెప్పెను. ఆపలుకులువిని చక్రవర్తి కాలరుద్రుఁడై యున్రమాను తక్షణము దోడ్కొని రమ్మని యొకబంటునంపె. వాఁడును పరుగుపరుగున నగర్చుకొనుచు వచ్చి పిలుచుటయు నరేయని యున్రమా తీవ్రమైన యొక ఖడ్గము చేతబూని చిన్న సూరకత్తి మొలలో దోపుకొని యేటుతిన్న బెబ్బులివలె చక్రవర్తి యెదుటికిం బోయెను. అప్పుడు చక్రవర్తి కొలువులో ననేక రత్నఖచితమై విన్నాణపు నగిషీలతో నిండి సొంపుల నింపు స్ఫటిక సింహాసనముమీఁద గూర్చుండి కోపారుణితనేత్రుఁడై రాజపుత్రుని రాక కదురు చూచుచుండెను. సలబత్ఖాను గద్దెయెదుట నిలువంబడి రాజపుత్రుఁడు గావించిన దుర్వినయమును దౌర్జన్యమును గంతమెత్తి తన యేలికతో జెప్పుచుండెను. రాజపుత్రుఁ డా పలుకులు విని మితిమీరిన కిట్టులు కంబట్టజాలక "సూర్యవంశము నందు బ్రభవించిన సుక్షత్రియుఁడను నేను గోమాంస భక్షకుఁడైన యీ కరకు తురకచేతి వంచిఁబడుదునా" యని లోఁదలంచి చక్రవర్తి గద్దె చుట్టునున్న సామంతులను సరదారులను గడచి సలబత్ఖాను వద్దకుబోయి యెవరును నివ్వెరపడునట్లు ఖడ్గమునెత్తి యొక్కయేటున యాఖానుని నేలంగూల్చెను. సభాసదులందఱు రిచ్చవడి యేదిసేయుటకుం దోఁచక యుండ నంతలో రాజపుత్రుఁడు నరసింహమూర్తి వడువున లోకభీకరుఁడై యుచితానుచితము లెఱుంగక చక్రవర్తిం దెగటార్ప వలయునని వానిపై ఖడ్గమువిసరెను. అదృష్టవశమున ఖడ్గము షాజహానునకుం దగులక స్ఫటిక స్తంభములలో నొకదానికిం దగిలి విరిగిపోయెను. అప్పుడు సభాసదులు భయసంభ్రమాక్రాంతులైరి. చక్రవర్తి యొక చిన్న గుమ్మమున నంతఃపురమునకుం బారిపోయి యెట్లో ప్రాణములు దక్కించుకొనియె.

రాజపుత్రుఁడు ఖడ్గపాణియై పిచ్చియెత్తిన మదపుటేనుఁగు విధమున సభామందిరమున విచ్చలవిడిగా దిరుగుచు మిత్రుఁడనక శత్రుఁడనక కత్తికందిన వారినందఱఁ దెగటార్ప జొచ్చె. ప్రళయకాల రుద్రునివలె నున్నవాని యెదుట నెవ్వరు నిలువ జాలరైరి. ఎట్టకేలకువాని మరది వానిచేసిన పరాక్రమంబులు మెచ్చుకొనుచు మిత్రుడుపోలె చల్లనిమాటలు చెప్పుచు వానిదాపునకుం బోయి యల్లన చేతిలోని కత్తిలాగి యొక్క పోటు పొడిచి వాని నేలంగూల్చెను. దారుణమయిన గాయము తగిలియు రాజపుత్రుఁడు కొనయూపిరి యున్నంతవఱకు సభాసదులకు దేరిచూడ శక్యముగాక యుండెను. ఆ దివమున నుమ్రాచేత నైదుగురు మొగలాయి దొరలు నిహతులైపడిరి. అయిన నుమ్రావృత్తాంత మంతతో ముగియలేదు. ఈ రాజకుమారుఁడు పాదుషా కొలువులో హత్యఁజేసెనని వాని సైనికులు విని రోషవిహ్వల చిత్తులై క్రిందు మీదుగానక రొట్టిట్టు కట్టుకొని యాయుధ పాణులై దర్బారు ప్రవేశించి నేలంగూలియున్న తమ దొరంజూచి రెట్టించిన యలుకతో సింగంబులట్లు విజృంభించి యడవిలో వృక్షములు నరకినట్లు మొగలాయి బంట్లను నరకి నేలయంతయు రక్తముతో జారునట్లు చేసిరి. ఆ సభా భవనములోని స్తంభములు జూచువారికి నాడు జరిగిన చర్యలు నేటికైన జ్ఞప్తికి వచ్చుచుండును.

అట్లనేకులం బరిమార్చి యా వీరసైనికులు పలు గాయములం జెంది తమస్వామి ఋణము దీర్చుకొని నేలంగూలిరి. అనంతరము దర్బారున జరిగిన వృత్తాంత మంతయు నుమ్రా భార్యవిని కొందరు పరిచారకులతో సభా భవనముం బ్రవేశించి తననాథుని శవము వెదకి యానవాలుపట్టి సేవకులచే దాని మోయించుకొని శ్మశానభూమికరిగి భర్తృసహగమనము చేసెను.

నాడు రాజపుత్రుఁడు సభా భవనముల జొచ్చినద్వారము షాజహాను మూసివేయించి మరల నెన్నడు తెరువనీయలేదఁట. అక్కడ గోడకలుగులలో నొక కాలసర్పము వసియించి యెవ్వరి నా దారిని నడువనీయదని లోకులు చాలకాలము చెప్పుకొనిరి. వారి మాట నిశ్చయమే యయ్యెను. ఆగ్రా నగర మింగ్లీషువారి స్వాధీన మైనపిమ్మట రమారమి నూరేండ్లక్రిందట నొక యింజనీరుదొర యా గోడం బగులగొట్టించెను. అక్కడ పామున్నది. ఆగోడ జోలికి పోవద్దని పురవాసులు చెప్పినను వినక యా దొరపగుల గొట్టింప నొకకలుగులోనుండి యొక మహాసర్పము బయలుదేరి దొరగారి కాళ్లసందునం

బడెను. కూలివాండ్రు భయభ్రాంతులై చెల్లాచెదరైరి. అదియేమి యదృష్టమో కాని పాము దొరగారి నేమియు జేయజాలక వానిచే జచ్చెను.

ఈకథ నిక్కడ ముగించి మరియొక వీరుని చరిత్రము దెల్పెదను. ఉగ్రమూర్తుఁడగు రాజా జస్వంతుఁడు మారువాడు నేలుచుండ కుంపావతి వంశస్థుఁడు అసోపు సంస్థాన ప్రభువగు ముకుందదాసను రాజపుత్రుఁడు మిక్కిలి ప్రసిద్ధుఁడై జస్వంతుని కొలవులో నుండెను. వానిసాహస మెఱిఁగి యట్టివానిని విడిగ నుండనియ్య గూడదని షాజహాను కొడుకగు నౌరంగజీబు చక్రవర్తి వానిని బలవంతముగ రావించి వానికనిష్టమయినను దన సభలో నుంచుకొనియె. ఒకనాడు చక్రవర్తి తనయొద్ద కేదో వర్తమానమంప ముకుందదాసు నిర్లక్ష్యముగఁ బ్రత్యుత్తర మిచ్చెనఁట. అది సహింపక యౌరంగజీబు మహాకంపితుఁడై తక్షణమే యా రాజపుత్రుని నిరాయుధునిజేసి పెద్దపులి బోనులో బారవేయుఁడని యాజ్ఞాపించెను. ఆ వైచిత్ర్యమును జూచుటకు జక్రవర్తియు వాని పరివారమును నొకచోటచేరిరి. రాజపుత్రుఁడు బోనులో విడువబడెను. బెబ్బులి యా శూరునింజూచి కనులెఱ్ఱజేసి తోకయాడించుచు ముందుకు వెనుకకు దిరుగజొచ్చెను గాని వానిమీఁదికిం బడజాలదయ్యె. పులికన్నులకంటె నల్లమందు మత్తుచేత రాజపుత్రుని కన్నులు మిక్కిలి యెఱ్ఱబడి యుండెను.

అట్లు నిరాయుధుఁడై కొంతసేపు బోనులోనిలిచి ముకుందదాసు బెబ్బులిం జూచి "ఛీ తురకపులీ రాచపులిమీఁదికి రావేమే" యని బిగ్గరగ బలికెను. ఒక్క నిముసము వఱకు బెబ్బులియు రాజపుత్రుఁడు నొండొరులం రెప్ప వాల్పక చూచుకొనిరి. ఏమిజరుగునోయని చూపరు నిశ్చేష్టులై యుండనంతలో వ్యాఘ్రము తలవంచుకొని బోనులో వెనుకప్రక్కకుఁ బోయెను. అది చూచి ముకుందదాసు చక్రవర్తి వంకదిరిగి "చూచితిరా; మీ పులి నామీఁదికి రాజాలక తోకముడిచినది. ఎదురుచున్న శత్రువును సంహరించుట రాజధర్మము గాదుగావున నేనీవ్యాఘ్రమును జంపక విడిచితి"నని కంఠమెత్తి పలికెను.

జన్మమధ్యమున నట్టి మహాద్భుత మెన్నఁడుఁ గనివిని యెఱుంగక పోవుటచే నౌరంగజీబు లేనిసంతోషము కొంత తెచ్చిపెట్టుకొని ముకుందదాసును బోనులోనుండి బయటికి రావించి వానికి బహుమానములు కుప్పతిప్పలుగ నిచ్చి "అసాధారణమగు నీ పౌరు

షధనమును స్వీకరించి నీకుం బ్రతిష్ఠ తేఁగలకొడుకులున్నారా?" యని యడిగెను. పలుకులకు ముకుందదాసు "మీరు మాయిండ్లకు బోనీక మమ్ము చిరకాలము మీకొలువులోనే బడవేసి నిలుపుచుండఁగ మాకు సంతాన మెట్లు గలుగఁగల" దని నిర్భయముగ బ్రత్యుత్తరమిచ్చెను. ఆదినము మొదలు ముకుందదాసు పులిదొరయను పేరంబరఁగెను.

ఈతని రెండవ సాహస కార్యము చక్రవర్తి కుమారులలో నొకనితో వివాదము సంభవించినప్పుడు చేయఁబడెను. రాజపుత్రులలో మిక్కిలి కష్టమైన గుఱ్ఱపుదౌడొకటి కలదు అది చేయువారికి హానికరము చూచువారికి భయంకరమునై యుండును. రౌతు గుఱ్ఱముమీఁద నెక్కి యదినిండుదౌడు తీయుచుండఁగ దానినొక చెట్టుకొమ్మక్రింద నడి పరుగెత్తించి గుఱ్ఱము దాపకుండఁగనే యతఁడు చెట్టుకొమ్మను పట్టుకొని వ్రేలయును. ఇట్టి మహాసాహసమును జేయ బ్రయత్నించి మీవారు రాజపుత్రుఁడొకఁడు ప్రాణముల గోల్పోయెనఁట. ఈపనిసేయునప్పుడు సాధారణముగ నెట్టిశూరుఁడయినను గుఱ్ఱము మీఁద నుండి నేలబడనివాఁ డుండఁడు. ఈవిద్యలో ముకుందదాసు నిరుపమ ప్రజ్ఞగలవాఁడు. అట్లగుటచే నౌరంగజీబు కొడుకులలో నొకడీ చిత్రంతుల జూడ వేడుకపడి యాతని సేయుమని వానికివర్తమాన మంపెను. దొమ్మరి వానినో గారడి వానినో బిలుపించి చక్రవర్తి పుత్రుఁడు విద్యలు చేయుమన్నాఁడనియుఁ దనకుఁ జాల గౌరవభంగము గావించెననియుఁ గోపించి ముకుందదాసు మప్పొద్దు తిని కూర్చుండి పనిపాటలులేని సోమరిపిల్లవాని యెదుటనే నానావిద్య జూపించుట యని యభిమానము జెంది "నేను కోతినిగాను నావిద్యలు జూడవలసిన పక్షమున నాఖడ్గము తళతళ మెరయుచున్నప్పుడు చూడవలసినచోట చూడవచ్చు" నని యా బాలునకు వర్తమాన మంపెను. ఆవార్త దెచ్చినవాఁడు ముకుందదాసు పలుకులు కూడ తప్పకుండ నబ్బాలునకు విన్నవించెను. విన్నవించుటయు నతండు తండ్రితో జెప్పి యతని పొగరడఁపఁదలఁచి యాకాలమున జక్రవర్తికి లోఁబడక తిరుగుబాటు చేసిన సిరోహిప్రభువగు సూర్తాను లోబరచుకొని రావలసినదని ముకుందదాసున కానతిచ్చెను అట్లే యని ముకుందదాసు బయలువెడల వానియనుచరులగు రాజపుత్రులును వెంటజనిరి. కాని సూర్తాను వసియించు కోట యీపులి దొరకును వానియజమానుఁడగు నౌరంగజీబునకును సాధ్యము కానిదియు వాని ఫిరంగి దెబ్బలకు సరకు గొననిదియు నై యుండె. అచలఘురని దాని పేరు. అనగా చలనము లేనిది యని దాని యర్థము. సూర్తాను కోటవిడిచి బయటికివచ్చి యుద్ధమెన్నఁడు సేయక లోపలనే చిరకాలము దాగియుండెను.

అట్లు కొంతకాలముండి శత్రుభయము పోయిన దనుకొని యా సూర్తానొక నాడురాత్రి యజమీరు ప్రాంతమున నున్న కొండలనడుమ వేటకువచ్చి యొకచెట్టు క్రింద నిజపరివార సమేతుఁడై నిద్రించుచుండెను. అక్కడకు శత్రువు లెవ్వరు రాఁజాలరని నమ్మి పర్వత ముఖద్వారమున నొకజోదును గావలియుంచి రాజుతోపాటు పరివారముగూడ గాఢనిద్ర జెందెను. అట్లు కొంతసేపు నిద్రించి సూర్తాను మేలుకొని మంచము మీఁదనుండి లేవబోవగా నతనికాలు సేతు లతనికి స్వాధీనము గాకపోయెను. ఎవరో యెట్లోవచ్చి తన తలపాగాతోనే తన మంచమునకే తన కాలుసేతులు తనకు దెలియకుండ నెవరో గట్టిపెట్టిరని యతఁడప్పుడు తెలుసుకొనెను. తెలిసికొని కన్నులు దెరచి చూచునప్పటికి తన యనుచరుల విగ్రహములు గాక మున్నెన్నడు చూడని క్రొత్తవిగ్రహములు గానబడెను. ఇదియేమని కలవలము పడుచుండ మారువారురాజుల యుద్ధపు కేక మేఘగర్జనమువంటి గంభీరస్వరముతో వాని చెవులంబడెను. ఆ ధ్వనివిని సూర్తాను యొక్క పరిచారకులు దిగ్గునలేచి మేలుకాంచి యాయుధపాణులై చూచునప్పటికిఁ గావలివాఁడు చచ్చి పడియుండెను. రాజు బంధింపబడి శత్రుహస్తముల జిక్కెను. వాని చుట్టు యమదూతలట్లు శత్రుయోధులు గ్రమ్ముకొనిరి. వారినడుమ ఖడ్గపాణియై పురీదార నిజముగా బెబ్బులియట్లు మెరయఁజొచ్చెను. సూర్తాను యొక్క యనుచరులు తమరేలికను విడిపించుటకు బ్రయత్నములు సేయుటజూచి! ముకుందదాసు వారల కిట్లనియె. "మీ రాజు ప్రాణములు నాచేత నున్నవి. అతని విడిపింప బ్రయత్నించి మీరు నాపైకి గలియుదురా యిప్పుడే మీదొర చచ్చెనని నమ్ముడు. ఆ ప్రయత్నము మాను కొందురా? మీరాజు చెక్కుచెదరక మరల మీకడకు వచ్చు. మీతో జెప్పకుండఁ దీసికొని పోగుద దని మీరుమేలు కొనునట్లు కేకలు వేసితినిగాని రహస్యముగ దీసికొని పోఁజాలకగాదు. గావున మీప్రయత్నము మానుడు. ఆపలుకులు విని వారు వివేకులై యూరకొనిరి. తొల్లి పృథివిరాజు మాళవరాజుం జెరపట్టి తెచ్చినవిధమున ముకుందదాసు సూర్తానునుం బట్టుకొని తనమొదటి యజమానుఁడగు రాజాజస్వంత సింగున కప్పగించెను. జస్వంత సింగు తక్షణమే సూర్తానును ముకుందదానుని వెంటబెట్టుకొని చక్రవర్తి వలన నేయపాయము లేకుండ జేసెదనని సూర్తానున కనేక బాసలుచేసి యౌరంగజేబువద్దకుఁ బోయెను. చిరకాలము నుండి దొరకక మొగలాయిసేనలను ముప్పతిప్పలుపెట్టిన సిరోహిరాజు వచ్చెనని విని యౌరంగజేబు వానిం దనయెదుటకు రప్పింపుమని యానతిచ్చె. ఇరువురు సేనాపతులు సూర్తానునకు జెరియొక ప్రక్కనిలిచి వానిం గొలువునకు దోడ్కొనివచ్చి యెదుట

నిలువంబెట్టి చక్రవర్తికి నమస్కరింపు మనిరి. రాజపుత్రుఁడు కనొబ్బొమలు ముడిచి రోషాయత్తుఁడై 'నేనా నమస్కరించుట. నాప్రాణము చక్రవర్తి చేతులలో నుండిన నుండుఁగాక! నాగౌరవము నాచేతులలోనే యున్నది. ఈవరకెన్నఁడు నేను మనుష్యమాత్రునకు వంగి నమస్కరించి యెఱుఁగ. ఇఁకముందు నమస్కరింపఁ'' నని ప్రత్యుత్తరము చెప్పెను. ప్రక్కనున్న సేనాపతు లిద్దరు బలవంతపెట్టి వానిచేత నమస్కారము జేయింపవలయునని యూహించిరి కాని యతఁడు జస్వంతసింగుయొక్క సంరక్షణమునం దుండుటచేతను జస్వంతసింగుమాట యనిన జక్రవర్తికిఁ జాల గౌరవ ముండుటచేతను తెగించి వారేమియుఁ జేయఁజాలరైరి. దండము పెట్టింపక పోయినచోఁ జక్రవర్తి యేమనునో బాధించి పెట్టించినచో జస్వంతసింగేమనునో యనుభయమున సేనాపతులు కిరోకగడసుపోకడ పోఁదలఁచి చక్రవర్తి కూర్చుండిన గదికి రెండవప్రక్కనున్న దిడ్డిదారిని దీసికొని లోనం బ్రవేశింపుమని వాని కానతిచ్చిరి. ఆదారిం బోవునపుడయిన సూర్తాను తలవంపక తప్పదుగదా? ఆదారిం బోవునపుడయిన సూర్తాను తలవంపక తప్పదుగదా? యనియే తలవంచి చక్రవర్తికి నమస్కరించినట్లు భావించుకొన వచ్చునని యా సేనాపతు లూహించిరి. కాని సూర్తానుఁ డావులించిన ప్రేవులు లెక్కపెట్టువాఁడగుటచే వారుపన్నిన యుపాయము గ్రహించి తలుపువద్దకుఁ బోయి ముందుగా తలదూర్చక కాళ్లులోపల బెట్టి యాగది ప్రవేశించెను. అదృష్టవశముచేతనప్పు డౌరంగజీబు రాజపుత్రుని గౌరవాసక్తిని వాని పెంకి తనమునకును గోపించుటకు మారు వినోదము నొంది సూర్తానును క్షమియించి వానికిఁ గొన్ని గ్రామములు ముఖాసాగా నిచ్చెను. ఆముఖాసా పుచ్చుకొన్నచో జక్రవర్తికి దాను కప్పము గట్టవలసివచ్చునని శంకించి సూర్తానిట్లనియె. "స్వామీ దేవరవారు నాకిన్ని యిచ్చినను నాయచలఘురుకోటకవి సమానములు కావు కాబట్టి నాకోటనాకు దయచేయుఁడు'' అనవుడౌరంగజీబు కప్పముమాట దలపెట్టకయే వాని కోటవానికిచ్చెను. పులి దొరపట్టితెచ్చిన యారాజపుత్రుఁడు తనకోటకుబోయి తలవంచి యొకరి కెన్నఁడు నమస్కరింపకయే కాలము గడపెను.

ఔరంగజీబు చక్రవర్తి మార్వారురాజగు రాజా జస్వంతసింగుమీఁద మనస్సులో మిక్కిలి యీర్ష్యవహించి యుండెను. ముకుందదాసు కుక్కవలె జస్వంతసింగునియెడ విశ్వాసము గలిగియుండి యెప్పటికప్పుడతని కంటికిరెప్పవలె గాపాడుచు పలుసారులు గొప్ప యపాయములనుండి వానిని దప్పించెను. ఆ యపాయము లన్నిఁటికంటె నెక్కువయిన యపాయమొకటి జస్వంతున కొకసారి సంభవించెను. అది యేదియన- జస్వంతు

నను దయ్యముపట్టెను. కష్టపడి దానిని ముకుందుఁడు వదలించెను.

ఉదయసింగు మహారాజు కుమారుఁడగు ప్రతాపసింగు మీవారు నేలుచుండిన కాలమున మఱియొక యుదయసింగు మారువారు రాజ్యము నేలుచుండెను. ఆతనికి మోట రాజాయని రెండవపేరు గలదు. అనగా లావురాజని యర్థము. ఆతని తండ్రి మహాపరాక్రమశాలి. అతఁడు తండ్రికడుపు చెడఁబుట్టి యక్కసనకు లోఁబడి ప్రతిష్ఠ జాఱుకొని యిరువది యేడుగురు కన్యలం బెండ్లియాడి భోగపరాయణుఁడై నిరంతర మంతఃపురములో నివసింపుచు వచ్చెను. ఆరాజు మనము నమ్ముటకు వీలులేనంత లావుగానుండుట సంస్థానములలోనున్న గుఱ్ఱమేదియు వానిని మోయ లేకపోయెనఁట. అందుచేత నతఁడు తనబంధువులగు రహతూరులతో గలసి యుద్ధమునకు బోవుటకు వీలులేక యాడవాండ్రతో కోడిగంబులాడుచుండ వలసివచ్చెను.

ఈ లావురాజు తనరాజ్యములోనున్న యొక బ్రాహ్మణుని కూతురునఁ జూచి యతిసుందరి యగునామెను మోహించి యామెబలిమిని దనయంతఃపురమునకు దీసికొనిపోవ నిశ్చయించెను. ఆబాలిక తండ్రి రాజు ననేక విధముల వేడుకొనెను. బెదిరించె గాని యవియన్నియు నిరర్థకములయ్యె. మరణమువల్లగాని బిడ్డ మానము దక్కదని బ్రాహ్మణుఁడు నిశ్చయించి తనముద్దుకూతురును ఖడ్గముతో ముక్కముక్కలుగ నరికి చితిపేర్చి కాల్చి రాజునకు ఘోరశాపములు పెట్టి యామంటలలో దానుగూడ దుమికి యగ్నిహోత్రున కాహుతియయ్యె. అప్పుడతడిచ్చిన శాపమిది. "నేనే సత్యవంతుఁడనగు బ్రాహ్మణుఁడ నయితినేని యీ దురాత్ముఁడగు రాజీ గడియ మొదలుకొని మూఁడుసంవత్సరముల మూఁడుమాసముల మూఁడుదినముల మూఁడుగడియలలో మృతి నొందును గాక. నేను మృతినొంది యీ దినము మొదలు బ్రహ్మరక్షస్సునయి యీ యూరి చెఱువుకడ్డ నుండెద." బ్రాహ్మణుని యీదారుణకృత్యమువిని యారాజు బెంగపెట్టుకొని క్రమక్రమముగ కృశించి బ్రాహ్మణుఁ డేర్పరచిన కాలమునకే మృతినొందెను. రాజా జస్వంతసింగు లావురాజని పేరుపడిన యీ యుదయసింగుని మునిమనుమఁడు. ఈరాజు తనవద్దనున్న యుద్యోగస్థులలో నొకని కూతును మోహించి యామె నాడంబరచి తన ముత్తాత మోహపరవశుఁడై చెడియెనను మాట మరచి బ్రహ్మరాక్షసుఁడున్న సంగతి యెఱుఁగక యాచెఱువు గట్టుననే ప్రియురాలుం దాను రాత్రి కలుసుకొనునట్లు సంకేత మేర్పరచుకొనెను. సంకేతము మరచిపోక రాత్రివేళ యిరువురక్కడ కలసికొనిరి. కాని సౌఖ్యము ననుమారు

వారికి దుఃఖము ప్రాపించెను. జస్వంతసింగు తనవలపు కత్తియను మక్కువమెయి గౌగలింపఁబోవ వారిరువురినడుమ నొక భూతమువచ్చి నిలిచెను. రాజా భూతముతో బోరదలఁచెను. కాని వెంటనే స్మృతియెఱుఁగక నేలంబడియె. ప్రియురాలి దానిని ప్రియురాలు పోయెను. పిదపనతఁడు కొంతతడవునకు తెప్పిరిలి యింటికిబోవ దన వెన్నంటి యెవఁడో వచ్చుచుండినట్లు మాటిమాటి కతనికి యొడలు జల్లుమనియెను. తరువాత నయిత మతఁడెక్కడకు బోయిన నేపని సేయుచుండిన వెనుక నెవరో వచ్చినట్లే కానబడుచు వచ్చె నిమ్మట గొన్నినాళ్ల కతనికి మతిచెడి పిచ్చియెత్తెను. చెఱువుగట్టు నాశ్రయించి యుండిన బ్రహ్మరాక్షసుడు రాజుం బట్టుకొనియెనని ప్రజలు చెప్పకొనసాగిరి. మహారాజుగారి దయ్యము విడల్చుటకు దేశ మంతటినుండి మంత్రవేత్తలు బ్రాహ్మణోత్తములువచ్చి ధూపములు వేసి జపములు చేసి మంత్రములచదివి యెన్నో ప్రయత్నములు సేయ నెట్టకేలకు బ్రహ్మరాక్షసుఁ డిట్లు పలికెను. "నేనొక బ్రహ్మరాక్షసుఁడను. ఈ రాజును బట్టినమాట నిజము మఱియొక రెవరయిన మనుష్యుఁడు నాకు లభించినంగాని నేను వీనిని విడచిపోను. రాజు ముఖ్యమంత్రులలో నెవడయిన నాకు గావలెను." జస్వంత సింగునకు ముకుందదాసుకంటె ముఖ్యమంత్రులెవ్వరు లేరు. అతఁడు మంత్రియై రాజునకు రాజనీతి నుపదేశించుటయేగాక సేనాధిపతియయి రహతూరు వంశపుదొరలను రణరంగమునకు నడిపించెడు నధికారము గౌరవముగలిగి యుండెను. అందుచేత నీ భారమునతఁడే పూనవలసివచ్చె.

ముకుందదాసుఁడు వెరపుగొనక ముందరకివచ్చి రాజును విడిచి భూతము తన్ను పట్టుకొనుట కిష్టపడిన పక్షమున దానాకష్టము ననుభవింతునని విస్పష్టముగ జెప్పెను. బ్రహ్మరాక్షసుఁ డందు కొడంబడియె. అప్పుడు మంత్రవేత్తలొక గిన్నెలో నీరుపోసి యాగిన్నె మూడుసారులు రాజుతలచుట్టుద్రిప్పి దానిని ముకుందదాసు చేతికిచ్చిరి ముకుందుఁడొక చుక్కయైన మిగల్పక యానీరు త్రావెను. వెంటనే దయ్యము జస్వంతసింగును వదలి ముకుందుని పట్టుకొనియెను. ఆదినము మొదలు ముకుందునివంటి రాజభక్తుఁడు కృతజ్ఞుఁడు లోకములో లేరని జనులు చెప్పకొనిరి. కాని ముకుందుఁడీ పెను భూతముచేత మితిలేని బాధలపడియెనఁట. ఆకారణముచేతనే యతఁడు మరణకాలమున దన

కుమారుని బిలిచి "నాయనా! మారువారు రాజునకు మంత్రిగా నుండి నేబడిన సౌఖ్యము జాలును. నీవీ దినము మొదలు మంత్రిగా నుండవద్దు. మంత్రులమైతిమా రాజునకు వచ్చు యాపదలన్నియు మనమే భరింప వలయును." అని హితోపదేశము చేసెను. ఆహితోపదేశమును వాని కుమారుఁడు మన్నించి పితుర నంతరమున మంత్రిపదమును వదలుకొనియె. అదిమొదలు చంపావతి వంశస్థులగు రాజపుత్రులు మారువారు దేశమునకు మంత్రులగుచు వచ్చిరి.

జస్వంతసింగు.

మారువారు సంస్థానమునకు జాద్పురము రాజధాని. మారువారనునది మరువారను శబ్దము చెడిపోయి పుట్టినది. మరువారనగా మరణభూమియని యాభాషలో నర్థము. మీవారు రాజ్యమునకుఁ బడమటనున్న దేశమునకంతకు మరువారను పేరు చెందుచున్నది ఆదేశములో నెడతెని యిసుకయెడారులు నిర్జలస్థానములు నిస్సారభూములు విశేషముగ నుండుటచేత దానికి మరువారను సార్థకనామము కలిగినది. జాద్పురము గాక బికనీరు జసల్మీరు మొదలగు ననేక చిన్నసంస్థానములు గూడ నీమారువారులోనే చేరియుండును. అయినను మరువారుశబ్దము జాద్పురము రాజధానిగఁ గలసంస్థానమునకే ముఖ్యముగఁ జెందుచున్నది. ఈదేశమధ్యమునందే యజమీరులోఁ బుట్టిన లూనీయనునది ప్రవహించుచున్నది. దీనిపొడవు నూటయేబది మైళ్లు. మరువారుదేశము నేలునట్టి రాజులు రహతూరువంశస్థులు. క్రీ॥ శ॥ 1193 సం॥ నందు మహమ్మదుగోరీ చోహాణవంశస్థుఁడగు పృథివిరాజు జయించి ఢిల్లీ నాక్రమించుకొని మరుచటి సంవత్సరము మరల హిందూస్థానము దండెత్తి కన్యాకుబ్జము నేలుచుండిన రహతూరువంశస్థుఁడగు జయచంద్రునిపై యుద్ధమునకుఁ బోయెను. జయచంద్రుఁడు పరాజితుఁడై మృతినొందెను. అతని మరణానంతరము వానిమనుమ లిద్దఱు కొంతకాల మచ్చటనుండి తురకల దాడికోర్వలేక తమ పితృపితామహార్జితములగు గంగాతీరక్షేత్రములవిడిచి రెండువందలమంది యనుచరులంగూడి యెందేని సుఖముగ బ్రతుకదలంచి వెడలిరి. వెడలి కొంతకాలము తిరిగితిరిగి యారాజనందనులు లూనీనదీతీరముఁజేరి యచ్చట రాజ్యము స్థాపించిరి. తరువాత నూటయేఁబది సంవత్సరములవఱకుఁ దద్వంశస్థుల చరిత్రము రాజ్యములో స్థాపించినవారి ప్రారంభదశ లెట్లుండెనో యట్లుండెను. అనగా దగ్గరరాజులతో సంబంధబాంధవ్యంబులు చేసికొనియు బలహీనులతోఁ బోరి గెలిచియు సాగినప్పుడు ద్రోహము చేసియు జుట్టుప్రక్కల రాజ్యముల గలుపుకొని యావంశస్థులు ప్రసిద్ధులయిరి. ప్రప్రథమమున వారికి మండూరునగరము రాజధానిగ నుండెను. అటులుండ కొంతకాలమునకు జోడాయను నతడు జాద్పురమును గట్టించి రాజధానిగ జేసికొనియెను. అది నాఁటికి జోడ్పురమని ప్రసిద్ధికెక్కెను. చాలకాలమువఱకు మారువారురాజులు దేశచరి

క్రమములో నంతగా ప్రసిద్ధికెక్కలేదు. ఢిల్లీ చక్రవర్తియగు హుమాయూను రాజ్యభ్రష్టుఁ
డై యీమూరువారులో దిరుగుచుండ నప్పటి జోధ్పూరరాజగు మాల్దేవుడు పాపము వానికి
నిలువనీడయైన నొసగక దేశమునుండి తరిమెను. వాని మనుమఁడగు శూరసింగు శూరుఁడై
యక్బరుచక్రవర్తికి హితుఁడై యుండుటంజేసి యాచక్రవర్తి వానిం దనశత్రువుల మీఁ
ది కప్పుడప్పుడు పంపుచువచ్చెను. ఆశూరసింగు కుమారుఁడే మన్నొకసారి జహంగీరు
నకు విపత్సమయమున సహాయముచేసిన గజుఁడు. ఆగజుని కుమారుఁడే రాజనీతి విశా
రదుఁడగు జస్వంతసింగు. ఈజస్వంతసింగు ఢిల్లీచక్రవర్తులగు షాజహాను ఔరంగజేబుల
కాలములలోనుండి యాకాలపు దేశచరిత్రమునందు జాలప్రసిద్ధిగాంచెను. 1658 వ సం
వత్సరమున షాజహానుచక్రవర్తి ప్రబలమైన వ్యాధిచేత పీడితుఁడయ్యెను. అతని నలు
వురు కుమారులు తండ్రిచనిపోవుట కైన వేచియుండలేక యతఁడు జీవించియుండగనే
సింహాసనమునకై పోరడిరి. తండ్రి చక్రవర్తియైన కాలమున నీనలువురు నాలుగురాజ్య
ముల నేలుటకుఁ దండ్రిచేత నధికారముపొంది ప్రబలించిన కప్పపుసొమ్ముతోయు నొక
రినొకరు గెల్చుటకొఱకు సేనలంగూర్చుటకే వినియోగించిరి. షాజహాను పుత్రులలో
జ్యేష్ఠుఁడు దారాయనునతఁడు. ఇతఁడు తండ్రిదగ్గరనే యుండెను. రెండవయతఁడు సుజా
ఇతఁడప్పుడు బంగాళమును బరిపాలించుచుండెను. మూడవయతఁ డౌరంగజేబు. ఇతఁడు
దక్షిణదేశమును బాలించెను. నాలుగవవాఁడు మురాదు. ఇతఁడు గుజరాతు నేలుచుం
డెను. తండ్రి రోగపీడితుఁడై చావుబ్రతుకులమీఁద నున్నవాఁడనువిని ముందుగ రెండ
వకొడుకగు షుజా తానే హిందూస్థాన చక్రవర్తినని దేశమంతటఁ జాటించి తనపే
రులో నాణెములు ముద్రింపించి మహాసైన్యముం గూర్చుకొని తనయన్నయగు దారామీఁ
దికి యుద్ధసన్నద్ధుఁడైపోయెను. కడపటివాఁడగు మురాదు వానికంటె ఘనుఁడై
తానే చక్రవర్తినైతినని తనదేశమున జాటించి తనపేరగూడ నాణెముల వేయించి
విశేషించి సూరతునగరము దోఁచుకొనియు పురజనులయొద్దనుండి యాఱులక్షల రూపా
యిలు బలిమిఁ దీసికొని సేనలంగూర్చుకొని బయలుదేరెను; కాని యౌరంగజేబు మొద
టినుండి టక్కరితనమున మహాపండితుఁడగుటచేఁ దనకు ప్రపంచ సంబంధమేమియు
లేనట్లు వైరాగ్యమభినయించి తక్కినసోదరుల ప్రయత్నము లెట్లు పరిణమించునో
చూచుటకు గాఁబోలు కొంతకాల మూరకొనెను. రోగపీడితుఁ డగుముసలి చక్రవర్తి
యు జ్యేష్ఠకుమారుఁడగు దారాయు నాసమయమున దగుసహాయము జేయఁగలసహాయులు
రాజపుత్రులేయని గ్రహించి ముందుగా సుజామీఁదకి విశ్వాసపాత్రుఁడైన యంబర
సంస్థానాధిపతియగు జయసింగును పంపిరి. సార్థకనాముఁడగు జయసింగు యుద్ధమున

షుజా నోడించి వానిధనమును ఫిరంగులను గొల్లబెట్టి తరిమెను. షుజా యోడిపోయిన తోడనే యౌరంగజీబు మురాదుతో గలసి దారాతో బోరవలయునని నిశ్చయించుకొని తనకు రాజ్యమక్కరలేదనియు మురాదును సింహాసనమెక్కించి పిమ్మట దాను ఫకీరై మక్కాకుఁబోయి జీవయాత్ర గడపుదుననియు మూఢుఁడగు మురాదునకు నమ్మికపుట్టఁ బలికి వానిసైన్యమును దనసైన్యముతోఁ గలిపికొని యున్నమ్మీఁదికి దండువెడలెను.

ఈవార్త వారికువురు కలియకముందె దారా వానిని జస్వంతసింగునకు సైన్యాధిపత్యమిచ్చి వారిరువురిమీఁదికిఁ బంపెను. శిరస్త్రాణధారులగు తనరాజపుత్ర సైనికులను తాళంకరులవంటి మొగలాయిబంట్లను గూర్చుకొని జస్వంతసింగు నర్మదానదీతీరమున విడిసెను. అప్పటికి ఔరంగజీబు మురాదుల సైన్యములు గలియలేదు. ఆతరుణమెఱిఁగి వెంటనే జస్వంతసింగౌరంగజీబుసైన్యము నడచినచో ఓమ్మటగోరల దీసిన పామును గొట్టినట్లు మురాదునవలీలగ నోడింపఁగలిగి యుండును. అట్లు వేరువేరుగ నిద్దరను దాకక జస్వంతసింగు గర్వోన్మత్తుఁడై యిద్దఱను జేరియొకసారిగా గెల్చి శ్రమపడనేల! ఇద్దఱుఁగలసినను మేమవలీలగ వారిని గెలువఁగలము. ఇద్దఱినొక్కసారి జయించుటచే నెక్కువ ప్రతిష్ఠయని వీరాలాపములాడుచు సోదరులిరువురు గలసికొనువఱకు నూరక యుండెను. వానిగర్వమె వానిం జెరిచినది. ఈరాజపుత్రుఁ డిట్లుదాసీనుఁడగుటచే నౌరంగజీబు మురాదులు గలిసికొనిరి. జస్వంతసింగువద్దనున్న తురకసైనికు లౌరంగజీబువద్ద లంచములు గ్రహించియో కృతఘ్నతను చేతనో యుభయులు గలిసిన తోడనే రణరంగము విడిచి పారిపోయిరి. కాని జస్వంతసింగువద్ద నుక్కుకడ్డీలవంటి ముప్పదివేల రాజపుత్ర సైనికులుండుటచేత నతఁడించుకేనియు భయమందక నిశ్చలుఁడై వారిందాఁకనిశ్చయించుకొనెను. తనసేన యల్పమైనను శత్రువుల గొప్పసేనతో బోరి ప్రాణములువిడుచుట రాజపుత్రునకు బంధువుగదా! జస్వంతుఁడు మాబూబను తన గుఱ్ఱము నెక్కి చేతబల్లెము బూని నిర్భయముగ సేనలం బురికొల్పుకొని పగతురపై గవిసెను.

ఆసంకులసమరంబునఁ బదివేలమంది తురకలు పదునేడువందల మంది రహతూరు రాజపుత్రులు మఱియు ననేకులు తక్కిన రాజపుత్రులు ప్రాణములు విడిచి సమరరంగము నలంకరించిరి. ఔరంగజీబుమురాదులు పరాజితులై వెన్నిచ్చిపారిరి. జస్వంతసింగు వానిగుఱ్ఱము గాయములతో నిండి రక్తస్నానము చేసినట్లుండెను. సమర

మున మిక్కిలి యలసిపోయి జస్వంతసింగుచే జిక్కినప్పగ్గమును జారవిడిచి యూపిరిచే మలమలమాడు సింగము విధమున నసహాయుడై పారిపోవుచుండిన చక్రవర్తి కొడుకు లంపటిమిబట్టికొనలేక యూరకొనెను. అందుచేత నౌరంగజేబు మురాదులు పరాజితులయ్యు చెదిరిపోయిన తమమూకలను గ్రమ్మరగూర్చుకొని యదివఱకే మిక్కిలిపరిశ్రాంతులైన రాజపుత్రులను వెంబడియుందాకిరి. అత్తరి నిలిచియున్న యెనిమిదివేలమంది రహుతూరులలో నాలువందలమంది దక్క తక్కినవారందరు వీరస్వర్గమున కతిథులైరి. జస్వంతసింగు సంపూర్ణముగ బరాజితుడై హతశేషులగు నాలువందల రహుతూరులతో రాజధానికిం బోయెను.

ఈ జస్వంతసింగు మహారాజుయొక్క పట్టపుదేవి మీవారు రాజులయాడు పడుచు. అందుచేతం బ్రతాపమున నగ్నిశిఖలబోలిన సంగుడు ప్రతాపుడు మొదలగు మహావీరుల నెత్తురామెశరీరమున బ్రవహించుచుండెను. ఆవీరపత్ని తనభర్త తురకల కోడిపోయి ప్రాణభీతిని బరతెంచి కోటలోం జొరబడుటకు వచ్చుచున్నాడని విని హృదయమున క్రోధరోషంబులు సందడింప "మహారాజుగారు పరాజితులైవచ్చుటకంటె రణమునందే మరల రాకపోవుటయే ప్రతిష్ఠాకరముగ నుండునుగదా ?" యని పలికి యట్టిపిరికిపందను గోటలోపలికిరానీయ గూడదని కోటతలుపులు మూయించెను. ఆరోషమునకు జస్వంతసింగు మిక్కిలి యక్కజపడి నేను మొదటశత్రువులను సంపూర్ణముగ గెలిచితిని. పిమ్మట దైవవశమున శత్రువుల సైన్యములు పెండగుటచేం బరాజయము నొందవలసివచ్చె. ఓడినను గౌరవముజంపుకొనలేదు. రణరంగమున నుండగ కోరినంతసేపుండి పగతురక్రోధమునకు బలియాయ గలిగినంతమందినిచ్చి నిలువశక్యముగాకప్పుడు బయలుదేరివచ్చితి" నని యెన్నోతెఱంగుల నతండు తనదేవితో విన్నవించుకొన్నను నామెపట్టినపట్టు విడువక "మీరు నాకుభర్తగానుండం దగరు. చిత్తూరుమహారాణావారి యల్లుడింత నీచముగ నెన్నండు బ్రవర్తింపండు మీకుసహజముగ బరాక్రమము లేకున్నను శౌర్యరత్నాకరులగు మాపుట్టినింటి వారితో వియ్యమందిన కారణమునైనను నెక్కుడురోషముంజూపవలయుం, నేయేం? పగతురబొడువ వలయుం లేదా ప్రాణములు విడువవలయుం. ఈరెండే మానవంతులకు పద్ధతులుగదా!" అని క్రోధావేశమున నొకమారును, వెంటనే తనపరిచారికలంబిలిచి ఓసీ నాభర్తగారు మృతినొందిరట్లె గావున కట్టెయలందెచ్చి చితిపేర్చుడు రాజకన్యక కుచితమైన మార్గముననుసరించెదనని యభిమానవశమున నొకమారును, మఱియు నప్పుడేముఖవిలాసము మార్చి కెందామరరేకులవలె

కనుబెట్టుజేసి శూలములవంటి పలుకులతో నతని నొప్పించి యొకమారును నోడ లెఱుంగని దానివలె భాషింపఁజొచ్చెను.

శత్రుబాణములకంటె నెక్కువదారుణములగు కట్టుపడేవిపలుకులచేతఁ జాల నొచ్చి యెట్టకేలకామె యనుమతిబొంది జస్వంతసింగుకోటలోఁ బ్రవేశించెను. కాని యభిమానధనయగు నా రాజపుత్రిక యా పిరికి మగని మొగము జూడనని కొన్నిదినములు తలుపులుమూసికొని తనయంతఃపురముననే యుండి వానిదర్శనమునకుఁ బోవదయ్యె. అంతట నావార్త విని యామె తల్లిబిడ్డకడ్డకుఁబోయి భర్తపైఁ గోపింపకుమని పలువిధముల కామెను బతిమాలి "అమ్మా! నామాటవినుము ఈయుద్ధమున గలిగిన శ్రమ నివారణమైన తోడనే నీభర్త మరల గొప్పసైన్యముం గూర్చుకొని యౌరంగజేబును గెల్చిపోయిన తనగౌరవమును మరల సంపాదించుకొని నీమెప్పునొందఁ గలఁడు. అంతవఱకువాని ననుగ్రహించి యోపిన యుపచారముచేయు" మని మందలించి భర్తసన్నిధికిం బంచెను.

మానవతులగు నిట్టి స్త్రీల భర్తలుసోదరులు పుత్రులు మూఁడులోకములు తెల్లవచ్చినను మడమదిరుగక పోరకయున్నచో నేమియాశ్చర్యమున్నది? ఇట్టియంగనలున్నచోట పిరికిపందలకైనను శౌర్యము పుట్టునుగదా? రాణిచూపిన యీపౌరుషము పైకిదుర్వినయముగ దోఁచినను జస్వంతసింగునకు మహోపకారము చేసెను. ఔరంగజేబు మురాదులు కలసి దారానోడించి తండ్రియగు షాజహానును జెరసాలలో నునిచి తమమీఁదికి మరల మహాసైన్యముతో వచ్చుచుండిన సుజానుదండించుటకై పోవుచు "వెనుకటి మాటలు దలంపకమీరువచ్చి సాయముచేయవలయును. మీరు మేమిప్పటినుండి పరమమిత్రులుగ నుంద" మని జస్వంతసింగునకు జాబువ్రాసిరి.

జస్వంతసింగు సరేయనియొప్పుకొని మిత్రుఁడుగానేయుండి యౌరంగజేబునకుఁ జేతనైనంత యపకారముచేయఁదలఁచి యతనిశిబిరము బ్రవేశించి షుజాకిట్లని వర్తమానమంపెను. ఔరంగజేబు సేనను ముందుప్రక్క నీవుసగులఁగొట్టుదువేని వెనుకప్రక్క నేను దాకెద" నట్లు వర్తమానమంపి జస్వంతసింగు తనమాటందప్పక నిలుపుకొనియె. ఇట్లన నౌరంగజేబుసేనలలో వెనుకభాగము దీర్ఘప్రయాణములచేత నలసియుండ నీరాజపుత్రుఁడు వెనుకప్రక్కఁ జేరి వారివద్దనున్న సమస్తవస్తువులఁ దోఁచుకొని యానుకూలాం తెంపుమీఱఁ దవ్వేయుంచి యౌరంగజేబు షుజాలొకరినొకరు నిర్మూలము చేసికొందురు గా

నాకేమియని యాగ్రానగరమునకుఁబోయెను. పోయి యక్కడ సుతులచే బంధింపఁబడిన షాజహానును బంధవిముక్తునిజేసి యతనితోఁ గలియుండుమని దారానుష్కులిగారెవ్వను గాని యీదారా వానికిందగిన ప్రత్యుత్తరమీయక యాలస్యము చేయుటచే నచ్చోటు విడిచి తనరాజధానికిఁబోయి కొల్లగొన్న సరకులతోఁ దన [illegible] సంతోషించెను.

ఈనడుమ నౌరంగజేబు తనస్థిరబుద్ధిచేతను శాంతస్వభావముచేతను షుజాను నిశ్శేషముగ జయించి తాను చక్రవర్తియై మరల జస్వంతసింగు మైత్రిఁగోరి వెనుకనైనదేమో యైనది. ఇఁకముందైనను నీవు నాకు మిత్రుఁడవై దారాపక్షము బూనుట మానుదువేని నిన్ను గుజరాతు దేశమునకుఁ బరిపాలకుని జేసెదనని వానికి రాయబారమంపెను. అభిమానములేని యౌరంగజేబుయొక్క సందేశమును సిగ్గులేని జస్వంతసింగు వెంటనే యంగీకరించి యప్పుడే చక్రవర్తి శివాజీ నడఁచుటకు మహారాష్ట్రదేశమున కంపుచున్న సైన్యములతోఁ దాను రాజపుత్రవీరులకు సేనాపతియై దండునడుపుట కొప్పుకొనెను. జస్వంతసింగు మొగలాయి సేనకంతకు నధికారిగాఁడు. మొగలాయి సేనకంతకు షేస్తాఖానుఁడు సర్వాధిపతియై యుండెను. జస్వంతసింగు మొగలాయిసేనలలోఁ జేరి శివాజీని సంహరింపఁ బ్రయత్నించుటకుమారు వానిమైత్రిఁగోరి "నీవును నేనును గలసి ముందుగ షేస్తాఖానునిం గడతేర్చివేయుదము. పిమ్మట మన యుభయసైన్యములకు నేను సేనాధిపతినై యుండిన యిచ్ఛవచ్చిన తెఱఁగున జేసెదనని వానికి వర్తమానమంపెను. కాని అతఁడు చేసిన కుట్రయంతయుఁ బయలుపడెను. అప్పుడైన నౌరంగజేబు వానిని దండింపక యెప్పటియట్ల దయతోను గౌరవముతోను జూచుచు సముచుకువచ్చినప్పుడు సైన్యాధిపత్యమునుండి జస్వంతుని దొలఁగించి రాజపుత్రులలో నెల్ల విశ్వాసపాత్రుఁడు స్వామిభక్తుఁడునగు నంబరు సంస్థానాధిపతిని జయసింగును సేనాపతిని జేసెను. అని మొగలు జస్వంతసింగు జన్మాంతమునందుకుఁ జక్రవర్తి మీఁద వాని పగతురతోనో బంధువులతోనో చేరి కుట్రలపన్నుచు నేయుండెను. ఎన్నిసారులు కుట్రలు పన్నెనో యన్నిసారులు నతనిపన్నుగడలు బయలుపడుచునే వచ్చెను. ఎన్నిసారులు బయలుపడెనో యన్నిసారులును వానిని జక్రవర్తి క్షమించుచునే వచ్చెను. చెరుపు జేయుటకు జస్వంతునకెంత విసువులేకుండెనో వానిదుండగములు సైరించుటకు జక్రవర్తికి నంతియు విసువులేకుండెను. జస్వంతసింగును దండింపఁజాలక చక్రవర్తి యూరకొనియుండలేదు. జస్వంతసింగు నంతటి చండశాసనుని నంతటి సాహసుని నంతటి పరాక్రమవంతుని వేరొకభంగి చేసినపక్షమున రాజపుత్రప్రపంచమంతయుఁ దనపై దిరుగ

బహుసేనాయుతము భయమునవరకు దూరకొనెను. అప్పటికి రాజపుత్రసంస్థానములన్నియు సంతోషముతోడ నెమ్మదిగ నుండెను. జస్వంతసింగునకు మొగలాయిసేనలు వెడలి మారువారుజొచ్చినాక అందరికిని తుట్టువలె రాజపుత్రస్థానమంతయుఁ గదలి భయంకరమగు నట్టి యుతంపు వెరవది యూరకుండెను, అదియునుగాక గొడ్డుసేలయగు మారువారుదేశమునకుఁ బోయిన సేనలన్నియు నిర్మూలము లగుటయేగాని తిరిగివచ్చుట లేనందున జక్రవర్తి జస్వంతునిపై నెప్పుడు దయయే చూపుచు వచ్చెను. మారువారుదేశస్థులగు కవీశ్వరులందఱు జస్వంతుఁడు మహాశూరుఁడని తమ గ్రంథములలో వ్రాసియుండిరి. వారిపొగడ్తలకేమిగాని వాని చరిత్రము మిక్కిలి యసందర్భముగ నుండెను. ఏలయన చక్రవర్తికి లోఁబడినవాఁడు లోఁబడినట్లుండి కృతజ్ఞుఁడై విశ్వాసముగలిగి మెలఁగలేదు. పౌరుషముగలవాఁడు చేయవలసినట్లు స్వదేశస్వాతంత్ర్యము నిమిత్తము నిలిచి పోరాడి ప్రతిష్ట నిలిపినవాఁడు కాఁడు. షాజహానుఁడు ప్రబలరోగపీడితుఁడై మంచమెక్కినప్పుడు వానికొడుకు లొకరిగొంతుక లొకరుకోయ జూచుచుండిన సమయమున జస్వంతసింగ రాజపుత్ర ప్రభువులందఱం గలియఁగట్టుకొని ప్రయత్నము చేసినచో రాజస్థానమునకు స్వాతంత్ర్యము కొంతకాలమైన నుండియుండును. కాని యప్పటి మీవారుప్రభువగు రాజసింగు, అంబరుసంస్థాన ప్రభువగు జయసింగు మారువారు దొరయగు జస్వంతసింగు నెవరిమట్టుకు వారే చూచుకొని స్వలాభపరాయణులై దేశస్వాతంత్ర్యము మాటమఱచిరి. జస్వంతసింగువద్ద తక్కినవారివద్దకంటె నొకవిశేషము గలదు. ఈతని పేరు చక్రవర్తికీశ్వరద్వేషు. జస్వంతసింగు బ్రతికియుండినంతకాల మౌరంగజేబొకనాఁడైన సుఖముగ బ్రతికియుండలేదు.

ఈరాచసింగమును దనవలలోఁబడవేసికొనుటకు వీలైనప్పుడువానిని బాతాళలోకమునకుద్రొక్కుటకుఁ జక్రవర్తి యెన్నెన్నొ విధముల నయముచే భయమున వానిం దనసన్నిధికి రావింపఁ బ్రయత్నించెను కాని యాపులించిన ప్రేవులు లెక్కపెట్టఁగల జస్వంతసింగునమ్మి యొకసారియైన జక్రవర్తి సన్నిధికి రాఁడయ్యె. కుటిలోపాయము లెన్ని పన్నినను జస్వంతసింగు లొంగలేవని తెలిసి చక్రవర్తి మైత్రియునియెడు యురివాని మెడకుఁబోసి దేశమునుండి వానిని వెడలించి యెన్నడు తిరిగిరాని దూరదేశములకు బంపెను. కాబూలురాజధానిగఁ గల యాఫుగనిస్థాన మిప్పటివలె వేరొక తురక రాజుపాలనము వలెనుండక యాకాలమున ఢిల్లీచక్రవర్తికి లోఁబడియుండెను. ఆదేశస్థులు మిక్కిలి మోటవాండ్రు. చక్రవర్తికొకకన్నెప్పుడు వారిమీద నేయుండెను. ఆదేశమందుజనులు

చక్రవర్తిపై బితూరి చేయువజ్రమును వజ్రముచేతనే గెలువవలయునన్నట్లు కాబూలులోని దుర్మార్గులను మారువారులోనున్న దుర్మార్గులచేత జంపించవలయునని నిశ్చయించి జస్వంతసింగును బొగడి నీవుపోయినఁగాని యాకల్లరులడగవని చెప్పి బతిమాలి వానిని సేనాధిపతిని జేసిపంపెను.

ఈతఁడు వెడలుటచే జక్రవర్తికి మనోభారము డిందుపడియెను. కాబూలులో నిరంతరము పితూరీలు చేయు జనులు వీనిచేత జచ్చినను జక్రవర్తికి మంచిదే; ఆకాబూలులు దుండగలచేత జస్వంతుఁడు కడతేరినను మంచిదే. ఒకశత్రుఁడు పోయినను మేలెగద. జస్వంతసింగు తనయేలికవలన మహాధికారము బొంది తనకు బ్రతినిధియై రాజ్యము పాలించుటకు దన జ్యేష్ఠకుమారు నియోగించి సైన్యసమేతుఁడై కాబూలునకుఁ బోయెను. అతఁడు చన్న కొన్ని దినములకే యౌరంగజీబు జస్వంతసింగు పెద్దకొడుకగు పృథుసింగును దన కొలువుకూటమునకు రమ్మని యాజ్ఞాపించెను. పృథుసింగు చక్రవర్తి యాన శిరసావహించి చక్రవర్తి కొలువునకుఁ బోయెను. చక్రవర్తియు వానిం దద్దయు గౌరవించె.

ఒకనాడు పృథుసింగు మొగలాయి దర్బారులోఁ జక్రవర్తి గద్దెయెదుట పాదములు రెండును దగ్గర జేర్చి తలవంచి చేతులు జోడించి యాకొలువువార లెట్లుండవలయునో యట్లు నిలిచియుండ జక్రవర్తి వానినిఁ దనదాపునకు రమ్మని చేసన్న చేసి వచ్చిన పిదప జోడించియున్న యతని చేతులపై తనహస్తము వైచి "ఓయీ రహతూరుఁడ! నీభుజము మీతండ్రి భుజమట్లు బలిష్ఠమైనదని వింటిని. ఇప్పుడేమి చేసెద" వని యడిగెను. అనుటయు రాజపుత్రుఁడు నిర్భయముగ నిట్లనియె.

'దేవా! భగవంతుఁడు మిమ్ము రక్షించుగాక! నరలోక చక్రవర్తి తన పాలనమునకు లోబడిన యధముని మీఁద చేయి వైచుటయే చాలు. అంతకన్న కావలసినదేమున్నది. ఆమనుష్యుని కోరికలన్నియు సిద్ధించినట్లె. ఇప్పుడు నా రెండుచేతులు మీరు పట్టుకొనుటచే నేను ప్రపంచమంతయు జయించినట్లు సంతసించుచున్నాఁడ.

ఈమాటలనుచున్నపుడు పృథుసింగు మొగము జేవురించుటయు మేను పులకరించుటయుఁ జక్రవర్తి రెప్పవాల్పక చూచి 'ఇతడు రెండవఖూటన్ సుమీ' యని సభవారితోఁ బలికెను. ఖూటన్ అనగా నౌరంగజీబు జస్వంతసింగునకుఁ బెట్టిన పేరు. ఆపేరు

దక్షమగా చక్రవర్తి జస్వంతసింగు ప్రసంగము వచ్చినప్పుడు నిందాగర్భముగ నుపయోగించుచు వచ్చుటచే ఖూటన్ అను మాట వినగానే సభికులు పృథుసింగున కేదో మూడినదని తలంచిరి. అంతలో నౌరంగజేబు రాజకుమారుని భాషణంబులకు సంతసించినవాఁడపోలె నటించి వానికి బహుమానమీయఁదలచి ! వెలలేని పట్టుదుస్తులు తెప్పించి యక్కడనే వానిని ధరింపుమని యాజ్ఞాపించెను. అతండట్లే యావలువలు ధరించి తన యదృష్టము లెస్సగ నుండెనని భావించి వసనుంజనియె. కాని దర్బారువిడిచిన కొలఁదికాలమునకే వానికి దారుణమైన యొక రోగము సంభవించెను. దానిచే నతఁడపరిమితముగ బాధపడి వికృతరూపుఁడై కొన్నిదినములలోనే కాలధర్మము నొందెను. ఆమరణము రాజపుత్రులందరునది యాకస్మికమైన రోగము కాదనియు చక్రవర్తి గౌరవించి పారితోషికముగనిచ్చిన యావస్త్రవిషము ప్రాతఁగలదనియు నది ధరించుటచేతనే వానికా యకాలమరణము కలిగెననియు నెంచిరి.

ఈదుర్వార్త కాబూలునందున్న జస్వంతసింగునకు దెలిసినప్పుడతఁడు తనపై గల కసిదీర్చుకొనుటకుఁ జక్రవర్తి తనకుమారుని ఘోరముగ కడతేర్చెనని యూహించెను. పృథుసింగు తనకుల ప్రదీపకుఁడనియు దనమనోరథమనియు నమ్మి జస్వంతుఁడు వానిమీఁదనే పంచప్రాణములు బెట్టికొనియుండుటచే నీవార్త విని యడుగంటిపోయెను. పిమ్మట నతఁడెన్నఁడు తలయెత్తుకొని తిరుగలేదు. ఇది జరిగిన కొన్నినాళ్లకె యతని తక్కినకొడుకులిద్దరు కాబూలుకొండలలో దగిలిన యున్నప్రజ్వరముచేఁ బీడితులై మృతినొందిరి.

తనవంత కొడుకుల మువ్వురం గోల్పోయి వార్ధకమున సంతానహీనుఁడై జస్వంతసింగు దుఃఖభాజనమగు జీవయాత్ర నిర్వహించుచుండియు దనకొడుకుం జంపినవానికే మేలు జేయుబుద్ధి దేవస్థుల నుండఁ బంపివచ్చెను. అతని నోదార్చుటకు రాణులిద్దఱుమాత్రము వాని కడనుండిరి.

ఆకొక్కరితె మున్ను తాను రణమున నోడివచ్చినప్పుడు కోటతలుపులు మూయించియుండిన మహారాణి రాజపుత్రి. ఆమె దుఃఖితుఁడగు భర్తను శాంతవచనములచే నోదార్చునట్టి స్వభావము కలదిగాదు గాని రెండవభార్యయొక్కతె యూరడించినను వానికి యూరడిగలుగదయ్యె. ఉత్తమరాజవంశమునందుబుట్టి ప్రతాపనిధియై

జగచ్చక్రవర్తియగు ఢిల్లీచక్రవర్తి సయితము తనపేరు వినినప్పుడెల్ల గడగడవడంకు నట్లు జంఝానిలుఁడై మెలఁగి నలువదిరెండు సంవత్సరములు పరిపాలించి జస్వంతసింగు తుట్టతుదకు బిడ్డలులేక దిక్కుమాలి కానిదేశములలో మృతినొందెను.

వాని యిద్దరు రాణులు వానినమ్మిన బంట్లును రహతూరులు చేయునదిలేక యా న్నోక్షపంచల యామడలదూరమునందుండి పలుమారు మొగలాయి సేనలకు దుర్భేద్యమైన మార్వారుదేశమునకు బోవనిశ్చయించి ప్రయాణమైరి. జస్వంతసింగు మృతినొందెనను జోడుపుర రాజకుటుంబమునకు ఢిల్లీచక్రవర్తికిని వైరమంతమొందలేదు. ఈరెండుకుటుంబములకు చిరకాలము యుద్ధముజరిగెను. అది ముప్పదియేండ్లు జరుగుటచే దానికి ముప్పదియేండ్లయుద్ధమని పేరువచ్చెను.

ముప్పదియేండ్లయుద్ధము.

మారువారుసంస్థానాధిపతియగు జస్వంతసింగు పైనుదహరింపఁబడిన ప్రకారము కాబూలునగరములో మృతినొందినప్పుడు వానిపట్టపుదేవి మీవారురాజుల యాఁడుబడుచు గాన నిమ్మృతకళేబరముతో సహగమనముఁ జేయ సమకట్టెను; కాని యామె యప్పటికి గర్భవతియయి యుండుటంజేసి యామెగర్భమున నున్నశిశువు మగశిశువో యాఁడుశిశువో తెలిసికొనుటకు ననఁగా ప్రసవమగునంతకు నట్టిపనిఁ జేయఁగూడదనియు నొకవేళ మగశిశువే జనియించినపక్షమున నక్కుమారుఁడు తండ్రికిఁ జక్రవర్తి చేసినయపకారమునకుఁ బ్రతీకారము సేయఁగలుగు ననియు నందుచేత నామె తప్ప తక్కినరాజపత్నులిష్టపడినచో సహగమనము చేయవచ్చుననియుఁ జెప్పి యక్కడ నుండిన రాజపుత్రులలోఁ బ్రధానుఁడగు చంపావతివంశస్థుఁ డామెను వారించెను. కాఁబట్టి జస్వంతుని పట్టపుదేవి సహగమనము చేయక శత్రుమండలమధ్యమున రెండుమాసము లుండెను. ఆతని తక్కినభార్యలు మగనికళేబరముతో సహగమనము చేసిరి. ఒకభార్య తనపుట్టినింట ననఁగా మండూరునగరమున నున్నందున వెంటనే భర్తశవముతో నిప్పులం జొచ్చుటకు వీలులేక మగనితలపాగ ధరించుకొని యావస్త్రముం గప్పుకొని చిచ్చు ప్రవేశించెను.

ఆరాజు పోయిన రెండుమాసములకుఁ బట్టపుదేవి యగు నావీరపత్ని యొకకుమారునిం గని వీరమాత యయ్యెను. ఆకుమారుని కామె యజితుఁడని పేరుపెట్టెను. అత్యుత్తమచరిత్రములు గల యట్టియువతులకడుపున శూరులు గాక భీరులు పుట్టుదురా? ఆరాణికి నామె కొలువుననున్న తక్కినరహతూరువంశపు రాజపుత్రులకును మాయోపాయకుశలుఁ డగు యౌరంగజీబుచక్రవర్తి యేదో పన్నుగడపన్ని మారువారురాజవంశపు మొలకయగు నాపసిబిడ్డను నపహరించి తనకోటలోఁ బెట్టుకొని మారువారును గతిలేనిదానినిగ జేయునని భయపడఁజొచ్చిరి. అందుచేఁ జక్రవర్తికిఁ దెలియకుండ నీవల బడవలయునని నిశ్చయించి తమపోకనుగూర్చి యౌరంగజీబునకు తెలియపరచకయే వానిసెలవు గైకొనకయే యారాణి బిడ్డయుం దాను నొకపల్లకీలోఁ గూర్చుండి హతశేషులగు సైనికులు పరిజనులు తనకంగరక్షకులయి వెంట నడుదేర స్వనగరాభిముఖయయి బయలుదేరెను.

ఈసమయమునం దారాణి కర్ణావతివంశస్థుఁడు గంగపురాధిపతి రహతూరులలోఁ గడుబుద్ధిశాలి బాహుశాలి యగుదుర్గదాసను వీరుని నమ్మి తనశిశుసంరక్షణము వాని

కప్పగించెను. జోధపూరునకుఁ బోవు నీప్రయాణమునందును ఓమ్మటను దుర్గదాసే యామెకుఁ గుడిభుజమయి నమ్మినబంటై మెలంగి స్వామిఋణము దీర్చుకొనెను.

ఆ చిన్నగుంపు సింధునదీతీరముఁ జేరునప్పటికి వారూహించిన దంతయు నిజమయ్యెను. ఆనదియొడ్డున నున్న యట్టకపురమువారు చేరి రేవుదాఁటి యీవలకట్టునకు రాఁబోవ చక్రవర్తి రక్షకభటులు తమస్వామియానతి లేక వారిని బోనిచ్చుట లేదని నిరోధించిరి. రహతూరులు చక్రవర్తిసైనికులతోఁ బోరాడ సంకించిరిగాని కార్యము గాదని యూరకుండి మొగలాయిసైనికులు లేని మఱియొక రేవు రాత్రి వెదకికొని యుప్పరెకుఁగకొండ నచ్చటిసింధునది దాఁటి యీవలఁబడిరి.

అట్టకపురివద్ద నున్న రక్షకభటులు మాయవాఁడా వార్త విని చక్రవర్తికిఁ దక్షణమే యావృత్తాంతము నెఱిఁగింప సవారులం బంపిరి. ఔరంగజేబు తద్వార్త విని కార్యము చెడి వచ్చెనని వేగిరపడి రాణివద్దనున్న సేనకంటె గొప్పసేనం గూర్చి రాజపుత్రుల నిరోధింపుమని పంపెను. పుత్రసమేత యయినయారాణి ఢిల్లీసమీపమునకు వచ్చునప్పటికి చక్రవర్తిసేన యామెభటులం గదిసి చుట్టుముట్టి ముందుకుగాని వెనుకకుగాని పోవనీయుమని మార్గ మరికట్టిరి. ఎటులయిన ఢిల్లీనగరము ప్రవేశించినచో నచ్చట నున్న రాజపుత్రులు తప్పక తనకుసహాయము చేయుదురని నమ్మి తన్నునగరము ప్రవేశింపనిమ్మని మొగలాయిసైనికుల నడిగెను. ఆమె వేఁడికోలు వారు నిరాకరించిరి. అందుచేత నామె తనరాజధానికిఁ బోవుటకుఁగాని ఢిల్లి ప్రవేశించుటకుఁగాని వీలుగానక శత్రుసైన్యములు చుట్టుముట్టియుండ ఢిల్లీకిమారముగా నొకచోట విడిసియుండవలసి వచ్చెను. రాజపుత్రులతో కయ్యములు కోడెత్రాఁచులతో నెయ్యము లని చక్రవర్తి యెఱుఁగును. అందుచే రాజపుత్రవీరులను సామదానభేదములచే వశపరచుకొన చక్రవర్తి నిశ్చయించి దుర్గదాసు మొదలగు రహతూరునాయకులను దనదర్బారునకు సగౌరవముగ రావించి బహుమానంబుగ నాదరించి మచ్చికచేసి యిట్లనియె. "మీరాజపుత్రుని నావశము చేయుదురేని మీ రేమి కోరిన నది యిచ్చెద. వేయేల ? మారువారు రాజ్యమే మీ కంటకుఁ బంచియిచ్చెద కావున లాభము పోఁగొట్టుకొనక వానిని నాకప్పగింపుఁడు."

ఆపలుకులు విని వారందఱు మహాభిమానపరవశులయి యేకకంఠ్యముగాఁ జక్రవర్తితో జస్వంతసింగునకు లేక లేక కలిగిన యాకుమారరత్నమును మేము విడుచువారము కాము. మాదేశమున మాకుఁ గావలసినంతసహాయసంపత్తిగలదు. కాఁబట్టి కంఠములలోఁ బ్రాణము లున్నంతవఱకు మేము మాదేశమును మా రాజపుత్రుని రక్షించెదమేగాని విడువ

మని నిర్భయముగఁ జెప్పి రోషావేశమున నెఱ్ఱబాఱినకన్నులతో భయంకరములగు ముఖములతో సభాభవనము విడిచి రాణియున్న నెలవునకుం బోయిరి. ఆప్రదేశమును మునుపటికంటె నెక్కుడు జాగరూకతతోఁ గాపాడుమని చక్రవర్తి యధికబలమును పంపెను. మోసగానిని మోసముచేతనే జయించుట కర్తవ్యమని దుర్గదాసుప్రముఖులు కృతనిశ్చయులయి దాసదాసీజనములను స్వదేశములకుబంపుదుమని వంకపెట్టి రాణికి దాసీవేషము వేసి యామెను మఱికొందఱు పరిచారికలను ప్రాంతపల్లకులలో నెక్కించి శిబిరము దాటించి మంచితనముగల యొకతురకబంటును జేరతీసి మిఠాయిగంపలో రాజకుమారుని గూర్చుండఁబెట్టి వానిచేత నదియావలకుఁ బంపి కృతార్థులయిరి. దేవియుఁ గుమారుఁడు నేరి యని చక్రవర్తి యడిగినచోఁ జూపుటకు నొకదాసికి విలువబట్టలుగట్టఁబెట్టి నగలు పెట్టి రాణివేషము వేసి కొడుకునకు రాజపుత్రవేషము వేసి నతిగౌరవముతో వారిం జూచుచు నొకచో దాఁచిరి. చక్రవర్తి సైనికులు పోవుచున్నది దాసీజన మనుకొని లెక్కసేయక మిఠాయిగంప నెత్తుకొన్నవాఁడు తురక యగుటచే ననుమానింప నక్కర లేదని దొరకిన రాణిని రాజపుత్రునిఁ జేతులార విడిచిపెట్టిరి. రాజపుత్రశిబిరములో జరిగెడు పరమరహస్యముల నెఱుఁగలేక యేదోకుట్ర జరుగుచున్న దని యనుమానించి యౌరంగజీబు తల్లిని కుమారుని తనకు తక్షణ మప్పగింపవలసినదని రాజపుత్రులకు వర్తమాన మంపెను. కొడుకుం దల్లియు దాటిపోయిరని చెప్పినచోఁ జక్రవర్తి తోడనే సైనికుల నంపి వారిం బట్టి తెప్పించునేమో యనుభయమున నావృత్తాంతము వానికిఁ దెలియుట కెంత యాలస్యమయిన నంత మంచిదని తలంచి రాజపుత్రులు రాణియు బిడ్డయు నింక నక్కడ నున్నట్లె ఫాదుషా యనుకొనునట్లు "మాదేహములలో నెత్తురుచుక్కలుండగ పిల్లవానినిగాని తల్లినిగాని మే మప్పగించుట స్వప్నవార్త" యని ప్రత్యుత్తర మంపిరి. ఈప్రత్యుత్తరము విని యౌరంగజీబు తనకుఁ గావలసిన యిరువురు నప్పటికి దాటిపోవలేదని నమ్మి శిబిరము ముట్టడించి రాజపుత్రుల నందఱ సంహరించి మాతాపుత్రులం బట్టి తెమ్మని తనసైన్యమున కాజ్ఞాపించెను.

ఆవార్త విని రహతూరు లందఱు పరమానందభరితులయి దాటిపోవలసినవారు దాటిరి యింక మనము కడతేరినను భయము లేదని యుద్ధసన్నద్ధులై పితృదేవతలకు తర్పణము చేసికొని నల్లమందు పద్ధతు మామూలుకంటె రెండురెట్లెక్కువగ నెక్కించి గుఱ్ఱము లెక్కి యొండొరులతో "అహహా! మంచియదను దొరికె. నేఁడు యుద్ధమను నదీనీది యద్దరికిఁ బోవుటయో లేక నడుమ మునిఁగి చచ్చుటయో జరుగవలయుగాని మరల నిద్దరికి రాఁగూడ" దని చెప్పుకొనిరి. మొగలాయిసైనికు లాయుధపాణులయి

శిబిరమును జుట్టుముట్టుటయు జస్వంతసింగుయొక్క పుత్రికలు చిక్కిన యంతఃపుర స్త్రీలు మునుముందె ప్రాణములం బాసి స్వర్గలోకమును జూరగొనిరి.

ఆదారుణకృత్యము నిర్వర్తింపఁబడినపిదప మానవంతులగు రహతూరులు ఖడ్గ పాణులయి శత్రువులపైఁబడిరి. ఆనాఁడు పారిన రక్తప్రవాహములలో కరటములు బయలుదేరినవని నిశ్చయముగఁ జెప్పవచ్చును. ఈసంగరమున రహపుత్రకులమున నుద్భవించిన ప్రతితెగ ప్రతిమనుష్యుఁడుఁ దనకోపినయంత శౌర్యముం జూపి కొందఱు మహమ్మదీయుల నసురులకుం బాపి కీర్తి సంపాదించెను. దుర్గదాసుం పలువురు పగతురను డెగటార్చి కులగౌరవమును స్వగౌరవమును నిలుపుకొనెను. చక్రవర్తిబారినుండి తప్పించుకొనిపోయిన కుమారరాజుపక్షమున నింక నెన్నియో యుద్ధములు జేయవలసి యుండునుగనుక దుర్గదాసు మొదలగు మహావీరులు కొందఱు రణరంగమును విడిచి యావలకుఁ బోవుట కిష్టము లేనివారయ్యు దూరమాలోచించి యనేకశత్రువులం జంపి తిమిగదా ? ఇంక రాజపుత్రరక్షణమునిమిత్తము యుద్ధరంగము విడిచినను మనకప్రతిష్ఠ యుండఁగూడదనుకొని పగతురచేతఁ జిక్కక కృత్రిమరాజపుత్రుని వానికృత్రిమ మాతను విడిచి తప్పించుకొని పారిపోయిరి

దుర్గదాసు మొదలగుశూరశిఖామణులు రణరంగము విడిచి కొంతదూరము చని మిఠాయిగంప నెత్తుకొనిపోవుచుండిన తురకం గలిసికొని గంపలోనున్న రాజపుత్రుని వెలికి దీసికొని పగతురబారి పడకుండ వానిని సురక్షితమగుస్థలమునకుఁ జేర్చిరి.. పాప మాబాలుఁ డెంతమందభాగ్యుఁడో గాని తనరాజధానియగు జోదుపురములో నున్నను వానికి సేమము లేకపోయెను. ఔరంగజీబు దండశాసనుఁ డగుటచే వానియాయుధములు కడుదూరమున నున్న జోదుపురముసయితము వచ్చి బాలకునిబ్రతుకు సంశయావస్థకుఁ దెచ్చెను. రాజస్థానమునందు, ఆబూ యను పర్వతశిఖర మొకటి గలదు. అది జైనమతస్థుల పుణ్యక్షేత్రము. సందెచీఁకటివేళల నక్కడ నున్న స్ఫటికగోపురముల కాంతి దూరమునుండి చూచువారికి సముద్రపుటుఱుగువలె గానఁబడును. అచ్చటి దేవాలయములలో నతిరహస్యములయి పరమపావనము లయినగదులు కొన్ని గలవు. దుర్గదాసు తనచిన్నరాజుయొక్క క్షేమమునుగూర్చి చాలభయపడి యాపుణ్యస్థలములలో వానిం దాఁచెను. ఆబాలకుఁడు తా నెవ్వరో తనపుట్టుక యెట్టిదియో యెఱుంగకయే మామూలలఁ బెఱుఁగుచుండెను.

ఈనడుమ నబద్ధపురాణియు నబద్ధపురాజపుత్రుఁడును జక్రవర్తిసన్నిధికిం గొంపోవఁబడిరి. వారిం జూచినతోడనే యౌరంగజీబు రాజపుత్రులు తనకన్న బ్రామిరని

గ్రహించియు గ్రహింపనివాఁడవోలె నటించి రాజపుత్రులవంచనకుఁ బ్రతివంచనఁ జేయ దలంచి యాదాసినే రాణిగాను దాసిబిడ్డనే రాజుగాను సమాదరించి గౌరవించుచు నంతటితో మారువారు రాణియుఁ గుమారుఁడుఁ దన సంరక్షణము లోనున్నా రని చెప్పుచు మారువారుపై దండెత్తిపోయి జోధుపురము ప్రవేశించి తనయొద్దనున్న దాసీ పుత్రుఁడు జస్వంతసింగు కుమారుఁడని పట్టాభిషేకముచేయించి వానిని సింహాసనమెక్కించెను. అంతతో తృప్తినొందక యాతఁడు జస్వంతసింగు తమ్మునికొడుకులలో నొకనిం జేరదీసి రాజ్యమునిమిత్తము పోరాడుమని వానిం బురిగొల్పెను. ఈరెండు పన్నాగడలతో మారువారు దేశమంతయు సంక్షోభస్థానమయ్యెను. దాసీపుత్రుఁడును జస్వంతసింగుయొక్క యన్నకొడుకు నేనురాజును నేనురాజునని బయలుదేరినను రహతూరులు వారిపక్షము జేరలేదు. ఏలయన జస్వంతసింగుకన్నకొడుకెక్కడనుండెనో కర్ణదాసు తక్క తక్కినవారెవరు తెలియఁగకపోయినప్పటికి నేరహస్యస్థలమునందో సుఖముగఁ గర్ణదాసు సంరక్షణలో నుండెననియు రాజ్యభారము బూనఁదగినవయసు వచ్చినప్పటికా బాలుఁడు బయలువెడలుననియు నమ్మి వారు కర్ణదాసు చెప్పినట్లు నడచిరి. పైన చెప్పఁబడిన ప్రతివీరులిద్దరు వారినెంత బతిమాలినను బెదరించినను వారు లెక్కసేయక చెవులతో వినుటయేగాని కన్నులతో నెన్నడు జూచియెఱుఁగని తమ రాజకుమారుని రాక కెదురుచూచుచు కృతజ్ఞులై యుండిరి. అప్పుడేగాదు. ఔరంగజేబు దండెత్తి వచ్చి రాజధానియగు జోధుపురమును దక్కినపట్టణములను బట్టుకొన్నప్పుడును పుణ్యక్షేత్రములఁ బాడుచేసి దేవాలయముల బడగొట్టి యాస్థానముల మసీదులను గట్టించి దేశమంతయు గొల్లపెట్టినపుడును రహతూరులు వారిలోనొకఁడైన దుర్గదాసులేశమును లోఁబడక రాజకుటుంబము పక్షము నిలిచిరి.

అజితుని తల్లియగు రాణియు తనకుమారునినిమిత్తము మగవాండ్రు కష్టములు పొందుకొని యుద్ధములలో నెంతశ్రమపడిరో యంతిపురమునందుండి తాను నంతియు శ్రమలంబొరయఁ జొచ్చెను. ఔరంగజేబు సైనికులువచ్చి దేశముగొల్లపెట్టి నాశనము చేయుచుండుటచే దనకుమారుఁడున్న యాబూపర్వతము బాలకునకుసురక్షిత స్థానముగానుండదనిభయపడి యాయాపద గడవంబెట్టుకొనుటకు తనపుట్టినయిల్లు శరణమని యెంచి యప్పటిచిత్తూరురాణాయగు రాజసింగును సహాయమురమ్మని పిలిచెను. మేవారు కంటె మారువారేయుద్ధములో శత్రువులధాటి కాగఁగలదేశము. ఏలయన మారువారు లోఁ జాలభాగమిసుకపఱ్ఱ యగుటచే సైనికులకాహారము జంతువులకు మేఁతదొరకుట దుర్లభము. ఇంక మేవారునందన్ననో భూములుసారవంతములగుటచేతను గొండలదారులు

సుగమములగుటచేతను నక్కడ శత్రువులయాగడములు మిక్కుటముగ సాగవు. దేశస్థితియిట్లున్నను దమయింటి యాడుపడుచు విపత్తులోనుండి వేడికొనుటచే నామె మొఱ(దోసిపుచ్చరాదని రాణారాజసింగు తక్షణమే యామెకుం దోడ్పడనియ్యకొనెను. బలములోఁగూడ రాజసింగు మిక్కిలి యధికుఁడు గాఁడు. చిక్కులు సంభవించెనా తొల్లిసంగుడు ప్రతాపుఁడు దాగినయడవులు హేరావళీ పర్వతప్రాంతములు దప్ప రహంతూరులకు శరణమిచ్చుటకు వానియొద్దమఱియేదియు లేదు. ఏమైననసరే రాజసింగు వారికిఁదోడ్పడ నిశ్చయించుకొనియె. మారువారు రాణీతాను స్వదేశమునువిడిచివచ్చుట లేదనియుఁ దనపుత్రునిపక్షమున పనిసేయువారికి నుత్సాహముఁగలిగించుచు నచ్చుటనే యుందుననియుఁ జెప్పి కుమారునిమాత్రము మీ వారునకంపెను. కర్ణదాసుబాలకునిం దోడ్కొని మీవారుఁబ్రవేశించి రాణాయేర్పరచిన కొయిల్వాకోటలో బాలకునిబెట్టి సంరక్షించుచుండెను.

చక్రవర్తికి మీవారుపై నలుకబుట్టుట కిదిగాక మఱియొకకారణము గూడ గలిగెను. మారువారుదేశములో రూపనగరమని యొకపట్టణముగలదు. అది ముఖ్యపట్టణముగ జస్వంతసింగు బంధువుఁడగు రహతూరువంశస్థుఁడు రాజపుత్రుఁ డొకఁడుచిన్న రాజ్యమును పాలించుచుండెను. అతనికి మిక్కిలి యందకత్తెయగు నొకకొమరిత గలదు. ఆబాలికను దనకిచ్చి వివాహముసేయుమని యౌరంగజీబు వానినడిగి యిచ్చిన పక్షమున మామగారికి రెండువేల గుఱ్ఱపుదళమును బహుమానముగ నిచ్చివేయుదునని యాసపెట్టెను. ఆశచేతను భయముచేతను రాజుకూతు నౌరంగజీబున కియ్యఁదలంచి యామెను డెల్లికిఁబంపుటకు నంతయుసిద్ధముచేసెను. తనవంశమునకుఁ బరమశత్రుఁడగు మ్లేచ్ఛరాజునకు దండ్రితన్నియ్యఁ దలంచినాడనివిని యారాజపుత్రిక మనసునఁ జాలఖేదపడి యట్టివివాహముచేసికొనుట లేదనియు పెండ్లిమాని తండ్రితన్ను రక్షించినను సరే లేనిచో మఱియొకరాజపుత్రుని యింటికిబంపినను సరేకాని యాదుర్ణయమునకు రాదని చెప్పి యేదియుంజేయుటకు వీలులేనియెడల కరకుతురకను బెండ్లియాడుటకంటె మరణము నే తానుబొంద నిశ్చయించుకొన్నట్లు నిర్భయముగా బలికెను. తండ్రి యామెకుందగినయుత్తరము నొసంగకపోవుటచేనాబాలిక తనదారి తానజూచుకొనవలయునని జనకసమానుఁడు వృద్ధుఁడునగుపురోహితుని బిలుపించి తన్నావిపత్సముద్రమునుండి దరిజేర్పుమని ప్రార్థింప నతఁడునసరేయని రూపనగరమువిడిచి పలుకొండలెక్కి చాలయడవులు గడిచి యెన్నెన్నోయేఱులుదాటి మీవారురాజ్యముఁబ్రవేశించి యుదయపురముఁ జొచ్చి రాణాను సందర్శించి వానిచేతికొక యుత్తరమునిచ్చెను; రాణా యా జాబును

జదువుకొనెను. అందలి ముఖ్యవాక్యములివి.

"ఈహంసయాపాడుకొంగకా భార్యయగుట. పరమపవిత్రయైన రాజకన్య పందుకోతి మొగమువంటి మొగముగల యీ మ్లేచ్ఛునిపాణిగ్రహణము చేయవలసినదే నా? మీరు రక్షించిన రక్షింపుడు. లేనిచో ప్రాణత్యాగముచేసికొందును గాని పాణిగ్రహణము చేసికొనను."

ఈవార్తను చక్రవర్తి తన ప్రియురాలిం దోడితెచ్చుటకు సైనికులం బంపెను. పంపుటకు తండ్రి ప్రయత్నించుచుండెను. కన్యనిమిత్తము బంగరుపల్లకులతో బోయలు మొగసాలలో గనిపెట్టుకొనియుండిరి. అంతలో నెక్కడనుండియో యొక రాజపుత్రుల గుంపు వేచియున్న తురకబలగముపైఁబడి వేటాడజొచ్చెను. ఉదయపురరాణాయగు రాజసింగు బాలికవ్రాసిన జాబును జూచుకొని కొంతసైన్యముతో రూపనగరమునకుఁ బోయి యడ్డమువచ్చిన తురకలనరికి తొల్లి శ్రీకృష్ణుఁడు రుక్మిణీదేవినిదెచ్చిన తెఱంగున కన్యారత్నమును కీర్తిసమేతముగా సంపాదించుకొని మహావైభవముతో బురముం బ్రవేశించెను. ఔరంగజేబు "రాజపుత్రులు తాముచేసిన యీసాహసమునకు ఫలమనుభవింపకపోరని తలయూచి మహమ్మదీయమతస్థుఁడుకాని ప్రతిమనుష్యునకు తలపన్ను విధించి తనసైన్యమును రాజస్థానముపై వేటకుక్కలవిడిచిన చందమున విడిచెను. ఈ పన్ను తొల్లి దయాళుఁడగు నక్బరుమంచిదిగాదని కొట్టివేసినదే. ఔరంగజేబు మీవారునకు సమీపముననున్న యజమీరుపట్టణములోనుండి స్వయముగానే సైన్యమునకుఁ గాలోచితములైన యాజ్ఞలనుబంపుచు సేనను మూఁడుభాగములుగ విభజించి తనకుమారులగు నజాము ముజాము, అక్బరు, అనువారు సైన్యాధిపతులుగా నియమించెను. ఆధాటి కాగలేక రాణాయు వానిబలగము మున్ను సంగుఁడు ప్రతాపుఁడుచేసినట్లు హారావళి పర్వతములకుంజని యయ్యడవులలో దాగిరి. చేయునదిలేక మొగలాయిలు దేశము నాశముచేసి వారికిభోజన పదార్థములంపనీయక ఫలవృక్షములఁబడగొట్టి గ్రామంబులు పరశురామప్రీతిచేసి స్త్రీలను బసిబిడ్డలను చెరబెట్టి దేశమంతయు మంగలములో బెట్టి వేచినట్లు మాడ్చిరి.

తురకలుచేసిన యీ దౌర్జన్యముచేత హింసవుఁడైన ప్రతిమనుష్యుఁడు స్వదేశమునందు స్వమతమునందు స్వగౌరవమునందు బట్టుదల గలిగి పోయినం గుక్కెఁడుప్రాణమేగదా యని కత్తిబట్టి రాణాకడకు బోయెను. అదివఱకే ప్రాణములకుం దెగించిన రాణాయొక్క చిన్నబలమీజనులచేత కొంతవఱకు బలపడెను. అడవులలోఁ జరించు భిల్లులు మొదలగు వనేచరులుగూడ తురకలం జంపవలయునని విండ్లమ్ములుబూని రాజు

నకుఁ ద్రోసుకొనిరి. కాఱుమబ్బులు భూమిమీఁద జడివాన గురిసినట్లే మొగలాయిలసేనలు దేశముపై బడియెను. ఔరంగజీబు ఐదుదినములమాత్రమె యజమీరునందుండి పిమ్మట చిత్తూరు ముట్టడించెను. ఆకోట యనాయాసముగా పగతురచే జిక్కెను. ఆకోట పడినప్పుడు కొండవిఱిగి క్రిందపడెననియే ప్రజలు భయపడిరి. ఎన్నికష్టములువచ్చినను రాణామారువారు రాజపుత్రుఁడగు నజితుని విడువక సంరక్షింపఁ జొచ్చెను. చక్రవర్తి సైన్యము మితిమీరియుండుటచే నేవేళ కేమియగునో యని రాజపుత్రు లాయర్భకునిఁ గుండలో దీపముబెట్టినట్లెటనో దాఁచిరి.

చక్రవర్తి చిత్తూరును ముట్టడించుచుండ దుర్గదాసు వానిదృష్టిమరలించుటకు జాల్వారుపట్టణమును ముట్టడించెను. తురకల యెదుటనిలిచి యుద్ధముసేయుటకు జాలకపోవుటచే రాజపుత్రసేనలు మొగలాయిసేనలకు మార్గమధ్యమున గష్టములు గల్పించుచు వారికొలఁదికిఁ బోవుసరకుల దోఁచుకొనుచు నొకమూలనుండి యొకమూలకు మారుతోవలం బోవుచు నుండినవిగాక పోయినవిగాక కంటిలో నలుసులవలె నుండెను. దేశమంతయు నాశనదేవత విహరించు స్థానమయ్యెను. రాజపుత్రులు హారావళీపర్వతములలో నడుమనడుమ దిగివచ్చి మొగలుసేనలు నిమిత్తము పండించినపంటల నెత్తుకొని పోయి కొండలమీఁద కుప్పలువేసికొనుచు వచ్చిరి. రాజపుత్రు లెంతకాలమునకు లోఁబడక మేరమీఱిన సిలుగుల బెట్టుటచేఁ జక్రవర్తి విశ్రాంతి యెఱుఁగక బాధపడఁ జొచ్చెను.

అట్లుండ నొకమారు రాణాచక్రవర్తిని భ్రమపెట్టి పట్టుకొనఁదలయునని యొక యుపాయమును పన్నెను. చక్రవర్తి వానిని మించినజిత్తులమారియగుటచే వానిలోఁ బడక తప్పించుకొని యుదయపురమును బట్టుకొమ్మని యేఁబదివేల సైన్యమిచ్చి తన కుమారుఁడగు నక్బరును పంపెను. ఆసైన్యమును రాజపుత్రు లెవ్వరు నడ్డగింపలేదు. ఉదయపురము వచ్చినప్పుడును చక్రవర్తి కుమారునికంటికి యొక్కమనుష్యుఁడైన గానఁబడలేదు. అంతఃపురములు ప్రమదావనములు పరిసరస్థలములు నిర్జనములై యుండెను. అంతయుఁ బ్రశాంతముగ నుండెను. తనధాటికాఁగలేక పౌరులందఱు నగరమునువిడిచి పారిపోయిరని చక్రవర్తిపుత్రుఁ డూహించి మరల వెనుకకుఁబోయినచోఁ దనతండ్రి యెల్లప్పుఁ డేదోపనిచెప్పి వేధించుచుండునని యతనిపోరు తప్పించుకొని సుఖపడఁ దలఁచి యానగర సరోవరతీరమున గుడారములు వేయించి యందువిడిసి శత్రుదర్శనము లేమి నిర్భయముగా భోగపరాయణుఁడై యొడలుమరచి విహరింపఁ జొచ్చెను.

రాణాయొక్క మంత్రులలో సూక్తావతు వంశవృద్ధుఁ డొకఁ డుండెను. అతఁడు

విపత్సమయమున రాణానుజూచి "మనమందు! చక్రవర్తి సైన్యమును నిర్భయముగా మనదేశము ప్రవేశింపనిమ్ము మనము వారినెదిరింపవద్దు వచ్చినవెనక నవ్వలివార్త యివ్వలకు నివ్వలివార్త యవ్వలకు నందకుండ మనము దారులఁగట్టి కరవుపాలుచేసి చంపుదమని యాలోచనము చెప్పెను. ఆహితోపదేశమునుబట్టియే రాణాపుర జనులనందఱ నుదయపురమునుండి పొమ్మని యది నిర్జనముగ జేసెను. ఇట్లువచ్చిన యక్బరుసేనలను నలుమొగంబులనుండి పగతురు కనిపెట్టుచునే యుండిరి. అక్బరు సరోవరతీరమున యథేచ్ఛముగ భోగపరాయణుఁడైయుండ నొక్కనాఁడు మీవారురాజు కుమారుఁడు జయసింగనువాఁడే మూలశంకియో యాకస్మికముగా మొగలుసేనలపయిం బిడుగుపడువునఁ బడియెను. ఆసమయమున మొగలాయిలలోఁ గొందఱు నమాజు చేయుచుండిరి కొందఱు విందులారగించుచుండిరి. కొందఱు చతురంగమాడుచుండిరి. కొందఱు నిద్రించుచుండిరి. దొంగిలింపఁబోయి బద్ధకించి నిద్దురపోయిన దొంగలాగున మొగలుసైన్యము వచ్చినపనియొకటి చేసినపనియొకటి. ఆసేన లానిద్దురనుండి యున్నదును లేవనేలేదు.

హతశేషసైనికులతో నక్బరు తండ్రివద్దకుఁబోవ పయనమయ్యెను. కాని రాణా సైనికులు దారి నరికట్టిరి. అక్కడనుండి మొగము ద్రిప్పి యతఁడు కొన్ని కొండ కనుమల దారిని మారువారులోఁ బడి పోవలయునని యావంకకు మరలెను. కాని యక్కడ భిల్లులు మొదలగు నాటవికులు వారిమీఁద నమ్ములు రాళ్ళు విజ్జిమ్మి వెనుకకుం దరిమిరి. ఆభిల్లుల బారితప్పించుకొని యతఁడు మరల వెనుకకు మరలఁగా నచ్చట జయసింగు కనిపెట్టుకొనియుండి సేనంబటాపంచలు చేసెను. మొగలుసేనలకు కత్తిచేయుచున్న యీనాశనముతోఁ దోమకరవుకూడ తనపనిచేయ నారంభించెను. ఆరెంటిచేత తురకలు నిశ్శేషముగ వధింపఁబడియే పోవుదురు. కాని యంతలో రాజపుత్రుల యౌదార్యము దయాస్వభావము దశాక్షేపము గలిగించెను. అక్బరు సంధికివేడి యుద్ధము నంతతో తుదముట్టింతునని వాగ్దానముచేసె జయసింగును ప్రార్థింప కౌటిల్యమెఱుఁగని యారాచబిడ్డ వానివాక్యములు సత్యములుకావగచి యాయుధములుడించియైన వెళ్ళుమనక యాతురకదళమును జిత్తూరునకు బారిపోవనిచ్చెను.

ఔరంగజీబున కనేకభార్యలు గలరు. అందు సర్కేషియన్ జాతిస్త్రీ యొకతె యుండెను. ఉదయాపురీ యామె పేరు. చక్రవర్తి యొక్క యీదండయాత్రలో నాతని ప్రియభార్యయగు నుదయాపురీ దైవవశమున రాణాచేతఁ జిక్కెను. రాణా యామెను వీక్షించి గౌరవముతో నాదరించి కొంతపరివారమిచ్చి సగౌరవముగా భర్తవద్దకు బంపి తనచేసిన యుపకారమునకు ప్రత్యుపకారముగా గోవులను వధింపవద్దని వేడుకొ

నుచు సందేశమంపెను. చక్రవర్తి యీమాటలు చెవినిబెట్టనేలేదు. చక్రవర్తికి మితిమీరిన సేనలుండినను గావలసినన్ని సంచారములుండినను రాజపుత్రులు క్రమముగా నిలిచి యుద్ధముచేయని వారగుటచే వారిని నిశ్శేషముగ జయింపలేక పోయెను. విశేషించి పలుమారు జయము రాజపుత్రులకే గలుగుచుండెను. ఒకసారి చక్రవర్తి యేనుగులు జెండాలు రాణా చేతఁజిక్కెను. వేరొకసారి వానికుమారుఁడగు నక్బరును సమగ్రముగా జయించెను. ఈవిజయము సూక్ష్మబుద్ధిగల యొకరాజపుత్ర వీరుని యుపాయముచేత లభించినది ఆవీరుఁడు మొగలాయిల యొంటెల నైదువందలు పట్టుకొని వాటిమొగములకు కాగడాలగట్టి వెలిగించి రాత్రి యాతురక సేనలమీఁదికి తోలెను. తురకలావైచిత్ర్యము జూచి భయపడి పారిపోయిరి. యుద్ధమెంతకాలమునకు ముగియనందున దుర్గదాసు మనసులో నొకయుపాయము పన్నెను. ఔరంగజీబు వానిసోదరులు మున్ను తండ్రిపై కత్తిగట్టి యాముసలివానిని రాజ్యభ్రష్టుని జేసినట్లె ఇప్పుడు యుద్ధముచేయుచున్న యీచక్రవర్తి కుమారులు మువ్వురు తండ్రిమీఁద తిరుగఁబడినచో బాగుండదా యని యోచించి తండ్రికొడుకులకు భేదములు గల్పింప నతఁడు సమకట్టెను. అతని సంకల్పమున కనుకూలముగ రాజపుత్రుల శౌర్యమునకు వారు తనయెడల జూపిన నెనరునకుఁ జాలసంతసించి యక్బరు వానియెడ ననురాగము గలిగియుండెను. ఈయనురాగమునకుఁ దోడుగ నక్బరు తెంపులేని యీయుద్ధముతో విసుగుజెంది తండ్రిపై మిక్కిలియనిష్టము గలుగ విధిలేక పోరుచుండెను.

ఇట్లుండఁ గొన్నినాళ్లకు తన కుమారుఁడగు నక్బరు హిందూస్థానచక్రవర్తియను బిరుదముపూని స్వతంత్రుఁడై డెబ్బదివేల సైన్యముతో తనమీఁదికి దండెత్తి వచ్చుచున్నాఁడని యౌరంగజీబునకు వార్త తెలిసెను. రాజపుత్రప్రేరణమున నక్బరట్లు చేసినమాటనిజమే. అప్పుడు చక్రవర్తి యజమీరులో నుండెను. అతనివద్ద దేహసంరక్షణార్థమొకవేయిసైనికులకంటె నెక్కువలేరు. తక్కినకుమారులిద్దరు చాల దూరముననుండిరి సైన్యబలములేకపోవుటచే నతఁడు బుద్ధిబలమే ప్రయోగించి మనోధైర్యము దెచ్చుకొనియు బీరువోవనీయక యాయాపదను దప్పించుకొనియెను. తనకుమారుని రాజపుత్రులను బయఁద్రోయుట కతఁడు గట్టియుపాయములవల నొకటిపన్నెను. అదేయిది. అతఁడు తనవేగులవాండ్రలో నొకనిం బిలిచి వానిచేతికొక యుత్తరమిచ్చి యిది దుర్గదాసు డేరాలో బడవేయుమని చెప్పెను. ఆయుత్తరమును జూచుకొనఁగా చక్రవర్తియు గొడుకు మనసులో నొకటేయనియు మహమ్మదీయ సైనికులవిశ్వాసమును బరీక్షించుటకును రాజపుత్రులనుబట్టి యప్పగించుటకును గొడుకును తండ్రియుఁగలసి యాపన్నుగడపన్ని

రనియు దుర్గదాసునకుఁ దోఁచెను. ఈసంగతులు వెల్లడియైనతోడనే తురకసైనికు లక్బరునువిడిచి చక్రవర్తిం జేరిరి. రాజపుత్రులు విడిచిపోయిరి పాప మక్బరు దుర్గదాసు సమేతుఁడై మూఁడువేలసైనికులుకొలువ ప్రాణభీతిం బారవలసి వచ్చెను.

అక్బరుమనసులో నెవరికిద్రోహము తలంపలేదనియు నిష్కారణముగా జనకుఁడు పన్నినపన్నగడచేతనీయిక్కట్లు సంభవించినవనియును రాజపుత్రులు మరునాఁడు తెలిసికొనిరి. తెలిసికొనిననేమి కార్యముచేదాటెను. ఇంతలో జక్రవర్తియొక్క తక్కిన కొమరులిద్దరు తండ్రిని గలిసికొనిరి కాబట్టి యక్బరుచేతుఁదగిన దేదియులేకపోయెను, రాజపుత్రులు తమకొండలలో నతనిందాగుమని యభయమిచ్చిరి. కాని యతఁడసాధ్యమైనంత వేగముగ క్రూరుఁడగు తండ్రిబారినుండి తప్పించుకొని యావలఁబడవలయునని పమకట్టి దుర్గదాసుమొదలగు నైదువందలవీరులు వెంటరా రాజస్థానము నిర్గమించెను. ఇంతలోఁ జక్రవర్తికొడుకుం దరుముచురాఁగా నతనికడనున్న రాజపుత్రులు కొడుకు దారి వానికి జూపకతప్పుత్రోవ ద్రొక్కిరి.

ఇట్లు తనకుమారుఁడు తప్పించుకొనిపోయెనని విని చక్రవర్తి మిక్కిలి కోపించెను. తనయుని పలాయనములో మారువారు రహతూరులు సహాయులైరని తెలిసి యౌరంగజీబు మరల మారువారు దేశముపైఁబడెను. దండయాత్రతోఁడుగ విషూచి జాడ్యము మారువారునంబ్రబలి పగతురకత్తులవాతఁ బడకుండ మిగిలినవారిని దనపొట్టం బెట్టుకొనెను. ఎన్నికష్టములు వచ్చినను రహతూరులుమాత్రము లోఁబడలేదు. ఈ నడుమ జస్వంతసింగు కుమారుఁడగు నజితుఁడు దినదినాభివృద్ధి నొందుచుండెను. రహతూరులనేకులు వానియునికి వినుటయేగాని విగ్రహ మెన్నఁడు జూచియుండకమి ప్రభువుంజూడఁగోరి "మాయేలికం జూడకపోవుటచే నన్నముంగీళ్లను నోటికి రుచించుట లేదు. కావున తప్పక చూడవలయు" నని ప్రార్థించిరి. అప్పుడు దుర్గదాసు బాలకుని దెచ్చి రహతూరులకు జూపెను. అప్పటికి దాదాపుగ నతనికి యుక్తవయసు వచ్చుటచే రహతూరులాకుమారునకు నేనుగులు గుఱ్ఱములు ముత్యములు రత్నములు కానుకలిచ్చి మొగమున రాజలాంఛనమగు టీకానువేసి యేలికగా నంగీకరించిరి. యుద్ధమప్పటికి ముగియనందున రహతూరులు మరల సన్నద్ధులైరి. కుమారరాజు కయ్యములనారి తేరనివాఁడయ్యు తన జన్మవంశమునకుఁ బ్రతిష్ఠ గలుగునట్లు పోరాడెను. ఇంతలో గలహము మిక్కిలి సందడిగ నున్నపుడె మేవారు ప్రభువగు రాజసింగు మృతినొందుటయుఁ దొల్లియక్బరును దయాళువై విడిచిన జయసింగు మేవారు గద్దెనెక్కుటయు సంభవించెను. జయసింగు యుద్ధమున సింహమై యోడిన శత్రువులకుఁ గృపాళువై శ్లాఘ్యుఁ

డయ్యెను. అతని దయామయస్వభావమే కడకతని కపకారముచేసెను. చక్రవర్తి దక్షిణహిందూదేశములోఁ గొన్ని యల్లరుల నడచుటకుఁ బోవడలఁచి రాజస్థానమును బీడించుటకుఁ గాలము చాలక జయసింగుతో సంధిజేసికొనిపోయెను. కాని యాసంధి చిరకాలము నిలువలేదు. తక్కిన రాజపుత్ర సంస్థానములన్నియు మొగలాయిల దాడిచే నెన్నరాని సిలుగులుబడుచుండ మీవారుప్రభువు తన్నుగానట్లు కులుకుచు నూరకుండఁగలఁడా? అందుచేతనతఁడు తనబంధువులకుఁ దోడ్పడెను. ఈసంధి చెడిపోవుటకు తప్పు వారిపైవీరు వీరిపైవారుమోపిరి. చక్రవర్తి ద్రోహముచేసెనని జయసింగుపలికెను. జయసింగునీతిమాలి సంధితప్పెనని చక్రవర్తియనెను.

ఔరంగజీబు చిరకాలము బ్రతుకుటచేత ననేకరాజపుత్ర ప్రభువుల మరణముఁ జూచెను. ఈయుద్ధమిట్లుండఁగానే బాహుశాలియగు జయసింగులోకాంతరగతుఁడయ్యెను. వానికుమారుఁడగు రెండవయుమ్రా మీవారు సింహాసన మెక్కెను. అతఁడు సింహాసనమెక్కిన యేడుసంవత్సరములకు రాజస్థానమంతయు మహానందసముద్రమున నోలలాడునట్లు ఔరంగజీబు చక్రవర్తి మృతినొందెనను వార్త తెలిసెను. ఔరంగజీబు క్రీస్తుశకము 1707 సం॥ మార్చినెలలో చనిపోయెను.

వీనులవింపగు నావార్తవిని యజితుఁడు గుఱ్ఱమెక్కి జాడుపురముబోయి మొగలాయిలను దఱిమి సింహాసనమెక్కి తనతండ్రితాతల దర్బారులో కొలువుదీర్చెను. ఎదిరించిన తురకలలో గొందఱవరకి కొందఱిజెరఁబెట్టి కొందఱఁదఱిమికొట్టి వారు కసి తీర్చుకొనిరి. తురకలు రాజపుత్రులబారి కోడిసిక్కిబలముకొలది పరుగెత్తుచు తురకవేషములు దీసికొని బైరాగుల వాలకములుదాల్చి హరిగోవిందా సీతారామాయని పలుకుచు బగటిపూటల బిచ్చమెత్తుకొనుచు రాత్రులు పోగలిగినంత దూరముపోవుచు పీలైనంత వఱకు ప్రాణరక్షణము చేసికొనిరి. తురకలగురువులగు ముల్లాలు జపమాల త్రిప్పునపుడు మహమ్మదుపేరు మాని రామనామము స్మరించిరి. మంగళ్లను బ్రతిమాలి సొమ్మిచ్చి గడ్డములను గొరిగించుకొనిరి. రాజపుత్రులకు గడ్డములు లేకపోవుటచే తమగడ్డములఁ జూచి తమ్ము తురకలుగ వారు గుర్తింతురని భయపడి యట్లుచేసిరి.

ఔరంగజీబు ననంతరము వానికుమారుఁడు బహదూరుషా డిల్లీచక్రవర్తియయ్యెను. అతనికి నౌరంగజీబునకున్న చాతుర్యములేనందున నదివఱకే చక్రవర్తి పడినకష్టము లతఁడు పడవలసివచ్చె. రాజపుత్రులు మహారాష్ట్రులు సిక్కులు వానితండ్రివలన గష్టములు పడిపడి యీకాలమున రేగి రాజ్యమును ముక్కముక్కలుగఁ జీల్చనారంభించిరి.

మొగలాయి వీరులు సౌఖ్యములు మరిగి బంగరుపల్లకులలోఁ గూర్చుండి యుద్ధమునకు బోవ నలవడిరి. తొలుదొల్త బేబరుతో హిందూస్థానమునకువచ్చిన తమ పూర్వులకంటెం బోలక పౌరుషహీనులైరి. బహాదూరుషా కాలగతుఁడాఁగి యున్నచిక్కులకుఁ దోడు రాజపుత్రులకు గోపము తెప్పించినచో మరిన్ని బాధలు బడవలసివచ్చునని తొల్లియక్బరుకాలమున వారనుభవించెడు సకలస్వాతంత్ర్యములను వారికిచ్చి రాజస్థానముపై తనకుఁగల యధికారమొకఁధముగా వదలుకొనెను. రాజస్థానములో మూడు ముఖ్యసంస్థానములుండెను. అవి యంబరు మీవారుమారువారు. అంబరుప్రభువగు జయసింగు మీవారుప్రభువగు రెండవ యమ్రా మార్వారు నాయకుఁడగు నజితుఁడు మువ్వురొకచోటఁజేరి డెల్లితో నే విధమైన సంబంధము లేకుండ జేసికొనవలయు నని యొట్టుపెట్టుకొని యొడంబడిక చేసికొనిరి. ఈయొడంబడిక మరింతకట్టుదిట్టముగ నుండుటకుఁ దక్కినయిద్దరు ప్రభువులు మీవారురాణాపడుచులను వివాహముచేసికొని యామెసంతతికే రాజ్యమిచ్చుట కొడంబడిరి.

ఈవిధముగా రాజపుత్రులకు మొగలాయిలకు నాశకారణమైన ముప్పది యేండ్ల యుద్ధము ముగిసెను. ఔరంగజేబు తనముత్తాయగు నక్బరువలె రాజపుత్రుల నాదరించి వారితోడిసంబంధబాంధవ్యములు నిలుపుకొన్నచో మొగలాయిరాజ్యము మహారాష్ట్రులచే జిక్కి విపద్దశనొందకుండ యీరాజపుత్రులు సంరక్షించియుందురు గదా! ఔరంగజేబు రాజపుత్రసహాయము వేమికుడిభుజము గోల్పోయి మహారాష్ట్రులతో బోరవలసివచ్చె నని చెప్పవచ్చును. రాజపుత్రులు డెల్లీనుండివిడిపోవుట మొగలాయీలకే గాక యీ రాజపుత్రులకే నష్టము నాపాదించెను. వీరిరువురు విడిచిపోవుటచే మహారాష్ట్రులు ప్రబలి వీరి నిరువురఁ జెరియొకసారి నడంచిరి. మీవారు రాజుల యాడుపడుచును దక్కిన రెండు సంస్థానప్రభువులు పెండ్లియాడుటచే రాజపుత్రులలో రాజపుత్రులకే గద్దెయెక్కుడు విషయమున బలుమారుకుటుంబకలహములు గలిగెను. ఆవివాదములు చక్కబెట్టు నెపమున మహారాష్ట్రులువచ్చి వారిరాజ్యము నాక్రమించుచువచ్చిరి.

అజితుఁడు మారువారు చిరకాలము పరిపాలించెను. అతని పాలనమన్నివిధముల మెచ్చదగియుండెను; కాని యొక్కవిషయమున నిందాస్పదమైయుండెను. ఆనాటి రాజపుత్రులందఱిలో దుర్గదాసు జనులకు మిక్కిలియిష్టుఁడు. ఔరంగజేబు చక్రవర్తి యావజ్జీవమిద్దరి శత్రువులంగూర్చి బెంగగొనియుండెను. ఒకఁడు మహారాష్ట్రుఁడగు సివాజి రెండవవాఁడు రాజపుత్రుఁడగు దుర్గదాసు. ఆచక్రవర్తికి వీరిపేరులీశ్వరవేరులు. ఆతఁడాయిద్దఱు పగతురచిత్తరువులు వ్రాయుమని యొక చిత్రకారున కాజ్ఞాపించెనఁట

ఆచిత్రకారుఁడును పల్లెయుని మంచముమీఁద బవ్వళించినస్థితిలో శివాజీచిత్తరువు వ్రాసి గుఱ్ఱమెక్కి తీరికలేమి దానిమీఁదనే యుండి యుద్ధములో రొట్టెలుతినుచున్న స్థితిలో దుర్గదాసు చిత్తరువు వ్రాసి చక్రవర్తికి సమర్పించెను. ఆరెండుపటములు దగ్గర బెట్టుకొని యాముసలి పాదుషాగుండెబాదుకొని యీపాదుసివాజీ నెట్లైన బట్టుకొని గెలువగలము గాని యీరాచకుక్క దుర్గదాసునుమాత్రము నీజన్మమున బట్టుకొన గలనని ధైర్యము లేదుగదా యని పలుకుచుండునఁట.

ఆదుర్గదాసేగదా యజితుని కాబూలునుండి సేమముగ దెచ్చి జీవితమంతయు ధారపోసి పెంచి విలువిద్య నేర్పి రాజ్యమప్పగించి సంరక్షించెను. అట్లు తండ్రికంటె నెక్కుడైన యాదుర్గదాసున కజితుఁడు మహాద్రోహము చేసెను. ఇందుకే యారాజు చరిత్రము నిందాస్పదమైనది. కొండెములు వినియో యోర్వలేమికి లోఁబడియో యెందు చేతనో గాజితుఁడు వృద్ధుఁడగుదుర్గదాసును ధనమెల్లఁగోఁచుకొని సర్వభ్రష్టునిజేసి దేశము నుండి వెడలఁగొట్టెను. చరమదశలో దుఃఖభాజనుఁడైనయామహావీరునకు మీవారు రాజగు రెండవ యమ్రమాశరణమిచ్చి యుదయసాగరము చెంతనొక మేడగట్టించి యందుంచి దినమునకైదువందలరూపాయలు బత్తెమిచ్చి పోషించి గౌరవించెను. ఒకమారుబహా దూరుషాదుర్గదాసునుబట్టి తనకప్పగింప వలసినదని మీవారు రాణాకు జాబువ్రాసెనఁట; కాని ధీరోదాత్తపురుషుఁడగు రాణాయట్టి దుర్ణయమున కొడంబడుట లేదని ప్రత్యుత్తర మిచ్చెను.

అజితుఁడు చాలకాలము నేలయేలినపిదప 1730 సం॥ న నొకనాటి రాత్రి బూందీరాజుల యాఁడుపడుచగు నొకభార్యమందిరమున బవ్వళించియుండగా వాదంప తులకు జన్మించినకొడుకులే యిద్దరు రెండుజాములవేళ మందిరముజొచ్చి తండ్రినివధించిరి. హస్తములతో దండ్రినిజంపినవాఁడు రెండవకొడుకు. జ్యేష్ఠుఁడు తానుగద్దె యెక్క వలయునని దగ్గరనుండి తమ్మునిచేత దండ్రినిచంపించెను. ఆదురాత్ముని నామధేయము అభీసింగు. ఈదుష్కార్యము జరిగినదిమొదలుకొని మారువారు సంస్థానమున కభ్యుదయములేదని జనులుతలంచుచున్నారు.

రాణాసంగ్రామునికథ.

సంగ్రాముఁడు క్రీ. శ 1716వ సంవత్సరమున మీవారుసింహాసన మెక్కెను. పూర్వపురాజుల శౌర్యమును జూపిన యుదయపూరురాజులలో నితఁడే కడపటివాఁడు. అతఁడు దృఢమనస్కుఁడనియు న్యాయప్రదాత యనియు నాడంబరము లేనివాఁడనియుఁ దెలుపుట కనేకకథలు కలవు. అతనికాలములోఁ బ్రజలు మహారాష్ట్రులవలన మొగలాయిలవల్ల బాధలులేక చాల సుఖపడిరి.

అతఁడు కడుబాలుఁడయి యున్నపుడె తండ్రి మృతినొందుటచేఁ దల్లి బాల్యకాలమున రాజ్యపాలనము చేసెను. యుక్తవయస్కుఁడయినపిదప నతఁడు రాజ్యభారము బూని తల్లి పెత్తన మేమియు లేకుండ బాలించెను. ఒకమారు వానితల్లి యనవసరముగఁ దనకు సంబంధము లేని వ్యవహారములలో జోక్యము కలుగఁజేసికొనఁగ నతఁడామెకు నెంతో చమత్కారముగ బుద్ధిచెప్పెను. సంగ్రాముఁడు సర్వకాలసర్వావస్థలయందు మిక్కుటమగు మాతృభక్తిం జూపి యామెయడుగులఁ గన్నుల నద్దుకొని విధేయుఁడయి యుండుటంజేసి కొడుకు తనపలుకులు వినకపోవునాయని తలంచి యామెయడుగరానికోరికల నడిగెను.

దేరియావదు పేరుగల యొకచిన్నసంస్థానము గలదు. ఆసంస్థానప్రభువు సంగ్రామునకు రక్తస్పర్శ గలచుట్టము. అతఁడు దుర్నయుఁడయి యుండ వానిసంస్థానమును సంగ్రాముఁడు తనయధీనము చేసికొనెను. రాణా చిన్నవాఁడయ్యు యుక్తాయుక్తము లెఱిఁగి పౌర్వాపర్యములు విమర్శించి ప్రతికార్యము చేయుటఁజేసి సామంతరాజు లెవ్వరు దేరియావదుప్రభువుపక్షమున రాణాను బ్రతిమాలరైరి. అట్లు రెండుసంవత్సరము లాప్రభువు రాణావారి దర్బారునకు దూరుఁడయి నానాబాధలు పడిపడి యెట్టకేల కేదోవిధమైన రాజానుగ్రహము బడయ నిశ్చయించుకొనెను. సంగ్రాముని తల్లివద్ద నూడిగములు సేయు పనికత్తెలలోఁ గొందఱి నాప్రభువు లెఱుఁగును. అందుచే వారిం గలిసికొని యతఁడు వెలలేనినగలు వారికి బహుమానములుగ నిచ్చెదనని వాగ్దానము చేసి రాణావారితల్లితోఁ దనసంగతి మనవిచేయుమని చెప్ప నామె కొకయర్జీయును రెండులక్షలరూపాయలు కానుకగ నిచ్చిన ట్లొకపత్రమును వ్రాసి వారిచే నామెకుఁ బంపెను. రాణాసంగ్రాముఁడు పూటపూటభోజనమునకుఁ బోవక ముందు తల్లియున్న యంతఃపురమునకుఁ బోయి యామెకుఁ బాదాభివందన మొనరించి పిమ్మట నారగించుటకుఁ బోవుచుండును. ఒకనాఁడు సాయంకాలము రాణా యెప్పటియట్లు తల్లియడుగులకు మ్రొక్కి భోజనమునకు

వెసలఁ దలఁచుచుండఁ దల్లి కొడుకు నొకకోరిక కోరెను. “కుమారా! దేరియావదు ప్రభువు నీచేతఁ దగినట్లు దండింపఁబడియె. ఇప్పు డతఁడు పశ్చాత్తాపము నొందు చున్నాఁడు. క్రమ్మఱ వానిసంస్థానము వాని కిచ్చి నీయనుగ్రహమునకుఁ బాత్రుని చేయఁ గూడదా” యని యడిగి యామె తనకా ప్రభువు వానిపక్షమున చెప్పినందు కిచ్చెదనన్న రెండులక్షలరూపాయలమాటకూడ దాఁచక చెప్పి యెట్లయిన వాని ననుగ్రహింపు మని బ్రతిమాలెను. ఆకోరిక విని రాణా విసుగుకొనక లేశము సందేహింపక యట్లే చేయుదు నని చెప్పెను. రాణా యేకార్యమును జేయఁ దలఁచుకొన్నను వాగ్దానము చేసిన పిదప నొకవారము గడపి పిదప దానిని వ్రాసి చెఱియ జరిగించుట మీవారలో వాడుకగ నుం డెను. రాణా నాఁడు తొల్లింటివాడుకలు విడిచి తాను తల్లిసమక్షమున నుండి యావ లకుఁ బోవకమునుపే దేరియావదుప్రభువును రాజ్యప్రతిష్ఠితుని జేసినట్లు శాసనము వ్రాయు మని చెప్పి రెండులక్షలరూపాయలుమాత్రము వానివద్ద లంచము పుచ్చుకొనవద్దని యా మెను బ్రతిమాలి వినయముతో మరల నమస్కరించి భోజనమునకుఁ జనియె.

రాజమాత తనతెలివికి మిక్కిలి సంతసించుచు కొడుకుం బొగడుచుండెను. కాని మరునాఁడు సంగ్రాముఁ డెప్పటియట్ల తల్లికి వందనము సేయుటకు రాఁడయ్యె. అట్లు సేయుటకుఁ గారణ మేమని తల్లి వర్తమాన మంప నెప్పటికంటె నొకగడియ ముందు భోజనము చేసెనని యామెకుఁ దెలిపెను. పోనీ సాయంకాలము వచ్చునని యామె వేచి యుండ నప్పుడును రాలేదు. ఆమె బిడ్డను రమ్మని ప్రేమాస్పదముగ మరల సంజేశ మం పెను. రాణా మునుపటికంటె వినయముగఁ బ్రత్యుత్తర మంపెను. కాని తానమాత్రము మాతృదర్శనమునకుఁ బోవఁడయ్యె.

అంతట రాజమాత తనతప్పుఁ దెలిసికొని దుఃఖితయయి మూఁడుతరములనుండి మీవారునకు మంత్రిగా నుండి రాణాలకు హితోపదేశము చేయుచున్న ముఖ్యమంత్రి సహాయ మడుగవలయు నని వానిఁ దనవద్దకు రమ్మని యానతిచ్చెను. బుద్ధిశాలియగు నా మహామంత్రి “రాజ్యాంగవిషయములను రాణావారితోఁ దక్క మఱియెవ్వరితో నేను మాటలాడఁగూడదని నాకు రాణావారు శాసించిరి. కావున నేను రాఁజాల”నని యామెకు సవినయముగ వర్తమాన మంపెను. ఈప్రయత్నము విఫల మగుటయు నామె తనకు శక్యమయిన యత్నము లన్నియుఁ జేసెను. ఎన్ని చేసినను గొడుకు దర్శనము గాడయ్యె. అప్పుడు కోపము హెచ్చఁ జొచ్చెను. పనికత్తెలెదుట నిలువఁబడుటకు వీలులేక పోయె. తుద కామె యన్నముదినుట మానుకొని యెవరికిఁ గానఁబడక విలపింపఁ జొచ్చెను. అప్పటికయినఁ గుమారుఁడు లక్ష్యము సేయఁడయ్యె. ఎట్టకేల కామె దేశము విడిచి

గంగాయాత్రకుఁ బోదునని కొడుకునకుఁ జెప్పిపుచ్చెను. వెంటనే కుమారుఁడు తల్లి ప్రయాణమున రవంతయు కష్టపడకుండునట్లు కావలసినన్ని సదుపాయములు చేసి వలయు పరివారమిచ్చి కోరినధన మిచ్చి వెళ్ళుమని వర్తమాన మంపెను. ప్రయాణసమయమునఁ బల్లకి యంతఃపురమువద్ద సిద్ధముగ నుండునప్పు డయినఁ దన్ను సాగనంపుటకయినఁ గడసారి తనకొడుకు తనవద్దకు వచ్చునని యామె యూహించియుండెను. గడుసరియయిన యామెకొడుకు సందేశములతోనె వెళ్ళ బుచ్చెనుగాని యప్పుడయిన తల్లి కంటి కగుపడఁడయ్యె. అన్నివిధముల నిరాశ జెంది సిగ్గుపడి యారాజమాత చల్లనిగంగానది జలములయిన దార్పలేని హృదయసంతాపముతోఁ బల్లకి నెక్కి పయనమయి పోయెను.

పోవుచు నామె మార్గమధ్యమున నంబరుపట్టణమున నొకపూఁట విడియ నాదేశపు రాజగు జయసింగు భక్తిపెంపున నామెదర్శనము చేయవచ్చెను. అంబరురాజు మీవారు రాజు బావమరందు లగుటచే జయసింగు బాంధవ్యముచేతను భక్తిచేతను రాజమార్గం గనుఁగొని తాను క్రొత్తగా కట్టిన జయపుర మనుమహానగరమును జూచి పొమ్మని యామెను బ్రతిమాలి యామెకు మితిమీరిన యుపచారములు చేసి, ఎంతకు నామె సమ్మతింపక పోవుటచే నామె యెక్కినపల్లకి దండె తనభుజముపయి బెట్టుకొని కొండొక మోపి తనభక్తిఁ జూపెను. ఈయుపచారమునకు రాజమాత మిక్కిలి సంతసించి జయసింగు తనయింటిగుట్టు వెళ్ళబోసికొనవలసినంత యాప్తుఁడు గాకున్నను తనమొర వినువారు మఱెవ్వరు లేమి యాతనితోఁ దనహృదయతాప మెఱిఁగించెను. అతఁడును విని యామెదుస్థితిఁ గూర్చి విచారించి కొడుకునకు నామెకు మధ్యవర్తియయి యుండి పొత్తు సేయుటకుఁ బూనుకొనియె.

రాజమాత సరేయని తీర్థయాత్ర లెల్ల సేవించి మరల వచ్చునప్పు డంబరుపట్టణమునకు రాఁగా జయసింగు తనమాట నిలుపుకొనుటకు నామెతో నుదయపురమునకుఁ బోవఁ దలఁచి తగుపరివారముతో బయలుదేరెను. తల్లి జయసింగును వెంటఁబెట్టుకొని వచ్చుట విని సంగ్రాముఁడు వారియుద్దేశ మెఱిఁగి గృహచ్ఛిద్రములవిషయమున నొకరిచేత జెప్పించుకొనఁ దగునాయని సపరివారముగ పురము వెడలి తల్లి కెదురుగఁ బోయెను. పోయి జయసింగు విడిసియున్నతావునకుఁ బోక తల్లి యున్నచోటునకుఁ బోయి తన రాక యామె కెఱిఁగించి దర్శనము చేసి వెనుకటియట్లు దీవనలు వడసి యామె నభ్యంతరమందిరమునకు దోడుకొని వచ్చెను. ఆమె నింట విడియించినపిదప వెండియు నతఁడు బయలుదేరి జయసింగువద్దకుఁ జని వానిని సగౌరవముగఁ బురికిం దోడితెచ్చెను. ఆనాటితోఁ గొడుకునకుఁ దల్లికి మనస్పర్థ లంతరించెను. గృహచ్ఛిద్రములు వచ్చినప్పుడు జనులు

తమయింటిగుట్టు పసులెఱుఁగకుండ కార్యములు చక్కఁజేసికొనుట కడులెస్స యని యతఁడు పలుమారు ప్రజల కుపదేశించుచుండును.

అతనిపాలనమున మీవారుసంస్థానము క్రమక్రమముగ క్షీణదశ నొందుచున్న మొగలాయిరాజ్యముతోఁ గయ్యమునకుఁ గాలుదువ్వక యుదాసీనముగ నుండెను. ఇట్లని యతఁ డెవ్వరితోడ యుద్ధములు చేయలేదని మనము తలంపరాదు. అతఁడు పదునెనిమిదియుద్ధములు చేసెను. అన్నియు స్వదేశసంరక్షణమునిమిత్తమే చేసెను. తనసాటి రాజులగు మారువాడుప్రభువగు నజితుఁడు, అంబరరాజగు జయసింగు మొగలాయిల దౌర్బల్యముఁ గనిపెట్టి యదే సందని క్రొత్తనేలలు కొన్ని కలుపుకొనుటకుఁ బ్రయత్నించుచుండఁగ సంగ్రాముఁడు పరరాజ్యములు గలుపుకొనుటమాట దేవుఁ డెఱుఁగు తనరాజ్యములో నున్నప్రజలు కడుపుఁ గూడు కట్టబట్ట గలిగి సుఖించిన నంతె చాలునని యావజ్జీవము ప్రజాసౌఖ్యమునిమిత్తము పాటుపడెను.

ఒకనాఁ డతఁ డప్పుడె భోజనమునకుఁ గూర్చుండెను. సకలపదార్థములు బంగరు పళ్లెరములలో వడ్డింపఁబడి సిద్ధముగ నుండెను. అప్పు డొకపరిజనుఁడు పరుగుపరుగున వగర్చుకొనుచు వచ్చి "స్వామీ మాళవదేశమునుండి కొందఱు తురకబంట్లు మన గ్రామములలోఁ గొన్నిటి పైబడి దోఁచుకొని పరశురామప్రీతి చేసి స్త్రీల పురుషుల పశువులఁ జెరబట్టుకొని పోవుచున్నారు" అని విన్నవించెను. అప్పలుకులు చెవులం బడుటయు సంగ్రాముఁడు సిద్ధాన్న మొకకబళమయిన భుజింపక దిగ్గున లేచి రణభేరి మ్రోయించి దుర్భేద్యమగు తనకవచము తెమ్మని సేవకుల కాజ్ఞాపించెను. రణదుందుభులమ్రోఁత వినంబడినతోడనె కవచధరులయి మహాశూరు లయినరాజపుత్రులు వందలకొలంది రాజమందిరద్వారములకడ నిలిచి మేము పోవలసినతావెద్ది. ఒక్కపరుగున బోయెదము సెలవిండని యడుగఁజొచ్చిరి. పోవలసినతావు మాళవదేశ మనియు వైరి యవనుఁడని యు విన్నతోడనే యాయోధులు "స్వామీ! గడ్డిపోఁచవంటి మాళవేంద్రునిమీఁదికి దేవర వారు స్వయముగ రాఁ దగదు. మేము మీనమ్మినబంట్లము మమ్ముఁ బంపుఁ డొక్కనిమిషమున గెలిచి వచ్చెదమని వీరాలాపపూర్వకముగా వేఁడికొనిరి. ఆవేఁడికోలు విని రాజు వారిపోకకు సమ్మతించి తాను బలవంతముమీఁద రాజధానిలో నుండ నియ్యకొనెను.

ఆయోధులు వెడలిన కొంతసేపటికి రోగముచే నవయవపాటవము దప్పిన బడుగు మేని పురుషుఁ డొక్కఁడు రాజదర్శనమునకు వచ్చి తక్కినయోధుల నంపినట్లె తన్ను గూడ బగతురమీఁది కంపుమని ప్రార్థించెను. అతఁడు కనోరుదేశప్రభువగు సామంతరాజు రాణావారి రణదుందుభి మ్రోసినప్పు డతఁడు జ్వరపీడితుఁడయి కదలి రాఁజాలకపోవు

టచే సంశయాలస్యముగ రావలసి వచ్చెను. దేశాభిమానము రాజభక్తి వానిహృదయమున మిక్కుటముగ నుండుటచే నతఁడు కడురోగపీడితుఁడయ్యు సమరమునకుఁ బోవ సమకట్టి రాణాయుత్తరువు లేమని యడిగెను. రాణా వానిం జూచి దయదలఁచి "నీ వింటికిఁ బోయి పండుకొని మందు దినుమని నాయుత్తరు" వని చెప్పెను. ఆమాట లా శూరున కపథ్యము లగుటచే నతఁడు రాజుమాట పెడచెవింబెట్టి మరల నింటికిఁ బోక గుఱ్ఱమెక్కి బయలుదేరి వెనుకటిసేన మాళవసేనతోఁ గలియునప్పటి కాతఁడు చేరి రణ మొనరించెను. తురకసేనలో చచ్చినవా రెక్కువ బ్రతికినవారు తక్కువ. మీవారురాజ సామంతులు సంపూర్ణవిజయము నొంది మెరసిరి. కాని కనూరురాజకుటుంబమునకు మాత్ర మాదినము దుర్దినము. ఏలయన రోగపీడితుఁడగు నారాజు వీరస్వర్గ మధిష్ఠించెను. సింహకిశోరమువంటి వానినందనుఁడు తీవ్రమయినగాయము నొంది బాధపడెను.

ప్రతిదినము దర్బారు ముగిసినతోడనే కొలువవచ్చిన సామంతరాజులకుఁ దప్పక తాంబూలము లిచ్చుటయు నందు మిక్కిలి గౌరవనీయులయి సంస్థానమున కుపకారము చేసినమహావీరులకు రాణావారు స్వయముగనే తాంబూలము లిచ్చుటయుఁ జిరకాలము నుండి యాదివాణమున మర్యాదగ నుండెను. కనోరుప్రభులకుటుంబ మిదివఱకు రాణావారి స్వహస్తమునుండి తాంబూల మందుకొను గౌరవము నెన్నఁడు పొందలేదు. ఈ యుద్ధ మయినపిదప సంగ్రాముఁ డాకుటుంబమున కట్టిగౌరవము గలిగించి యాచిన్నకుమారునకు తాంబూల మిచ్చెను. అది చూచి తక్కినరాజు లీసు చెందక కనోరుప్రభువు రోగపీడితుఁడయ్యు నొడలు దాఁచుకొనక చూపిన శౌర్యమునకు వానికొడుకు గాయములచేఁ బడినబాధలకు నీగౌరవ ముచితమే యని తలంచి సంతసించిరి.

సామంతులకు సంగ్రామునియం దెంత గౌరవము గలదో సామంతులమీఁద సంగ్రామునకు నంత ప్రేమ గలదు. ఒకసారి చందావతు వంశప్రభువయిన సలుంబ్రాయను శూరుఁడు రాణాచేత నియుక్తుడయి మాళవదేశమునకు సైన్యమునం దోడ్కొని పోయి యచ్చట పగతురం జయించి విజయభేరీభాంకరణములతో మరల నుదయపురమునకు వచ్చి ముందుగా రాణావారిదర్శనము సేయకయే స్వకుటుంబమును జూచుట కింటికిఁ బోయెను. ఇది సందుగఁ జేసికొని సలుంబ్రాపయి గిట్టనివాండ్రు కొందఱు రాణావద్దకుఁ బోయి యిట్లని కొండెములు చెప్పిరి. "స్వామీ! సలుంబ్రాను మీరు నమ్మఁగూడదు. ఎల్లప్పుడతనిమీఁద నొకకన్ను వేసియే యుంచవలయును. అతఁడు ఢిల్లీచక్రవర్తితోనో లేక మనయితరశత్రువులతోనో తప్పక కుట్రచేయుచుండవలయు. కానిచో నేలమునుముందు మీదర్శనము చేయకుండ నాలుబిడ్డలం జూడఁదలఁచును? పెండ్లాము బిడ్డ లెక్కడ

కయిన జారిపోదురా ! మీరు వేయిచెప్పండి నూరుచెప్పండి. ఇతఁడు మీమీఁద తిరుగుబాటు చేయుటకయి తానువచ్చునప్పటికి స్వాతంత్ర్యమువారి నింట నుండుమని వారిఁ గలిసికొనుటకుఁ బోయి యుండును.''

అని పలికిన కొండెగానివాక్యములు సలుంబ్రాయుఁ జెప్పటి శాంతముతోఁ గొనముట్ట విని చిరునవ్వు నవ్వి "నాసామంతు లెవ్వరు నన్ను బగతురఁ గప్పగింపరు. సలుంబ్రాకుఁ గలరాజభక్తిని మనము వేర పరీక్షింపనక్కరలేదు. కాని నీవంటివాని యనుమానమును దీర్చుటకయి నే నిప్పుడ దర్బారునకు రమ్మని వానికి వర్తమాన మంపెద చూడు'' మని వెంటనే తన్నిమిత్తము సేవకుల నంపెను. ఈనడుమ సలుంబ్రా తన సైన్యమును విడఁగొట్టి సైనికుల గృహముల కంపి తనసంస్థానమున కరిగి యంతిపురిఁ జొచ్చి తనరాక కెదురు చూచుచుండిన భార్యలను బిడ్డలను బంధువులను పరిజనులను జూచుటకయి లో నడుగిడుచుండ నంతలో నొక సేవకుఁడు వచ్చి యొక యుత్తరము చేతి కిచ్చి రాణావారు మిమ్మున్నవారి నున్నట్లుగ రమ్మని యానతిచ్చినారని చెప్పెను. పాపము సలుంబ్రా తిన్నగా లోని కరుగనయిన లేదు బిడ్డల ముద్దాడలేదు. భార్యలఁ బలుకరింపలేదు. సేవకులవందనము లందుకొనలేదు. అయినను రాజశాసనముఁ జూచినతోడనే దానిం గన్నులకద్దుకొని గుఱ్ఱము తెప్పించుకొని దాని నెక్కి రాజదర్శనమున కయి యుదయపురమునకుఁ బోయెను.

అప్పుడె యుద్ధము చేసి యింటిపయి మనసుపార స్వకుటుంబమును జూడవచ్చిన వీరుని నిలువనీయక మరల రాణా గొంపోయినందుకు పురజనులు నంతఃపురజనులుగూడ విచారించిరి. ఆవీరుఁ డుదయపురము వచ్చునప్పటికి వానివిడిదికయి యేర్పరచినగృహములో వంటలు లేవు సేవకులు లేరు. అతఁ డాశ్చర్యపడి యట్లుండుటకు గారణ మేమని వితర్కించుచుండ నంతలో రాజసేవకులు మందలు మందలుగ వచ్చిరి. కొందఱు గుఱ్ఱములకు దాణా పెట్టిరి. కొందఱు పాన్పు లమర్చిరి. కొందఱు పలుపిండివంటలతో నిండిన వంటకముల రాణాగారివంటలోనుండి తెచ్చి సలుంబ్రాకుఁ బరిజనులకు వారగింపఁ బెట్టిరి. మఱునాఁ డుదయమున సలుంబ్రా రాణాదర్శనము చేయ నతఁడు వానిని మునుపటికంటె నెక్కువ గౌరవమున నాదరించెను.

రాజదర్శన మయినపిదప సలుంబ్రా సెలవు వడసి మరల నింటికిఁ బోవునప్పుడు రాణా వానిసాటివారి కందరకు నిచ్చునగలు గుఱ్ఱములు మొదలగునవి బహుమాన మిచ్చుటయేగాక కొన్ని భూములుగూడ వానికి దాన మియ్యఁ దలఁచెను. సలుంబ్రా తన కెన్నఁడులేని భూదాన మిచ్చుటకుఁ గారణ మేమని యడిగి రాణాచేత గారణముల

నెఱిఁగి యిట్లని పలికెను. "అయ్యా! ఈభూములు నాకక్కఱలేవు గావు కాన నా కక్కఱలేదు. బుట్టిపోయినను నే నిల్లు కదలగూడదని యసమయమున నన్ను మీరు పిలు పించిరి. అయినను మీశాసనము తలఁ దాల్చి నేను వచ్చితిని. ఇంతమాత్రమునకు నేను భూములు బహుమానము బడయుటకుఁ దగను. దేవరవారు నిజముగ మీసేవకుని ననుగ్ర హింపఁ దలఁతురేని కోరుకొనుటకు నాకు సెలవొసంగుదురేని యొకకోరిక కోరెద. నాకు మాన్యములు వద్దు. అగ్రహారములు వద్దు. రాణావారికి వండినవంటలోనుండి పదార్థము లను భుజించుట రాజపుత్రులకు మిక్కిలి గౌరవము గావున దేవరవారికి ముందు నన్ను గాని నావంశస్థులనుగాని రాజకార్యములమీఁద నుదయపురమునకుఁ బిలుపించునపు డెల్ల మాకు వేరువంటకములఁ జేయింపక మీయింట మీనిమిత్తము వండినవంటకములనే యా దినము పంపినఁ బంపి నన్ను గౌరవించి యనుగ్రహింపవలయునని ప్రార్థించుచున్నాఁడ.

ఈకోరిక సంగ్రాముఁడు నిర్విచారముగ వాని కొసఁగెను. చందావతుల కా మర్యాద మొన్న మొన్నటివఱకు జరిగెను. రాణా తనసౌఖ్యములకయిన లెక్కసేయక తనకుం బరమాప్తులగు చందావతులకుఁ దనమాట బోటుపోకుండ నెల్లవస్తువుల శ్రద్ధతో నొసఁగుచుండెను. తనపూర్వులు పలుమారుధనముచాలక యిక్కట్టులుపడుట పెద్దలవలన వినినసంగ్రాముఁడువ్యయము తగ్గించవయునని చాలప్రయత్నించి కొన్నియేర్పాటులచేసెను. సంస్థానమునందుఁగల ప్రతిగ్రామమువల్ల రావలసినసొమ్మింతయని యేర్పాటు చేసికొని, ఆసొమ్ము వసూలు చేసిపంపుట కొక యధికారి నేర్పరచి యొక్కొక్కగ్రామపుశిస్తు నొక్కొకకర్చుక్రింద నుపయోగించుచు వచ్చెను. అనఁగా నొకయూరిమీఁద వచ్చిన శిస్తు తనభోజనమునిమిత్తము మఱియొకగ్రామముమీఁదిశిస్తు రాణులనిమిత్తము వేరొక పల్లెశిస్తుబట్టలనిమిత్తము నుపయోగించెను. భోజనమునకుఁ జాలనిపక్షమున కర్చుతగ్గించు కొనునేగాని మఱియొకగ్రామపుశిస్తు నందుకు వినియోగింపఁడు. ఒకసారి మరచియో యశ్రద్ధచేతనో సంగ్రాముఁడు తనగ్రామములలో నొకదాని నొకనికి దాన మిచ్చెను. ఇచ్చినపిదప నొకనాఁడు రాణా భోజనమువద్దఁ గూర్చుండి పెరుగన్నము కలుపుకొని చిరకాలమునుండి పెరుగులో చక్కెర గలుపుకొని తినుట కలవాటుపడుటచే నది యేల వేయలేదని వంటవాని నడుగ నతఁడు వినయముతో నిట్లనియె. "దేవా! పంచదార నిమిత్త మేర్పడినగ్రామము మీ రెవరికో దాన మిచ్చిరఁట అందుచేత మీకు చక్కెర లేదని మంత్రిగారు మీతో మనవి చేయుమన్నారు. ఆపలుకులువిని రాణా నిజమే యతనిలోపము లే''దని చక్కెర లేకయే భుజించి పోయెను.

సామంతరాజు లందఱిలో సంగ్రాముఁడు కోటేయోసంస్థానప్రభువుమీఁద నెం తయు ననురాగము గలిగియుండెను. రాణాకడ్డ నతనికి చనువులు మెండగుటచే నతఁ

డొకసారి దర్శనము చేసి యిట్లనియె. "స్వామీ! మనపూర్వులు ధరించినట్లె ప్రాత ఫక్కీగా దుస్తులు ధరించుచున్నారు. అవి యందముగను లేవు చాలుటయును లేదు. ఆమాదిరి మార్చి పొడవు నిడివియుగల నంగీలు తొడిగికొనిన శీవియు సౌఖ్యముఁ జేకూరును. ముందుగా మీరు క్రొత్తమాదిరిదుస్తులు తొడుగుదురేని మేమందరము మీమార్గము ననుసరింతుము. కావున నట్లు సేయవలయు" నని వేఁడుకొనుటయు రాణా వానిపలుకులు శ్రద్ధగ నాలకించి యట్లే చేయుదు పొమ్మని యానతిచ్చె. రాణా చేసినవాగ్దానము విని యావాఁడు మొదలు మీవారుదర్బారులలోని సామంతులు తక్కినదర్బారులలోని సామంతు లట్లె పలువన్నెలదుస్తులు దాల్చి కులుకవచ్చునని నమ్మి యింటికిఁ బోయెను. పోయిన కొంతసేపటికి రాణావద్దనుండి యొకదూత వచ్చి అయ్యా! మీగ్రామముల రెంటిని రాణావారు కలుపుకొని" రని చెప్పిపోయెను. రాణా యట్టిపని చేయుటకు తనయొనరించిన నేర మేమయి యుండునాయని యాసామంతుఁడు తలపగులున నెంత విచారించినను వానికిఁ బోడగట్టదయ్యె. కారణములేక రాణా పిచ్చికోపముతో నిట్టి పనులు చేయువాఁడు కాఁడని గ్రహించి తక్షణమే ప్రయాణమయి యతఁడు కారణమును దెలిసికొనుటకు రాణావారిసన్నిధికిఁ బోయి "మహాప్రభూ! మీకింత యనుగ్రహము తప్పుటకు నేనేమి నేరము చేసితిని సెలవి" డని బతిమాలెను. అప్పు డతనికి రాణా యిట్లనియె. "ఓయీ! నేర మేమియుఁ జేయలేదు నీగ్రామములు మేము గలుపుకొనుటకుఁ గారణ మిది. నేను నాలెక్కలు శోధించి చూచుకొనఁగా నాకు వచ్చెడుప్రతిరూపాయియు నేదో కర్చునిమిత్త మేర్పాటు చేయఁబడి యున్నదనియు ధన మేమియు నిలువ లేదనియుఁ దేలినది. నీవు చెప్పినదుస్తులకు ధనము చాల వ్యయమగును. అవి కుట్టించుట మానుకొందమన్న నాకుం బరమాప్తుఁడవయిన నీవు చిన్నబుచ్చుకొందువు. నిన్ను చిన్నబుచ్చుట కిష్టములేదు. అప్పుచేసి దుస్తులు కుట్టించుకొనుట కిష్టములేదు. కావున క్రొత్తగా కుట్టించుదుస్తులనిమిత్తము మాకువగులుకర్చులకొఱకు మీగ్రామములఁ గలుపుకొనఁ దలంచితిమి." కోటేశియొప్రభువు రాణావాక్యముల నాలకించి నిష్కారణముగ గొరవితో తల గోకికొంటినని విచారించి "దర్బారుదుస్తులు మార్చ నక్కఱలేదు మహాప్రభూ" యని యేలికను వేఁడుకొని యెన్నఁ డటువంటిసలహాలు చెప్పఁగూడదన్ని నోటికి బుద్ధిచెప్పుకొని రాజుచేత ననుగ్రహింపఁబడి యింటికిఁ బోయెను.

సంగ్రాముఁడు క్రీ. శ. 1734న సంవత్సరమున మృతినొందెను. అనంతరము మీవారు సింహాసనమును దుర్బలు లాక్రమించుటచే నది తొల్లింటిగౌరవము నిలుపుకొనలేక మహారాష్ట్రుల దండయాత్రలపాలయి క్రమక్రమముగ క్షీణదశకు వచ్చెను.

అజితుని కొడుకులకథ.

మారువారు దేశప్రభు వగు నజితునిగురించి యొకకథగలదు. అతఁడు చోహాణ వంశజాతయగు నొక రాజకన్యను వివాహమాడఁదలఁచి పయనమైపోవుచుండ మార్గ మధ్యమున వానికి రెండుసింగములగపడినవఁట. అందొకటి నిద్రించుచుండెనఁట. రెండవది మేల్కాని యుండెనఁట. ఆశకునఫలమేమని యారాజు తనజ్యోతిష్కు నడుగఁగా నతఁడిట్లని చెప్పెనఁట. "రాజా! నీవు వివాహముకాఁబోవు కాంతవలన నీకిరువురు కొడుకులు పుట్టెదరు. అందొకఁడు మహాబాహుశాలియగు. రెండవవాఁడు నిదురపోతు పనికిమాలినవాఁడునగు. ఇదియే శకునఫలము." ఆసిద్ధాంతియన్నట్లే యజితునికిద్దఱు కొడుకులుపుట్టిరి. పెద్దవానిపేరభయసింగు; రెండవవాని నామము భక్తసింగు. ఈక నిష్టుఁడే తండ్రిని గడతేర్చిన పాపకర్ముఁడు. అజితుని ఘోరమరణమును విని జనులు హాహాకారములుచేసి యెంతో దుఃఖించిరి. ఈదారుణమరణము పాలైనందుకేగాక యజితుని కొఱకు జనులు విచారింపవలసిన మేల్గుణము లతనియందు కొన్నియున్నవి. అజితుఁడు బలాఢ్యుఁడు. కావున తనకును దండ్రికిని బరమశత్రువై మహాపకారములు చేసిన యౌరంగజేబు మృతినొందినతోడనే వానికొడుకులను బలుచిక్కులుపెట్టి కొంతదేశమును వారివద్దనుంచి సంగ్రహించెను. చిన్నవాఁడు తన్ను సంరక్షించిన దుర్గదాసు విషయమున కృతఘ్నుఁడయ్యెనను కళంకముతప్ప వానియందు మఱేలోపములేదు. అజితుని పట్టపుదేవులు సహగమనము చేయఁదలంచిరి. ఆపని చేయవలదని చోహాణరాజ పుత్రికను బలువురు వేడిరి. ఆమెయే తండ్రిఁజంపిన భక్తసింగుతల్లి. ఎంతవేడిన నామె తనపని మానక యిట్లనియె. "నేను భర్తప్రక్కను నిదురించుచుండ నిద్రలో బొడువ బడిన యాయన దేహమునుండి ప్రవహించిన క్రొన్నెత్తురులు నన్ను మేల్కొలిపెను. కన్నతండ్రినితనక ప్రక్కను బవ్వళించిన తల్లిని నన్నైనఁ జూడక మాముద్దులబిడ్డడు భక్తుఁడే యీయతిఘోరము చేసెను" అనుచుండ భక్తుఁడుచిన్నజాబొకటివ్రాసి "నే నొక్కఁడన చంపలేదు. తండ్రిఁజంపుమని మాయన్న నన్నుఁ బురికొల్పె. అతని స్వహస్త ముతో వ్రాసినయుత్తర మిదిగో చూడు"డని గుంపుగూడిన సామంతులమీఁద పార వైచెను. ఆయుత్తరమును జూచినపిదప నారాణీ "యీకొడుకుల నమ్ముకొనియా నన్ను బ్రతుకమనుచున్నారు. చాలు. చాలు. నాకొడుకుల యింటనుంటకంటె నీమంటపాల గుటయే నాకెక్కువ సుఖ"మని పలికి సహగమనము చేసెను.

తండ్రిం జంపించి గద్దె యెక్కినాడనుమాట మఱచితిమా, యభయసింగు మారు వారు ప్రభువులలో నగ్రగణ్యుఁ డని చెప్పవచ్చును. అతఁడు కదలక కదలక యొక సారి విజృంభించితే చెనా శూరులను దలతన్నిన శూరుఁడై మెరయువాఁడు. ఆకాలమున రాజస్థానమునందంతట వానింబోలిన విలుకాఁడు పోటుమానిసి మఱియొకఁడులేఁడు. ఆ కారణమున నతనికి మిక్కిలి గర్వముకలదు. ఈగర్వముచేతనే యతఁడొకసారి యొక గొప్ప ప్రమాదమును జేసెను. ఈతఁడు తనకొమార్తెను, అంబరురాజు కచ్చావంశస్థుఁడు నగు జయసింగునకిచ్చి వివాహముచేసెను. ఈకచ్చావంశస్థులు తక్కిన రాజపుత్రులవలె యుద్ధమునందంత దండిమగలు గారు. అందు ముఖ్యముగా జయసింగు యుద్ధపరాఙ్ముఖుఁడై కత్తులమీఁదకంటె చదరంగపుటెత్తులమీఁద నెక్కువ యాసక్తిగలిగి కాలము పుచ్చుచుండును. అందుచే నభయసింగు ఢిల్లీచక్రవర్తి సభలోనైననుసరే తనయల్లుని బరిహాసము చేయుచువచ్చెను. ఒకనాఁడు చక్రవర్తియుఁ గొందఱు సామంతులు నల్లుఁడు గూర్చుండ నభయసింగు పరిహాసార్థముగా జయసింగుతో మిమ్ములోకులు కచ్చావలందురు అది కచ్చావాగాదు కస్వా. కస్వా యనఁగా గడ్డి. గడ్డిపోఁచ లెట్టిపోటుల పాడుచునో మీకత్తులు నట్టిపోటులే పాడుచును.

ఈమొగతాళి మాటలువిని జయసంగు మనసున క్రోధముఁ బూని యదనుపచ్చినప్పుడు మామగారిపై బగదీర్చుకొన దలంచెను. జయసింగు యుద్ధములలో గొప్పజోదు కాకపోయినను బగతుర నెట్లో కడతేర్చి తనకార్యము చేసికొనుటలోఁ గడుదిట్టరి. కాఁబట్టి మామపైగల యక్కసు దీర్చికొనుటకతఁడు చక్రవర్తి కొలువులోనున్న యొక యుద్యోగస్థునితోఁ గుట్రలుపన్ని యదను వెదకుచుండెను. అటులుండ నొకనాఁడు చక్రవర్తి కొలువులో మంత్రులు సామంతులు మొదలగువార లేకులుండ జయసింగు నభయసింగుఁగూడ నక్కడకు వచ్చిరి. జయసింగుతో గలసి కుట్రలుపన్నిన యుద్యోగస్థుఁ డభయసింగుయొక్క సాము నేర్పులు బంటుతనము మొదలగునవి మితిమీఱునట్లు మెచ్చుకొనుచుఁ జక్రవర్తి చెవులకు వినఁబడునట్లు పొగడ నారంభించెను.

ఆపలుకులువిని చక్రవర్తి యభయసింగు వంకఁజూచి "అవును. నీనేర్పును గురించి నేనును పలుమాఱు వినియున్నాఁడ" నని హెచ్చరింప నభయసింగు "చిత్తము. దానికింపగు సమయము వచ్చినపుడు నాప్రజ్ఞ కనఁబడు" నని యుత్తరము చెప్పెను. అనపుడు జయసింగుని మిత్రుఁ డగునుద్యోగస్థుఁడు చక్రవర్తితో "నితఁడొక్కయేటున మున్నపోతు మెడ దెగవేయఁగలఁడట. ఏలినవారెప్పుడైన నిది విన్నారా" యని యనుఁగఁ జక్రవర్తి "యోహో! యట్లయిన నాచిత్రము చూడవలసినదే. సత్వరమే యొక

దున్నపోతుం దెప్పింపు" డని యానతిచ్చెను. తోడనే యొక కాఱుదున్నపోతును సేవకులు దెచ్చి యెట్టయెదుట నిలిపిరి. అది రాకమునుపె యభయసింగు ఖడ్గమును దూసి మెఱపుదీగెలాగున ద్రిప్పుచు నట్టహాసము జేయుచుండ మంత్రిసామంతప్రభృతులు చక్రవర్తియు వాని భుజాదర్పము జూడ నెంతయు నుపలాటపడిరి. నడగొండవంటి యాకాఱెనుమును సేవకులు గొనితేర దానింజూచిన తోడనె దుర్నిరీక్ష్యమయిన యభయసింగు మోము వెలవెలబోయెను.

ఆయెనుబోతు సామాన్యపు టెనుపోతు కాదు. జయసింగు వానిమిత్రుఁడు గలసి యోచించి మిక్కిలి పొగరెక్కిన దున్నం దెప్పించి యది తెగబలిసిపోవుటకు మొలలోతు గడ్డిలో మేపిరి. చక్రవర్తి సమ్ముఖమునకది వచ్చునప్పటికి దానిమెడ ప్రపంచమునందే బలాఢ్యుడైన నెంతపదునుకత్తితోనైన నొక్కయేటుతో గాదుగదా పదియేటుల నయిన దెగ నేయుటకు వీలులేనంత దిట్టముగ బలిసియుండెను. అందుచే దప్పక మామకు బరాభవము జరుగునని జయసింగు నిశ్చయించుకొని యుండెను. అభయసింగు దానినొక్కసారి తేరిపార చూచి చక్రవర్తితో "నేనొకసారి నాగదిలోనికి బోవుటకు సెలవీయ వేడెద"నని యడుగ నతడు దానికంగీకరించెను. అభయసింగు గదిలోనికిం జని నల్లమందు ముద్దదీసి సాధారణముగా తానుపుచ్చుకొను మోతాదుకన్న రెండురెట్లెక్కువ పుచ్చుకొని కన్నులు జ్యోతులవలె నెఱ్ఱబడ నుగ్రమూర్తియై యీవలకువచ్చి చేరియున్న సభికుల నందఱవంక నొకసారి కలయజూచి దానికంతకు కారకుఁడు తన యల్లుడే యని గ్రహించి ఱెప్పవాల్ప కాతని నొక నిముసము చూచి పిమ్మట చక్రవర్తి వంక దనదృష్టులు నిగుడ్చెను. జయసింగు మామ జూచినచూపులలో గీడు శంకించి చక్రవర్తి కిట్లనియె. "దేవా! రాజపుత్రు లవమానము పడినప్పుడు, మీదు మిక్కిలి నల్లమందు మద్దతు పుచ్చుకొన్నపుడు పిచ్చివారలయి యెదుట నెంతవారున్నను లెక్కసేయక పరాభవకారణు లగువారలపై బడుదురు. కావున మీరిటనుండి తొలఁగిపొండు." అట్లు జయసింగు మాట్లాడుచుండఁగనే యభయసింగు పట్టాకత్తి రెండుచేతులంబట్టి బిఱబిఱ ద్రిప్పుకొనుచు జంతువునడాసెను. సభాసదుల కన్నులు చీఁకట్లు గ్రమ్మెను. పిడుగువంటి చప్పుడు చెవులకు వినబడియె. క్రొన్నెత్తురులు నేలగారె. సభాసదులు కన్నులు దెరచి చూచునప్పటికి దున్నపోతు తల నేలబడియుండె. ఆదెబ్బచే నలసి యభయసింగును జంతువు ప్రక్కను నేలం బడియుండె. అందఱు బహువిధంబుల నభయసింగు దోర్బలముఁ గొనియాడిరి. జయసింగును వానిమిత్రుఁడును తమ యక్కసుదీరలేదని లోలోన సిగ్గు

పడవలసివచ్చె. కాని యీదారుణకర్మమును చూచినపిదపఁ జక్రవర్తి జన్మమధ్యమున నెన్నఁడు వేడుకనిమిత్తము దున్నపోతుం జంపుమని వాని నడుగఁడయ్యె.

అభయసింగు దేశ మిరువదేండ్లు పరిపాలించెను. ఆకాలములో నిరంతరమును వానికిఁ దమ్ముఁడు దుఃఖకారణమయ్యెను. భక్తుఁడు బలము సాహసముగలయోధుఁ డగుటచే సోదరులకు విధేయుఁడై కొమ్మదిగఁ గాలముఁ బుచ్చఁడయ్యె. అభయసింగుమీవారు ప్రభువైనతోడనే తమ్మునకు నాగూరుసంస్థాన మిచ్చెను. ఆసంస్థాన మనుభవించుచు సంతుష్టుఁడై యుండక భక్తసింగు తనయందుఁ దనయన్నకు నమ్మికలేదనియు నట్లగుటచే దనకతఁ డెపుడైన నపకారము చేయవచ్చుననియు లేనిపోని యనుమానములు తెచ్చిపెట్టుకొని యన్నగారి కేవైన నిబ్బందులు కలుగఁజేసినపక్షమునఁ దనజోలికతఁడు రాఁడని నిశ్చయించి యిక్కడిమాటలక్కడ, అక్కడిమాటలిక్కడ చెప్పి చుట్టుపట్లరాజులతో సోదరునకు కలహములు గలిగించెను. ఇట్టికలహము వానిప్రయత్నముచేత నొకసారి యంబరప్రభువునకు నభయసింగునకు సంభవించెను. అభయసింగు దండెత్తిపోయి జయసింగు నగరములలో నొకటియగు బికనీరు ముట్టడించెను. జయసింగానగరమును విడిపింపఁబోయి సంపూర్ణముగ నోడిపోయెను. ఈగెలుపువలన జననష్టమేగాని యభయసింగునకుఁ గలిగిన లాభములేదు. జయసింగు పరాజయము నొందినను పినమామగారగుభక్తునియొక్క దేవతార్చనపు పెట్టెను మెల్లగా సంగ్రహించుకొని తనయూరు తీసికొనిపోయి యందులోనున్న దేవునకుఁ దన దేవతార్చన పెట్టెలోనున్న యమ్మవారికి వివాహముచేసి తన్నిమిత్తమున గొప్పయుత్సవములుచేసి యనంతర మావిగ్రహమును మరల భక్తునకు బంపివేసెను. కావలయునని కలహము దెచ్చినందుకు భక్తునకే పరాభవము జరిగెనని యందఱు సంతసించిరి. అభయసింగు తనయల్లునితో వచ్చిన నిష్కారణకలహములకు విచారించి యెట్టకేలకు మీవారు రాజులప్రేరణముచేత సంధి గావించుకొనియె.

ఈయుద్ధము ముగిసిన కొంతకాలమునకే మరల తనతమ్ముఁ డెవరితోఁ గ్రొత్తకలహము దేకమునుపే యభయసింగు మృతినొందుటయు వానికొడుకు రామసింగు సింహాసన మెక్కుటయు సంభవించెను. ఈకుమారునకుఁ బినతండ్రివలనఁ జిక్కులు మొదట పట్టాభిషేకమునాడే కానఁబడియెను. పట్టాభిషేకమప్పుడు రహతూరుల రాజబంధువులలోఁ బ్రధానపురుషుఁ డగుటచే భక్తుఁడువచ్చి కానుకలు కట్నములు సమర్పించి యన్నకుమారునకు మొగమున టీకాస్వయముగ వేయవలసినది. అట్టిమర్యాద లతిక్రమించి భక్తుఁడాసమయమున స్వయముగ రాక తనకానుకలు తనవిన్నపములు క్రొత్తరాజాకు

సమర్పింపుటకు ముసలిదగు తనదాది నంపెను. రాజపుత్రులు తమ్ము పెంచినదాదులను మిక్కిలి గౌరవముతో యావజ్జీవము రక్షింతురు. కొందఱు రాజపుత్రులు రాజకీయవ్యవహారములలోను గృహకృత్యములలోను తమదాదుల మాటల కడుగుదాటక వర్తింతురు ఎంతగౌరవమైన నంతఃపురములలో జరుగదగినదేగాని సభలలోనికి వారు రాఁజనదు. పినతండ్రికి బదులుగావచ్చిన యాముసలిదాదిని జూచినతోడనే క్రొత్తరా జగురామసింగునకు మహాగ్రహము పొడముటచే నతఁడిట్లనియె. "ఛీ! ఛీ! నీవుమరల నిన్నుబంపినరాజువద్దకుఁబొమ్ము. పట్టాభిషేకపుసమయమున నా మొగమున టీకావేయుటకు తానుస్వయముగ రాక తొక్క్రవలెనున్న తొంబదియేండ్ల తొత్తును బంపునా? నేను కోఁతి ననుకొనానిదా యేమి. మీరాజుపంపిన కానుకలు కట్నములు నాకక్కరలేదు. అతఁడు మాయెడఁ జేసిన యపరాధమునకు మేము మునుపతని భరణముని మిత్తమిచ్చిన నాగూరు సంస్థానమునం దర్థభాగము గ్రహింతుమని చెప్పుము."

ఇట్లు పరాభవము పడినదాది నాగూరునకుఁ బోయి తనపెంపుడు బిడ్డయగు భక్తసింగుతో రామసింగన్నమాటలం దొకటియు మరచిపోక పూసగ్రుచ్చినట్లు చెప్పెను. ఆపలుకులువిని భక్తసింగు కోపముచే మిడిసిపడక శాంతుఁడై "యర్ధరాజ్యమెందుకు. కావలసినపక్షమున నాగూరు సంస్థానమంతయు మీకు నే నర్పించెద"నని మరల నొక రాయబారిని రామసింగువద్దకు బుత్తెంచెను.

రామసింగు గద్దెయెక్కినదిమొదలు గద్దరితనము నం బెచ్చుపెరిగి తనతండ్రికాలోననలుచెప్పు మంత్రులయు వృద్ధులయు హితోపదేశములువినక నిరాకరించుటయె గాక మీఁదుమిక్కిలి యాలోచనలు చెప్పునప్పుడు వారిని వెక్కిరింపఁజొచ్చెను. హృదయమును హస్తమునుతోబాటు నోరును మంచివిగాకపోవుటచే నతనికి స్వల్పకాలములోనే రాజబంధువులగు రహతూరులలో సగముకంటె నెక్కువమంది శత్రువులైరి. రహతూరుసర్దారులలో నగ్రగణ్యుఁడగు కుసీరామువానికి మొగమున ముడుతలు మెండుగానుండుటచే రామసింగు వానికిఁ గొండముచ్చని పేరుపెట్టెను. చంపావతి కులాగ్రణియుఁ దనతండ్రికిమంత్రియు నగు కుసూలుసింగు పొట్టిగ లావుగనుండువాఁడు. రామసింగు వానికి బొంతకుక్కయని పేరుపెట్టెను.

రహతూరులతో పరిహాసమాడుట పాముతోఁ జెరలాటలాడుట. రాణా తన్ను పలుమారులు వెక్కిరించినపుడు కుసూలుసింగు చెప్పుచు వచ్చిన మోటయుత్తరములను బట్టి వానిస్వభావమును రాణా తెలిసికొనవలసినదే కాని మందుఁడగుటచే రాణా తెలిసికొనలేకపోయెను. ఒకనాడు రాణా వెనుకటియట్లపరిహాసమాడ కుసూలు వానికిట్లనియె,

“అవును. నేమతుక్క నేకాని యీకుక్కసింగము నెదురింపతుక్క.” పాపము రాణా రామసింగు మదోన్మత్తుఁడై వానిమాటలయర్థమును గ్రహింపలేకపోయెను. మఱియొక నాఁడు చంపావతికులస్థుఁడగు కుసూలుసింగుతోఁ గలసి రాణా పువ్వులతోఁటలోఁ గూర్చుండి యొకచెట్టును జూపి యీవృక్షము పేరేమని యడిగెను. “ఇదిచంపకము మీసేనకు నేనెట్టిశిఖామణినో యీతోఁటకిదియట్టి శిఖామణి” యని యుత్తరమిచ్చెను. చంపావతి కులస్థునిపై రాణాకు మిక్కిలి కోపముండుటచే నతఁడడిపట్టలేక తక్షణమే దీనిని పడగొట్టి నిర్మూలము చేయుఁడు. మావారలో చంపయను పేరుగలదేదియు నుండగూడదని యావృక్షమును నాశము చేసెను.

అదిమొదలు కుసూలుఁడు రాణాదర్శనమునకుఁ బోవుటమానెను. అట్లుండ రామసింగు తనపట్టాభిషేకసమయమున పినతండ్రియగు భక్తుఁడుతనకుఁ గావించిన యవమానమునకుఁ బగదీర్చుకొనుటకై వానిపైదండువెడల నిశ్చయించెను. దేశమునకుఁబరమ శత్రువులగు విదేశస్థులనేకులుండఁగ వారివంకదలవిడిచి రాణా పినతండ్రిమీఁద యుద్ధమునకుఁబోవుట స్వకులక్షయహేతువని కుసీలుసింగువిచారించి యట్టిపనిచేయవద్దని రాణాకు హితోపదేశము చేయుటకు మనసులో నిష్టములేకయే యొకసారికోటలోనికి వచ్చెను. అతఁడు సభలోఁగూర్చున్నతోడనే రాణా వానింజూచి వెక్కిరించి పరిహాసపువచనములాడి “నీపిశాచపురూపము నేను చూడలేను. కావున మీయుత్రమకుడి మాకుతరుచుగా దర్శనమీయనక్కరలేదు” అనిచెప్పెను. ఆపలుకులు చెవినిబడినతోడనే తోకత్రొక్కిన త్రాఁచువలె చివాలునపీఠమునుండి లేచి ఖడ్గము వొరలోనుండి యూడబెరికి ఝళిపించి “యీఖడ్గమును త్రిప్పినంతసులువుగా మావారు దేశమునంతను త్రిప్పివేయఁగలరహాతూరు రాచవానిని నవమానించితివి. జాగ్రత్త” యని మరియేమియుం బలుకక సభామందిరము విడిచి యావలకుఁబోయెను.

ఆసోపుసంస్థానప్రభు వగుకుసీరామునువాఁడు రాణాచేష్టలకోపి లేచి పోబోవుచుండ రాణావానింజూచి “ఓముసలికోఁతీ వెళ్లకురా” యనిపరిహాసముగఁ బలికెను. “కోఁతిగంతులువేయుట యారంభించినప్పుడు మీరానందింపవచ్చు” నని ప్రత్యుత్తరము చెప్పి యతఁడుంగాలువును విడిచిపోయెను. సభవిడిచి యాయభిమానధనులిద్దఱుఁ గలసి కొంచెము సేపాలోచించి యాదినము మొదలు రాణాతో తమ కేవిధమైనసంబంధము నుండకూడదనియు భక్తసింగునే రాణాగాఁ జేయవలయుననియు నిశ్చయించుకొని నాగూరుకోటకు సైన్యసమేతులై పోయిరి. ఆయిరువురితో వారికంట్రి ప్రధానపురుషుఁడే చేరి నాగూరునకుఁబోయెను. అతఁడు మావారురాజుల యాస్థానకవీశ్వరుఁడు..

కుసూలుసింగు కుసీరామసింగు మారువారుదేశపు సరిహద్దులు దాటి నాగూరునకు వచ్చుచున్నారనివిని భక్తసింగు ఏదో గొప్పకారణములేక మారువారు రాజ్యభారమును మోయుస్తంభములవంటి శూరులిద్దఱు నొక్కమారు తనదెసకు రారనినమ్మి వారికి సగౌరవముగ నెదురుసన్నాహము చేయుటకు గుఱ్ఱమెక్కి బయలుదేరెను. అతఁడువచ్చునప్పటికి వారిద్దఱు నిదురించుచుండిరి. సేవకులు తమయజమానులనిద్దురనుండి లేపుదుమని ప్రయత్నించినను వద్దనిచెప్పి భక్తుఁడు కుసూలుసింగు డేరాలోనికిఁబోయి యాతని పరుపు మీఁదగూర్చుండి యతఁడు తనయంతటతాను లేచువఱకుఁ గనిపెట్టుకొని యుండెను,

తనగుడారములో కొంచెముసందడి జరుగుటచేఁ గుసూలుఁడు మేలుకాంచి కనులు దెరవకయే హుక్కా తెమ్మని తనసేవకునకాజ్ఞాపించెను. సేవకుఁడుప్రత్యుత్తరమేమియు నియ్యక కనుతెరచినతోడనే యజమానునకు సాజ్ఞచే భక్తసింగును జూపెను. చూపుటయుఁ దక్షణము కుసూలుడు నిశ్చేష్టుఁడై మాఱుమాటేదియు నాడలేక భక్తసింగును దనయజమానునిగ నంగీకరింపవలసివచ్చెను. రాజపుత్రులకోపము ప్రాఁతజీయాకుల మంటవంటిది. దురాగ్రహవశులైన రాజపుత్రులు నిద్రానంతరము భోజనానంతరము తమకాగ్రహము తెప్పించినవారి ననుగ్రహించుటకలదు. కుసూలుఁడు సుఖనిద్రజెంది కలతఁదేరినమనసుతో మేలుకాంచుటచేఁ దనరాజుచేసిన తప్పులుమరచి వానినిక్షమియింపవలయునన్నను భక్తసింగు మిక్కిలివినయముతో గూర్చుండుటచే నతనికివీలులేక పోయెను. మొగమోటముచే నతఁడు భక్తసింగునకు విధేయుఁడు కావలసివచ్చె. అందుచే నతఁడుపాన్పుమీఁదనుండిలేచి భక్తునకు నమస్కరించి "ఇదిగో నాశిరస్సు. ఇదియిప్పటినుండిమీది" యనిపలికెను.

పాపముభక్తసింగు వారువచ్చినదేచాలునని ముందుగా నంగీకరింపలేదు. తన యన్నకొడుకు బాల్యముచే వివేకహీనుఁడై యట్లుప్రవర్తించి యుండవచ్చుననియు నిష్టమైనచో రాణావారికి దాను సంధిజేయుదుననియు నందుకుసమ్మతింప వలయునని యు వారిననేకవిధముల బ్రతిమాలెను. ఆరహాతూరు శూరులిద్దఱుఁ గార్యము మిగిలి పోవుటచే సంధిపొసగదని స్పష్టముగఁజెప్పిరి. ఆకవీశ్వరుఁడు మరలనెన్నఁడు మారువారునకుఁబోవనని ప్రమాణము చేసెను. దృఢనిశ్చయులైన వారినిచంగ నాడుకొనరాదని వారి స్నేహము చేసి భక్తుఁడు మారువారులో ప్రధానపురుషులగు నామువ్వురను తనస్వాధీనము చేసికొనెను.

తనసేనలోఁ బ్రధానపురుషులు ముగ్గురుదాయాదితో జేరినారనివిని రామసింగు కుపితుఁడై జహాలూరుకోటఁ దనయాధీనముచేయ వలసినదనిభక్తునకు వర్తమానమంపెను. భక్తుఁడుహానివలె కోపావిష్టుఁడుగాక వినయసంపత్తిఁగలిగి "నేనునాయేలినవానితో యుద్ధముసేయుటకిష్టములేదు. మీరువచ్చిపుచ్చుకొనినపక్షమున జహాలూరుకోటనిచ్చుట కేయాటంకములే" దని ప్రత్యుత్తరమిచ్చెను. ఆమాటలుసరకుసేయక రామసింగుభక్తుని వానియనుచరులను నాశనముజేయ సంకల్పించుటచే జహాలూరుకోట యిచ్చెదన్నను నాగూరుపై దండువిడిసెను. మారువారుదేశమంతయు సంతఃకలహములతోడ నట్టుడికినట్లుడుకజొచ్చెను. ఉభయసైన్యములకుఁ గొన్ని చిన్నచిన్నపోరాటములు జరిగిన మీవట మేర్తాయను గ్రామసమీపమున నొకగొప్ప యుద్ధముజరిగెను. రామసింగు కుసూలును గునీరామును బరిభవించినట్లె యనేకరాజపుత్రవీరుల నవమానించుటచే పలువురు శూరులు వానినివిడిచి భక్తసింగుతో జేరిరి అందుచేభక్తునిసేన గొప్పదిగనుండెను. అయినను రామసింగుదేశమేలుచున్న రాజగుటచే వానిపక్షమునఁగూడ ననేకులుచేరిరి. వాక్పారుష్యములేక కొంచెముగౌరవమే పెద్దలయెడనతఁడు చూపినయెడ నతనిసేనయే విస్తారముగనుండియుండును. అతనిస్వయంకృతాపరాధముననే సేనస్వల్పమగుటయు నాఁడుపరాభవమగుటయు సంభవించెను. రామసింగుయుద్ధమునకు వచ్చునప్పుడు తన భార్యలలో నొక్కతెను వెంటబెట్టుకొనివచ్చెను. ఆమెభూజదేశపు రాజు కూతురు. భర్తకెంతో యుపయోగకారిణియైయుండెను. ఆమెతుపాకిలోమందు దట్టించుటయు సరిగాఁగురిజూచి తుపాకిపేల్చుటయు నేర్చెను. ఆసేనలో నామెనుబోలుశూరులరుదుగ నుండిరి. అదియునుగాఁక యామెజ్యోతిశ్శాస్త్రవేత్త. స్వప్నఫలములు శకునఫలములు లెస్సగనెఱుంగును. ఆవియన్నియు నటుండ నామెపుట్టినింటినుండి మెఱియలవంటివైయైదు వేలసైనికుల నరణముదెచ్చి రాజునకిచ్చెను. యుద్ధముప్రారంభ మగునాఁడు రామసింగు డేరామీఁదనొక మాలకాకివాలి కూయజొచ్చెను. ఆకూఁతవినగానే తమకు దారుణపరాజము వినాశనము తప్పకకలుగుననియు నట్టిప్రళయము నాదుశ్శకునము సూచించు చున్నదనియునమ్మి సైనికులుత్సాహమును విడిచి మొగములుఁ వ్రేల వేసికొని యుండిరి. ఆమాలకాకి కావుకావుమని రెండుసారులుకూసి మూఁడవసారి కూఁయబోవు నప్పటికి నేమూలనుండియో తుపాకిదెబ్బ వినఁబడెను. సైనికులదరిపడి యిదయేమని చూచునప్పటి కాశకునపక్షి చచ్చి నేలబడియుండెను. అదిజూచినతోనే సైనికులమొగములు మరలవికాసవంతము లయ్యెను. రామసింగు మహారాణామాత్రము పట్టరాని బిట్టుఁకచేఁ బండ్లుపటపటకొరుకుచు "నీవలనేనుండగ సాహసించి నాడేరామీఁద

తుపాకి పేల్చినవా రెవ్వరు. ఆమరాత్రు లెవరో తక్షణమే కనుగొని రండని యాజ్ఞాపించెను. అనవుడు కొందఱు లోలోన గొణుగుకొనిరి. కొందఱు కళవళము పడిరి. కొందఱు సందేహించి యిట్టటుదిరుగజొచ్చిరి. ఎట్టకేల కందఱిలో ధైర్యవంతుఁడొకఁడు తెగించి రాణావద్దకుఁబోయి యీతుపాకి రాణిగారు పేల్చినవారని చెప్పెను. తనభార్యయే యాపని చేసినదని వినినతోడనే రాణా కోపోన్మత్తుఁడై నోటికిరాని తిట్లుతిట్టి "తక్షణమే యామె నారాజ్యమును విడిచి వచ్చినదారినే పుట్టినింటికిఁ బోవచ్చునని చెప్పు"మని వర్తమాన మంపెను.

ఆవర్తమానమువిని యాదేవి భయాకంపితయై తన నేరము సైరింపుమని ప్రార్థనపూర్వకముగ వర్తమానమంపెను. అతఁడామె ప్రార్థనము నిరాకరించుటచే నొకసారిదర్శనమిమ్మని యాదేవి వేడెను. ఎంతో విశ్వప్రయత్నము మీఁద నతఁడామెకుఁ గడసారి దర్శనమిచ్చెను. అపుడామె భర్తపాదములపై బడి "యింతమాత్రమునకే దేవరవారి కింతకోపము గలుగునని యెఱుఁగక యీదుశ్శకున భయమున సైనికులు వెలవెలఁ బోవుటచే మీకు జయమును సేమమును గోరి యట్లు చేసితి. కావున తప్పుగాసి నన్ను రక్షింపవలయు"నని బతిమాలెను. ఆమె వేడికోలు బూడిదబోసిన పన్నీరయ్యె. భార్యనుజూచి రామసింగు "నానోటిమాటకు తిరుగులేదు. ఇక్కడనుండి నీవు వెళ్లవలసినదని నేనంటిని. నామాట చెల్లితీరవలయు. నీవిటనుండి వెళ్లితీరవలయు"నని యెంతో కఠినముగఁ జెప్పెను. తాఁబట్టిన కుందేటికి మూడే కాళ్లని వాదించుచున్న యామోటరాజుతో వాదించిన కార్యములేదని యాదేవి "సరే! నన్ను విడుచుట మీరాజ్యలక్ష్మిని విడుచుటయె. ఇదిగో నేఁబోవుచున్నా"నని రాజసమ్ముఖమును విడిచి తండ్రి తనకరణముగ నిచ్చిన యైదువేల సైన్యమును వెంటబెట్టుకొని యావలకుఁ బోయెను.

అనంతరము యుద్ధము రెండుదినము లయ్యెను. గెలు పెవ్వరికిని సరిగ చేకురదయ్యె. జోదులు చేతులుచేతులుగలయున ట్లొండొరులం జంపుచు హోరాహోరిగాఁ బోరఁజొచ్చిరి. ఆరెన్నాళ్ళ యుద్ధముతో మారువారు దేశమంతయు శూరజనశూన్యమయ్యెను. అన్నతమ్ముడుమీఁద తమ్ముఁడన్నమీఁద గత్తికట్టి యొండొరుల రక్తము ప్రవహింపఁ జేసిరి. కొన్ని రహతూరువంశములు నిర్వంశములయ్యెను. సమరములయందు గడితేరిన చంపావతి కుంపావతి వంశస్థులగు ముసలిదొరలు మొదలుకొని బాలుఁడగు మహాత్రిప్రభువు వఱకుగలరాజపుత్రులందఱాదినమున మృతినొందిరి. ఈ మహాత్రీప్రభువప్పుడే వివాహము చేసికొనెను. వివాహ సంబంధమైన కాళ్లపారాణి యానవాళ్లయిన పోకముందే పసపుబట్టలు విడువకముందే యుత్తరజందెములు తీయకముందే

హస్తకంకణములు విప్పకమునుపే భార్యను గలిసికొనకమునుపే మహారాణా రామసింగు వర్తమానమంపుటచే నాబాలుఁడు దేశానురాగము భార్యానురాగముకంటె నెక్కువగనెంచి యొక్కడినమైన నామెతో సుఖింపకయే యుద్ధమునకుఁబోయి యచ్చట మృతినొందెను. పాప మాతనిభార్య వివాహవేషమును దీసివేసి వైధవ్యవేషమును దాల్చి మగనిశరీరము యుద్ధభూమిలో నుండిపోవుటచే సహగమనము చేయుటకు వీలు లేక యాతని తలపాగ తెప్పించుకొని ధరించి చిచ్చురికి మృతినొందెను.

ఈయుద్ధము జరుగుచుండిన స్థలమునకుసమీపమున నొకకోనేటిగట్టున నొక మఠముండెను. ఆమఠములో మహాత్ములగుసన్యాసు లనేకులు వసియించుచుండిరి. ఉభయ సైన్యములుఁజేరి యొండొరులమీఁద ఫిరంగిగుండ్లు విసురుకొనుచున్నపుడు సన్యాసులు తమకవి తగులునేమోయని ప్రాణభీతినిమఠమువిడిచి పరుగెత్తిరి. ఫిరంగిగుండ్లు వడగండ్లవలె వానిసమీపమున బడుచున్నను లెక్కసేయక యాసన్యాసులగురువుమాత్రము నిర్భయముగ నిశ్చలముగ నామఠములో గూర్చుండెను. ఆతనిస్థితివిని యుభయసైన్యాధిపతులు, సురక్షితమగువేరొక్క స్థానమునకు బొమ్మనివేడుకొనుచు వానికివర్తమానమంపిరి. అయ్యిరువుర ప్రార్థనలుఁగూడ నాముసలిసన్యాసిచెవినిబెట్టక యిట్లని ప్రత్యుత్తరమంపె. నాకుఫిరంగిదెబ్బవలన చావవలసినయోగమున్నపక్షమున! నెక్కడికిఁబోయిన నాకదితగలక తప్పదు. నేనుచావక తప్పదు. అట్లుగాక! భగవంతుఁడు ఇంకగొంత కాలము బ్రతికింపఁదలఁచినపక్షము నిచ్చటనున్నను నాకొకగుండుదెబ్బయైన తగలదు. కావుననే నిచ్చటినుండికదలను. అంతగా నాకపాయముసంభవించునని మీరుభయపడుదురేని మీరెండుసేనలు దూరముగబోయి పోరాడుకొనుడు,'' అప్పుడు సాయంకాలమగుచుండెను. అందుచేత నప్పటికిరెండుసేనలు యుద్ధముమాని మరునాడు వేరొక చోటికిఁబోయి కయ్యమారంభించిరి.

రెండవనాటి యుద్ధమున రామసింగు సంపూర్ణముగ నోడిపోయి మేర్తాయను పట్టణమునకుఁ బారిపోయెను. కాని యాపట్టణము వానికి శరణ మీయఁగలపాటి సామర్థ్యము గలదికాదు. పట్టణ మతివిశాల మగుటచేతను కోటగోడలు సరిలేక పోవుటచేతను వాని కక్కడనుండుట చాలకష్ట మయ్యెను. అదియును పరమ నిర్భాగ్యుఁడగుతమ రాణానిమిత్తము రణరంగమున మృతినొందిన శూరులుగాక దక్కిన రాజపుత్రు లందఱు భక్తునియెడ మిక్కిలి పక్షపాతము గలిగి యుండిరి. ఈస్థితిగతులు చూచి రామసింగు రెండుజాముల రాత్రివేళ గొందఱనుచరులను వెంటఁ

బెట్టుకొని మీర్జాపట్టణమువిడిచి పారిపోయెను. ఈపనికిమాలిన పనికిఁదోడుగ జయప్పసింధ్యాయను మహారాష్ట్రప్రభువుతో సంధిచేసికొని వానిశరణమును జొచ్చెను.

ఈవిధముగ భక్తుఁడు విజయమునంది తిన్నగామారువారు రాజధానియగు జోధపురమునకుఁబోయి యచ్చటనెల్ల రహతూరులచే ననుజ్ఞాతులయి ప్రీతియముగ సింహాసనమెక్కెను. పిమ్మట స్వల్పకాలముననే రామసింగుప్రేరణమున మహారాష్ట్రసేనలతో సింధ్యామారువారుపై దండెత్తెను. అప్పుడు స్వదేశసంరక్షణార్థము రాజపుత్రులనేకులు భక్తునికొలువులో సైనికులుగఁజేరిరి. భక్తునిసేవగొప్పదగుటచే నేదైనలాభమున్నపుడె క్రొత్తపోరుసేయు మహారాష్ట్రులపోరాటమువలన గలుగులాభములకంటె నష్టము వెక్కుడగునని చల్లచల్లగజారిరి.

భక్తుఁడుసద్గుణాఢ్యుఁడై యదివఱకేలినరాజులసంపతిని మరపించిచక్కఁగ బరిపాలించెను. శూరుఁడుమహాబలశాలి యున్నతచిత్తుఁడు గంభీరాకారుఁడు మహాదాత ఖడ్గమెత్తి శత్రువులనేయునప్పుడు కలమెత్తి పద్దెములువ్రాయునప్పుడు సమానచాతుర్యము గలవాఁడునై లోకవంద్యముగ రాజ్యముం బరిపాలించిన భక్తునిజూచి ప్రజలుసంతోషించి యింతమంచివాఁడు నిజముగతండ్రిం జంపియుండునాయని సందేహించిరి. బంధువులగు రహతూరులునయితము భక్తునితల్లి మరణకాలమందు పితృవధచేసినభక్తునిగూర్చి పలికిన శాపవచనములుకూడ మఱచియొకవేళ మహాపతివ్రతయగు నామెశాపము తగులునేని యొకముం దెవ్వరికో తగులునుగాని భక్తునకుఁ గాదనుకొనిరి.

మహారాష్ట్రులు రాజస్థానముమీఁద దండెత్తుచుండుటచే భక్తుఁడువారిం బారదోలఁదలఁచి తనసంస్థానమునకు సంబంధసంస్థానమునను నశుమమున్న యజమీరునకుఁబోయి మహాశూరులగు కచవాహులను శూరులనువెంటఁబెట్టుకొని మహారాష్ట్రులను దరిమివేయుటలోఁ దనకు సహాయము చేయవలసినదని యంబరురాజగు నీశ్వరసింగునకు వర్తమానముంపెను. ఈశ్వరసింగుస్థితి ముందుకువెళ్లినగోయి వెనకకువెళ్లిననూయి యనునట్లుండెను. ఈశ్వరసింగు గూఁతురురామసింగు పెండ్లియాడెను. అదియునుగాక రామసింగు రాజ్యభ్రష్టుఁడై భక్తునిమీఁదికి మహారాష్ట్రులను బురికొల్పి తీసికొనివచ్చెను. మఱియు మహారాష్ట్రులు మిక్కిలి చండశాసనులు. అందుచే నీశ్వరసింగుమహారాష్ట్రులతో నే గలసియుండవలయునని తలంచెను. కానిభక్తుఁడు పొరుగువాఁడగుటచేతను తనకన్న బలవంతుఁడగుటచేతను తననమ్మినస్నేహితులగు కచ్వాహులునయితము రహతూరులమీఁద పనికిరాకపోవుటచేతను భక్తునితోవిరోధపడినచో తనకు క్షేమములేదని యేమిచేయుటకుందోఁచక యీశ్వరసింగు భార్యనాలోచనచెప్పుమని యడిగెను. ఆమె

యజితసింగుయొక్క మనుమరాలు. భక్తునకు మేనగోడలు. అయినను భక్తునియందు ద్వేషముం బూనినదగుటచేత వానినెట్లైనం గడతేర్చెదనని యామె ప్రతినం బూనెను.

అనంతరము కొంతకాలమునకుం భక్తుండు సైన్యసమేతుండై యంబరుమీవారు మార్వారురాజ్యముల సరిహద్దులలోనుండగ నంబరురాణీయగు మేనగోడలు వానిం జూడ వచ్చెను. ఆమెరాకచేత భక్తుండు పరమానందభరితుండై సర్వవిధముల నాదరించెను. ఆమె మేనమామను జూచి తనభర్త విధేయుండని చెప్పి యనేకాభరణములు విలువగల బట్టలు బహుమానమిచ్చెను. భక్తుండా పారితోషికముల నంగీకరించి యావస్త్రముల ధరించెను. మేనగోడలు బహుమానమిచ్చి వెళ్లిపోయినకొంతసేపటికి భక్తుని శిబిరము నందు మహారాజు చనిపోవుచున్నాండు చనిపోవుచున్నాడని గొప్పకళవళముపుట్టియెల్ల వారిని దుఃఖసముద్రములో ముంచెను.

మొదట వైద్యులాలక్షణములనుబట్టి యదిజ్వరమనుకొని చికిత్సచేసిరి. కాని పిదప రాజపుత్రస్త్రీలు బట్టలకు విషముపూసి మనుష్యులను జంపునేర్పు గడుంజాణలగుటచే నది జ్ఞప్తికి రానెల్లవారు నది విషప్రయోగమే యని గ్రహించిరి. భక్తుండు మాత్రము తక్కినవారివలె భయంపడక నెప్పటియట్ల ధైర్యముగనుండి మందులిమ్మని వైద్యునడిగెను. వైద్యుండగుసుజా యారోగమునకు మందులేదని చెప్ప భక్తుండు "ఏమయ్యా! నావద్ద మాన్యములు గొప్పజీతములు పుచ్చుకొని యనుభవించుటయేనా మీపని. సమయమువచ్చినప్పుడు మందు లీయలేకపోయినచో మీపాండిత్య మెందుకు? కాల్చనా" యని యడిగెను.

అడిగినను వైద్యుం డేమియుంబలుకక యూరకుండెను. మఱియొకరాజయినపక్షమున నప్పుడే వానిబుఱ్ఱ తీయించును. భక్తుండు యోగ్యుండగుటచే నట్లుచేయలేదు. కాని నిష్ఠురోక్తులు పలికెను. వైద్యుండాపలుకులువిని యెట్టకేలకు తనసామర్థ్యము జూపందలంచి యొకగొయ్యి త్రవ్వించి దానినిండ నీరుపోయించి రాజు చూచుచుండ నొకవేరుముక్క యానీటిలో పారవేసెను. వేసినతోడనే యానీరు గడ్డగాం బేరుకొనెను. ఎల్లవారి కదిజూపి యావైద్యుండు "ఇది నాప్రజ్ఞ నామందుల ప్రభావము" మనుష్యయత్నములకు లోంబడినచో నేచికిత్సనైన జేయంగలను. ఇది మనుష్యయత్నమునకు మించినది.

జీవితాశ యించుకయు లేదనివిని భక్తుండు మనోధైర్యమును విడువక మంత్రిసామంతుల నందఱ బిలిపించి బాలుండగుతన కుమారుని బిజేయనువానిని వారికప్పగించి వానిపక్షమునందుండ నెల్లరిచేత ప్రమాణములు చేయించెను. అవసానకాలము సమీపిం

చుటచేఁ బిదప బ్రాహ్మణులు వానికిఁ బ్రాయశ్చిత్తాదికర్మలు చేయించి షోడశమహాదానములుఁ బడసిరి. అనంతరము భక్తసింగుఁడు మరణోన్ముఖుఁడై తల్లిశాపముం దలచి వెనుక తానుచేసిన పితృద్రోహము విచారించి తనయెముకలు మారువారుదేశమున నుండనీయవద్దని చెప్పి మృతినొందెను. పోయినచోటనే వానిని దహనము చేసి యొకసమాధి కట్టిరి. అది మొన్నమొన్నటివఱకు నుండెను. భక్తసింగుని మరణము చేత వానికుమారుఁడగు బిజీసింగు పెదతండ్రి యగు రామసింగు రాజ్యమునకై కలహింపఁ జొచ్చిరి. బిజీసింగు పిన్నవాఁడగుటచే మహారాష్ట్రులు మారువారును లోఁబఱచుకొనుట కదేసందని మేర్తాపట్టణమును ముట్టడించిరి. బీజసింగు సైన్యసమేతుఁడై యక్కడకు బోయెను.

అంతట మూడుదినములు ఘోరయుద్ధమయ్యెను. ఉభయసైన్యములు చాలనష్టపడెను. మహారాష్ట్రులు కొండలలోను జెట్లచాటునదాగి చాటుపోరున కలవడినవారగుటచే బయలుమీఁద జరిగిన యాయుద్ధమున వారికంతగా నుత్సాహము కలుగలేదు. బిజీసింగుసైనికులు పొరబాటుపడి రామసింగు సైనికులనుకొని తమసేనలో మొరియలవంటి వారిని తుత్తునియలుగ నరికిరి. దైవికమైన యీనష్టము రాజపుత్రసేనకు గలిగినను మహారాష్ట్రులు పారిపోవుటకే నిశ్చయించిరి. అది కనిపెట్టి జయము తనకు తప్పక చేకూరినదని బిజీసింగు సంతసించి తన్నగుడారములో రహస్యముగ దైవమునకు ప్రార్థనచేయుచుండెను. అట్టిసమయమున నద్భుతముగ బలములయదృష్టములు మారిపోయెను. ఆపదలోనున్నప్పుడు రాజపుత్రులు కుటిలోపాయములఁబన్ని తరుచుగ జయముచేకొనుట ప్రసిద్ధమేగదా? రామసింగు పక్షముననున్న యొకసేనాపతి సేవకునొక్కని బిలిచి బిజీసింగు సేనాపతులలో నొకనివద్ద కొకమాటచెప్పుమని పంపెను. ఆసేవకుఁడువచ్చి దండనుపెట్టి బిజీసింగుసేనలో మనుష్యునివలె నటించి "స్వామీ మనమింక నేలయుద్ధము సేయవలయు మన మహారాజుగారగు బిజీసింగుగారు ఫిరంగిదెబ్బతిని చనిపోయినారు. ఈమాట మీరెఱుంగరు కాబోలునని చెప్పెను.

అతఁడదినమ్మి యుద్ధము మానెను. ఆవార్త యడవిచిచ్చువలె నంతట వ్యాపించుటయు మంచు వేసగియెండకు మంచువలె రాజపుత్రసేన యంతయుఁ గరిగిపోయెను. ఇది నిజమా యబద్ధమాయని యెవ్వరు నరయరైరి. బిజీసింగును జూడరైరి. మహాశూరులగు కృష్ణనగరు మహారాజు బికనీరు మహారాజు మొదలగు రహుతూరులందఱు తిరిగిచూడక ప్రాణములమీఁది ప్రీతిచేఁ బరుగెత్తిరి. కొందఱు రామసింగుదయను సంపాదింప బ్రయత్నించిరి.

ఫిరంగులన్నియు మహారాష్ట్రుల స్వాధీనమయ్యెను. సాయంకాలమగునప్పటికి యుద్ధభూమి నిర్జనమగుటయు బిజీసింగు సంపూర్ణముగ బరాజితుండై రహీమ్ సంస్థానప్రభువగు లాలసింగొక్కడుం దనకుసహాయుండై వెంటరా ప్రాణము దక్కించుకొనుటకు నాగూరునకు పారిపోవంగడగెను. ఆచీఁకటిరాత్రి కతిపయపరివారకులతో నతఁడెట్టెటో కొట్టుకొనిపోవుచుండ గుఱ్ఱములలసి సరిగానడువవయ్యె. అనుచరులు గాయములచేఁ బీడితులై బరువులగు కవచములు మోయలేక సకలావస్థలుఁ బడజొచ్చిరి. అట్టుకొంతదవ్వరిగినపిదప నా దిమ్మచీఁకటిలో తాను దారితప్పినట్లు రాజునకుఁ బొడకట్టెను. పొడకట్టుటయు నతఁడు లాలుసింగునుపిలిచి వెనుకకు దిరుగుమని చెప్పెను. లాలుసింగు మొదటసందేహించి కొంచెముగొణుగుకొని యెట్టకేలకు దానివలన భయములేదని ధైర్యముచెప్పి యిట్లనెను" మనము మరియొకదారిని వచ్చుచున్న మాటనిజమేకాని యిది నాగూరునకు మిక్కిలి దూరమునలేదు. మన మిప్పుడు మాయూరికి సమీపముగ నున్నారము. ఏలాగోయింత దగ్గరకు రానేవచ్చితిమి గనుక నన్నొకసారి మాగ్రామము పోనిండు నేను నాయాలు బిడ్డలను జూచి తిరిగివచ్చెద."

అనిపలుకుటయు బిజీసింగు నిర్విణ్ణుండై లాలసింగుదారి దప్పించ వలయుననియే తప్పించినాడనినమ్మి యైదుగురుసేవకులతో నాయర్ధరాత్రమున నాగూరునకుఁ బోవ రెండవదారిపట్టెను. ఆత్మలాభపరాయణుండగు లాలసింగు తన్నునమ్మినరాజు నేకాకిని జేసి తనయూరుఁ జేరెను. బిజీసింగు రహీర్ పట్టణముదాటివిడిచి నాగూరుమార్గమనుసరించిరేయంతయు గుఱ్ఱములుతీసికొని పోఁగలిగినంత మేరపోయిరి. నాగూరు రెండామడ దూరమునసుండగ వానిగుఱ్ఱము పడిచచ్చిపోయెను. వెంటనే యతఁ డొకపరిచారకుని గుఱ్ఱమెక్కె. మట్టమధ్యాహ్నమయినను సూర్యుఁడు తనకిరణములచేత నిప్పులంజెరగుచున్నను ఫలహారముచేయుటకైన నీరుద్రావుటకైన గుఱ్ఱముదిగక పయనముచేసెను. ఆ గుఱ్ఱములు మనుష్యులనొకవిధముగా మోయగలిగినను వారికవచములను మాత్రముమోయజాలక బాధపడజొచ్చెను. వారు మఱిమూడుమైళ్లు దూరమందున్న దేశవాలుగ్రామము జొచ్చునప్పటికి గుఱ్ఱములడుగుతీసియడుగు పెట్టలేక నుంటివయ్యెను. అందుచేత నాయారుగురు మనుష్యులు గుఱ్ఱములనువిడిచి తామువిడిపోయి యెవరిదారినివారు తోఁచినచోట్లకుఁబోయి తమతమ యదృష్టములప్రకారము బ్రతుకవలయునని నిశ్చయించుకొనిరి.

బిజీసింగు కవచమును రాజచిహ్నములను దూరముగ బారవైచి పేదవానివేషము వేసికొని దేశవాలుగ్రామముచుట్టు నిట్టటుతిరుగుచుండ రెండెడ్లబండి వాఁడొకఁడుకనబడెను. అతఁడువానితో సంభాషణలకుఁజొచ్చి రేపుదయములోపున తన్నునాగూరు

వకుఁ దీసికొనిపోఁగలవా!" యనియడిగెను. అక్కడికి నాగూరెనిమిది క్రోసులదూరముండుటచేతను రాత్రియంతయు బండితోలవలసి యుంచుటచేతను బండివాఁడు కొంచెమనుమానించెను. రాజు తనయాత్రముచేత నెటులైనఁదన్ను దీసికొనిపొమ్మని యడిగి యైదురూపాయలిచ్చెదనని యాసపెట్టెను. బండివాఁడు బలవంతముమీఁద నెట్టెటో యంగీకరించి "నాకుక్రొత్తరాజగు రామసింగుగారి ముద్రయున్న రూపాయలే యివ్వవలయుగాని బిజీసింగుముద్రయున్న పాఁతరూపాయలు నా కక్కరలే"దని చెప్పెను. సరేయని యారాజా బండియెక్కి బండివాని ప్రక్కనగూర్చుండి రెండవరాత్రి పయనమారంభించెను. ఎడ్లెంత వేగముగ బోవుచున్నను వానితొందఱకుఁబట్టి యవి మెల్లగా ప్రాకుచున్నట్లు బిజీసింగునకుఁదోచుటచే నతఁడుత్వరగా నాగూరుజేరవలయునని భోయి భోయియని యెడ్లను త్వరపెట్టసాగెను. అందుచేబండివాఁడు మిక్కిలికోపించి బిజీసింగును బలుమారుకసరి "నీవెవ్వఁడవు? నాగొడ్లను బ్రతుకనియ్యవా యేమి? ఈయెద్దులను దోలుటకన్న యుద్ధములోనికిఁబోయి బిజీసింగుగారిపక్షమున నుండి పగవాండ్లను దోలరాదా? నీవైఖరిజూడ నిన్ను వెనుకనుండి యెవ్వరో తరుముకొనివచ్చుచున్నట్లుఁ దోఁచుచున్నది. నీ వెంతగొంతుకబ్రద్దలు చేసికొనియరచినను సరే పచ్చినా నేనింతకంటె నెక్కువవడిగాతోలను. ఇష్టమున్నయెడల గూర్చుండుము లేదా దిగినడువు" మని కఠినముగఁ బలికెను.

ఆపలుకులువినిరాజు "అవస్థాపూజతేరామ" యనుమాటను జ్ఞప్తికిఁదెచ్చుకొని కాలానుసారముగ నడువకదప్పదని తలపంచుకొని మాటలాడక కూర్చుండెను. అక్కడికి నాగూరుక్రోశెడు దూరముండెను. అంతలో బల్లున తెల్లవారె. తెల్లవారినది మొదలుకొని బండివాఁడు వానిమొగమువంక పరీక్షపట్టి పలుమారులు చూడఁజొచ్చెను. చూచి చూచి యుద్ధములోనలిగి రెండుదినముల నిరంతరప్రయాణముచే డస్సి త్రొట్టుపాటుతో మారువేసము వేసికొని సర్వవిధములచేత తేజోహీనుఁడైయున్నను బండిలోగూర్చున్నవాఁడు తనరాజనిగుర్తెఱింగి యాబండివాఁడు బండిమీఁదినుంచి దగ్గన క్రిందికురికి రేని కాళ్లమీఁదపడి తన్ను క్షమియింపుమని పరిపరివిధముల బ్రార్థించి "నేనేలినవారితో సమానముగాకూర్చుండి సామాన్యునితో మాటలాడినట్లు దేవరవారితో మాటలాడితిని. నన్నేమి చేసినను పాపమున్నదా" యని విచారించెను.

ఆతని దైన్యమునుజూచి రాజు జాలినొంది మనకిప్పుడు మరియాదలతోఁ బనిలేదు. నిన్ను నేను క్షమియించితిని భయములేదు. బండెక్కి తోలుమని యానతిచ్చెను. ఇచ్చినను వాఁడు ధైర్యములేక స్వామీ "నేనంత చనవునకుఁదగను. నేనేమి యేలినవా

రితో సమముగా కూర్చుండి బండితోలుటేమి? నడచుచు దోలెద’’నని పలుక రాజు వానిం బలవంతపెట్టి బండియెక్కించెను. వాఁడు బండియెక్కి తనవద్దనున్న బిరుసుపిండి రొట్టెలు పెరుగు మొదలగు పదార్థములు రాజునకుఁబెట్టి యాకలిదీర్చి ఛోయిఛోయియని యెడ్లను తానే త్వరపెట్టి సత్వరముగ బండి నాగూరునకుఁ జేర్చెను.

గ్రామముఁజేరి బిజీసింగు బండివాని కైదురూపాయలిచ్చి తనకురాజ్యము ప్రాపించినప్పుడు మాన్యములిచ్చెదనని వాగ్దానముచేసి వానినంపెను. పిమ్మట కొన్నినాళ్ళకు బండివానికి భూములుకూడ నీయఁబడెను. బిజీసింగునకుఁ ద్రోవలో నిచ్చినరొట్టెలవంటి రొట్టెలు పెరుగువంటి పెరుగు ప్రతిసంవత్సరము బండివానివద్దనుంచియు వానివంశస్థుల వద్దనుంచియుఁ బుచ్చుకొనుచు బీజీసంతతి వారామాన్యముం జరిపిరి. అవి నేటికిని బండి వాని వంశస్థులకు జరుగుచున్నవి.

మహారాష్ట్రులతో జరిగినయుద్ధమునందు హతశేషులగు రాజపుత్రులువచ్చి నానాటికి నాగూరులో బిజీసింగును కలిసికొనిరి. అంతట శత్రువులు నాగూరుకోట ముట్టడింప రాజపుత్రు లాఱుమాసములు కోట గాపాడుకొనిరి. ఈనడుమ మారువారులో నున్న కోటలు పట్టణములు క్రమక్రమముగ మహారాష్ట్రుల సహాయమొందిన రామసింగు చేతిలో బడజొచ్చెను. అందుచే బిజీసింగు బైటనుండి తనకుఁదగిన సహాయమువచ్చినంగాని తనకుసేమములేదని గ్రహించెను. నాగూరుకోటలో నతనితో నైదువందల లొట్టిపిట్టలుండెను. బిజీసింగు తన్ను ముట్టడించుచున్న మహారాష్ట్రు లేమరిపాటున నుండ నొక్కనాఁడు చక్కని యుపాయముపన్ని యొక్కొక్క లొట్టిపిట్టమీఁద సిద్ధగురవాతూరులను గూర్చుండబెట్టి కోటవెలుపడి శత్రువులపైబడి నుఱుమాడి యెనిమిదిజాముల లోపుగనే తన చిన్నసైన్యముతో బికనీరుపట్టణము జేరెను.

బికనీరుప్రభువు బిజసింగు పక్షముననుండి కొంతసేపు పోరాడి తనయేలిక మృతి నొందినాఁడన్న యపవార్త విని ముందుగా పారిపోయెను. రాజ్యభ్రష్టుఁడైన బిజీసింగునకు మరల సహాయముచేయుట కిష్టములేక యతఁడు వానిని నిరసించెను. అట్లు భగ్నమనోరథుఁడయ్యు బిజీసింగు ధైర్యమునువిడువక మరల నొకదినము ప్రయాణముచేసి జయపురమునకుఁజని తనతండ్రిని జంపించిన యీశ్వరసింగును సహాయమడిగెను. తనకు మిత్రుఁడై తనపక్షమునఁ బోరాడిన బికనీరురాజుకంటె ప్రాఁతపగతుఁడైన యీశ్వరసింగే మంచివాఁడయ్యెనని యతనికి దోచెను. ఆరాజు సన్మానపూర్వకముగా బిజీసింగును గోటలో బ్రవేశపెట్టుటయేగాక కొలఁదికాలముననే స్వయముగా వానిదర్శనము

చేయుటకుఁబోయి వానినిమిక్కిలి గౌరవించి ప్రేమతో నాలింగనముచేసికొని వానితో సమానముగా ప్రక్కను గూర్చుండి కుశలప్రశ్నము లడిగెను.

అక్కడకు బిజీసింగుతోఁగూడ నొకరహుతూరు తూరుఁడువచ్చెను. అతని పేరు జోవానుసింగు. అతఁడు బీజీకి నమ్మినబంటై యాతని ప్రాణమునకుఁ దనప్రాణ మడ్డము వేసి 'కంటికి రెప్పయట్లు తోడై యెల్లప్పుడు వానికుడిప్రక్కనే యుండును. ఆదినమున మాత్ర మతఁడెందుచేతనో తనయజమానుని కుడిప్రక్కనుండక ప్రక్కను గూర్చున్న యీశ్వరసింగు నంగరకాలకొంగులమీఁద గూర్చుండెను. అట్లుచేయుటకుఁ గారణమేమాయని బిజీసింగును యోచించుచుండెను. అతనింజూచి యీశ్వరసింగు మిక్కిలియక్కజపడి "ఏమోయీ! నీవీదినమున మారాజు వెనుకప్రక్కను గూర్చుండుటకుఁ గారణమేమి" యని యడిగెను. "ఈవేళ నట్లుచేయవలసి వచ్చిన"దని జోవానుసింగు ప్రత్యుత్తరము చెప్పి తనరాజువంక దిరిగి "తక్షణమే లెండు. లేచియావలకుఁ బొండు. పోవరేని మరణమో చెరసాలయో తప్ప"దని బిగ్గరగ హితోపదేశము చేసెను. బీజసింగు కచ్ఛవాహుల దుస్స్వభావ మెఱిఁగినవాఁ డగుటచే తనబంటు చెప్పినమాట దప్పక తక్షణమే యటనుండిపోయెను. ఈశ్వరసింగు బిజీసింగును సాగనంపుటకు లేవ బ్రయత్నించెను. కాని లేవలేకపోయెను. ఏలయన జోవానుసింగు వానియంగరకాలకొంగులమీఁద గూర్చుండి కదలకపోవుటయేగాక విశేషించి తనకైజారు వానిమెడకు సూటిగ బెట్టి హెచ్చుతగ్గువచ్చినచో బొడువనిశ్చయించుకొని దాటిపోవుచున్న తనరాజుతో మీరు లొట్టియునెక్కగానే నాకు వర్తమాన మంపుడని కేకవేసి చెప్పెను. ఈశ్వరసింగు చుట్టములగు కచ్ఛవాహాదొరలు తెల్లబోయి చూడసాగిరి. తనరాజు లొట్టియనెక్కుటయు జోవానుఁడదేవిధముగనుండి కచ్ఛవాహులనందఱు గడగడవడంకునట్లుఁజేసి చెక్కుచెదరక లేచి యీశ్వరసింగునకు సలాముచేసి తనకు సెలవిమ్మని యడిగెను. ఈశ్వరసింగు తనమనోరథము భగ్నమైనదనియు జోవాను తన్ను పరాభవించెననియు సిగ్గుపడి మరల సలాముచేసి పంపెను. అంతట రహుతూరులందఱు నొంటెలనెక్కి సాగిపోయిరి. అప్పుడీశ్వరసింగు తన సరదారుల "చూచితిరా వానివిశ్వాసము రాజభక్తి యెట్లున్నవో. అట్టినౌకరులుండగ నారాజునేవడుగెలువగలడని పలుకుచు లోనికిఁబోయెను. జోవానుసింగు పైవిధముగా చేయుటకుఁ గారణమిది. జోవానుసింగు మామగారీశ్వరసింగు సేనాపతులలో నొకడు. ఈశ్వరసింగు బిజీసింగునకు ద్రోహముదలచినాడని తన మామవలనవిని జోవానుఁడావిధమున జేసెను. బీజసింగు మరల బయనమై నాగూరునకుఁ బోయి యనాయాసముగఁ గోటలోఁ బ్రవేశించెను.

అనంతరమతఁడు తనజీవితకాలములోఁ దనకు రాజ్యప్రాప్తి కలుగునను నాసవిడిచి యుండ నాలుమాసములు గడచినతరువాత నొక నాఁడువానియొద్ద కొక రాజపుత్రుఁడు నొకమహమ్మదీయుఁడువచ్చి జోహారుచేసినిలచి "స్వామీ! మాకుటుంబములను మీరు పోషించుటకు వాగ్దానముచేయుదురేని మీపరమశత్రువునొక్కనిని మేము గడతేర్ప గలము. అతఁడు కడ తేరినపిదప నంతయుఁజక్క బడుననిపలికిరి. బిజీసింగునకుఁ బరమ శత్రువులిరువురు మహారాష్ట్ర సేనాపతియగు జయప్పసింధ్యాయొకఁడు పెదతండ్రియగు రామసింగొకఁడు. ఈయుద్దరిలో నెవరుగడ తేరినను వానికిమంచిదే. కాబట్టి యతఁడు వారు చేసిన ప్రతిజ్ఞనంగీకరించెను.

ఒకనాఁడు జయప్పసింధ్యా దంతధావనము చేసికొనుచు డేరాగుమ్మమువద్ద గూర్చుండ సైనికులకునరకులమ్ము వర్తకులిద్దఱు లెక్కలపుస్తకములు ముందువేసికొని నీది తప్పు నీదితప్పని బట్టుగఁగలహించి తమతగవుతీర్చుమని జయప్పను వేఁడుకొందమని యొకరి యొకరువాండ్రనొకరు బూతులుతిట్టుచు చేతులబారలు జాపుకొనుచు నొండొరులవెక్కిరించుకొనుచు మీఁదిమీఁదికి బోవుచు క్రమక్రమముగా జయప్పసమీపము నకుఁ బోయిరి. అప్పుడాకస్మికముగా రెండుకత్తులు తళతళ మెరసెను. మెరసినతోడనే "ఇదినాగూరుపోటు" "ఇదిజాదుపూరుపో" టని పలుకుచునిరువురు రెండుకత్తుల జయప్పను రెండుపోటులు పొడిచిరి. జయప్పయు వెంటనే పీనుగయై డేరాగుమ్మమువద్ద పడెను. పడుటయు సిబరములోగొప్ప కళవళముపుట్టెను. ఆతొట్రుపాటులో జయప్ప సైనికులు తమయేలికనుజంపిన యిరువురలోదురకం దుత్తునియలుగ నరికిరి. రెండవవాఁడగు రాజపుత్రుఁడు సైనికులచాటునఁబడి చల్లచల్లగ నావలకు దాటి నాగూరునకుఁబోయి శుభవార్త బీజసింగునకు విన్నవించెను.

రాజపుత్రుఁడు మహమ్మదీయుఁడు బీజసింగుతో చేసిన ప్రతిజ్ఞ నెరవేర్చుకొనిరి. మహారాష్ట్రులదివఱకే యుద్ధములు చేసిచేసి విసికియుండుటచేతను నాయకుఁడు సంహరింపఁబడుటచేతను సంధి కొప్పుకొనిరి. బిజీసింగు కొంతకప్పము నజమీరుదేశము మహారాష్ట్రులకిచ్చి సంధిచేసికొని తానుమారువారునకు రాజయ్యెను. లంచగొండులగు నామహారాష్ట్రులు రామసింగుపక్షము విడిచి బీజీసింగును రాజునుచేసి స్వదేశమునకుఁ బోయిరి. రామసింగురాజ్యము సంపాదించుట కిరువదిరెండు యుద్ధములుచేసి జయము నందలేక క్రీ॥ శ॥ 1773 సంవత్సరమునందు రాజస్థానమందలి జయపురనగరమున మృతినొందెను. బిజీసింగుసింహాసన మెక్కి యెడతెగని యుద్ధములు చేసిచేసి ముప్పదియొక్క సంవత్సరములు మారువారుదేశమును పాలించి 1794 వ సంవత్సరమునఁ గాలధర్మము నొందెను

కృష్ణకుమారి.

పదునెనిమిదవ శతాబ్దాంతమందు హిందూదేశమంతయు మిక్కిలి దురవస్థలో నుండెను. ఔరంగజీబు మృతినొందినతోడనే వాని సంతతి మొగలాయీలు దుర్బలులై స్త్రీలోలులై మద్యపానమత్తులై రాజ్యము మంత్రులచేతికప్పగించి దేశమునకు దమకు నాశనమును దెచ్చుకొనిరి. వారి దౌర్బల్యముం గనిపెట్టి మహారాష్ట్రులు మఱింత విజృంభించి ఢిల్లీరాజ్యమునందలి భాగముల నూడఁబెఱికి పంచుకొని దేశమునకెంతయు క్షోభ గలిగింపఁజొచ్చిరి. ఒకప్రక్కను సిక్కులు తలయెత్తి రాజ్యమును స్థాపింపఁజొచ్చిరి. వేఱొక ప్రక్క నింగ్లీషువారు ఫ్రెంచివారు దేశాక్రమణ మారంభించిరి. దక్షిణమునుండి మహారాష్ట్రులు నిర్నిద్రప్రతాపులై దేశమును మంగలములోఁ బెట్టి వేచినట్లు తపింపఁజేసిరి. నవాబులు రాజులు తమలోఁ దామైకమత్యములేక కయ్యములకుఁ గాలుద్రువ్వుచు కారణములేకయే పోరుచు దేశమును రక్తభూయిష్ఠము చేసిరి. దేశమందు వ్యాధులు కాటకములు మెండయ్యెను. స్థిరముగా నొక రాజొక దేశమును గొంతకాలము పరిపాలించుననుమాట నిశ్చయములేదు. ఈయాపదలకుఁదోడు పారసీకమునుండియు కాబూలునుండియు మహమ్మదీయులు దండువెడలి దేశములం గొల్లగొని స్త్రీలం జెరబెట్టి యెల్లయెడల నాశనదేవతను నెలకొలిపిరి. ఆకాలమున హిందూదేశమంతలో రాజస్థాన మనుభవించిన కష్టము లెవ్వరనుభవింపలేదు. రాజపుత్రులు తొంటివలె దమకులగౌరవమును దేశగౌరవమును నిలుపుటకుఁ బాటుపడక యంతఃకలహములు పెంచుకొని పోరుచుఁ దమసహాయార్థము మహారాష్ట్రులను బిలుచుచు వారిచే నెడతెగని బాధలంబడఁజొచ్చిరి. అందు ముఖ్యముగ మీవారుసంస్థానము పడినపాటు చెప్పనలవిగాదు.

పదునెనిమిదవ శతాబ్దాంతమందు భీమసింగను నతఁడు రమారమి యెనిమిదేండ్ల ప్రాయమున మీవారు సింహాసన మెక్కెను. ఇతనికి యుక్తవయస్సు వచ్చునంతవఱకు వాని తల్లి రాజ్యపాలనము జేయుటకై పూని వయసువచ్చినవెనుకఁగూడ వానికి రాజ్యమీయక తానే యధికారము చెల్లింపఁజొచ్చెను. అతఁడప్రయోజకులలో మొదటివాఁడు మిక్కిలి దుర్బలుఁడు. వానికి జగన్మోహనాకార యగుకృష్ణకుమారి యనుకూఁతురు గలదు. ఆబాలిక యేసంస్థానమునకు వచ్చిన మహాపత్తు మహాద్భుతముగా నివారించెను ఆభీమసింగు మీవారు నలువదిసంవత్సరములు పాలించెను. అంతకాలము రాజ్యము దురవస్థలోనే యుండెను. తల్లియధికారమెట్లెటో యతఁడు వదలించుకొని యీవలఁబడ మంత్రులు వానిని మోసపుచ్చి తమయధీనము చేసికొనిరి. దేశమువెలుపల మహారాష్ట్రులు

మహాష్ట్రీయులు కాఱుచిచ్చులట్లు జనులను బాధింపుచుండిరి. దేశములోపల రెండు రాజపుత్రకుటుంబములు మంత్రిత్వము వహించి రాజుపేర నధికారము చేయుటకుఁ దమలోఁదారు కలహించిరి. వీరు చందావతులు సూక్తావతులు. పూర్వము వీరిరువురు యుద్ధములలో నొండొరులనుమించి పౌరుషముఁజూపఁ బ్రయత్నింపుచువచ్చిరి. కాని యిప్పుడు బుద్ధిలేనిరాణాను బుట్టలోబెట్టి దేశమేలుటకుఁ గలహించిరి. మొట్టమొదట చందావతు వంశస్థులే గెలుపు గైకొనిరి. కాని వారు గర్వితులై యొకరిని సరకుగొనక యందఱ నవమానించుచుండ రాజమాత కలహించి యధికారము గైకొమ్మని సూక్తావతులం బురికొల్పెను. అదిమొదలు మీవారుదేశము పడినపాటు కుక్కలునక్కలుసైతము బడి యుండవు. ఆసంగతులు నిద్దురలో జ్ఞప్తికివచ్చినను భయము పుట్టకపోదు.

చందావతుల నాయకుఁడు సూక్తావతుల నాయకుని నిష్కారణముగా నధర్మముగ జంపి వాని క్రొన్నెత్తురుతో దడిసిన చేతులతోనే రాణావద్దకుబోయి బీరములు కొట్టెను. అందుచేత నారెండుతెగలవారు విధివిరామములులేక పోరుసల్పుచు నొండొరుల మగవారింజంపుచు గెల్చి వారు దేశమున కధికారులమని బయలుదేరి కప్పముఁ గొమ్మని ప్రజలంబీడించుచు రాక్షసకృత్యములు చేయసాగిరి. ఈయంతఃకలహమును సహింపలేక దుర్బలుఁ డగు రాణా భీమసింగు విధిలేక తనకు సాయముచేయుమని సింధ్యాను కోరెను. ఈకోరుట కొఱవితోఁదల గోకికొనుటయే యయ్యెను. మహారాష్ట్రులు మిడుతలదండువలె వచ్చిపడి రాణాకు సహాయముచేయుదుమని వంకబెట్టి యకార్యములనెల్ల జేయ జొచ్చిరి. చందావతులలో నొకఁడు సింధ్యావల్ల లంచముగ్రహించి చిత్తూరుపట్టణము వానియధీనము చేసెను. అది స్వాధీనముచేసికొని సింధ్యా కార్యాంతరములమీఁద పునహానగరమునకు బోయెను. పోవునప్పుడు దుష్టశీలుఁ డగు నంబాజీ యను మంత్రిని రాజస్థాన వ్యవహారములు చక్కబెట్టుటకై నియమించెను. వాఁడెనిమిదేండ్లు మీవారున నధికారము చేసెను. వాఁడెంత దుర్నీతిపరుఁడైనను రాణాపట్లమంచివాఁడై మొండివాండ్ర ననేకులనడచి వారియధీనములో నుండినరాణా కప్పగించెను. అంతలో నతనికి మఱియొక గొప్పయుద్యోగము కాగా నతనికన్న నధమాధములు కొందఱు మీవారునం దధికారము చేయుటకు వచ్చిరి. వారు వచ్చినవెనుక ప్రజలనుభవించిన దుఃఖము నెవ డనుభవింపఁ గలఁడు.

అంతలో సింధ్యా మృతినొందెను. అతనివారసులు తమలోదాము కలహించి రాజపుత్రులబంధముల నెక్కువజేసిరి. ఆవారసులలో నెట్టకేల కవఁడో యొకఁడు సింధ్యా యయ్యెను. అతఁడు మీవారుసంస్థానము తనకు సామంతసంస్థానమని యెంచి తనసేన

కొంత నక్కడ నిలువచేసి వానికర్చులు రాణా నిచ్చుకొమ్మనెను. ఎడనెడ సింధ్యాకును మఱియొక మహారాష్ట్రప్రభు వగుహోల్కారునకు వివాదములు వానితో యుద్ధములు సంభవించెను. ఆయుద్ధములలో హోల్కారును గెల్చినప్పుడు హోల్కారు సింధ్యా గెల్చినప్పుడు సింధ్యా మీవారునకువచ్చి తామే యధిపతులమని లక్షలకొలదిధనము కప్పమిమ్మని రాణాను బీడించుచు వచ్చిరి. రాణా చేఁ జిక్కినధనమంతయు నిచ్చి మహారాష్ట్రుల యాశ యెంతకు దీరకపోవుటచే నెట్టకేలకు నంతఃపుర స్త్రీలనగలను వారివిలువగల వస్త్రములనుసయిత మమ్మి యాదురాత్ముల ధనదాహము తీర్పవలసివచ్చెను.

దేశమాస్థితిలోనుండ రాణాభీమసింగుకూఁతురగు కృష్ణకుమారి యుక్తవయస్కరాలయ్యెను. ఆమె కప్పటికి పదునైదవయేఁడు. ఆముఖలావణ్యము, ఆశరీరకాంతి, ఆయంగసౌష్ఠవము, ఆపలుకుమార్దవము, వానినన్నిఁటినిమించి యామంచితనము వర్ణించుటకు కాళిదాసునివంటి కవులుగావలయును గాని తదితరులుచాలరు. మూర్తీభవించిన చక్కఁదనమువలెను గలియుగమునకు వచ్చిన జగన్మోహనావతారమువలెను కృష్ణకుమారి ముద్దులు మూటఁగట్టుచుండెను. ఆబాలిక సౌభాగ్యమునా నాటి రాజులందఱువిని యామెను దేవిగాబడయుట కెట్లని యువ్విళ్లూరుచుండిరి. అందు మొదటివాఁడు సింధ్యా అతఁడు తనకామెనిమ్మని భీమసింగునకు సందేశమంపెను. కూఁతును సింధ్యాకిచ్చిన పక్షమున రాణాకుమిక్కిలి లాభమైయుండును రాణాయెంతచెడిపోయి దుస్థితిలోనున్నను స్వలాభ మావిషయములో జూచుకొనక కులగౌరవమునెంచి కుమార్తెను సింధ్యాకియ్యననెను. అనంతరము మరుస్థానప్రభువగు జగత్సింగు బాలికనిమ్మని యుదయపురమునకు దూతనంపెను. అంబరురాజులు కులగౌరవమున మీవారు రాణాలకు నొకవన్నె దీసిపోరు. ఏలయన మొగలాయీలకుఁ దమకూఁతులనిచ్చి పెండ్లిచేసిన మొట్టమొదటి రాజపుత్రులువీరే. వంశముమాట యటుండి వరునిగుణములు చూచినపక్షమున నవియుఁ దృప్తికరములుగావు. జగత్సింగు కుటిలుఁడు భోగపరాయణుఁడు దుర్వ్యసనాసక్తుఁడునని వానికదివఱకే యప్రతిష్ట సంభవించెను. అట్టియవస్థలో బుత్రికకుదగినభర్త వెదకువాఁడై భీమసింగుమిక్కిలి పరితాపమునొంద జొచ్చెను. ఇట్లు మూఁడు నాలుగేండ్లు వివాహముగాక కృష్ణకుమారినిలిచెనా వయసుముదిరినదని యెంత యధముఁడు నామెం జేకొనఁడు. ఎఱిఁగి యెఱిఁగి కులహీనులకుఁ గుణహీనులకు నీయబుద్ధిపొడమదుగదా!

ఎన్నివిధముల యోచించినను దొరకినవానిలో జగత్సింగుసంబంధమే మంచిదని తలంచి భీమసింగువానిమాతను గౌరవించిసంబంధముఁ గాంక్షించెను. పిదప జగత్సింగు

ప్రధానము చేసికొనిరమ్మని యమూల్యాభరణములు వస్త్రములు నిచ్చి మంత్రిపురోహితులను దయపురమునకంపెను. ఆప్రధానమైన కొన్నినాళ్లకు జగత్సింగుకన్న బలవంతుఁడును గుణములలో వానకన్న నధముఁడు నగు మఱియొకవరుఁడు కృష్ణకుమారి నిమ్మని యడిగెను. అతఁడు మారువారుసంస్థాన ప్రభువగు మానసింగు. అన్న చనిపోవుటచే మానసింగు స్వల్పకాలముక్రిందటనే రాణాయయ్యెను. ఈతఁడు కన్యనడుగుటలోనొక క్రొత్తయుక్తి ద్రొక్కెను. కృష్ణకుమారి యుదివఱకె మృతినొందిన మానసింగుసోదరునకు వాగ్దత్తము చేయఁబడెనఁట అందుచేతమానసింగు భీమసింగునకిట్లు వర్తమానమంపెను. "మీరు మీకన్యకనుమాయన్నకు వాగ్దానముచేసిరి. అతఁడు వివాహము కాకమునుపే మృతినొందెను. మీవాగ్దానము మారువారురాణాకుఁగాని ప్రత్యేకము మాయన్నకుగాదు; నేనిప్పుడు మారువారురాణాగ నైతిని గనుక మాయన్నగారి తక్కినయాస్తి నాకు రావలయును."

ఈవాదమునకుఁ దోడుగనతఁడు సింధ్యాతోడఁగూడ సంపాదించెను. సింధ్యాకు జగత్సింగునకు వైరముండుటచే సింధ్యాపానిపక్షమే యవలంబించి జగత్సింగుతో సంబంధబాంధవ్యము మానుకొని కూఁతునుమానసింగునకిచ్చి పెండ్లిసేయుమని రాణా భీమసింగు నాజ్ఞాపించెను. కులగౌరవమునిలుపుటకై భీమసింగదివఱకే యొకసారి సింధ్యాకోరిక నిరాకరించుటచే నిప్పుడునట్లే వానియాజ్ఞను తిరస్కరించెను. అట్లుచేయుటచే వాని కాపదమూఁడెను. సింధ్యాతనయాజ్ఞా తిరస్కారము గావించిన రాణాను దండింపఁ దలఁచి తనపిరంగులు నుదయపురముమీఁద బారుపెట్టి పట్టణముభస్మపటలము చేయుటకు సన్నద్ధుఁడై యుండెను. అనిమాది రాణాభయముపడి సింధ్యాచెప్పిన చొప్పునచేయుట కొప్పుకొనెను. జగత్సింగుసాహసుఁడౌటచే మారువారురాజ్యమునకు మానసింగుగాక మఱియొకవారసుఁడున్నవాఁడనియని వానిని లేవఁదీసి తానువానిపక్షముఁబూని మానసింగును సింహాసనభ్రష్టుని జేయఁదలంచెను. మారువారుసేనలో సగము వెంటనే యావారసుని పక్షముఁజేరెను. అటులంబరమారువారుసంస్థానములు పరస్పర వినాశమునకై ప్రయత్నించి యుద్ధములుచేయఁ జొచ్చెను. మానసింగుపరాజయమునొంది సిగ్గుపడి కత్తితోఁ బొడుచుకొని చనిపోవలయునని సమకట్టెను. కాని యాతనిమిత్రులలో నొకఁడు వాని నాసాహసమునుండి తప్పించెను. ఈజయముగలిగినతోడనే జగత్సింగు మానసింగును దరిమిచంపి యుదయపురమునకుఁ బోయి కృష్ణకుమారిని వివాహమాడి తనరాజధానియగు జయపురమునకుఁ దీసికొనిపోయినచో నెంతయు బాగుగ నుండియుండును. కాని యెందుచేతనో జగత్సింగట్లు చేయక యూరకొనుటచే మానసింగు తనరాజధాని

యగు జామపురమునకుఁ బారిపోయి కోటలోమారి బలపరచుకొని దృఢస్థితి గల వాఁడయ్యెను.

జగత్సింగు కొందఱు రాజపుత్రులను సహాయముగైకొని జామపూరుకోటం జుట్టుముట్టి మూఁడుమాసములు ముట్టడించెను. క్రమక్రమముగా జగత్సింగుసేనలో నాహారపదార్థములు తక్కువగుటయు బరస్పరకలహములు జనించుటయు మొదలగు నష్టములు కలిగెను. ఈ కలహముల చేత జామపూరుకోట యొకవేళ స్వాధీనమైనను మానసింగును వారు పట్టుకొనలేనంత దురవస్థకు వచ్చిరి. మానసింగు కోటలోనుండి చెక్కుచెదరక పగతురనిరాకరింపఁజొచ్చె. ముట్టడించు సైనికులాంతర్యమునం జెదరఁదలంచు చుండుటచే వారికి జయముగలుగుట యరిదియని వెల్లడియయ్యెను. అంతలో జగత్సింగు తల్లి మారువారు సైన్యమొకటి తమసైన్యములో గొంతభాగమును దుత్తునియలుగా ఖండించి రాజధాని యగు జయపురము మీఁదికి వచ్చుచుండెనని కొడుకునకు వర్తమానమంపెను. జగత్సింగు విషాదమగ్నుఁడై మానసింగువద్ద బట్టుకొన్న నలువది పిరంగులను స్వసైన్యములో జాల భాగమును దనరాజధానికిఁ బంపఁదలఁచెను. అదివఱకు మానసింగుతోఁ గలహించి జగత్సింగు పక్షమువచ్చిన మారువారు రాజపుత్రులు జగత్సింగు చేసినపనికిఁ గోపించి తమ రతనితోఁ జేసికొన్న యొడంబడికను సరకుసేయక తమరాజుమీఁదగల క్రోధమునుమఱచి పోయి తత్క్షణమే మానసింగుతోఁ జేరి జగత్సింగు భటులపైఁబడి తమపిరంగులు వారు పుచ్చుకొనిరి.

మారువారు రాజపుత్రులు తన్ను త్యజించినతోడనే జగత్సింగు పిచ్చివాఁడై యొద్దియుఁ దోఁచక తన్ను సురక్షితముగఁ బారిపోనిమ్మని మహారాష్ట్రసేనాపతికి లంచమిచ్చి తనపట్టుపుట్టుగులను సయితము యుద్ధభూమిలో విడిచి ప్రాణములరచేతఁబట్టుకొని రాజధానికిఁ బలాయనుఁడయ్యెను. ఎట్లైననతఁడు సురక్షితముగ నిల్లు చేరెను. ఈ బతికియుండుట యపకీర్తినిమిత్తమే యయ్యె. అతఁడు ప్రాణముదక్కించుకొనెను గాని వానిసైనికులనేకులు మార్గమధ్యమునం బడివచ్చిరి. వారిబొమికలు చాలకాలము వఱకు జయపురమునారిలో పోవుపోవులుగ బడి చూపరకుభయము గొలుపుచు వచ్చెను.

ఈవిధముగఁ బరరాజులతో సంభవించిన యుద్ధమున మానసింగు విజయము నొంది నంతశ్శత్రువగు తనజ్ఞాతిని నిర్మూలింపఁ బ్రయత్నించెను. ఈ కార్యమున నతనికి సింధ్యా సేనాపతి యగు నమీరుఖానను మ్లేచ్ఛుఁడు చాలసహాయము చేసెను. ఆతురక వానిజ్ఞాతికడకుఁబోయి మానసింగుపక్షము తాను మానినట్లు వానికి సహాయముఁ జేయ

బూనినట్లుఁ దియ్యనిమాటలు చెప్పి వానిపక్షమునున్న గొప్ప సరదారులను తనశిబిరమునకు సంధిమాటలనిమిత్తము రమ్మనిపిలిచెను. ఆసరదారులు వానిమాటలు సత్యములనినగదివాని గుడారమునకువచ్చి యతఁడు చేయించిన మేజువాణి చిత్తగించుచుండిరి. అంతలో నమీరుఖాను డేరావిడిచి యావలకుఁబోయెను. వెంటనే గుడారము గుభాలున వారినెత్తి నిగూలిపడెను. అంతట బ్రాణావశిష్టులై గిజగిజతన్నుకొనుచుండ మహారాష్ట్ర సైనికులు వారితలలునరికి వెలుపలనున్న వారి సేవకులను దుపాకులతోఁ గొట్టిచంపిరి.

ఇత్తెఱంగున మానసింగుశత్రుసంహారము గావించి తనదేశము నిష్కంటకముగఁ జేసికొని కృష్ణకుమారిని వివాహమాడ నిశ్చయించుకొనెను. అప్పుడు సింధ్యా "నీకూఁతును మానసింగునకిచ్చి వివాహము చేసినను సరే లేకయన్యులపాలుగాకుండ నామెనుజంపినను సరే" యని భీమసింగుతోఁ జెప్పుమని యమీరుఖానునుదయపురమునకంపెను. కృష్ణకుమారి నతనికిమ్మని వెనుక సింధ్యా భీమసింగును వేఁడినప్పుడతఁడు నిరాకరించినందున నాటి పగదీర్చుకొనవలయునని సింధ్యాయిట్లు చేసెను. పాపము భీమసింగు కడుపుతీపి చేనట్టిపని యన్యాయమని దారుణమని యన్నివిధములనో మొఱపెట్టుకొనెను. కాని ప్రయోజనము లేనయ్యె. పిమ్మటనతఁడు తనమంత్రియగు జితసింగునుబిలిచి యాలోచన చెప్పుమనియె. దురాశాపాతకుఁడు దుష్టభావుఁడు దుర్నీతిపరుఁడునగు నజితసింగులంచగొండియై యమీరుఖానువద్దనుండి కొంతధనము స్వీకరించి యీక్రిందివిధమున దురాలోచనను చెప్పెను. "మీవాఁడు రాజ్యరక్షణమునిమిత్తము కృష్ణకుమారి చచ్చితీరవలయును. మీరు జగత్సింగునకుఁ గూఁతునిత్తురేని మానసింగుసింధ్యా ప్రముఖులతో దేశమును భస్మపటలము చేయుదురు. మానసింగునకిత్తురేని బలగర్వితుఁడగు జగత్సింగుదండువెడలి మీవారు నిత్తురవరవలు చేయును. కన్యక నెవ్వరికియ్యక యంతఃపురమున దాఁచుదురేని సింధ్యా మరాటి మూఁకలతోఁ గోటజుట్టుముట్టి పురుషులనెల్లఁ గత్తికిబలియిచ్చి యాఁడువారి నింతింతయనరాని పరాభవము పాలు నేయును. మనమెట్లైనను మనయాఁడువారిగౌరవము గాపాడవలయుఁగదా! కాఁబట్టి రాజ్యముగోల్పోయి యనేకులిడుములఁబడుటకంటె రాజ్యరక్షణమునిమిత్తమొక్కతె మృతినొందుట చాలమంచిది."

అనిమంత్రి చెప్పిన సహేతుకమైనయుపదేశమును విని దుఃఖముచేత మతిచెడి యున్న రాణాయది లెస్సగానున్నదని యొప్పుకొనెను. కృష్ణకుమారిగతియు నిశ్చయము చేయఁబడెను. కాని యాబాలికనుజంపుట చంపింపుమని యుపదేశముచేసినంత సులభము కాదు. రాజకన్యను రాజబంధువులే వధింపవలయును. పరపురుషులామెం దేరిఁజూచిన జూడరాదుగదా? రాజబంధువులలో తాతిగుండెగల యట్టిపురుషుఁడు దొరకవలయును.

చూచిచూచి యీజగన్మోహనవిగ్రహమును చేతులార నెవ్వఁడు జంపఁగలఁడు. ఎట్టకేలకు రాణా తనబంధువులలో నొకనిం బిలిచి యీపనిచేయుమని వేడెను. అతఁడాపలుకులు విని గడగడ వడంకి నిర్విణ్ణహృదయుఁడై "నేనీఘోరకృత్యమును జేయజాల. ఇంతకంటె నన్ను నామరూపములులేకుండ జంపివేయుఁడని ప్రత్యుత్తరమిచ్చెను. పిమ్మట రాణా తన సవతితమ్ముని బిలిచి యీకృత్యము నిర్వహింపుమనియె. అతఁడును సాహసికుఁడై సరేయని ఖడ్గపాణియై గంభీరముగ నంతఃపురముఁ బ్రవేశించి నిష్కళంకమగు మనస్సుతో దేదీప్యమానప్రభలతో వెలయుచున్న యాలోకైకసుందరిం జూచి చంపుటకు జేతులురాక కత్తి నేలబారవైచి యేడ్చుచు నామెపాదములపయింబడి తనవచ్చిన పని జెప్పి యామెదగ్గర నిలువలేక మరల రాణావద్దకు బోయెను.

మహాపాతకహేతువై హృదయనిర్భేదకమగు నీఘోరకృత్యము నంతఃపురవాసులెవ్వరు జేయజాలక పోవుటచే రాణా రాతిగుండెగల వాని నెవనినైన బయటనుండి బిలుసింపవలయునని తలంచుచుండ నంతఃపురమునందుండు నాడువాండ్రుకొందరా కార్యము జేయుటకొప్పుకొనిరి దానికి రాణా యనుమతింప నాయాడువాండ్రును దారుణము అగు కొన్ని విషయములను గలిపి యొకగిన్నెలో వేసి సిద్ధము చేసిరి,

ఆబాలికతల్లి తనముద్దులకూఁతునకు జరుగుచున్న మహోపద్రవమును గన్నులార జూచి యంతఃపురము ప్రతిధ్వనులిచ్చునట్లు దాపుననున్నవారి హృదయములు భిన్నములగునట్లు విలపించుచుండ జెలిమికత్తెలు కంటికి నేలకు నేకధారగ నేడ్చుచుండ కృష్ణకుమారి మహాధైర్యముతో ముఖము వైవర్ణ్యమునొందకుండ భయములేశములేకుండ నంగములు చలింపకుండ పానకముద్రావి నట్లా విషమున్ద్రావి తల్లిం జూచి "యమ్మా! యేలయేడ్చెదవు. మరణమన్న నాకు భయములేదు. నేనునీకూఁతురను గానా. రాజపుత్రికలు దుఃఖింపనగునా? రాచబిడ్డకు సాధారణముగ బలవన్మరణమే గలుగుచుండునుగదా? నన్నింతకాలము బ్రతుకనిచ్చినందుకే నాతండ్రికి నేను గృతజ్ఞురాలనైయున్నా" నని జ్ఞానగర్భితములగు మాటలచేత నూరడించెను. ఆమె శరీరతత్వమును బట్టియో పాళ్లుసరిగా పడక పోవుటచేతనో యావిషమామెను చంపలేదఁట అందుచేత మూఁడుసారులామెకు విషము కలిపి యివ్వవలసి వచ్చెను. ఎట్టకేలకువారు మఱియొకవిషము తేనెతో గలిపి యిచ్చిరి. ఆమెయది చేతబట్టుకొని చిఱునవ్వునవ్వుచు "నిదియైన నాయంతమును జూడక పోవునా" యని త్రాగి నిర్మలము గాగన్నులుమూసి నిదురవోయెను. ఆనిదురయే యామెకు పెద్దనిద్దుర యయ్యె.

మంత్రియును నజితసింగు సంతోషముతో నీవార్త యమీరుఖానునకుం జెప్పగా నతఁడును దారుణమగు నాకృత్యమునకు నగచికాఁబోలు "ఇదియా రాజపుత్రశౌర్య" మని వానిం బరిహసించెను. ఈ దుర్వార్త రాజస్థానమంతట వ్యాపించినప్పుడు ప్రజలందఱు హాహాకారములు చేసి యతిఘోరమనిరి. ఆవార్త వినినప్పుడే గాక తరువాత ననేక సంవత్సరములకు గూడ రాజబంధువులు లోకులు కృష్ణకుమారిమాట జ్ఞప్తికివచ్చినప్పుడు గోలుగోలున నేడ్చుచువచ్చిరి. ఆ మందభాగ్యుఁడగు రాణా దుర్మంత్రి సమేతుఁడై నిశ్చేష్టుఁడై కొలువుకూటమునఁ గూర్చుండి యంతఃపురమున జరిగిన దారుణ వృత్తాంతమును వినియెను. తనకుఁ గూఁతురుతోడిదే లోకమని యామె తల్లి సురల నన్నము ముట్టక నీరు ద్రావక స్వల్పకాలములోనే కృష్ణకుమారిం గలుసుకొనెను. రాణా జీవచ్ఛవమై దారపుత్రులం గోలుపోయి కూఁతుం జంపించిన దురాత్ములతోఁ గలసి బ్రతుకవలసివచ్చె. రాణి మరణమును గూడ విని విలపించుచున్న రాణావద్దకు సుక్తావతుల నాయకుఁడగు సంగ్రాముఁడను వాఁడు వచ్చి రాజునకెప్పటి మరియాదలు సేయక నిర్లక్ష్యముతో రాజసింహాసనము వద్దకుబోయి తలవంచి నమస్కారమైన సేయక యీవిధంబున బలికెను. "హా! ఫిరికి వందా? రాజవంశమునకు శాశ్వతమైన యప్రతిష్ట దెచ్చితివి. ఈవఱకెన్నఁడు మనకులమునకు కళంకము రాలేదు. పాతకుఁడవగు నీకతమున గొప్ప మచ్చ గలిగినది. ఈమచ్చ యెన్నటికిని మాయదు. బప్పరావులవంశమింక నాశనమగును. దేవతలు మనమీఁద మహోగ్రహచిత్తులై యున్నవారు. ఇంక మనకు జయములేదు జయములేదు." అనిగజగజ వణంకుచున్న యా రాణాను విడిచి మహాపాతకుఁడగు మంత్రినుద్దేశించి "దురాత్మా! నీవు రాజపుత్రకులమున తప్పబుట్టితివిరా? కులగొట్ట ఛీ! ఛీ! నీ బ్రతుకెందుకురా! నీవంశము నిర్మూలమగుగాక నీపేరు నశించుగాక ఏమంతయాపద వచ్చెనని యింతపని జేయించితివిరా? తురకలు మనకోటగుమ్మముకడకు వచ్చి ముట్టడించిరా? శత్రువుఁ డంతఃపురము ప్రవేశించెనా? మన పెద్దలీవిధముగానే గౌరవము కాపాడుకొనిరా? పూర్వము చితూరు ముట్టడించిన పగతురను మనపూర్వులిట్లే చేసిరా? ఛీ! ఛీ! మీరు రాజపుత్రులుగారు రాజపుత్రుఁడైనవాఁడు ఖడ్గపాణియై రణరంగమున జావవలయు నంతఃపురస్త్రీలగ్నిహోత్రమునబడి మ్రగ్గవలయు. అట్లుగాక దేశము నెమ్మదిగనున్నప్పుడు యెవడో యొకపాత్రుఁడు చెప్పినాఁడని నోరెఱుఁగని పసిబాలికను నిష్కారణముగ జంపింతువా? శూరులమై రణమున మనము మృతినొందినచో దైవానుగ్రహమున మనవంశము లుండును ఇంక మనవంశములుండవు.

అని సింహనాదముతో తూలనాడి యవ్వలకుం బోయెను. రాణాగాని వాని మంత్రులుగాని యాశూరశిఖామణి కడు సమాటాడజాలక పిల్లులవలె నొదిగియుండిరి. కాలక్రమమున వానిమాటలక్షరాలజరిగెను. ఈదారుణాకృత్యము జరిగిన కొన్నివారములకే మంత్రికొడుకులిద్దరు భార్యయు నాకస్మికముగ మృతినొందిరి. లోకుల జితని కాకుల బొడిచినట్లు బొడిచి నిందించుటచే లోకాపవాదము బడనోపక యతఁడు బైరాగివేషము వేసుకొని పాపపరిహారమునకు బోవుచునను వంక బెట్టి యొకపుణ్యక్షేత్రము నుండి మఱియొకపుణ్యక్షేత్రమునకుఁ బోవుచు దిరుగులాడజొచ్చెను. కొన్ని నాళ్లు తిరిగి మరల దేశమునకువచ్చి తన యెప్పటికుట్రలు ప్రారంభించినతోడనే రాణా వానిని దేశమునుండి సాగదోలెను. రాణా కితరసంపత్తి యేదియు లేకపోయినను పుత్రసంపత్తి మెండుగలదు. ఈయనకు తొంబదియైదుగురు బిడ్డలుండిరఁట. అందులో నాతని కన్నులముందరనే తొంబదియిద్దరు కడతేరిరఁట. ఆమిగిలిన మువ్వురిలో నిద్దరుకూఁతులు నొకకొడుకు నుండిరి. అక్కడ మానసింగు గతియు నట్లే యుండెను. అమీరుఖాను వానిని నానాబాధలుపెట్టి వానిముఖ్యమిత్రుల నిర్జించి మనస్థిమితము లేకుండ జేసెను. మరాటిమూఁకలువచ్చి దేశమును దోఁచుకొనజొచ్చెను. ఈసిలుగులు బడలేక మానసింగు రాజ్యము కొడుకునకప్పగించి తానన్ని వ్యవహారములు మానుకొని సుఖముగ గూర్చుండెను. ఆతని కుమారుఁడు స్వల్పకాలమే రాజ్యమేలి యవమానకరముగ మరణమొందెను. మానసింగునకు మతిపోయెను. పందొమ్మిదవ శతాబ్ద ప్రారంభమున నింగ్లీషువారు మారుగారును వశపరచుకొని రాణాను సహాయము చేసిరి. మానసింగు వారి సహాయము వడసి తనపూర్వపుశత్రువుల నందఱ బరిమార్చి దేశస్థులందఱకు విరోధియై దేశమును బాడుచేసెను. జగత్సింగు చరిత్ర వర్ణించుటకు నయితము సిగ్గగునట్లుండెను. కర్పూరసారమను పేరుగల యొకతురకపడతి నుంచుకొని రాజ్యము జంగములు చిల్లరిదుకాణవారులు మొదలగు నీచులకప్పగించి దానిపొత్తులమరిగి యదే స్వర్గము మోక్షమని దానిని రాణీజేసి నాణెములమీఁద దానిపేరు ముద్రించి లోకము నేమరచి వర్తించెను. ఎట్టకేలకు సరదారులందరు వాని చేష్టలకు విసిగి వానియుంపుడుకత్తెను బట్టుకొని చెరలో బెట్టిరి. ఆనంతరమాతడటవార్ధకముచేత మృతినొందెనో లేక సరదారులే వెనుక తమకనిగావించిన యవమానములం దలంచి కడతేర్చిరో తెలియదుగాని యది

మొదలామె చరిత్రమును గొంటిరది జగత్సింగు పదునేను సంవత్సరము లేకవిధముగా దుష్వరి పాలనము చేసి పరలోకగతుఁడయ్యెను, అతఁడుపోయిన చాలసంవత్సరములకు వానిభార్యలలో నొకతె యొకకొడుకును గనెను. ఆతని జన్మమునుగూర్చి రాజబంధువులు చాలశంకించిరి. కృష్ణకుమారి జననము నామెను వరింపఁదలఁచిన రాజకుమారులు తుదకీ విధంబునవైరి.

మీూవారు బూందీసంస్థానముల కుత్తరమునను మారువారు బికనీరు సంస్థానములకు బడమటను జయపురసంస్థానము గలదు. దీనినే కొంద ఱంబరుసంస్థానమనియుఁ గొంద ఱు ధూంఢార్ సంస్థానమనియుఁ జెప్పుదురు. ఆసంస్థానమేలు రాజపుత్రులు కచ్ఛవాహులు. ఈశబ్దమునకు వారిభాషలోఁ దాబేలని యర్థము. వారు బాహుబలమందుఁ దక్కినరాజపుత్రులకుఁ దీసిపోవుటచే స్వబంధులకు వారియెడ గౌరవ మించుకతక్కువ.

పూర్వ మంబరరాజగు భగవానదాసు తురకలని సందేహింపక డెల్లీమొగలాయిచక్రవర్తులకుఁ దన కూఁతు నిచ్చి వివాహము చేసెను. తురకలతో వియ్యమందినరాజపుత్రులలో నితఁడే మొదటివాఁడు. అతని దత్తపుత్రుడు మానసింగు భగవానుదాసు ననంతరమున సింహాసన మెక్కెను. అక్బరు పరిపాలనమునం దితనిపేరు తరుచుగ వచ్చుచుండును. ఇతఁ డక్బరుచక్రవర్తికి నమ్మినబంటై సోదరునిమీఁద దిరుగబడి ధ్వజమెత్తిన యక్బరుతమ్ములలో నొకనిని జయించుట తిరుగబడిన పటానులను లొంగతీయుట మాఱు వారు ప్రభువగు ప్రతాపసింగుతో నక్బరుపక్షము జేరి పలుమాఱు పోరాడుట మొదలగు నుపకారములజేసి బంగాళము బేహారు దక్షిణదేశము కాబూలు మొదలగు దేశములకు నక్బరుచేత బ్రతినిధిగా నియమింపఁబడి తన యేలికకుఁ జాల నమ్మికగలుగునట్లు పాలించెను. ఇవ్విధంబున తనయనుగ్రహము సంపాదించిన మానసింగు నధికారముజూచి యోర్వలేక యక్బ రొకమారు వానిం గడదేర్పఁదలఁచి మిఠాయిలో విషము గలిపించెననియు నది మానసింగున కిప్పించుటకు బదులుగా బొరబాటున దానే తిని మృతినొందెననియు నొక కట్టుకథకలదుగాని యది నమ్ముటకు వీలులేదు.

1615 వ సంవత్సరమున మానసింగు మృతినొందెను. ఇతనికాలమున నంబరుసంస్థాన మనేకాపదలు గడచి స్థిరమయ్యె. అతని యనంతరమున రాజ్యమునకువచ్చిన యిరువురు రాజులు మిక్కిలి యప్రయోజకులై డిల్లీదర్బారులో దమకుఁగల గౌరవము పోగొట్టుకొని మారువారు రాజులపాలుచేసిరి. అందుచే స్వబంధులగు కచ్ఛవాహులు వారిపై నలిగిరి. అప్పుడు జహంగీరు డిల్లీచక్రవర్తిగ నుండెను. అతని భార్యలలో నొక్కతె బికనీరుప్రభువుల యాడుపడుచు. ఆమెపేరు జోదూభాయి. ఒకనాడు చక్రవర్తి జోదుభాయింగూడి మేడమీఁద నిలిచియుండ మానసింగుయొక్క మనుమడు జయసింగనువాఁడు క్రింద నడచిపోవుచుండెనఁట. జోదుభాయి వానిని మగనికి జూపి యంబరురాజ్యము వానికిమ్మని బ్రతిమాలెను. జహంగీరు పట్టపుదేవిమాట దిరస్కరింపలేక ప

చేయుని "ఓ యంబరురాజా నీకు రాజ్య మిచ్చితి" నీరాజ్యప్రాప్తికిఁ గారణమైన యీ జోదుభాయికి జోహారు (సలాము) సేయుము"మని వానిని బలుకరించెను. రాజపుత్ర పురుషుడు ప్రాణముపోయినను సరే స్త్రీకిసలాముచేయఁగూడదని యొక యాచారము గలదు. తలవనితలంపు గాఁదనకు గొప్పరాజ్యముచే బడసినందుకు జయసింగు మిక్కిలి సంతసించుచుండియు దన కులాచార విరుద్ధముగ నామెకు నమస్కరించుట కిష్టపడఁడయ్యె నంతియగాక, యతని మతమున జోదుభాయి స్వచ్ఛముగు రాజపుత్రవంశమున బుట్టి గోహంతకుఁడగు తురకను బెండ్లియాడుటచే బొత్తిగా వందనమున కర్హురాలు గాదు. ఈరెండు కారణములను లోదలంచి చక్రవర్తికి సలాముచేసి ధైర్యగాంభీర్యములతో "స్వామీ మీ యంతఃపురముననున్న యేస్త్రీకైనను నమస్కరించెదను; కాని బుఱ్ఱపోయినను జోదుభాయికి మాత్రము 'సలాముచేయు"నని పలికెను. రాజపుత్రుల యాచారముల చక్కగా నెఱిఁగినదగుటచే జోదుభాయి వానిపై నలుగక గొప్పరాజ్యము ప్రాప్తించినను స్వకులధర్మము విడిచిపెట్టని బంధువుఁడు తనకౌకడైన సున్నాడని పైపెచ్చు లోలోపల సంతసించి వానిమాటలకుఁ జిరునవ్వు నవ్వి "పోనీ నాకు సలాముచేయకపోయినను సరే నీ కంబరురాజ్య మిచ్చితిని పుచ్చుకొమ్మని మేడమీదనుండి మెల్లగ బలికెను.

అట్లు సింహాసనమెక్కి జయసింగు తన్నేర్పరచినవారికి సంతోషకరముగా బాలించి చక్రవర్తికి ననేకోపకారములు చేసి యంబరుసంస్థానమేలిన ప్రభువులలో నగ్రగణ్యుఁ డనిపించుకొనెను. అతఁ డౌరంగజేబునకుఁ జేసినయుపకారము లనేకములు గలవు. అతనికిఁ జిరశత్రువై హృదయశల్య మటులుండిన శివాజీయను మహారాష్ట్రప్రభువును జయసింగు పట్టి యప్పగించెను ఔరంగజేబు తనయధీనమందున్న శివాజీని జంపప్రయత్నించుచున్నట్లు విని శివాజీని బారిపొమ్మని దానికిం దగిన వీలు కలుగజేసెను. ఇతనికి మీర్జారాజాయని చక్రవర్తి బిరుదిచ్చెను. ఇతఁడు తనరాజధానియగు నంబరుపట్టణము మునుపటికంటె నెంతోయందముగా నుండునట్లుచేయదలంచి యొకసరోవరము త్రవ్వించి దానిచుట్టుఁ బూవుదోటలు వేయించి తనపూర్వుకుఁడు కట్టనారంభించిన యంతఃపురమును ముగించి యొక గొప్ప కొలువుకూటమును గట్టించెను. దీనికే దివానుఖానాయని పేరు. దీనిలో నెఱ్ఱరాళ్లస్తంభములు గట్టబడియున్నవి. ప్రతిస్తంభముమీఁద మనోహరములగు విగ్రహములు చెక్కబడియున్నవి. అనేకు లిప్పటికి

నానగరమునకు బోయి యాకొలువుకూటము జూచి సంతసించుచుందురు. ఆకొలువు కూటము జహంగీరుకాలములోనే ముగిసెను. ఈజయసింగు ముగ్గురు చక్రవర్తులకాలము లో నుండెను. అందుచే ముప్వురు సంబంధములైన కథలు వచ్చుచుండును. ఆకొలువు కూటము ముగిసినతోడనే జహంగీరువద్దకు కొందరుపోయి జయసింగు గొప్పదివాను ఖానా కట్టెననియు డిల్లీ యాగ్రానగరములలోనైన దానిసాటి కొలువుకూటము లేద నియుఁ జెప్పిరి. ఆమాట చక్రవర్తికి దుస్సహముగా నుండుటచేఁ నతఁడు వెంటనే కొందరుద్యోగస్థులం బిలిచి యంబరునకుఁబోయి యామందిరమును స్తంభములను బడ గొట్టుమని యాజ్ఞాపించెను. ఆయుద్యోగస్థు లంబరునకుఁబోయినప్పుడు మీర్జా రాజా వారి నత్యంతగౌరవముతో నాదరించి వారువచ్చిన పని నెఱిఁగి "కాసంతయున్న దా నిని లోకులు గంపంతగ జెప్పకొందురు నేనెక్కడ జగదీశ్వరులవంటి డిల్లీచక్రవర్తు లెక్కడ. వారిరాజధానితో బ్రతివచ్చునట్లు నేను కట్టుబూని మందిరము కట్టగల నా? యయినను స్వయముగవచ్చి మీరేచూడుడు దానియాదార్ఢ్యము తెలియగల"దని వారి నాసభాభవనమునకు దోడ్కొనిపోయి చూపెను. ఆయుద్యోగస్థు లటకుబోయి తాము విన్నట్లు లేకపోవుటచే దెల్లబోయి యొకరి మొగ మొకరు చూచుకొనిరి. వా రు చూచునప్పటి కక్కడ మునుపటి విగ్రహములు లేవు యెఱ్ఱరాళ్ల స్తంభములులేవు ఆయుద్యోగస్థులు తరువాత నాగ్రానగరమునకుఁ బోయి చక్రవర్తికిఁ తమచూచినదం తయు నెఱిఁగించి తాము విన్నవాడుక యబద్ధమనిచెప్పి వానిని సంతుష్టునిజేసిరి. చ క్రవర్తికి దనమీఁద నాగ్రహముగలిగినదని విని జయసింగు వానియుద్యోగస్తులు రాక మునుపే స్తంభములు వానిమీఁది విగ్రహములు గనుపడకుండ దట్టముగ గచ్చుపూయిం చెను. ఆగచ్చు కొన్నిచోట్లుపోయి యిప్పడిప్పడు కొన్నివిగ్రహములు కానబడి చూ పరకు మహానందము గలిగించుచున్నవి. కొన్ని యిప్పటికిఁ గానఁబడుటలేదు. రాజు లకే యోర్వలేమియున్నప్పడు ప్రజ లైశ్వర్యవంతులగుట కష్టము. పయికార్యమును బట్టి తెలివిదెచ్చుకొని వినయముగా నుండుటకు మారు జయసింగు డిల్లీచక్రవర్తులయెడ లక్ష్యములేక గర్వితుఁడై యుండజొచ్చెను. అందు ముఖ్యముగా నౌరంగజేబు నతఁడు నిర్లక్ష్యము చేసెను. అతనివద్ద నిరువదియిద్దరు సేనాపతు లుండిరి. ఒకొక్క ని యొద్ద వేయిమంది సైనికులుండిరి. ఆయిరువదియిద్దరు సేనాధిపతులు దన్ను బరివేష్టింప జయసింగు కొలువుదీర్చి కూర్చుండి రెండుచేతుల రెం డద్దముల ప

ట్టుకొని కుడిచేతిలోదానికి డిల్లీయనియు నెడమచేతిదానికి సతారా యనియుఁ బేరుపెట్టి సతారాను క్రిందబారవైచి 'సతారా పనియైనది. ఇంక డిల్లీ నాచేతిలో నున్నది. నేను దానిని బడగొట్టదలచితినా క్షణములో బడగొట్టగల'నని తనతో సమస్తమున్నదని గర్వోక్తులు పలుకుచుండునట. ఈమాటలు కర్ణాకర్ణిగ నౌరంగజీబునకు దెలిసెను. తెలిసినతోడనే యతఁడు జయసింగునింక బ్రతుకనియ్యగూడదని నిశ్చయించుకొనెను. కాని బహిరంగముగ నౌరంగజీబు జయసింగుమీఁదికి బోవ సాహసింపక విషప్రయోగముచేత వానిం గడతేర్పఁదలఁచి యాసమయమునఁ దనవద్దనేయున్న జయసింగు కుమారుని బురికొల్పి వానిచేతనే విషప్రయోగము చేయింపఁదలఁచెను.

పితురనంతరమున తనకు సింహాసనమిచ్చునట్లు చక్రవర్తిచేత వాగ్దానము చేయించుకొని యారాజకుమారుఁడు నల్లమందు మద్దతులోఁ గలిపి విషప్రయోగము చేసి తండ్రిం గడతేర్చెను. ఈదుష్కార్యము నిర్వర్తించి యా పితృహంతకుఁడు తన్ను రాజ్యప్రతిష్ఠితుని జేయమని చక్రవర్తి నడిగెనుకాని యౌరంగజీబు వానికి రాజ్యమీయక యొక చిన్నజిల్లా నిచ్చెను. ఆతనియన్నయగు రామసింగు తండ్రి గద్దెయెక్కి యప్రయోజకుఁడై యూరు పేరు లేక కొంతకాలము పరిపాలించెను. అతని యనంతరమున సింహాసనమెక్కిన విష్ణుసింగనునతఁడు వానికన్న నధముఁడగుటచే నంబరుసంస్థానము క్రమక్రమముగ క్షీణదశకువచ్చి యెట్టకేలకు కచ్చవాహులలో నగ్రగణ్యుఁడగు నూటతొమ్మిది గుణముల జయసింగు రాజ్యమునకు వచ్చునప్పటికి బొత్తుగ పేరు లేకయుండెను.

ప్రస్తుతమంబరు సంస్థానమునకు రాజధానియైన జయపురమును గట్టించిన మహావీరుఁడీ నూటతొమ్మిది గుణములు గల జయసింగే. ఆనగరముయొక్క యందమును జూచినవారందఱు స్వర్గములో నొకభాగమేమోయనితలంపక మానరు. ఆపుర మధ్యమున గులాబిరంగు గాలిమేడ యనన్యసాధ్యమగునట్లు జగదద్భుతముగ గట్టించిన శిల్పశాస్త్రవేత్తయితఁడే. ఒకశత్రువు మీదనింకొక శత్రువునుం బురికొల్పి యిరువురగతులు జాగ్రత్తగా కనిపెట్టి వారియుచ్ఛనీచదశలవల్ల తాను లాభమునొందుచున్నట్లె జ్యోతిశ్శాలల నొకదానిని నిర్మించి యనేకయంత్రములు దెప్పించి యాకాశము మీఁద సంచరించు గ్రహముల మార్గములం గనిపెట్టుచు నిరంతర మంకెలం గుణించుచు మహానందము నొందుచుండును. జ్యోతిశ్శాస్త్రమందీయనకుగల పాండిత్యము ప్రీతి

యింతింతయని చెప్పనలవిగాదు. ఆసంస్థానమునకుఁ బూర్వరాజధానియగు నంబరు పట్టణమును విడిచి తనపేర జయపురమను పటణమును గ్రొత్తగా కట్టుకొని యందు గాపురముండునతఁడు పూర్వరాజధానిమీఁద యభిమానము విడువక యక్కడ పూల తోటలో స్పటిక శిలామందిరము గట్టించి గోడలలో నడుమనడుమ నిలువుటద్దములు వేయించి మొదట జయసింగు చేసిన యలంకారమునకు వన్నె దెచ్చెను.

ఈజయసింగు పయినజెప్పిన విష్ణుసింగుయొక్క కుమారుఁడు ఈవిష్ణుసింగున కిద్దరు భార్యలుండిరి. అందొక భార్యకుమారుడు విజయసింగు ఒకరాజున కిరువురు భార్యలున్నప్పుడు వారికిఁ గుమారులున్నప్పుడు సాధారణముగ రాజాంతఃపురములనాశిశువులకు క్షేమముండుట యరిది బహుభార్యలున్న రాజుల యంతఃపురములలో రాజపుత్రులకు బాహ్య శత్రుబాధలకంటె నంతశ్శత్రుబాధలే యధికముగ నుండును. అందుచేత విజయసింగుతల్లి సింహాసనమును గూర్చి యెప్పుడో యొకప్పుడు వివాదములు రాక మానవనియు వచ్చినప్పుడు తనకుమారునకు సేమముండదనియు గ్రహించి తనకుమారుని పుట్టినింటికంపెను. కాలక్రమమున విష్ణుసింగు మృతినొంద దగ్గరనున్న జయసింగే సింహాసన మెక్కెను. జయసింగు గద్దెయెక్కిన కొన్నినాళ్ళకు విజయసింగు వానియొద్ద కొకరాయబారి నంపి వానిచేత నిట్లు సందేశమంపెను "మనమిద్దర మొకతండ్రికుమారులమగుటచే వానియాస్తి నాకుఁగూడ రాదగునుగదా. అందుచేత నాభరణము నిమిత్తము బుస్వాపరగణా నాకిమ్ము ఆసందేశము విని జయసింగు చిరకాలమునుండి తనసోదరుని వార్త తెలియకపోవుటచే వానికోరిక సంతోషముతో దీర్పదలంచెను. కాని యంతలో పిడుగువంటి వార్త వానికి దెలియవచ్చెను. డిల్లీదర్బారులోనున్న ప్రియమిత్రు డొకఁడు" నీరక్తస్పర్శగల బంధువుఁ డొకఁడు నిన్ను రాజ్యభ్రష్టునిఁ జేయఁదలఁచుచున్నాడు. కావున మిక్కిలి జాగరూకతతో నుండుమని వర్తమానమంపెను. విజయసింగు వినయముతో జయసింగునకు సందేశములంపుచు గుటిలుఁడై డిల్లీప్రవేశించి యంబరుసంస్థానప్రభుత్వమును సంపాదించుటకు బ్రయత్నించుచుండెను. వానితల్లి యంతఃపురములోనుండియే కుమారునిం బురికొల్పుసందేశము లంపుచు దగుసహాయము చేయుచుండెను. విజయసింగుతల్లి పంపినవెలలేని నగలు కానుకలిచ్చి కమారుద్దీనుఖానుయొక్క యనుగ్రహము సంపాదించెను. ఈ కమారుద్దీనునకు జక్రవర్తివద్ద మిక్కిలి చనువుండెను. తనసోదరుని రాజ్యభ్రష్టునిజేసినపక్షమున గావల

శినంతధనము నైదువేలకుఱ్ఱ కు లిచ్చునట్లు వాగ్దానముచేసెను. కమారుద్దీను దానికొప్పు కొని చక్రవర్తియంగీకారమును గూడ బడసి వలసినదస్తావేజులు పట్టాలు వ్రాయించి సైన్యము సిద్ధముచేసెను. ఆవార్త జయసింగు విని మంత్రియాలోచన మడిగెను. అతడు చక్కగా విచారించి "వనశాస్త్రములలో శత్రుసాధనమునకు సామ దానభేదదండము లనియెడు నాలుగుపాయము లున్నవి. ఇందులో నేదోయొకటి మనము ప్రయోగింపవలయు. దండము మనము సేయలేము. సామము వ్యర్థము. దానము వారు గ్రహింపరు, గావున భేదోపాయమే యుత్తమమైనది. "వజ్రింవజ్రే నభిద్యతే" యన్నట్లు మోసగాడు మోసముచేతనే పడిపోవు"నని రాజునకు విన్నవించెను. జయసింగు యుద్ధమునందు మంచిపేరు సంపాదించలేదు. రాజనీతిలోనో యుగంధర చాణుక్యులవంటి నరుశాలి. అందుచే జయసింగు మహావీరులగు పండ్రెండు తెగల రాజపుత్రులను బిలుపించెను. వారిలో నగ్రగణ్యుడు మోహనసింగు. అతడు కూమూసంస్థానప్రభువు. నాధావతుల తెగలోనివాడు. జయసింగు మోహనసింగు ప్రముఖులగు వీరులతో నిట్లనియె. "చూచితిరా నాకువచ్చి యెంతవఱకువచ్చినదో. మీరు నన్ను గద్దె యెక్కించిరి. నాసోదరుడు విజయసింగు బుస్వాతాలూకా పుచ్చుకొని సంతుష్టుడగుటకు నంగీకరింపక మారుద్దీనుఖాను బలవంతముగ వానికి నాసమస్థాన మిప్పించెదనని బుకికొల్పుచున్నాడు. చేయవలసినపని చేయుడు".

ఆపలుకులు విని యమ్మహావీరులు జయసింగునకుఁ గావలసిన సహాయము చేయుదుమని యైకకంఠ్యముగ బలికి "నీకార్యభారమంతయు మామీద వదలుము. ఈయుపాయము మేము తప్పించెదము. బుస్వాసంస్థాన మెప్పటికైన విజయసింగున కీయవలయు నునుమా" యని కార్యాలోచనము వేరుగ నుపదేశించిరి. వారి యుపదేశము విని "బుస్వాసంస్థానము మీరెప్పుడిమ్మన నప్పుడు మాసోదరున కిచ్చెదను. అది విజయసింగుదే. మీకనుమాన మెందుకు. ఇదిగో పట్టానిప్పుడే వ్రాయుచున్నా"నని వ్రాసి ఖొరప్రమాణముచేసి కొలువు చాలించెను. ఆవీరులు స్వగృహమునకుఁబోయి కర్తవ్యమును విచారించుచుండిరి.

ఆరాజపుత్రులందఱుఁ దమలో తా రాలోచించుకొని విజయసింగువద్ద కొకగ్రాయుబారి నంపిరి, " నీవివాదము పరిష్కరించుకొనుటకు మావద్దకు రమ్ము బుస్వాతాలూ

కా నీకిప్పించెదము. జయసింగు నీ కవియిచ్చునట్లు వాగ్దానముచేసె. అతఁడు మాట తిరుగఁడు.” కాని విజయసింగుకూడ కచ్ఛావాహవంశజుఁడే గావున సోదరుని మాట నెంతవఱకు నమ్మవచ్చునో యెఱుఁగును. అందుచేత నతఁడు “నాకపాయము లేకుండునట్లు తగినయేర్పాటులుమీరు చేయనిపక్షమున నేను మా సోదరుని నమ్మిజయపురములో నడుగుపెట్టను. అటువైపు చూడ”నని వారికి బ్రత్యుత్తరమంపెను. రాజపుత్రవీరులు పండ్రెండుగురు భయముపడవలసిన యవసరములేదనియుఁ దమమాటమీఁదవచ్చిన తమకుటుంబములు పండ్రెండు వాని కంగరక్షగా నుండుననియు జయసింగు చేయరాని పని యేదైనఁ జేయునేని వానిని రాజ్యహీనునిజేసి విజయసింగునే సింహాసనమెక్కింపఁ బ్రయత్నము జరుగుననియు మరల సందేశమంపిరి. విజయసింగు వారిమాటమీద నంబరుసంస్థానమునకుఁబోయి బుస్వాతాలూకా గ్రహింపఁదలచి పోవుటకు సెలవిమ్మని కమారుద్దీనును కోరెను; కాని యది వానికంత యిష్టముగలేకపోయెను ఎందుచేతనన కచ్ఛవాహులు తనలాభమును జూచుకొని స్వకార్యసిద్ధికొఱకు వాగ్దానములుచేసి కార్యాంతరమందు విసర్జింతురని యాతురకమంత్రి యెఱుఁగును. ఎఱిఁగియు విజయసింగు పోవ నిచ్ఛయించుటచేతను పండ్రెండుగురు రాజపుత్రుల సహాయమున నొకవేళ నంబరురాజ్య మేతన మిత్రునకు వచ్చిన రావచ్చుననియు లోనెంచి కమారుద్దీను విజయసింగుపోక కనుమతించి యాఱువేల గుఱ్ఱపుదళమును దర్బారులోనున్న యిద్దరు సామంతులను వానికి సాయమిచ్చి పంపెను. ఆయిద్దఱిలో మునుపు జయసింగునకు రహస్యముగ వర్తమాన మంపిన మిత్రుఁడొకఁ డుండెను. కమారుద్దీను వాని సంగతి నెఱుఁగడు.

ఈనడుమ జయసింగు తమ్మునిమీఁద నెక్కుడలేని యనురాగమును బూని వాని రాక నెంతో ప్రేమతో నెదురుచూచుచుండెను. అతఁ డంబరుపట్టణములోనే మొదట విజయసింగును గలుసుకొనఁదలఁచెను. కాని సోదరు డొప్పుకొనకపోవుటచే నచ్చోటుమాని కూమా గ్రామమున గలుసుకొనఁ దలఁచెను. ఈయూరు నాధావతుల ప్రభువగు మోహనసింగునకు రాజధాని. ఎందుచేతనో జయసింగు కూమాగ్రామమున గలసికొనుట కిష్టపడక మరల సంగనేరుగ్రామమున గలుసుకొనగోరి సోదరు నక్కడకు రమ్మనియెను. ఆయూరు జయపురమునకు నైరుతిభాగమున మూడుమైళ్ల దూరములో నున్నది. విజయసింగక్కడకు సపరివారముగ వచ్చియుండెను.

జయసింగు సంగనేరునకుఁ బోవుటకు బ్రయాణసన్నాహము చేసికొని దర్బారులోఁ గూర్చుండ వానిమంత్రి ప్రవేశించి యిట్లనియె. "మీసోదరులిద్దరు ప్రాఁతపగలడంచుకొని సంధిచేసికొని మిత్రులైయుండగా మీయమ్మగారు కన్నులపండువగా మిమ్ముఁ జూడఁదలఁచుచున్నారు. మీసెలవైనచో నామెగూడ సంగనేరు వత్తునని మీతో జెప్పుమన్నారు". అని మంత్రివిన్నవింప జయసింగుమహారాజు మిక్కిలి వినయముతో "నామిత్రులు పండ్రెండుగుర యిష్టముకాని నాయిష్టముగాదని చెప్పెను. అనవుడు నాపండ్రెండుగురు పెద్దది కన్నులపండువుగా జూచునప్పుడు మన కాటంకమేమున్నదని యందుకొప్పుకొనిరి. అప్పుడు రాజమాత పల్లకి బయలుదేరెను. ఆపల్లకివెంట మూడువందల గవిసెనబండ్లు బయలుదేరెను. మార్గమధ్యమున వేనవేలుజనులు గుంపులుగూడి "యీపల్లకిలో రాజుగారితల్లి యున్నది. ఈబండ్లలోనివారు దాసదాసీజనంబు"లని చెప్పుకొనుచు విస్మయముతో జూచిరి. వారివెనుక జయసింగు వానిమంత్రులు రాజపుత్రులు పండ్రెండుగురు తక్కిన పరిచారకులు బయలుదేరి వెళ్లిరి. సంగనేరు జేరినపిదప జయసింగు మొగమున చిరునవ్వుదోప సోదరు నత్యంతప్రేమముతో గాఢాలింగముచేసికొని ఆనందబాష్పములు విడిచెను. అచటజేరినవారందరు వాని భ్రాతృవాత్సల్యమునకు వీని సౌజన్యతకుఁ జాల సంతసించిరి. ఆసమయమున జయసింగు సోదరునితో నిట్లనియె. "తమ్ముఁడా బుస్వాతాలూకా నీకు పుత్రపౌత్రపారంపర్యమనుభవించుట కిచ్చుచున్నాను. ఇదిగో పట్టా. నీవింతతో దృప్తినొందక రాజ్యము నాతో సమముగా బంచుకొనఁదలఁతువా నాకదియు నిష్టమే. లేదా నీవే యంబరసంస్థాన ప్రభువుగా వలంతువా యదియును మేలే. నేనే బుస్వాతాలూకా పుచ్చుకొని నీకు పట్టము గట్టిపోదును మనకిరువురకు మాత్రము వైరమొద్దు". అని పలికిన జయసింగు పలుకులు వినినతోడనే విజయసింగు సోదరునకు దనపైగల ప్రేమను దలంచి తనకంతప్రేమలేనందుకు సిగ్గుపడి నోరెత్తలేక "నాకు బుస్వాతాలూకా చాలును మఱియేమియు నక్కరలేదని ప్రత్యుత్తరము చెప్పెను.

అట్లు చిరకాలదర్శనములచేత మహానందభరితులైన సోదరులంజూచి యాసభికులు సంతుష్టులై వారిం బ్రశంసించుచుండ నంతలో జయసింగు మంత్రి యక్కడకువచ్చి "అమ్మగారు మీయిరువురం జూచుటకు మిక్కిలి వేడుకపడుచున్నారు. మీరిరువురు నామెకడకు వత్తురా? ఆమెనే యిక్కడకు రమ్మందురా?"యని యడిగెను. జయసింగు

సభవారివంక జూచి 'మీయిష్టమెట్లో యట్లు చేయుఁడు మమ్మక్కడకు బొమ్మన్నచో బోదుము. లేదా మీరావలకు బోయినపక్షమున నామె నిటకే రప్పింతు"మని పలికెను సభవారు రాజమాత నక్కడకు రప్పింపఁగూడదనియు వీరే యామెకడకు బోవుటు చితమనియు నైకకంఠ్యముగ బలుక సరేయని జయసింగు విజయసింగును జేయిపట్టుకొని స్త్రీలున్న బసకుఁ దోడ్కొనిపోయెను ఆబసఁ బ్రవేశించినతోడనే జయసింగు తనమొలలోని కత్తియూడ బెరికి "ఛీ! మాతృదర్శనమునకుఁ బోవునప్పుడు ఖడ్గమెందు" కని ద్వారపాలకుని చేతికిచ్చెను. జయసింగు తీసినప్పుడు తాను ఖడ్గము తీయక పోవుటమంచిదికాదని విజయసింగుకూడ తనకత్తి నావలబారవేసి డేరాలలోని కరిగెను. వెంటనే గుమ్మముకడ కాచియున్న మంత్రిద్వారము బంధించెను. విజయసింగు లోనికరిగినతోడనే వానికడకెవ్వరో వచ్చి రెండుచేతులు మెడకుజుట్టి యాలింగనముచేసికొనిరి. ఆహస్తములు తల్లిహస్తములుగావు. ఇనుపగడియలవంటి మోటచేతులు. ఆకౌగిలింతనుండి విజయసింగు తప్పించుకొనుటకు గిజగిజ తన్నుకొనియెను. వానిపట్టు విడిపించుకొనలేదు. కేకలువేసి తనవారిని బిలుచుటకు నోరు రాలేదు. రాజమాత పల్లకిలోఁగూర్చుండి వచ్చినదిభట్టిసంస్థాన ప్రభువేకానియామెరాజమాతగాదు. అతఁడేనుగవంటివాఁడు. వానిముందర విజయసింగు చేయునది లేక పిల్లివలెనుండ వాఁడతనిని గాలుసేతులు గట్టి తనపల్లకిలో బడవైచి తానందు గూర్చుండి పల్లకి యంబరు పట్టణమునకుఁబట్టించెను. వానివెనుక నెప్పటి యట్లు గవిసెనబండ్లు మూడుపందలు బయలుదేరెను. మార్గమధ్యమున వారింజూడవచ్చిన జనులు మొదటి పల్లకి రాజమాతదనియుఁ దక్కినబండ్లు దాసదాసీజనంబులవనియుఁ దలంచిరేకాని యామొదటిపల్లకిలో కాలుసేతులు బంధింపబడిన విజయసింగును బట్టుకొని భట్టియా రాజుండెననియు మూడువందల బండ్లలో నినుపకవచములు దొడిగికొనిన మహావీరపురుషులుండిరనియు నెఱుంగకపోయిరి.

జయసింగు వారందరంబరుపట్టణము చేరువఱకు నాగుడారములలోనే యుండి విజయసింగు నిర్బాధకముగ నంబరుపట్టణముచేరి యచ్చట ఖైదీయై యున్నవాఁడని విని యాడేరా విడిచి కొందరంగరక్షకులతో గలసి తనసభికులయొద్దకు వచ్చెను. అతఁడొక్కఁడే వచ్చుటజూచి యాసభికులు తెల్లబోయి యొకరిమొగము లొకరు జూచుకొని యెట్టకేలకు విజయసింగెక్కడనున్నాఁడని యడిగిరి. ఆమాటలు విని జయసిం

గు "విజయసింగా! నాకడుపులో నున్నాఁడు. మే మిరువురము విష్ణుసింగు కుమారులము. అందు నేను జ్యేష్ఠుఁడను గావున నాకు మీరు రాజ్యమిచ్చిరి. వానిని రాజు జేయఁదలఁతురేని నన్ను ముందు జంపి యటుమీఁద జేయు"డని వారికి ప్రత్యుత్తరమిచ్చి యంతతో బోకవా రేమనుకొందురో యని సందేహించి మరల నిట్లనియె. "నేను మీక్షేమముకొఱకే యిట్టి ద్రోహము చేసితిని. చూచితిరా విజయసింగు మొగలాయి సేన దెచ్చి యెదురొమ్ముమీఁద కుంపటిలాగు మనదేశములో నిలిపినాఁడు అతఁడా సేనను మనమీఁదికి నడపెనా మీఅందరు జావవలసియుండును." ఆపలుకులు విని యాపంద్రెండుగురు రాజపుత్రులు తక్కినసభికులు నిశ్చేష్టులై నిష్కారణముగా దమమాటలు నమ్మి విజయసింగు దురవస్థపాలయ్యెనని విచారించి రాజు స్థితి మిక్కిలి యుచ్చదశలో నుండుటచే వాని నేమనుట కది సమయముగాదని మారుపల్కక తొలంగిపోయిరి. అనంతరము జయసింగు చేయవలసిన పని యింకొకటుండెను. అది యేదియన సోదరునకు సాయముచేయవచ్చిన మొగలాయీసేనను వచ్చినదారినే పంపుట.

ఆ మొగలాయి సేనల కధిపతి విజయసింగువార్త దెలియక యతఁడెక్కడ నున్నవాఁడని జయసింగు నడిగెను. "ఆసంగతి నీకెందుకు మీ డేరాలు విప్పుకొని తక్షణమిచ్చటనుండి నడువుఁడు. లేనిచో గుఱ్ఱములను హరించి బుద్ధిచెప్పి పంపించెద"నని వాని ప్రశ్నకు జయసింగు బదులు చెప్పెను. మొగలాయీసేన యామాటలువిని విజయసింగుకర్మము విజయసింగుదని తమమూటముల్లెలు గట్టుకొని పయనమైపోయెను. విజయసింగు గతి యేమయ్యెనో యెవరికిం దెలియదు. జయసింగును గురించి జనులు చెప్పుకొను నూటతొమ్మిది కథలలో నిది యొక కథ.

ఇవ్విధంబున రాజ్యంబున సుస్థిరుఁడై యదివరకు రాజపుత్రసంస్థానములలో మిక్కిలి తక్కువదశలోనున్న యంబరుసంస్థానమును జాల వృద్ధిపరచుటకు సంకల్పించెను ఇంతకు పూర్వము దాని వైశాల్యము తక్కువగ నుండెను. మొగలాయీలు దాని పడమటిభాగమును జాలవఱకు కలుపుకొనిరి. అంతకు మును అంబరురాజునకు కప్పము కట్టుచు లోబడిన సిఖావతు వంశస్థుఁడగు నొక రాజు స్వతంత్రుఁడయ్యెను. అంబరులో నున్న పంద్రెండుగురు చిన్నసంస్థానాధిపతులు తక్కిన రాజపుత్రులవలె ప్రతిష్ఠలుగాంచక పేరులేకుండిరి. మీవారు రాణావద్ద సామంతుఁడై సేనాధిపత్యముచేయు సలుంబ్రాయనునతఁడే యంబరురాజుకంటె గొప్పవాఁడై యుండె. ఇంక తక్కిన రాణాలు

గొప్పవారని వేఱజెప్ప నేల? పై సంగతులన్నియుఁ జక్కఁగా గ్రహించి జయసింగు చ ల్లగా తనరాజ్యము వృద్ధిజేసికొనుట కారంభించెను. అతఁడు గుండెలు తీసినబంటు. నీతికి నతనికి వేయియామడ దూరము అతనికిఁ దనజాతి రాజపుత్రుఁ డన్నయభిమాన ములేదు. అన్యజాతివాఁడు నన్యమతమువాఁడు నగు తురకమీఁద ద్వేషములేదు అవసర మగునపు డిద్దఱియందు సమాన ద్వేషమే. ఇరుగుపొరుగు రాజులెంత యాపదలో ను న్నను సరే యతఁడు తనలాభము చూచుకొని యాసమయములో వారివద్ద నేదో గొంతయాస్తి సంగ్రహించును. ఔరంగజీబుతో రాజస్థానప్రభువులు చేసిన ముప్పది యేండ్లయుద్ధములో జయసింగు చెక్కుచెదరక యేపక్షముపోక యిరువురతో నె య్యములు నలుపుచు నొకనిమీఁద నొకని నెక్కించుచు తా నభివృద్ధి నొందెను.

నీతిమంతులగు వారు చేయనొల్లని యకార్యములను జేసి సాధారణముగా లో కమున దుర్నీతిపరులందఱు వృద్ధిలోనున్నట్లె యతఁడును వృద్ధినొందెను. అందుచేత నంబరుసంస్థానము రాజస్థానమందలి దేశములలో మిక్కిలి ప్రసిద్ధికెక్కె. ఆకాలములో దాని రాణా యందఱిరాణాలం దృణీకరించియుండె. వెనుకటి ముప్పదియేండ్ల యుద్ధ ములో నత డు పన్నినకుట్రలు చే సినద్రోహములు తక్కిన సంస్థానచరిత్రలతో సంబం ధించియుండును గనుక నిచట వానిని చెప్పనక్కరలేదు.

ఇరుగుపొరుగు సంస్థానములతో నతని కెట్టిసంబంధములు గలవో తెలియఁజేయు ట కతఁడు దియోతిసంస్థానము నెట్లుపుచ్చుకొనెనో చెప్పవలెను. అంబరుసరిహద్దు లలో దియోతియను చిన్నసంస్థానము గలదు. అది స్వతంత్ర రాజ్యము. అది చిరకాల మునుండి బిర్గూజర్ వంశస్థుల పాలనముక్రింద నుండెను. దానికి రాజధాని రాజూరు ఈకుటుంబమువారు కచ్ఛవాహా కుటుంబమువారు. నొకజాతివారేయైనను దియోతీవా రు తాము పెద్దకుటుంబమువారమనియు కచ్ఛవాహులవలె తమ కూఁతులను దురకల కి చ్చి పెండ్లిచేయలేదనియు నీరెండుకారణములచేత దాము గొప్పవారమనియు గర్వం చుచుండిరి. కచ్ఛవాహులో డిల్లీచక్రవర్తులతో వియ్యమందినవారమనియుఁ దమకం టె గొప్పవారు లేరనియు విఱ్ఱవీఁగుచుండిరి. అందుచేత గాలక్రమమున నా రెండు తె గలవారికి రవరవలు పుట్టెను.

అప్పటి దియోతీప్రభువు డిల్లీచక్రవర్తులకుఁ గొలువుసేయుటకుఁ గొంతపరివార ముతో డిల్లీకిఁజనియుండెను. అతఁడు తనలేనికాలమున దారపుత్రు సంరక్షణమునకును

రాజ్యసంరక్షణమునకుఁ దనతమ్ముని నియోగించి చనెను ఆతమ్ముఁడు మిక్కిలి వేఁటతమకముగలవాఁడు. అతఁడొకనాఁడడవిపందిని వేటాడఁదలఁచి పోయినప్పుడు భోజనము పెట్టుట యాలస్యమయినందున సేవకులమీఁద మండిపడజొచ్చెను. వానివదినె నిష్కారణముగ వాని కోపమునుజూచి "ఇంతలోనే యింత తొందర యెందుకు. ఈతొందర మనశత్రువుఁడగు జయసింగును బొడుచుటలో నుండిన బాగుండు" నని మరది నెగతాళి చేసెను. ఆపలుకులు విని దురహంకారముగల యారాజపుత్రుఁడు "సరే జయసింగును బొడిచియే నీయింట నే నన్నము తినియెద. నంతవఱకిక్కడ విస్తరి వేసి భుజింప"నని తత్క్షణమే భోజనశాలవిడిచి పదిమంది రౌతులం దోడ్కొని కోటతలుపులం దీయించి రాహదారి విడిచి యంబరుమార్గమునుబట్టి పోయెను.

అట్లుపోయి యాసాహసుఁ డంబరుపట్టణము చేరి కోటవెలుపల బసచేసియుండెను. ఆయుధములతోను గుఱ్ఱములతోను వచ్చిన యాక్రొత్తవాఁ డెవఁడో యెఱుంగక పురజనులువచ్చి చూచిపోవుచుండిరి. అతఁడు మొదట వచ్చుట కొన్నిదినములుండఁదలఁచి పని ముగియకపోవుటచే గొన్నివారములుండి యప్పటికిఁ గార్యముగామి గొన్ని నెలలుండెను. భోజనపదార్థములు తఱిగిపోవుటచే నతఁడు తనతోవచ్చిన పరిజనుల నొక్కనినొక్కనినే యింటికిబంపి క్రమక్రమముగా నన్నిగుఱ్ఱముల నమ్ముకొని తినెను. అప్పటికి వాని మనోరథము సఫలము కాకపోవుటచే నతఁడా స్థానము విడువక కనిపెట్టుకొని యుండెను. పిదప నాపంతగొండి యొక్కొక్కపూట భోజనమున కొక్కొక్క యాయుధము చొప్పున తనబల్లెము తక్క తక్కినవన్నియు నమ్ముకొని తినెను. అప్పటికి వానిపని తీరకపోవుటయు నతఁ డచ్చోటు బాయక పొట్టనిండమి గుంటలుపట్టినకన్నులతో శుష్కించిన యవయవములతో నాకలిగొన్న పులివలె గూర్చుండెను. ఎట్టకేలకు తినుట కేమియులేక మూఁడుదినము లుపవాసముచేసి నాల్గవనాఁడు తలపాగ రెండుముక్కలుచేసి యందొకముక్క యమ్మి యన్నము దెచ్చుకొని తిని కార్యసాఫల్యము నిమిత్తము నిరీక్షించుచుండెను. ఆదినమున జయసింగు చుట్టుగవిసెనలు వేసిన పల్లకి నెక్కి కార్యాంతరముమీఁద నెక్కడికోబోవుచు మార్గవశమున నీచలపాదియున్నవైపునకు వచ్చెను. వెంటనే యాపంతగొండి యీటెను వానిపై విసరెను. అది దైవవశమున జయసింగునకు దగులక తెరచింపుకొని పల్లకిలో నొకమూలబడెను. అది చూచి రాజభటులు మహాకుపితులై తత్క్షణమే యాదురాత్ముని తుత్తునియలుగా దునిమెదమని

నిపైబడబోవ జయసింగు మహారాజు వారిని వారించి చంపనీయక వానిఁబట్టుకొని యుంచి తాను తిరి[illegible]చ్చినపిదప తనకప్పగింపుమని యాజ్ఞాపించెను.

జయసింగు తిరిగి రాజధానికివచ్చి యాసాహసుని తనసముఖమునకు రావించి నీ వెవ్వడవు ఏల యిట్లు చేసితివని యడుగ నతఁడిట్లనియె "నేను గదొయోతీప్రభువు సోదరుఁడను. నా వదినెగారు నన్ను దూలనాడుటచే రోషావేశమున నేనీ పని చేసితిని నన్ను నీవు చంపినను సరే విడిచినను సరే నేను చిరకాలము నానానష్టంబడి నీప్రాణములు గొనుటకు నిరీక్షించియుంటిని మూడుదినముల యుపవాసముచే జేతిలో సత్తువ లేకపోబట్టి యీ యీటె యిట్లునిరర్థకమయినది. కానిచో దానిపని యదిచేసియే యుండును" జయసింగు రాజనీతిసారము చూచినవాఁడగుటచే వెంటనే శిరశ్ఛేదము చేయింపక వానికాళ్ళు చేతుల కట్లువిడిపించి వానికి దొడిగికొనుటకు విలువదుస్తుల నిచ్చి గౌరవించి మంచిగుఱ్ఱమెక్కించి యేబదిమందిసైనికుల వెంటనిచ్చి మరల రాజూరునకు వానిని పంపెను. ఆ రాజకుమారుఁడు రాజూరునకుబోయి తన కావించిన సాహసము నెఱిఁగింప వాని వదినె తద్దయు విచారించి మరఁదికిట్లనియె "అయ్యయో యెంతపని చేసితివి. జయసింగు చిరకాలమునుండి మనతో గిల్లికయ్యము తెచ్చుకొనవలెనని జూచుచున్నాఁడు. త్రాఁచుబామును దొక్కివచ్చితివి అది పగబట్టి మనలజంపక పోదు ఇంక మనము రాజూరు సంస్థానమునకు నీళ్లు వదలుకొనవలయును. జయసింగు మనమీఁదికి రాకమానడు."

అని యామె పలికినతోడనే మంత్రులు సేనాపతులు యుద్ధసన్నద్ధులై రాణితప్ప తక్కినస్త్రీలను బిడ్డలను తమరాజున్నతావునకు బంపి కోటలు బలపరచి జయసింగు రాకం బ్రతీక్షించుచుండిరి వారిరాజప్పటికి స్వదేశముజేరక గంగాతీరమున నొక గ్రామముననుండెను. ఆరాజకుమారుని బంపిన మూడవనాడు జయసింగు తన మంత్రిసామంతులం బిలిచి "దియోతరాజు సోదరుడు నాప్రాణములం దీయఁదలఁచెను. కావున మనమింక వారిమీఁదికి దండెత్తిపోవలయును. ఇష్టములేనివారు తమతమ యభిప్రాయముల జెప్పవచ్చునని యాజ్ఞాపించుటయు వారందరు రాజునకు జడిసి యెదురాడరైరి. అందులో కూమాసంస్థానప్రభువగు మోహనసింగు మాత్రము తనకిష్టములేదని స్పష్టముగ జెప్పెను. ఏలయన దియోతీరాజు భార్య వానిచెల్లెలు. ఆమె యాడిన కఠి

నోక్తుల మూలమునసే మరది వచ్చి యాపనిచేసెను. అదియునుగాక దియోతీసంస్థానముతో యుద్ధమువలదనుట కీక్రిందికారణముగూడ చెప్పెను "దియోతీప్రభువు ఢిల్లీ చక్రవర్తికి మిక్కిలి యిష్టుడు. ఆప్రభు విప్పుడు స్వసైన్యముతో జక్రవర్తి కొలువునే చేయుచున్నాఁడు. దియోతీమీఁద మనముదడెత్తినవార్త చక్రవర్తి వినునేని యతఁడు మనమీఁద కక్ష సాధింపవచ్చు. అపుడు మనము పశ్చాత్తాప మొందినను గార్యములేదు"

అతనిమాటలు సహేతుకములుగ నుండుటచే మొదట నోరెత్తక యూరకొన్న సభికులందఱు మోహనసింగు మాటలు బాగున్నవి యుద్ధము వలదని యేకగ్రీవముగ బలికిరి. జయసింగు మహాకుపితుఁడై కొలువుచాలించెను. అప్పుడూరకుండి జయసింగొక నెల గడచినపిదప మరలఁ దనసభికులను బిలిపించి యుద్ధసన్నద్ధులుగమ్మని చెప్పెన్న సభికులందఱు నిష్టములేక వానిమాటల కుత్తరమీయరైరి. అప్పుడు ఫతీసింగను పేరుగల యొక చిన్న జమీందారుఁడు మిక్కిలి పేరుప్రతిష్ఠలు లేనివాఁడు నూటయేబది సైనికులకంటె నెక్కువలేనివాఁడు లేచి తాను సైన్యమును నడపించి యుద్ధమునకు బోవుదునని చెప్పెను. జయసింగు వాని కైదువేల గుఱ్ఱపుసేన నిచ్చి దండయాత్రి నడుపుమని పంపెను. ఈయుద్ధము రాజునకుఁ దప్ప మఱియెవ్వరి కిష్టములేదు.

దియోతీరాజు సోదరుఁడు పరమమూర్ఖుఁడగుటచే బంధువులయింట పెండ్లికై రాజూరు విడిచి యెటకోపోయెను. అతఁడా వివాహమహోత్సవములో మహానందభరితుఁడై యుండ వానికడ కిరువురు రాయబారులు పోయి "యంబరుసేనాపతియగు ఫతీసింగు వచ్చినాఁడు. మీకు నమస్కారములు చెప్పుమనినాఁ"డని విన్నవించిరి. ఆరాయబారుల సందేశము విని యాధూర్తుండు చేయుట కేద్దియుం దోపమి యాయిరువుర దూతలంబట్టి చంపించెను. ఆవార్తవిని ఫతీసింగు వానిని వానిసహకారులను దరిమి తరిమి కొట్టిచంపెను.

అనంతరము ఫతీసింగు రాజూరుకోటం బట్టుకొనియె. రాణి యాత్మహత్య జేసికొని కులగౌరవము నిలుపుకొనియెను. అంబరురాజసైనికులు రాజూరు సైనికులం జంపి చచ్చినవారి తలలు తెగనరికి చేరుమాళ్లలో వానిని మూటగట్టి స్వదేశమునకుఁ బోయిరి. జయసింగు తనపై వెనుక బల్లెము విసిరిన రాజూరు రాజసోదరుని తలదెమ్మని యడి

గి. దానింజూచి సంతుష్టుఁడయ్యెను. కాని వృద్ధుఁడగు మోహనసింగు జ్ఞానహీనుఁడగు నాధూర్తు వీఁని శిరస్సు జూచి "వీని మోటతనమునం గాదె పండుపంటి సంసారము భగ్నమయ్యెను. రాజ్యముల స్వాతంత్రము పాయెను. మాచెల్లెలు దారుణమరణమొందె" నని కొలకులనుండి కన్నీళ్లు దొరగ విచారించెను జయసింగు మోహనసింగు విలాపము చూచి మహాకుపితుఁడై "ఓయీ నీవు రాజద్రోహివి నీమొగము చూడరాదు. నీ మూలముననే నా పగదీర్చుకొనుట కొక నెల తిడవైనది. అదురాత్ముఁడు నామీఁద బల్లెమువిసరినప్పుడు నీకు దుఃఖములేదు కాని యిప్పుడెక్కడలేని దుఃఖము వచ్చుచున్నది." అని తూలనాడి యంతతో నిలువక వానిరాజ్యమును బుచ్చుకొని తన్ను సింహాసన మెక్కించి మహోపకారముచేసిన యావృద్ధుని దేశమునుండి వెడలనడచెను. మోహనసింగు దేశమును విడిచి యుదయపురమునకుఁ బోయి మావారు రాణాయనుగ్రహమునకు పాత్రుఁడైయుండెను. దియోతిరాజు గంగాతీరమందలి యానష్పిహారే అను గ్రామమునందుండగా పగతుర బారినుండి తప్పించుకొనిపోయిన స్త్రీలవలన బాలకుల వలన రాజూరునకు ప్రాపించిన దురవస్థ విని స్వసంస్థానమున కెన్నడురాక యతఁడక్కడనే యుండిపోయెను చక్రవర్తి వానికదియే మఖాసాగా నిచ్చెను. ఆతని వంశస్థులామఖాసా ననుభవించుచు నూరేండ్లక్రిందటివఱకు నక్కడనుండిరి. మందభాగ్యుఁడగు నారాజు దూరదేశమున నుండుటచేతి స్వలోపమువలన గాక ధూర్తుఁడగు సోదరుని మోటతనమున రాజ్యమును గోల్పోయి విదేశముల పాలయ్యెను. ఈవిధముగా జయసింగు పరరాజ్యముల నాక్రమించుకొని యంబరుసంస్థానమును మిక్కిలి బలపరచెను. వ్యవహారములో నతఁడు బొత్తుగ నీతియు నియమములేక వర్తించినను మొత్తముమీఁద నతఁడు వివేకము గలిగి స్వలాభము నెఱిఁగి పనిచేసి రాజ్యమును వృద్ధిచేసెను. పూర్వరాజధానియగు నంబరుపట్టణమును క్రొత్తరాజధానియగు జయపురమును గలిపివేసెను. ఆతని గొప్పమందిరములన్నియు నొకజైనునిచేత నిర్మింప బడెను. శిల్పశాస్త్రాదులలోఁ బ్రవీణులగువారి నందఱను తురకలు హిందువులను భేదములేకుండ నతఁడాదరించినను జైనులయందు బక్షపాతము నొందు. ఆకాలమునందు జ్యోతిశ్శాస్త్రమం దతనికి సమానుఁ డెవఁడు లేఁడు ఆశాస్త్రమందంత ప్రజ్ఞయున్నందు కతఁడు మహారాజై పుట్టక సామాన్యపండితుఁడై యేబీదకుటుంబములోనైనబుట్టి-నిరంతరము గ్రహచారముల నెన్నుకొనుచు గాలము శాస్త్రచర్చలయందే పుచ్చినపక్షమున నంతకంటె నె

ఎక్కువ కీర్తి సంపాదించియుండునని యనేకులు తలంచిరి. ఆశాస్త్రమం దితఁ డేను సంవత్సరములు కృషిచేసి నేర్చుకొనువారికి సులభమగునట్లు రెండుగణితమానముల నేర్పరచెను. అంతతో తృప్తిపొందక జయసింగు పోర్చుగలు దేశమందు గొప్ప జ్యోతిశ్శాస్త్రవేత్త లున్నారని విని యాదేశపురాజైన యిమాన్యుయలుగారివద్దకు రాయబారుల నంపి యక్కడ వ్యవహారములలోనున్న గణితమానముల దెప్పించుకొనెను. అవి వచ్చిన పిదప తన గణితములను వారి గణితములతోఁ బోల్చిచూచి మనగణితములే హెచ్చుతగ్గులులేక సరిగనుండెననియు పోర్చుగలువారివి సరిగలేవనియు జెప్పెను. వారివి సరిగనుండకపోవుటకుఁ గారణము తెల్లవారి నక్షత్రదర్శనయంత్రములలోనున్న లోపమే యని చెప్పెను. అతని సాధనయంత్రములు మిక్కిలి యద్భుతములైనవి. వానిసహాయమున నతఁడు మిక్కిలి గొప్పసంగతులం గనిపెట్టెను. యూరపుఖండవాసుల యంత్రములు మంచివికావని యతఁ డభిప్రాయపడినను వారివద్ద నేర్చుకొనవలసిన విద్యలు మాత్రమతఁ డలక్ష్యము చేయలేదు. యూక్లిడు వ్రాసిన రేఖాగణితశాస్త్రము మఱికొన్ని గణితసిద్ధాంతములో సంస్కృతములోనికి వాని యాజ్ఞచేతనే భాషాంతరీకరింపఁబడెను. విద్యావినోదియగుటచే నతఁడు కష్టపడి యెన్నోగ్రంథములం జేర్చి యొక భాండార మేర్పరచెను. అతని యనంతరము రాజ్యమునకు వచ్చినవారిలో నొక మూర్ఖుఁడు పుస్తకముల యుపయోగ మెఱుఁగక వానిని తనయిచ్చవచ్చినట్లు పంచిపెట్టెను. జయసింగు మంచిచట్టముల నేర్పరచి జనులను న్యాయముగ బరిపాలించెను. జనులవిషయమున నతఁడు మిక్కిలి యోగ్యుఁడే. తనరాజ్యమున ననేకప్రదేశములయం దతఁడు బాటసారుల నిమిత్తము సత్రములు గట్టించెను. ఆకాలమున రాజపుత్రులు తమకుఁ బుట్టినకూఁతులకు దగిన సంబంధములు తేజాలకయు వచ్చినయల్లురకు లక్షలకొలది కట్నములు పెట్టజాలకయు నాడుపిల్లలను జన్మించినతోడనె జంపించుచుండెడివారు. ఈదురాచారము నిర్మూలించుటకు వివాహవ్యయముల దగ్గించుటకు జయసింగు కొన్నిచట్టముల నేర్పరచెను. అతఁడు తరుచుగ త్రాగెడి వాడుకగలవాఁడు. ఒక్కొకప్పుడు మితిమీరి త్రాఁగుచుండును. రాజపుత్రుని దేహతత్వ మెక్కువ నిషాను భరింపగలది యగుటచే నతఁడెంత త్రాగినను నొడలెఱుంగకపోక దేశమును పాడుజేయక యంబరుసంస్థానమును నలుపదినాలుగేండ్లు పరిపాలించెను. ఇరుగుపొరుగు రాజులతో నెట్టికలహములు ప్రాప్తించినను జయము జయసింగునదే. అతని టక్కరితనముం గనిపెట్టి డిల్లీచక్రవర్తి వానికి శవేయి యని బిరుదమిచ్చెను. ఈశబ్దమున కర్థ మొకటిపావు. అనఁగా జయసింగు తక్కిన తన

కాలపు రాజులకంటె నొకపాలు ఘనుఁడని చక్రవర్తి యభిప్రాయము. అతని సంతతి వారిప్పటికి సివేయియను బిరుదము నిలుపుకొనియున్నారు. జయసింగు తనజీవితకాలమున రెండుసారులు మాత్రమే యొకరికి జంకవలసివచ్చె. ఆజంకు రెండుసారులు నాడుదానికే.

జయసింగు తోఁబుట్టువు బూందీసంస్థాన ప్రభువగు భూతసింగును వివాహమాడెను. ఆప్రభువునకామెవలన సంతానము గలుగలేదు. ఈకారణమున నామె మిక్కిలి చింతించుచుండెను. ఆచింతకుఁదోడుగ నామెసవతియగు మీవారురాజుల యాడుపడుచునకు ముద్దులుమూటకట్టు కొడుకులిద్దరు పుట్టిరి. దైవికమైన యీపరాభవము సహింపలేక యామె మగఁడు రాజధాని విడిచి మఱియొక రాజుతో యుద్ధముచేయుటకుఁ బోయియుండగా గర్భవతియైనట్లు నటించెను నటించి భూతసింగు వచ్చునప్పటికిఁ జిన్నికుమారు నొకనినొడిలో బెట్టుకొనికొలఁదికాలముక్రిందటనే వానిఁగనినట్లు దెలియఁజెప్పెను. బూందీప్రభువు పుత్రజననమునకు సంతసింపక యాబిడ్డఁడుతనకుం దనభార్యకుఁగూడ పుట్టలేదని నిశ్చయించుకొని యప్పుడేమియుననగూడదని యూరకుండెను. ఆదినములలోనే జయసింగు తన బావను జూచుటకు బూందీపట్టణమునకు బోయెను. అప్పుడు బూందీరాజు తనభార్యచేసిన మోస మామెయెదుటనే యామె యన్నతో జెప్పెను.

జయసింగు మహాగ్రహమునొంది దాని నిజ మరయుటకు సోదరి ననేక ప్రశ్నము లడుగజొచ్చెను ఆమెయుఁ దన పన్నుగడయంతయు బయటకువచ్చునను భయమున వానిప్రశ్నల కుడికి సోదరుని నోటికివచ్చినట్లు దిట్టి రాక్షసివలె మీఁదపడి మొలదట్టి పట్టుకొని కైజారుతో బొడువ యత్నించెను. అప్పుడు జయసింగు వడవడలాడి యేమియుఁజేయలేక, యాడుదానికంటె నధముఁడై ప్రాణముల దక్కించుకొని యావలకుఁబారిపోయెను.

అతనికి జరిగిన రెండవపరాభవము వానిభార్యలలో నొకతెవలన. ఆమె కోటాసంస్థానప్రభువుల యాడుపడుచు ఆమెపుట్టినింటివారు హారవంశజులు. ఆమె వారియౌన్నత్యము వారియాచారవ్యవహారములు నిలుపుకొనుచు వచ్చెను. ఆమె చిన్ననాటనుండియు మిక్కిలి పొడవువెడల్పు దట్టముగల చీరలుకట్టుట కలవాటుపడి యత్తవారియింటికి వచ్చినప్పుడు సయితి మవియేగట్టుచు వచ్చెను. జయసింగుయొక్క తక్కినయంతఃపుర స్త్రీలు భార్యలు డిల్లీజనానా స్త్రీలు కట్టెడి విధము నొడలు గనఁబడు సన్నని దువ్వలువలు గట్టుచుండిరి. తోడి యువిద లెన్నిసారులు దన్నెగతాళిచేసి చెప్పినను మగ డెన్నిసారులు సన్నదువ్వలువలు గట్టుమని ప్రేరణచేసినను కోటాప్రభువుల యాడుపడుచు వినుపించుకొనక యెప్పటియట్లె ముతుకబట్టలు కట్టెను. ఒకనా డాదేవితోఁగూడి జయసింగుమహారాజు తనయంతిపురమున నేకాంతముగ నుండి

తక్కిన యంతఃపురాంగనలు చీనిచీనాంబరములు గట్టుచుండ నీవీవిధంబున వీలుచాలు లేనట్లు పొటబట్టలు గట్టెదవేల" యని యామెను బరిహాసము చేసెను మగఁడెంత యెగతాళిచేసినను మహాపతివ్రతయగుటచే నామె యేమియు ననక తలవంచుకొనియుండెను. ఆమె మెత్తతనము గనిపెట్టి జయసింగు చేత నొకకత్తెరను బుచ్చుకొని నేలజిమ్ముకొనునట్లు వ్రేలాడుచున్న యామెకుచ్చెళ్లను కత్తిరించెదనని లేచెను అప్పుడా దేవి యీనిన పులివడువున మహాక్రోధపరవశయై గుబాలున పాన్పుమీఁదనుండియురికి ఖడ్గము చేతబట్టుకొని భయంకరాకారయై మగని నొకప్రక్కకు ద్రోసివేసి యిట్లనియె. "జాగ్రత! హారవంశమందు బుట్టిన యాడుపడుచు లిట్టిపరిహాసమును సహింపరు. మోటహాస్యములు చేయవద్దు. సతీపతులలో నొకరియం దొకరికి గౌరవమున్నప్పుడే సౌఖ్యము మరియాదయు నుండును. ఈసారి యిటువంటి హాస్యముచేసిచూడు. అంబరురాజు కత్తెరబూని చేయుపనికంటె కోటాప్రభువుల యాడుపడుచు ఖడ్గముబూని యెక్కువపనిచేయగలదని లోకమునకు వెల్లడించెదను "

ఆమె క్రోధావేశమును జూచి రాజు భయపడి వినయముతో నన్ను క్షమింపుమని యెన్నియో బ్రతిమలాడెను గాని యామె శాంతము నొందక హారవంశస్థు లటుమీఁద నెన్నఁడు కచ్ఛవాహులతో సంబంధములు చేయఁగూడదనియు జేసినచో మరియాద యెఱుఁగని కచ్ఛవాహులిట్టి భార్యల నవమానింతురనియు శాసించెను.

శివాయి జయసింగు 1743 వ సంవత్సరమున మృతినొందెను. అతనితో వాని భార్యలు ముగ్గురు సహగమనముచేసి లోకాంతరము నొందిరి. అతని యనంతరమున దుర్బలురు దుర్నీతిపరులు దుస్స్వభావులు గద్దె యెక్కి జయసింగు తెచ్చిన యున్నతస్థితినుండి యంబరురాజ్యమును మిక్కిలి యధమస్థితికిఁ దెచ్చిరి. అందు ముఖ్యుఁడు జగత్సింగు ఈభోగపరాయణుఁడే కృష్ణకుమారిని వివాహమాడుటకు బ్రయత్నించినవాఁడు ఈతఁడు జయసింగు సంపాదించిన ధనమంతయు వెచ్చపెట్టెను జయసింగు సొగసగు కొలువుకూటము గట్టించి వానిస్తంభములమీఁదను సరంబీమీఁదను వెండిరేకులతికించెను. ఆసుందిర ప్రవేశము చేయునప్పు డతఁడు సూర్యున కొకగుఱ్ఱమును బలియిచ్చెను. జగత్సింగు నీతిలేక యామందిరమందలి వెండినంతను దీయించివేసెను. మూర్ఖుఁడగు నాజగత్సింగు తురకబోగముదాని నుంచుకొని జయసింగు చేర్చిన గ్రంథభాండారమునందు సగము పుస్తకము లామెకిచ్చెను. దానిబంధువులు వ్రాతపుస్తకములు చేతబట్టుకొని యిల్లిల్లు దిరిగి వానినమ్ముకొని జీవించిరి ఈవిధముగ జయసింగు మాయోపాయములచేత సంపాదించిన రాజ్యము వానివారసులు మిక్కిలి తక్కువకాలములోనే నిజస్థితికిఁ దెచ్చిరి.

రాజస్థాన కథావళి.

మూడవభాగము.

హారవంశస్థులకథలు.

రాజస్థానమధ్యమున నొకమెట్టనేల గలదు. దానిపేరుపతారు. రాజశాసనముఁ దిరస్కరించినవారు దొంగలు మొదలగు వారికాభూమి చాలకాలము శరణ్యమై యుండెను. అదిమీవారు రాణాలకు లోఁబడియుండెనని చెప్పుకొనుటయే గాని యలాయుద్దీను చిత్తూరుకోట ముట్టడించి పాడుచేసినది మొద లామెట్టనేల యన్యాక్రాంతమే యయ్యెను. కొండకొనల మీఁద గొండలమొదళ్లవద్ద నడవులనడుమ నిప్పటికి నీమెట్టనేలలోఁ బాడువడిన కోటలనేకములు మనకుఁ గనఁబడుచుండును. వానింబట్టి పూర్వమీమెట్టనేలకూడ కొంతకాలము వైభవ మనుభవించినదనియు, దానిరాజులు సుప్రసిద్ధులై ప్రతాపనిధులై వెలిగిరనియుఁ గాలగతివల్ల నిట్టి యవస్థ వచ్చెననియుఁ జూచువారికందఱకుఁ దోఁచకపోదు. ఇందొక్కొక్క కోటకొక్కొక్క చిత్రకథగలదు. ఆమెట్టనేలలోఁ బడమటివైపునఁ బూర్వము బూందాయనునొకపట్టణముండెను. దానిరాజిరువది నాలుగుకోటల కధిపతియై యుండెను. ఇప్పుడాపురము పాడుపడియున్నది. ప్రస్తుతస్థితినిఁబట్టి కోటయొక్క మొదటిప్రాకారమును రెండవప్రాకారమును, మూడు దేవాలయముల, నొక కొలువుకూటమును జూచువారానవాలుపట్టి స్థలనిర్దేశముఁ జేయవచ్చును. ఆకోటక్రింద నొక రాతిగుట్టమీఁద హారవంశస్థుల కులదేవతల విగ్రహమున్నది. దానియాకారము భయంకరమై మిక్కిలి పెద్దదిగనున్నది

బూందాగ్రామము పదునాలుగవ శతాబ్దప్రారంభమున నొకహారవంశస్థునిచేఁ గట్టఁబడెను. హారవంశస్థులు చోహాణవంశములోఁ జేరినవారే. చోహాణవంశస్థులు పేరెన్నికగన్న ముప్పదియాఱు రాజపుత్ర కుటుంబములలోఁ జేరినవారు. హారవంశస్థులుఁ గూడ మగటిమికిఁ బ్రసిద్ధికెక్కిరి. ధైర్యమునందు బుద్ధికుశలతయందు రాజభక్తియందు

సాహసమునందు హారవంశస్థులకు సమానులెవ్వరు లేరని చెప్పవచ్చును. వేయేల రాజపుత్రులలోనున్న సారమంతయు హారవంశమై పుట్టెనని కొందఱనుకొనిరి. అందుఁ బుట్టిన యాడుపడుచులుసయితము పౌరుషంబునకు మెప్పవడసిరి. ఇంతయెందుకు రాజపుత్రకుటుంబములలో నెక్కడైనను సరే పూర్వముసాహసముగల యాడుదియుండిన నామె హారవంశస్థుల యాడపడుచేయని గ్రహింపవలయును.

మొట్టమొదట బుమోడా కట్టి యేలిన రాజు పంద్రెండ్రుగురు కొడుకుల తండ్రియై యంత్యకాలమున రాజ్యసంరక్షణము సేయుమని వారిని నియోగించి చనిపోయె. ఆకొడుకులలో నొకఁడగు రావుదేవు పతారుదేశమునకుఁ బ్రభువై తనచాకచక్యముచేతను మగఁటిమిచేతనునిరుగుపొరుగు వారికిభయంకరుఁడైయుండెను. అతనికీర్తి డిల్లీనగరమువఱకు వ్యాపింప డిల్లీచక్రవర్తి మీవారునుబాధ చేసినను దనకు పక్కలో బల్లెమట్లు మఱియొకసంస్థానము బయలుదేరెనని విని యోర్వలేక వానిం జెఱపఁదలఁచి యారాజును డెల్లీకిరమ్మని సబహుమానముగబిలిచెను. డిల్లీకిఁబోయినచోఁ బ్రాణములతో మరలనింటికి వచ్చుట యరిదియని యెఱిఁగియు నతఁడు చక్రవర్తిదర్శనమునకు బోయెను. పోవునప్పుడు తనకొడుకునకు రాజ్యమప్పగించి తక్కినచుట్టములనెల్ల నతఁడుతనవెంటం గొనిపోయెను.

రావుదేవునివద్ద మిక్కిలి యక్కజమగు గుఱ్ఱమొకటియుండెను. అట్టిది చక్రవర్తివద్దనైన లేదు. దానితండ్రి మీవారు రాణావద్ద నుండినగుఱ్ఱము. తల్లి పతారుమెట్టలో బుట్టినదే. ఆగుఱ్ఱమొకమాత్రపు పేరును డెక్కతడిగాకుండ దాటగలదఁట. అట్టిగుఱ్ఱమును వెంటబెట్టుకొని రావుదేవు డిల్లీకిఁ బోవ చక్రవర్తి చూచినతోడనే దానిని తనకిమ్మని యడిగెను. చక్రవర్తి వేడుకొన్నను బెదిరించినను రావుదేవుఁడు గుఱ్ఱము నియ్యడయ్యెను. అందుచేత చక్రవర్తి తనపిలుపువలన దనయింటికి అతిథియై వచ్చిన యారాజశిఖామణిని జంపింపఁదలఁచెను. రావుదేవుఁడీసంగతి నెట్లోజాడకట్టి తనతోవచ్చిన బంధువులను రహస్యముగ నొక్కరొక్కరుగ స్వదేశమునకుబంపి తా నొక్కడుమాత్రము మిగిలియుండెను.

ఒకనాఁడు చక్రవర్తి యొకమేఁడమీఁదగూర్చుండియుండ నొకశూరుఁడుసర్వాయుధములుదాల్చి గుఱ్ఱమెక్కి సవారుచేయుచుండెను. అతఁడు రావుదేవుఁడే. అతఁడు గుఱ్ఱమెక్కిపోవుచు మేడమీఁదనున్న చక్రవర్తివంకదిరిగి "అయ్యా! నాకిదే సెలవు. మీకునాకు నిఁకసంబంధము లేదు. రాజపుత్రు నడుగగూడని కోరికలు

మూఁడున్నవి మొదటిది కత్తి రెండవది భార్య మూఁడవది గుఱ్ఱ" మనియెలుఁగెత్తి చెప్పి వెడలిపోయెను. అతనిగుఱ్ఱము తరటు చేసినతోడనే వాయువేగ మనోవేగములం బరుగెత్తి క్షణములో దృష్టి పథమునతిక్రమించెను. చక్రవర్తి మహాకుపితుఁడై వానిం దరిమి పట్టితెమ్మని డిల్లీలోనున్న మంచి పారసీక హయములనెక్కించి గొప్ప సరదారుల నంపెను. కాని వానిం గలసికొన నెవరితరము!

అట్లు డిల్లీవిడిచి రావుదేవుఁడు స్వదేశమువచ్చి బుమోడాపట్టణము చేరునప్పటికి వానికుమారుఁడు యుద్ధసన్నాహనముమీఁద నేయుండెను. ఆతని నట్లు జాగ్రత్తగా నుండుమని రావుదేవుఁడు భాను గంగానదీ తీరమునకుఁబోయి యిప్పుడు బూందీనగరమున్నప్రదేశములఁ దిరుగులాడఁజొచ్చెను. అప్పుడాదేశమందలి జనులందఱు చండశాసనుఁడగు నొక బందిపోటుదొంగబారిపడి నిద్రాహారములు లేక బాధపడుచుండిరి. ఆదొంగపేరు రామగంగఁడు. వాఁడు రామఘురుగ్రామమున గట్టి కోటగట్టుకొని యప్పుడప్పుడు ద్రోపుడుచేయుటకు జుట్టుప్రక్కల గ్రామములపైఁ బడుచుండును. రెండుమాసములకొకసారి పున్నమనాటిరాత్రి రావుగంగఁడు దండువెడలి తనకీయవలసిన కప్పము నొకసంచిలోఁబోసి యీయనిగ్రామస్థులను జిత్రవధలుచేయును. రావుదేవుఁడీ దారుణకథలు విని యాదొంగనేయు దుండగములకురోసి వాని దండింపఁదలఁచి ముందునెల దొంగలరేఁడు వచ్చినప్పుడు కప్పమీయవలదని గ్రామస్థుల కుపదేశము చేసెను.

రావుగంగఁడును బున్నమినాఁడెప్పటియట్ల నిర్భయముగఁ గత్తియొరలోవేసికొని ప్రజలుకప్పము దెచ్చి యందింతు రనుకొని గ్రామములకుఁబోయెను. కానికప్పము రాదయ్యెను. అప్పుడువాఁడు మహాకోపమున మండిపడుచు నెదుటనున్న జనులఁజూచి యెవఁడురా నాయెదుట నిలుచువాఁడని కఠినముగఁ బలికెను. "నేనురా" యని ఖడ్గపాణియై రావుదేవుఁడు వానియెదుటనిలిచెను. అప్పుడిరువురకు నద్భుతమగు ద్వంద్వయుద్ధము జరిగెను. గంభీరాకారమందు ధైర్యమందువ రొండొరులకు దీసిపోవరైరి. రావుదేవునకు విజయలక్ష్మివంటి గుఱ్ఱముండిన రావుగంగనికిఁగూడ దానికిఁదీసిపోని గుఱ్ఱమేయుండెను. వానిగుఱ్ఱము కూడ తనయజమానుని బలుమారుపద్రవములనుండి తప్పించి మహోపకారముచేసెను. కొంతయుద్ధమగునప్పటికి గంగఁడు మిక్కిలియలసి తనకుఁబరాజయమేయగునని నిశ్చయించి గుఱ్ఱమెక్కి పరుగెత్తసాగెను. రావుదేవుఁడు తనగుఱ్ఱమెక్కి దొంగనువెంటనంటి తరుమఁజొచ్చెను. దొంగయు దూరపుకొండలలోనున్న రామ

ఘురు గ్రామముదెస పారిపోయి చంబలు నదీతీరముననున్న గుట్టలపైకెక్కెను. అప్పుడు రావుదేవుఁడు "ఆహా! అవ్వల నదియున్నది. వీడిఁక నెందుబోఁగలఁడు. నాచేజిక్కినాఁ డని సంతసించుచు వానిదగ్గరకు వచ్చునప్పటికిగంగఁడు మహాసాహసమున కొండకొనమీఁదనుండి గుఱ్ఱముమీఁదనున్న పాళెమున గుభాలునక్రింది ప్రవాహమునం దుమికెను అదిచూచిరావుదేవుఁడు తనచేతచచ్చుటకంటెశత్రువుఁడు గంగలోదిగి చచ్చుటమంచి దని భావించి యట్లు దుమికెననుకొని తాను గుఱ్ఱముమీఁదనెక్కికొండకొనను నిలిచి పడినవాని గతియేమయ్యెనోయని చూచుచుండెను అంత నొకగడియలోవానికి మహాశ్చర్యముగునట్లు రావుగంగఁడు చావలేదు సరిగదా చెక్కుచెదరక గుఱ్ఱమెక్కియవ్వలయొడ్డుచేరను చేరుటయు రావుదేవుఁడు మహాద్భుతము మహానందము నొందివహ్వా రాజపుత్రుఁడా వహ్వా! నీపేరెవ్వరని యడిగెను "నాపేరు రావుగంగడు కాని నీపేరెవ్వరు" అని యొడలుదుడుచుకొనుచు నతఁడు బదులుచెప్పెను

"నాపేరు రావుదేవుఁడు ఇఁకమీఁద మనమిద్దరము వైరముమానిమిత్రులమగుదము. ఈనదియే మనయిరువుర దేశములకు సరిహద్దుగుగాక" యని హారవ శస్త్రుఁడు ప్రత్యుత్తరమిచ్చెను. ఇట్లు రావుదేవుఁడు రావుగంగనికిమొదట పరిచితుఁడై పిదప మిత్రుఁడయ్యెను. అదిమొదలు రావుగంగఁడు వాని దొంగలగుంపులు దేశములు దోఁచుటమానిరి. రావుదేవుఁడు బూందీయను పట్టణమును గట్టియదితనకు ముఖ్యపట్టణముగ రాజ్యమేలెను.

అతనికుమారుఁడు బుమోడాపట్టణము చాలకాలమేలిమృతినొంద వానికొడుకు రావుదేవుని మనుమడునగు అలూహరుడు సింహాసనమెక్కెను వానినిగూర్చి యానేక చిత్రకథలు గలవు, రాజపుత్రులందఱివలె యతఁడును శౌర్యనిధియు గాంభీర్యనిధియు నయ్యెను అతని నోటనుండి యేదియైన మాటవచ్చెనా మరితిరుగుటలేదు. ఎంతబహుమానమిచ్చినను సరే ప్రాణభయము వచ్చినను సరే యతఁడన్నమాట దాటియెఱుఁగడు. ఒకనాడతఁడు వేటనుండి మరలివచ్చుచుండ నొకచారణుఁడు (స్తోత్ర పాఠకుఁడు) వానికగపడి దీవించెను. చారణుఁ డాశీర్వదించినప్పుడు రాజపుత్రుఁడేదైన తక్షణము వానికిచ్చుట యాచారమగుటచే నేమిగావలయునని యా లూహరుఁడు వానినడిగెను ఆచారణుఁడు రాజుగారిని తలపాగగావలయునని యడిగెను. అలూహరుఁడు తలపాగమాత్రమడగవద్దనియు దానికిబదులుకోరినసగలుగానిమాన్యములుగానిధనముగానియిచ్చెదననియు మిక్కిలిబ్రతిమాలినను చారణుఁ డందుకొప్పుకొనఁడయ్యె. ఎట్టకేల కాలూ

హారుఁడు దానినిచ్చుటలేదని పలుక చారణుఁడు వానిని శపింతునని బెదరించెను. ఆలూహారుఁడు సహజము గనత ధైర్యశాలియయ్యు శాపమునకు భయపడి తలపాగ వానికిచ్చెను. అదితన తలబెట్టుకొని యాచారణుఁడరిగెను.

అనంతరమాలూహారుఁడు డొకనాఁడు బుమోడాపట్టణమునఁగొలువుదీర్చియుండ వినయముతో నొకమనుష్యుఁడు వానివద్దకువచ్చి నిలిచెను. ఆతఁడు వెనుకటి చారణుఁడే. అతఁడు ప్రయాణముచేత నలసి పైబట్ట జారుచుండ వెనుకరాజిచ్చిన తలపాగ చంకబెట్టుకొని మారువారురాజును నిందించుచు రాజుయెదుటనిలిచి యిట్లనియె. "నాడు నేను దేవరవారి తలపాగతీసుకొని సెలవుపుచ్చుకొని మారువారు రాజధాని యగు మండూరునకు బోయి కొలువుకూటముం జేరి నాతలమీఁదనున్నపాగ కుడిచేతితోఁదీసిపట్టుకొని యెడమచేతితో నా మారువారు రాజునకు సలాముచేసితిని. అట్లు తలపాగతీయుటకు నెడమచేత సలాముచేయుటకుఁ గారణమేమని యతఁడు నన్నడుగ నేనిట్లంటి "ఇది యాలూహారుని తలపాగ ఆరాజుపాగ మఱియొకనికి వంగి నమస్కరింపదు" స్వామీ! యపుడేమిచెప్పను నాపలుకులువిని యారాజు బిట్టలుకతో నాచేతనున్నపాగ తనకాలితో దన్ని కొలువునుండి నన్ను వెడలనడిపించెను. నేనును దేవరవారికది విన్నవించుటకు రోజుచు వచ్చితిని. వానిమీఁదమీరు తప్పక కసిదీర్చుకొనవలయు"

ఆపలుకులువిని యాలూహారుఁడు చారణుని శ్లాఘింపక "నేనునీకుఁ గావలసినన్ని గోవులు నగలు నిచ్చెదనని యెంత్రబతిమాలినను వినక మోటపట్టుపట్టి యీతలపాగ పట్టుకొనిపోయి దానితో కయ్యముదెచ్చితివి ఈగుడ్డపీలిక నిమిత్తమిపుడు నేను వానితోయుద్ధమునకుఁబోవుదునా?"యని వానింజీవాట్లుపెట్టి యవ్వలకంపెను. పంపినను వానిమనస్సులో మాత్రమా పరాభవము రవులుచునే యుండెను. అందుచేత నతఁడు తనచేతిక్రిందనున్న యైదువందల రాజపుత్రవీరులను సత్వరము బిలిపించి వారి యాలోచనమడుగ వారేకగ్రీవముగ నిట్లనిరి. "మారువారు రాజునకొక మారుబుద్ధి చెప్పవలయును. బుద్ధిచెప్పుటకుఁ బోవుచున్నమనముమరల బ్రతికిరాకపోయిన పోవుదుముగాక!" యని వారు రాజుఁబురికొల్పి సాధారణముగా యుద్ధమునకుఁ బోవునప్పుడు చేయు ఘోరప్రమాణములుచేసి గృహములకు జని యాలుబిడ్డలవద్ద కడసారి సెలవుపుచ్చుకొని కొండకోటదిగి యమ్మవారి విగ్రహము ప్రక్కనుండి నడచి మారువారునకు దండువెడలిరి. ఆదినమున వారితోబయలుదేరని మగవాఁడు కోటలో నొక్కఁడే

యుండెను. అతఁడాలూహారుని యన్న కొడుకుబాలుఁడు. వానింగూడ తీసికొనిపోయిన తనవంశ నాశనముగునను భయమున నాలూహారుఁడు వాని వేదుప్రాకారముల మధ్య నున్న యొకగదిలో దాఁచెను.

ఆలూహారుఁడు చండశాసను డగుటచే జరిగిన పరాభవమునకుఁ బ్రతిక్రియ సేయక మానడని మారువారు రాణాతోఁగొందఱు ముందుగ జెప్పిరిగాని యతఁడది నమ్మక యలక్ష్యముచేసి "ఏమీ! ఒక చిన్నజమీందారుఁడు నావంటి మహారాజుమీఁద దండెత్తగలఁడా: ఎత్తిన న్నతనినే నలగుడుపెట్టిన భూములన్నియు బ్రాహ్మణులకు దానమిచ్చెద" నని బీరములు పలికెను. కొంతకాలము జరుగ నొకనాఁడారాజు నిద్రించుచుండ నర్ధరాత్రమున గొప్పచప్పుడువిని యతఁడులేచెను. ఆచప్పుడు రణభేరుల మ్రోతతోను యుద్ధములలో నూదుకొమ్మను నాదముతోను గలసి వినఁబడెను. అది వినియతఁడు కోపముతో "యెవఁడురా! మందూరు కోటగుమ్మమునద్ద నింతధ్వనిసేయ సాహసించినవాఁ" డని యడుగ "బుమోడాప్రభువగు నాలూహారుఁడు స్వామీ" యని యెవఁడో ప్రత్యుత్తరమిచ్చెను.

ఆలూహారుఁడు వానిమూఁకలు గుఱ్ఱపువర్తకుల వేసములువేసుకొని సందడి సేయక పట్టణముజొచ్చి వెనుక తలపాగకు జరిగిన పరాభవమునకు బగ వడ్డితో దీర్చుకొనుటకు గ్రామము నెత్తురుపడలు చేయుటకు నిశ్చయించుకొని వచ్చిరి. మారువారు రాజుగూడ తానును రాచపుత్రుఁడేయగుట దగినట్లుఁ బ్రవర్తించెను. "శత్రుసైనికులు త్రొక్కిన భూములన్నియు బ్రాహ్మణులకు దానమిచ్చెదనంటివి యిప్పుడిచ్చెదవా" యని తల్లి మారువారు రాజుం దెప్పెను. వానిసైనికులు బెబ్బులులట్లు బగతురపై నెప్పుడు పడుదుమాయని తొందరపడుచుండిరి. శత్రువులగు హారవంశస్థులు యుద్ధమునకు రా రమ్మని పిలుచుచుండిరి. అవియన్నియు జూచియు మారువారు రాజు తనకెక్కువ బలమున్నందుకు పౌరుషవంతులగు నందటి హారవంశజుల నొక్కసారి చంపుట మంచిదికాదని తలంచి శత్రువుల సైనికుల నైదువందలతోఁ బోరుటకుఁ దనసైనికుల నైదువందల మంది నేర్పరచెను. ఆ యాలోచనము బాగున్నదని యాలూహారుఁ డొప్పుకొనెను. వీరప్రతివీరు లొకస్థలమందుచేరిరి. నయనోత్సవముగ దానిఁజూచుటకు వేనవేలు జనులు చుట్టుమూఁగిరి. ఉభయపక్షముల వీరులు యుద్ధసన్నద్ధులైయుండిరి. అప్పుడు దూరపుప్రయాణమున నలసిన యొకగుఱ్ఱపురౌతు వారినడుమనిలిచెను. అంతరాయము లేని పయనముసేయుటచే గుఱ్ఱము నురుగులుగ్రక్కుచు డొక్క లెగరవేయజొచ్చెను

శాతుచూచె మిక్కిలిబాలుఁడు. అటులగా దాని గాంచె మిట్టిటుచూచి మారువారు రాజుకడకు బోయి యుద్ధమునకు మొట్టమొదట హారవంశస్థులపక్షమున దానువచ్చుట కంగీకరింపుమని వానిం బ్రార్థించెను. మారువారుజనులు వీఁడెవ్వఁడెక్కడనుండి వచ్చె నని విస్మితులగుచుండ హారులు నిశ్చేష్టులైరి. అలాహారుఁడు వంశనాశనమగునను భయమున నేనుప్రాకారముల గదిలోఁబెట్టి తాళము వేసిదాఁచినట్టివాఁడితఁడే. అలాహారుఁడు మొదట మాటలాడలేనంతగ నిశ్చేష్టుఁడై యెట్టకేలకు ధృతిదెచ్చుకొని బాలుం జూచి "ఓమూర్ఖ! యోదుర్వినయసంపన్నా: హారవంశమునకు మొలకయైనలేకుండ జేయుటకు వచ్చితివా!" యని కోపముతోనడుగ నాబాలుఁడు "లేకపోయిన లేక పోవుగాక! ఆపదసమయమున మీకక్కఱకురానప్పుడు నేఁబ్రతికిన బ్రయోజనమేమని" ప్రత్యుత్తరమిచ్చెను.

ఆకుమారుఁడు నిశ్చయముగ యుద్ధమున కున్ముఖుడగుటఁజూచి స్వసైనికులు వానికి దేవీప్రసాదము గలిగెనని తలంచిరి. అదినిక్కమేయఁట ఎట్లన! అడుదానిం దాఁచినట్టు పినతండ్రి తన్నేడుప్రాకారముల నడుమగదిలోపెట్టి తాళము వేసి యుద్ధమునకు రానీయనందు నాబాలుఁడు మహాభిమానవశుఁడై కోపముచేత నోడలెఱుంగక లోలోపల నెంతయు నుడుగుచుండ కొంతసేపటికి తలుపుగడియలు విడిపోయెనఁట. తలుపుతమయంతట నవియే తెఱచఁబడెనఁట. ఒక్కక్షణములో భవానిమాతప్రత్యక్షమై వాని కన్నులయెదుట నిలిచెనఁట. నిలిచి బాలుంజూచి "వత్సా నీహృదయతాపము నే నెఱింగి జాలినొందివచ్చితిని ఈయాయుధము నీవుపుచ్చుకొని యుద్ధమునకుఁబోయి విజయుఁడవై నీవంశమునకుఁ బ్రతిష్ఠ తె" మ్మని యామెపలికెనఁట.

ఆబాలుని యుత్సాహముఁజూచి వానితోఁ బోరుసల్పుటకు మారువారు రాజపక్షమునుండి పోరాటములలో నారితేరిన యొకమహాయోధుఁ సిద్ధమై నిలిచి మొదటి దెబ్బతన్నుఁగొట్టుమని బాలునిం బురికొల్పెను. కాని యాబాలుఁడు పెద్దలయం దతిగౌరవము కలవాడగుటచే "మీరే మొదటిదెబ్బ కొట్టు" డని సగౌరవముగ బలికి యెంతసేపటి కామేటిజోదు యుద్ధము మొదలపెట్టక పోవుటచేవిసికి తానే మొదలుపెట్టఁదలఁచి ఖడ్గముంబూని యొక్కయేటు వేయనామహాయోధు రెండుతునకలై నేలఁబడియె. అనంతర మాబాలుని మారువారుతో దీటుగన్న మేటిమగలాదలు రోసంబునందాకి మొదటి వాడుపోయిన గతికేపోయిరి ఆకుమారుని నిరంకుశ వీరవిహారము జూచి వానిపక్షమువారంపలు "దేవి వానిననుగ్రహించి మేనువిమిరి దుర్జయునిగా

జేసినప్పుడు వాని యెట్టయెదుట నెవఁడు నిలువనోపు" నని యొండొరులతోఁ జెప్పుకొనిరి. అట్లు కొంతసేపు విజృంభించి యెదుటబడిన వీరులనందఱఁ దన కఱకత్తికెఱ చేసి శ్రాంతుఁడై యాబాలకుఁడు మరియొక మహావీరునిచేత మెడమీఁద దారుణమగు దెబ్బతిని మృతినొందెను.

దేవీప్రసాదముగాంచిన యతఁడు మృతినొందుటకుఁ గారణమిది ఆదేవి కృపారస నిష్యందములగు తనహస్తములతో వాని మేను నిమిరి నిమిరిన భాగమెల్ల వజ్రశరీరము చేసి మెడమీఁద జేయివేయ మరచెనటు, అది కారణముగ రాజపుత్రుఁడు శత్రు నిహతుఁడయ్యె ఉత్తమోత్తముఁడగు నారాజపుత్రు క్రొన్నెత్తురుల జూచి వీరవంశస్థులు రోషాయత్తచిత్తులై శత్రువుల కుత్తుకలు కోయనుంకించిరిగాని మారువారు రాజుతల్లి దేశమునెత్తురు వరదలగునను భయమున కొడుకుంబిలిచి యా పోరాటము మానిపింపఁ దలఁచి యిట్లనియె. "ఇట్టిమహావీరవంశము నిష్కారణముగ నాశనము కాగూడదు. తలపాగకు జరిగిన యవమానమునకుఁ దగినట్లు కసి తీర్చుకొనుటయైనది. మనయాఁడుపిల్లలలో నొకతెను ఆలూహారున కిచ్చి పెండ్లిచేయుదము ఇప్పుడుపోయిన బాలుని వెలితి కనబడకుండ నామెవలన వీరసంతతి కలుగగలదు".

రాజమాతపలుకుల కందఱు సంతసించి యట్లుచేయుమనిరి. మారువారురాజు తత్క్షణమ తనకూతు నాలాహారున కిచ్చి వివాహము చేసెను అతఁడు వధూసమేతుఁడై బుమోడాకు బోయెను. వారికిరువురకు బెద్దలు తలంచినట్లు కుమారుఁ డుదయింపలేదు కాని యొక కూఁతు రుదయించె ఆలూహారుఁడు తనకు పుత్రసంతానము లేకున్నను గూఁతువలననైన వీరరసావతారులగు దౌహిత్రులుగలిగి వంశమునకుఁ బ్రతిష్ఠాకారులు గావచ్చునని తలంచి యుక్తవయస్సు వచ్చినతోడనే యా బాలికకు వరుని వెదకి పెండ్లిచేయ నిశ్చయించి యావివాహమునకు యిష్టదేవతయగు దేవిని రమ్మని స్వయముగ నాలయమునకుఁబోయి పిలిచెను.

అంతట వివాహముహూర్తము సమీపింప నంతయు సిద్ధమయ్యె. రాజబంధుగులందఱు సమావేశమైరి. అశుభకార్యమునందు గడుపునిండ కూడు దొరకునని పుట్టెడాసతో బిచ్చగాండ్రు వందలకొలఁది సభాభవన సమీపమున నిలిచియుండిరి. ఆవచ్చిన నిరుపేదలలో నొక ముసలియవ్వ యుండెను. ఆమె మొగము ముడుతలువాడెను తల ముగ్గుబుట్టవలె నరసెను. ఆయవ్వ దట్టముగ మూఁగిన జనుల నొత్తిగించుకొ

ని కొంచెము ముందుకఁబోయి " నాకాలూహారునితో మాటలాడవలసిన పని యున్నది. కావున వానిం బిలువుమని ద్వారపాలకునితోఁ జెప్పెను. వాఁడును దానిం బరిహాసము చేయుచు నీకు రాజుగారితో మాటలాడవలసిన పనియున్నదా ? ఓసీ ! అవకతవకముండా చాలు జాలు నీపాటి కవతలకు బొమ్ము రాజుగారికి నీతో మాటలాడుటకంటె నెక్కువయవసరపు బనులు లేవనుకొంటివా ? నీమాటలు చాలించి ముసిలికంపు కొట్టకుండ దూరముగబొమ్మని కసరికొట్టెను. అయ్యో ! అతఁడేవచ్చి స్వయముగ నన్ను బిలిచినాఁడయ్యా!" యని యాముదుసలి మరల యెలుగెత్తి పలికెను. పలికినను ద్వారపాలు రామెను దరి జేరనీక తఱిమిరి.

ఆయవ్వ ద్వారపాలురు తన్ను దరుముచుడఁ గిక్కురుమనకుండ నావలకుబోయి యాలూహారుఁడు స్వయముగా దన నిలయమునకుఁ బోయి వివాహమునకు రమ్మని పిలిచివచ్చినప్పు డావివాహానమువిసర్జనము లేకుండ ద్వారపాలకులచేత గెంటించినందుకు కోపోద్దీపితయై వానిని శపించి యంతర్ధానము నొందెను. అదిమొదలామె యెవ్వరికిం గనఁబడలేదు. ఆవచ్చిన ముదుసలియవ్వయే యాలూహారుని యిలువేల్పగు దేవి. ఆమె యిచ్చిన శాపవశమున నాలూహారుఁడు స్వల్పకాలములోనే లోకాంతరగతుఁడయ్యెనఁట.

అతఁడు మృతినొందినను వానివంశస్థుల శౌర్యము వానితో నంతమొందక తరువాతగూడ నప్పుడప్పుడు ప్రకటితమయ్యెను ఈహారవంశస్థులకుఁ పర్వతద్వారసంరక్షకులని యొక బిరుదు నామముగలదు ఆలూహారుఁడు పోయిన కొంతకాలమునకు గోమానుసంగను నొక హారవంశస్థుఁడు పర్వతద్వారసంరక్షకుఁడుగ నుండెను. అతఁడు ద్వారసంరక్షకుఁడుగనున్న పర్యంతము మాళవసంస్థానమునకుఁ గోటాసంస్థానమునకు నడుమ హారవంశస్థుల దేశమునకు దక్షిణముగ నుండెను. పర్వతద్వారసంరక్షకుఁడగు గోమానుసింగు మహావీరుఁడైన కోటాసంస్థానప్రభువునకు లోఁబడియుండెను. గోమానుసింగు తనప్రభువుయెడల భక్తిశ్రద్ధలుగలిగి తనపని నిర్వహించుచున్నను మచ్చరముచేత నెవ్వరో దురాత్ములు వానిమీఁద ప్రభువుతోఁ గొండెములు చెప్పిరి. ఆకొండెములు విని యజమానుఁడగు కోటసంస్థానప్రభువు గోమానుసింగును పిలిపించి వానియుద్యోగము నధికారము ధనము భూములు మొదలగు సర్వస్వము నూడదీసికొని దేశమునుండి వెడలనడచెను. ధనము నధికారము బోయినందుకు గోమానుసంగు మిక్కిలి విచారింపలేదు గాని తనవంశస్థులకుఁ కఁపఱకుఁ జిరకాలమునుండి జరుగుచున్న పర్వతద్వార

త్మకత్వము తీసివేసినందుకు మిక్కిలి చింతించి పోవుటకు బయలుదేరి కొంతదూరమరుగ మార్గమధ్యమునఁ దనమీఁద ప్రభువుతో గొండెములు చెప్పిన దురాత్ముఁడు పల్లకినెక్కి కొంతపరివారము వెంటరాఁ బెద్దకాగడాలు వేయించుకొని ఠీవితోఁ బోవుచుండఁగఁ జూచెను చూచి కోపముపట్టఁజాలక కాగడావాని నేలంగూల్చి పల్లకిలోనున్న యామనుష్యునిఁ దన యీటెతోఁ బొడిచి పరివారము చెల్లాచెదరుగ జేసి కొంతవఱకు సంతుష్టుఁడై గోమానుసింగు తిన్నగా తననివాసస్థలమునకుబోయి పరివారమును జేరదీసికొని కోటాప్రభువు తన కితరద్రోహ మేదియుఁ జేయుటకుఁ వీలులేకుండునట్లు తక్షణమే మీవారు రాణావద్దకుబోయి వాని శరణుజొచ్చెను

ఆరాణా వానియందు దయాళువై పోషణము నిమిత్తము వాని కొక చిన్నసంస్థానము నిచ్చి యాదరించెను. గోమానుసింగు తన దుఃఖమును మరచి కొంతకాలమతనియుండ నుండెను అటులుండ నంబరుసంస్థానప్రభువు కోటాసంస్థానప్రభువు మీఁద దండు విడిసి ముఖ్యపట్టణమును ముట్టడించుచున్నాడని మీవారులో నొకవార్త బయలుదేరెను ఆవార్త వినినతోడనే గోమానుసింగు పూర్వసంబంధమును జ్ఞప్తికిఁ దెచ్చుకొని పూర్వవైరమును దక్షణమే మరచి తన పూర్వయజమానుఁడగు కోటాప్రభువునకు సహాయముచేయ నిశ్చయించుకొని మీవారు రాణావద్ద సెలవుపుచ్చుకొని కొంతపరివారమును జేర్చి రాత్రియనక పగలనక నిరంతరప్రయాణములు చేసి యతికష్టము మీఁద కోటపట్టణ సామీప్యమునకుఁ జేరెను. అంతకుమునుపే యంబరురాజసైనికులు కోటాపట్టణమును నలుదెసలం జుట్టుముట్టి పోతుటీగయైనం జొరబడుటకు వీలులేనట్లు కాఁచియుండిరి. కావుననితరులకుఁ గనఁబడకుండ గోమానుసింగు కోటాపట్టణము ప్రవేశించుటకు వీలులేక బహిరంగముగానే బోవలయునని నిశ్చయించుకొని తనరణభేరీ వేయించి నిర్భయముగ స్వసైన్యము దీసికొని యంబరురాజు సైన్యమధ్యమునుండి యారాజుగుడారము యెదుటనుండి బోవసాగెను. అంబరురాజది చూచి “యెవడురా నాకు వినంబడునట్లు రణభేరి వేయించుకొని నాయెదుటనుండి బోవసాహసించినవాఁ”డని యడిగెను,

ఆపలుకులకు గోమానుసింగే యిట్లుత్తరము చెప్పెను. “ఎవడా! గోమానుసింగు. కోటాప్రభువునకు సహాయముచేయుటకు మీవారునుండి వచ్చుచున్నాడు” ఆమాట విని యంబరురాజు “ఏమీ! గోమానుసింగా! అతఁడే నిజముగ వచ్చినపక్ష

మున వాని నావద్దకు గొనితెండు. అతఁడు మున్నొకసారి చేత నేయాయుధమును ధరింపక పెద్దపులిని జంపెనని మాతండ్రి చిన్ననాట నాకుం జెప్పుచువచ్చెను. ఆమహా వీరు నొక్కసారి కన్నులార జూడవలయునని యున్నది. తీసుకొనిరం" డని సేవకులకా జ్ఞాపించెను. సేవకులు గోమానుసింగును దమప్రభువువద్దకురమ్మని యడుగ నతఁడొక్కఁడు పోవుటకిష్టములేక పరివారసమేతుఁడై యంబరురాజుయెదుటకుఁ బోయెను. ఆ రాజు గోమానుసింగును సగౌరవముగ నాదరించి కోటాప్రభువునకు సహాయముచేయ వలదనియుఁ దనపక్షమున నిలువవలసినదనియు వానిఁ బలువిధముల బ్రార్థించి తనపక్షమున నున్నయెడల జాల ధనమిచ్చెదనని వాగ్దానముచేసి మరియు నిట్లనియె. "కోటాప్రభువు నిన్ను మున్నొకసారి పరాభవించెను. నిన్నంత యవమానముపాలుచేసిన ప్రభువునకు నీవెదురుతిరిగినచో నందు తప్పేమియు లేదు. అదియునుగాక పట్టణము నాకు లోఁబడక తప్పదు. అది యెఁతెఁగియెతెఁగి యేలనీవుమృతినొంద సాహసించెదవు. ఈ తమలపాకులచుట్ట నములునంతసేపటిలో కోటాపట్టణము నాచేత బడును చూడు నా దెబ్బ" ఆరాజు పలుకులు చెవులఁబడుటయు గోమానుసింగు మహాకుపితుడై కనుకెఱ్ఱచేసి "ఇరువదివేలమంది హారవంశస్థుల నెత్తురులు ప్రవహింపకుండ నీవు కోటాపట్టణము పట్టుకొనలేవు. నీలంచములు నాకక్కరలేదు. ఇదిగో సలాము. పోయి వచ్చెద"నని చివాలున లేచిపోయెను.

అంబరురాజుకూడ మిక్కిలి సరసుఁడగుటచేఁ దన యధీనములోనున్నను వాని నప్పుడేమియు ననక గోమానుసింగునుఁ దనసైన్యమధ్యమునుండి కోటాప్రభువువద్దకు బోవనిచ్చెను. గోమానుసింగు వానివద్దనుండి తిన్నగ వచ్చి కోటాపట్టణముప్రక్కను బారుచున్న నది కావలియొడ్డున నిలిచి "పర్వతద్వారసంరక్షకులము. నావ కావలయును పంపుడు పంపు"డని కేకలువేసెను. కోటాప్రభువు తనకోటలోఁ గూర్చుండి యాకేలు విని యెవరో వారిని దెమ్మని నావ పంపెను. అదియెక్కి యేరుదాటి గోమానుసింగు ప్రభువు సన్నిధిజేరి నమస్కరించి నిలిచెను. ఆప్రభువు మున్ను తనచేత నవమానింపఁబడి ధన మపహరింపఁబడి దేశభ్రష్టుఁడై యుండియు వెనుకటి పగలు మరచి మరల దనకు సాయము చేయవచ్చిన యాయున్నతచిత్తునిజూచి లజ్జయు నానందము సంభ్రమముదోప తెల్లబోయి చూచి కౌగలించుకొనెను. వెనుక తాను చేసినయపరాధములు క్షమింపమనుటకుగాని క్షమింపుమనిగోరుటకుగాని యప్పుడు చేసిన సాయమునకు జాల

సేపు కొనియాడుటకుగాని కోటాప్రభువునకు వ్యవధిలేకపోయెను. ఏలయన నాఁరువురు మాటలాడుటకు మొదలుపెట్టినతోడనే పగతురు ఫిరంగులతో కోట గోడ బగుల గొట్టజొచ్చినారని వర్తమానములు వచ్చెను. అది విని గోమానుసింగు మాటలు కట్టిపెట్టి ప్రభువునకు గడపటిసలాముచేసి తనపరివారమును వెంటబెట్టుకొని యుద్ధమునకు జొరబడెను. చొరబడి కంఠమున ప్రాణమున్నంతసేపు శత్రువులు కోటగోడవద్దకు రాకుండ నాతఁడు తరిమెను. ఎట్టకేలకు పగతుర సంఖ్య యత్యధికమగుటచే నాతఁడు చేయునదిలేక తనబలగముతో మరణమొంది గీర్తిశేషుఁడయ్యెను.

హారవంశస్థుల యప్రతిహతప్రతాపము పై కథలనుండి తెలిసికొనవచ్చును. వీరు తక్కినరాజపుత్రులవలెనే మహాభిమానధనులై యశోవిశాలురై ప్రసిద్ధికెక్కిరి.

పతివ్రతాశాపము.

ఒకనాడు మీవారు రాణాయొక్క పరిచారకులు చెఱువులోనీరుత్రోడి వేయుచుండఁ జూపరకు మహాశ్చర్యముగ నాలుగుచేతులున్న విగ్రహమొకటి యందులో దొరకెను. అందొక బాహువు పైకెత్తియుండెను. ఒకటి క్రిందికి చాపియుండెను. ఒకటి ముందుకు సాగియుండెను. నాలుగవది యిట్టివిధముగ నున్నదని చెప్పుటకు వీలులేనట్లుగ నుండెను. రాణా యావిగ్రహమును జూచి తనయాస్థానమందలి విద్వాంసులను కవిత్వము చెప్పు చారణులను బిలువనంపి యా బొమ్మ మూడుచేతులు మూడు విధములుగ నుండుటకుఁ గారణమేమని యడిగెను. కాని వానిప్రశ్నమున కెవ్వరుఁ దగిన యుత్తరమీయలేకపోయిరి. అంతట రాణా మిక్కిలి కోపించి సమయమునకుఁ దగిన యుత్తరము చెప్పలేని చారణు లెందుకని వారిని దేశమునుండి వెడలఁగొట్టెను.

అంతఁ గొంతకాలమున కొకనాడు దేశాంతరమునుండి యొక క్రొత్తచారణుఁడు వచ్చి యా బొమ్మచేతు లట్లుండుటకుఁ గారణము తనకుఁ దెలియునని జనులతోఁ జెప్పెను. రాణా వానిసంగతి విని దగ్గరకు రావించి యావిగ్రహవృత్తాంతము చెప్పమన నతఁడిట్లనియె. "పైని స్వర్గాధిపతియగు నింద్రుఁడొక్కఁడేయున్నాడని తెలియఁ జేయుట కొకచేయి యెత్తియున్నది. అడుగున మహానరకలోక మున్నదనియు దానికొక నాయకుడున్నాడనియుఁ దెలుపుట కొకచేయి క్రిందికి జాపియున్నది. ఆ స్వర్గనరకలోకములకు నడుమ భూలోకమందు సత్పురుషుఁడు మీవారు రాణాయొక్కఁడే యున్నాడని మూడవచేయి చూపుచున్నది". ఆచారణుఁడు చెప్పిన యుత్తరము సహేతుకముగ నున్నదని రాజుకొలువులోని వారంద ఱనిరి. రాణాయు వానినోటం జక్కెరవోసి వానికిం దగిన పారితోషిక మీయఁదలఁచెను గాని యతఁ డెవరివలన బహుమానముఁ బడయుటలేదని చెప్పి దానినిస్వీకరింపక యదివఱకు దేశమునుండి వెడలగొట్టిన చారణులను వెండియు రప్పించి సన్మానింపవలయునని కోరెను. రాణా వానికోరికప్రకారము వారినెల్ల రావించి యాదరించెను. ఈచారణుఁడును మీవారునందె కాపురముండి రాణా పెద్దకొడుకునకనగా యువరాజునకు నాప్తమిత్రుఁడైయుండెను.

ఆ యువరాజొకనాడు షికారుపోయి మరల మందిరమున కరుగుచుండ వాని కంటి కొక వృద్ధబ్రాహ్మణుఁ డగపడెను. వాని మొగము కడుదీనముగ నుండెను. చేతిలో నొక కొబ్బరికాయ యుండెను. రాజపుత్రులు వివాహవిషయములు మాటలాడబోవునప్పుడు సాధారణముగ కొబ్బరికాయ దీసికొనిపోవుట యాచారము. యువరాజు విప్రునిఁ బిలిచి "అయ్యా నీకేమిగావలయు నీమొగమిట్లు చిన్నబోయినదే" యని యడిగెను. వానికి బ్రాహ్మణుఁ డిట్లనియె. "నేను బూందీనుండివచ్చుచున్నాను. హరవంశస్థుఁడైన యాసంస్థానాధిపతి లాలాజీ తనకూఁతును మీవారు రాణా కీయఁదలఁచి నన్నుబంపె. కాని రాణావారికి లాలాజీకూఁతును వివాహమాడుట కిష్టములేదు. కావున నేలవచ్చితినా యని సిగ్గుపడి తలవంచుకొని పోవుచున్నాను".

అప్పలుకులు విని యువరాజు జాలినొంది యిట్లనియె. "నాతండ్రి వేరొక భార్యను స్వీకరింప నిష్టపడలేదు గావున నేనే మీరాజపుత్రికను వివాహమాడెదను. అట్టివారున కిట్టిపరాభవము జరిగినదని నాకు విచారముగ నున్నది. కాఁబట్టి సత్వరమె పోయి మీవారు రాజపుత్రుఁడు నీకుమార్తెను బాణిగ్రహణము చేసికొని తీసికొని పోవునని మీరాజుతో విన్నవింపుము". లాలాజీ యాయువరాజు పంపినసందేశము విని తద్దయు సంతసించి బుమోడాకోటలో వివాహముచేయ నిశ్చయించి దానికిఁ గావలసిన సంబారము లన్నియుఁ దెప్పించి పెద్దప్రయత్నము చేసెను. సుముహూర్తమునాటికి యువరాజు ప్రియమిత్రుఁడగు చారణునిఁదీసికొని మహాసన్నాహముతోఁ దరలివెళ్లెను. అప్పు డెల్లవారు మహానందభరితులై యుండిరి. లాలాజీ తన కంతటివారితోడ వియ్యముంద గలిగెనని వచ్చిన చారణులకుఁ గవీశ్వరులకు ననేకబహుమానముల నిచ్చెను. ఆసమయమునఁ బెండ్లికొడుకు స్నేహితుఁడగు చారణునకుఁగూడ మంచిబహుమానము లీయదలఁచి జరీజీనుగల గుఱ్ఱమును విలువగల వస్తువులను రొక్కముగల యొకసంచియు నర్పించెను. చారణుఁడు మొట్టమొదట బహుమానములు తాను స్వీకరింపనని కొంచెము బెట్టుచేసి విలువ యతిశయముగనుండుటచే నెట్టకేలకుఁ బరిగ్రహించెను. అంతట వివాహమారంభమయ్యెను. వధూవరుల పాణిగ్రహణసమయము సమీపించెను. అప్పుడు పెండ్లికుమారుని మిత్రుఁడగు చారణుఁడు 'చచ్చె చచ్చె' నని యొక ఘోరవార్త రాజబంధువుల చెవులఁబడెను. ఆచారణు నెవ్వరు జంపలేదు. ఎవ్వరి వద్దనుండి బహుమానములు గ్రహింపనని మొదట విఱ్ఱవీగి కక్కూరితిచేత నెట్టకేలకు లాలాజీవద్దనుండి బహుమానము స్వీకరించినందుకుఁ దనలోఁదాను సిగ్గుపడి యాచార

ఖండము పొడుచుకొని చచ్చిపోయెను. పెండ్లికొడుకు మిత్రుని మరణవార్త విని యెవరో చంపినారనుకొని పెండ్లికూఁతుచేయి వదలి పాణిగ్రహణము ముగియకుండగనే మిత్రుం జంపినవారిమీఁద బగదీర్చుకొనుట కావలనుంబోయెను. అనంతరము మితిమీరిన కళవళము పుట్టెను. తనమిత్రు నెవరో చంపినారనుకొని పెండ్లికొడుకు వారింజూపుమని కేకలువేయుచుపోగెను. పెండ్లికూఁతురువారు చారణుని చావుమాట దలంపక పెండ్లికొడుకు తమకన్య పాణిగ్రహణము ముగియకుండ లేచిపోయి తమ్ముఁ దమకులమును మిక్కిలి యవమానపఱచినాడని యాయగౌరవము భరింపలేక క్రోధావేశపరవశులైరి. ఎట్టకేలకు హారవంశస్థులు పెండ్లికొడుకును వానిచుట్టములను బుమోడాకోటలోనుండి యావలకు గెంటిరి.

అంతఁ గొంతకాలమునకు మీవారు రాజుకొడుకు కొంతసేనం గూర్చుకొని బుమోడాకోట ముట్టడించెను కాని యాకోట దుర్గమమై దుర్భేద్యమైయుండుటచే మీవారు యువరాజు పట్టుకొనలేక యేమిచేయఁదగునని యోచింపుచుండ నంతలో వసంతకాలము వచ్చెను. వసంతకాలమురాఁగానే రాజపుత్రులు ముందుగ నొకయడవిపందిం జంపి గౌరికి బలియిచ్చువలయునని యొక పూర్వాచారము కలదు. ఆయాచారప్రకారము హారవంశస్థులు వసంతమున బుమోడాకోట విడిచి యడవిపందివేటకై వనములం దిరుగుచుండ మీవారు యువరాజు సేనాసమేతుఁడై యాకస్మికముగ వ్యాపయింబడియెను. అప్పుడు సంకుల యుద్ధమయ్యె. ఇరుతెగలవారు పిరుదివియక పోరిరి. యుద్ధము ముగిసినపిదప నిరుతెగలవారు స్వసైన్యములు చూచుకొనగా నుభయసేనాపతులు చచ్చినట్లు తెలిసెను. అనగా లాలాజియును మీవారు యువరాజును మృతినొందిరి. అనంతరము బుమోడాకోటలో రెండుచితులు పేర్చఁబడియెను. అందొకదానిమీఁద లాలాజి భార్య భర్తశిరస్సు నొడిలోఁబెట్టుకొని కూర్చుండెను. రెండవదానిమీఁద వివాహము కాకమునుపే విధవయైన లాలాజికూఁతురు సహగమనము చేయఁదలంచి కూర్చుండెను. రెండుచితులకు నగ్ని దరికొలుపఁబడినప్పుడు కోటలో నున్న పరివారమంతయుఁ గ్రొత్తపెండ్లికూఁతురువద్ద కలవుపుచ్చుకొని యామె యేమనునో వినఁగోరియుండ నంతలో నాబాలయిట్లనియె. “బూందీప్రభువులు మీవారు ప్రభువులు వసంతకాలమున బందివేటలో నెన్నఁడు గలిసికొనవద్దు, కలిసికొందురా మరణము తప్పక సిద్ధించును.” అప్పలుకులు పలికి యాబాలిక యగ్నికాహుతి యయ్యెను.

అనంతరము స్వల్పకాలములోనే యామె పలికిన పలుకుల ఫలమగుపడెను. మీవారు రాణా వెనుక మహమ్మదీయులు దండెత్తి పాడుచేసిన తనరాజ్యమును మరల జక్కఁజేసికొనఁదలఁచి మున్నుదనకుఁ గప్పముకట్టునట్టి రాజులనందఱు మరల లోఁబడియుండుడని చెప్పి బూందీప్రభువునకుఁగూడ నట్టివర్తమాన మంపెను. బూందీప్రభువు లోఁబడియుండుటలేదనిచెప్పి యంతతోఁబోక రక్తవస్త్రములుదాల్చిన యైదువందల సైనికుల వెంటఁబెట్టుకొని సరిహద్దులో నేమరిపాటుననున్న మీవారు రాణాసైనికులపయింబడి వారిం దుత్తునియలుగ నరికెను. మీవారు రాణా తనప్రాణము దక్కించుకొనుటయే మిక్కిలి కష్టమయ్యెను. పిమ్మట రాణా కోపావేశమునం బరవశుఁడై బూందీపట్టణము పట్టుకొనువఱకు నన్నము తినుటలేదని యొట్టుపెట్టుకొనెను. ప్రతిన నెరవేర్చుటకై రాణా సేనలం గూర్చుకొని తనరాజధాని కఱువదిమైళ్ళదూరముననున్న బూందీపట్టణమునకుఁబోయెను. కాని యాకోట దుర్భేద్యముగ నుండుటచేఁ గోట స్వాధీనమగులోపల రాణా యాకలిచేఁ జచ్చిపోవచ్చునని భయపడి సేనాపతులు పట్టినపట్టు విడువుమని రాణాం బ్రార్థించిరి. కాని యతఁడు చేసిన ప్రతిన నెరవేరవలయుననిరి. అంతట మంత్రిసామంతులు రాణాకుఁ బ్రాణభయము వాటిల్లునని యోచించి రాణాతో నిట్లనిరి:- "చిత్తూరులో మనమొక మట్టికోటకట్టి దానికి బూందీ యని పేరుపెట్టి యాకోటను ముట్టడించి పట్టుకొందము. నిజమైన బూందీకోటనుఁ బట్టుకొనఁజాలకున్నను మన మాక్రొత్త బూందీకోటనైనఁ బట్టుకొని ప్రతిజ్ఞ నెరవేర్చుకొన్నవారమగుదుము". రాణాకుఁ గడుపులో నాకలి హెచ్చినకొలఁది పంతము తగ్గగా మంత్రులు చెప్పిన యాలోచన నంగీకరించెను. వెంటనే చిత్తూరులో నొకమట్టికోట బయలుదేరెను దానికి వారు బూందీయని పేరుపెట్టిరి. ఆకోట ముగిసినతోడనే రాణా సేనాసమేతుఁడై దానిని ముట్టడించెను. కాని లోపల నెవరులేరని వారు తలంచుచుండగాఁ జిత్రముగ వారిమీఁద తుపాకిగుండ్లవర్షము గురిసెను దాని కారణమిది. బూందీప్రభువుల బంధువుఁడు హారవంశస్థుఁడు నగు నొకరాజపుత్రుఁడు చాలకాలమునుండి మీవారు రాణాకొలువులో నుండెను. అతఁడు వేడికేటకుఁబోయి తిరిగి చిత్తూరువచ్చుచు సేనాసమేతుఁడగు రాణాను నూతనమగు మట్టికోటనుఁజూచి అది యేమని యచటివారి నడిగి రాణాప్రతిన చెల్లించుకొనుచున్నాడని విని తన జన్మస్థానమగు బూందీకోటకుఁ జేరునట్టి యవమానము గలుగఁగూడదని తనపరివారముం దీసికొని మీవారు రాణాను దాఁకెను. అప్పుడు సందడికయ్యా

మయ్యెను. హారవంశస్థుఁడు వానిపరిచారకులు తుపాకులతోను ఖడ్గములతోను ఘోర యుద్ధముచేసి విజయమయిన బూందీపట్టణపు మట్టడిలోఁ గొంతపనిఁ జేయుదురో నీయ బద్ధపు మట్టడిలోఁగూడ నంతపనిచేసి కోటగుమ్మము వద్ద ప్రాణములు విడిచిరి. హార వంశస్థుల యభిమానమును రాణా చక్కఁగా దెలిసికొని యటుపిమ్మట వారితో నెన్నఁడు గలహామునకు డీకొనఁడయ్యె. అదిమొదలు రెండువంశములు మైత్రిఁ గలిగియుండెను. తరువాత వా రుభయులు సంబంధబాంధవ్యములు చేసికొని చాలకాలము సుఖించి పతివ్రతాశాపమును సంపూర్ణముగ మఱచియుండిరి.

రత్నుఁడు మేవాడురాణా యై యుండఁగా బూందీప్రభువులతో సంబంధము మఱింత దృఢమయ్యెను. ఎట్లనఁగా నప్పటి బూందీప్రభుఁడగు సురాజమల్లుని తోఁబుట్టువగు సుజాబాయిని రాణా వివాహము చేసికొనెను. రాణా చెల్లెలను సురాజమల్లు పెండ్లియాడెను.

సురాజమల్లునియొక్క తండ్రి బలమునకు ధైర్యమునకు సాహసమునకుఁ జాలఁ బ్రసిద్ధికెక్కిన వాఁడయ్యు నల్లమందు మద్దతు మితిమీరి పుచ్చుకొనువాఁడు. సురాజ మల్లు బల ధైర్య సాహసముల యందే గాక మద్దతులోఁగూడ నచ్చముగఁ దండ్రిఁ బోలి యుండెను. సురాజమల్లు మద్దతు పుచ్చుకొనవలయునని కోరిక పుట్టినప్పుడు సమయ ముగాని స్థలముగాని విచారింపక దానిం బుచ్చుకొని మత్తిలి నిద్రపోవును. ఒకనాడతఁ డు రాణాను జూడఁబోయి మద్దతువేసి రాణాయొక్క దర్బారులోనే తివాసిమీఁద ననేకరాజుల సమక్షమున నిద్రపోయెను. అప్పు డొకరాజపుత్రప్రభువు గట్టుపట్టి నిద్రించుచున్న సురాజమల్లుతోఁ బరిహాసమాడఁదలఁచి తనదురదృష్టము తక్కినవారి దురదృష్టముఁ గలిసి ప్రేరేప నొకగడ్డిపోచఁ బుచ్చుకొని వానిచెవులోఁ ద్రిప్పి చక్కిలి గింతగలిగించెను. కొలువులోనిరాజులు దానిఁ జూచి నవ్వుటకైన నెడములేనంత లో సురాజమల్లు నిద్రమేల్కొని మద్దతుచేత నయనంబులు జేవురుముద్దలట్లు మెర యుచుండ దెబ్బతిన్న బెబ్బులివలె హుంకరించి కత్తిఁబూని యారాజపుత్రుని శిరస్సు కొబ్బరిపుచ్చవలె నెగరఁగొట్టెను. చూచుచున్నరాజులు నిశ్చేష్టులైరి. రాజాధిరాజయిన తన కొలువులోఁ దన యెట్టయెదుట ననేకరాజులు దన్నుఁ గొల్చుసమయమునఁ దన కన్న నన్నివిధములఁ దక్కువవాఁడగు బూందీరాజు నిద్రపోవుటయు నాఁడెగము చాలక తనపరివారములో నొకనిని చంపుటయుఁ జూచి రాణా బూందీరాజుమీఁద మిక్కిలి కోపము వహించెను. చంపఁబడిన యారాజపుత్రుని కుమారుఁడు రాణావద్ద

జేరి సమయ మయినప్పుడెల్ల సమిధలు వేసి యాకోపాగ్నినిఁ బ్రజ్వరిల్లఁ జేయుచుండెను. అంతకుమునుపు సురాజమల్లు మొగమోటమి లేక రాణాకు పెండ్లి చేయఁదలఁచిన యొకకన్యను నెత్తుకొనిపోయి వివాహమాడెను. అందుచేతఁగూడ రాణాకు వానియెడఁ జిరద్వేషముండెను. అవియన్నియు మనస్సులోఁ బనిజేయుటచే నతఁడు చిత్తస్థిమితము లేక సురాజమల్లు తరచుగా దనరాజధానికి వచ్చుట చెల్లెలను జూచుటకుగాక యేదో కుట్రపన్ని తన కొంపతీయుటకే వచ్చుచున్నాడని యనుమానించి యెట్లు వానినావలకు బంపనగునాయని యోచించుచుండెను. రాణాభార్యయగు సుజాభాయి శౌర్యముగల యంగన. తక్కిన రాజపుత్ర స్త్రీలవలెనే నామెయు నత్తవారియింటి కీర్తికంటె పుట్టినయింటివారి కీర్తి నెక్కుడుగ విస్తరింపజేయఁ దలఁచుచుండును.

ఆదేవి యొకనాఁడు మగనికి, సోదరుఁడగు సురాజమల్లునకు విందు చేయఁదలఁచి వంట స్వహస్తముతో జేసి వారినిద్దఱిని రావించి పసిడిపళ్లెరములలో వడ్డించి తాను వింజామరతో విసరుచుఁ బ్రక్కను నిలిచియుండెను. సురాజమల్లు మిక్కిలి యాకలిగొనియుండుటచే వండినపదార్థములు తమకముతో భక్షించెను. రాణా యాకలిలేకయో కోపముచేతనో తిన్నగఁ దినడయ్యె. సుజాభాయి మగఁడు తనవంటకము నగౌరవించినందుకు మనస్సులో నొచ్చుకొని పళ్లెరములు దీసుకొని పోవునప్పుడు "బూందీ రాజు పులివలె నారగించినాడు. రాణాగారు చిన్నపిల్లవాని మెతుకులతో నాడుకొన్నారు." అని పరిహసించెను.

ఆపలుకులు రాణా చెవులకు శూలములట్లు నాటినందున తనమఱఁదిమీఁద పగఁదీర్చుకొన నిశ్చయించి యదిసమయము కాదని వానితో నెప్పటియట్ల మాటలాడుచు "రాఁబోవు వసంతకాలమున మనమిరువురము కలసి బూందీయడవులలోఁ బందివేట సల్పుద"మని చెప్పి బహుమానములిచ్చి వానిని స్వదేశమునకుఁ బంపెను. సురాజమల్లు బావగారిమాటలకు మిక్కిలి సంతసించి స్వనగరమునకుఁ బోయెను. అంతట వసంతకాలము ప్రాపింప బూందీరాజు వేటవెడలి చంబల్ నదీతీరమునందలి యడవులలో విహరించుచుండెను. మేవారురాణాయును వేటకొఱకా ప్రదేశమునకే పోయి మఱఁదిం గలిసికొనెను. ఇరువుర పరివారములలోనున్న రాజపుత్రవీరులు వేటకుఁ దమతమ తావులయందు నిలిచి మిక్కిలి విలాసముతో నుండిరి. బావమఱఁదులిద్దఱు సరససల్లాపములతోఁ గొంతప్రొద్దుఁ గడపి వేటసమకట్టిరి. ముఖ్యస్థానములో రాణాయు బూందీప్రభువు

నొకరితరువాత నొకరునిలిచి పంక్తికై యెదురుచూచుచుండిరి. రాణాసమీపమున వాని దాదికుమారుఁడు, సురాజమల్లుచేఁ జంపఁబడిన రాజపుత్రునికుమారుఁడు, చెరియొక ప్రక్కనుండిరి. సురాజమల్లు మిక్కిలిజాగరూకుఁడై యేనిమిషమున నడవిపంది కత్తుల వంటి కోరలతో వెడలివచ్చి యెవనిమీఁద బడి చంపునోయని రెప్పవాల్పక వదలక చూచుచుండెను. అంతలో రివ్వుమని ధ్వనితో నొకబాణము సురాజమల్లువైపునకు వచ్చెను. ఆధ్వని విని యతఁడు మెడత్రిప్పి వెనుకకుచూచి యాబాణము రాణావద్ద నుండి వచ్చుటఁ జూచి యేదోమృగముమీఁద వేయుగా నది గురితప్పి తనవంకవచ్చెనే కాని యుద్దేశించి వేయలేదనుకొని యాబాణమును తనకత్తితో రెండుముక్కలుచేసి యపాయమును దప్పించుకొని యట్టి పొరబాటు రాకుండ జాగ్రత్తగానుండుమని రాణాతోఁ జెప్పుటకు రెండడుగులు పెట్టెను. అంతలో రాణాయొక్క దాదికొడుకు మరియొకయమ్ము వింటఁదొడిగి సురాజమల్లుపై విడిచెను. బూందీప్రభువు అదియుం దప్పించుకొని విస్మితుఁడై చూచుచుండ నంతలో రాణా యేమరిపాటున గుభాలున వచ్చి వానిపయింబడి కత్తితో నొక్కపోటు పొడిచెను. సురాజమల్లుని పరిచారకులు దూరముననుండుటచేతను దగ్గఱనున్నను స్త్రీవలె రక్షణకై సహాయమడుగుట వానికిష్టములేకుండుటచేతను నతఁడు క్రిందపడియుఁ గేకలు వేయక గాయమునకు దన శాలువును గట్టిగఁజుట్టి రక్తము రాకుండ యాపెను. పోటుపొడిచిన తోడనే పిఱికిబంటగు రాణా తనమరఁది చచ్చిపోయెననుకొని తిరిగిచూడక యచ్చోటువిడిచి పారిపోయెను. “నీవెంతవేగముగ బరుగెత్తినను నీప్రాణము దక్కదు. నీకును మావారునకును ఋణము దీరినది” యని గాయముచేత బాధపడుచు నేలబడియున్న సురాజమల్లు కంఠమెత్తి కేకవేసెను. సురాజమల్లుచే జంపఁబడిన రాజపుత్రునికొడుకు రాణానుజూచి “సగము సగముగా జేసిన పనివలన లాభముండదు. చేసినపని పూర్తిగాజేయుము” మని యుపదేశముచేసెను. ఈయుభయుల పలుకులచే రాణా రోసము దెచ్చుకొని శత్రువుం గడతేర్చుటకు మరలబోయెను. సురాజమల్లుఁ డాజానుబాహువగుటచే వాని చేతులు తక్కినరాజపుత్రుల హస్తములకన్న పొడవుగనుండెను. ఆమాట మఱచి రాణా వానిం జంపుటకు సమీపమునకుఁ బోగా నేలఁబడియున్న బూందీరాజు మెల్లమెల్లగ నోపిక దెచ్చుకొని చేతులుసాచి గుఱ్ఱముమీదనున్న రాణాకాళ్లు పట్టుకొని క్రిందికి బడలాగెను. అంతట నేలఁబడిన యాయిరువురుశూరులు నొకరికొకరు దొరకకుండఁ గ్రిందఁ మీఁదఁబడి కొంతసేపు పవస్థపడ నెట్టకేలకు దృఢబలశాలుఁడగు సురాజమల్లుఁడు పగతు

నడుమునఁ బడవైచి మోకాలు వానిపైఁబెట్టి తన కైజారుతీసి వాని కుచ్ఛిత హృక్రియము పైకి వెడలివచ్చునట్లు పొడిచి లాగెను. రాణా కిక్కురుమనకుండ ప్రాణమువదలెను. సురాజమల్లుఁడును వెనుకటిగాయముచే నీరసపడి మృతినొందెను. వారి బంట్లు వారివారి దేశములకుఁబోయి యజమానుల దుర్మరణముల నంతఃపుర స్త్రీలకుం దెలిపిరి. ఆవార్త సురాజమల్లుని తల్లివిని యించుకయైన వగవక కంటతడిపెట్టక వార్త తెచ్చిన వానితో నిట్లనియె. "నాపుత్త్రుఁడు చనిపోయినాఁడు సరే పగవానిం జంపకుండఁ దానొక్కఁడె చచ్చినాఁడా? నిశ్చయముగ నాచనుబాలు ద్రావిన వాఁడొంటిగఁ బరలోకమున కెన్నఁడుఁబోఁడుగదా!" ఆసమయమున నామెమనస్సున గర్వముదుఃఖము నొకదానినొకటి మించి పైకి వెడలవలయునని యత్నింప నెట్టకేలకు గర్వమే వెడలెను ఆముసలియవ్వ గర్వముతో విజృంభించియున్న యాసమయమునఁ జిరకాలముక్రిందట శుష్కించిన యామెపయోధరములు సంతోషమున మరల నుబ్బెననియు నుబ్బినతోడనే రెండు పాలచుక్కలు నేలఁబడెననియు బడినతోడనే నేల తాపటముచేసిన రాతిపలకలు వానితాకునఁ బగిలెననియుఁ బెద్ద లిప్పటికిం జెప్పుకొందురు. సుజాభాయి భర్తృమరణమువిని యదియంతయు మున్నుతాను జేసిన పరిహాస ఫలమేయని తెలిసి మగనితో సహగమనము చేసెను. ఆవిధముగానె రాణావెల్లెఁలు భర్తయగు సురాజమల్లుతో గలసిచితిపైఁ బవ్వళించి మేనుఁదొరంగెను. ఈవిధముగ మరియొకసారి వసంతకాలపువేట పతివ్రతా శాపప్రకారము ముగిసెను.

అనంతరము గొంతకాలము రెండుదేశములు నెమ్మదిగనుండెను. పదునెనిమిదవ శతాబ్దముయొక్క యంతమందు మీవారు సింహాసనముమీఁద గర్వి పొగరుఁబోతు నైన యరసీ యనునతఁడు గూర్చుండెను. బూందీరాజ్యమున కజితుఁడను నతఁడు ప్రభువుగ నుండెను. అరసీ రాజ్యమునకు వారసుఁడగు సోదరపుత్రునిఁ జంపి సింహాసనమెక్కినందునఁ బ్రజలు వానిపై నిష్టములేనివారై యుండిరి. బూందీ ప్రభువగు నజితుఁడు జిన్నతనమందె తండ్రియగు నోమీడాప్రభువు రాజ్యమునేగి చితానెక్కఁడికో... ను మీవారు ప్రభువులకు బూందీప్రభువులకు బూర్వమునుండియు సరిహద్దుల కలహములుండెను. ఆప్రదేశములో బికేటా యను నొకచిన్న గ్రామము కలదు. యాయూరు కడు చిన్నదైన పారము లేనిపుల్ల మామిడి కాయలు దప్ప నక్కడ మఱియే యాదాబడమి యాయూ రెవ్వరికి లాభకారి కాదు. ఆయూరిలో గొందఱు బందిపోటు వాండ్రు గలరు. ఆదొంగలు బూందీ సంస్థానముపైఁబడి యూళ్లుదోఁచి ప్రజలను బాధిం

చుట్టు బూందీరాజు తానా గ్రామమునకు హక్కు వదలుకొని యాద్రోహుఁడు కాంక్ష యాగడములు నివారించుటకై యాగ్రామ సమీపమున నొక సేన నిలిపెను. కొండెములు చెప్పి జీవించు మహానుభావులు కొందఱు రాణాకడకుఁబోయి బూందీప్రభువు తమ రాజ్యము నాక్రమించుకొను చున్నాఁడని నేరములు చెప్పిరి. రాణా యదివిని నిజమరయక బికేటా గ్రామమువద్దనుండి సేనలఁ దీసికొనిపొమ్మని బూందీప్రభువున కాజ్ఞాపించెను. అంతట నిరుదెగల పెద్దలు కలహములు ముదిరిపోవునని భయపడి రాణాకు బూందీరాజునకు సమావేశము చేసిరి. ఆకలహములో బూందీరాజు రాణాయొక్క శీవిని గౌరవమునుజూచి సంతసించెను. అజితుని ప్రతాపము ధైర్యముఁజూచి రాణా మెచ్చెను. ఈమెప్పులవలన గలిగిన లాభమేమన బికేటా గ్రామమునుగూర్చి వివాద పడగూడదని వారు కృతనిశ్చయులై మైత్రిమెఱయ బూందీయడవులలో వసంతకాలపు వేట కలిసి సలుపు నట్లొడంబడి తమపట్టణములకుఁ బోయిరి. బూందీసంస్థానమున నున్న యడవులలో నందతగుట్టలని కొన్ని చిన్నకొండలుగలవు. అక్కడ వేటాడుటకుఁ గావలసిన జంతువులన్నియు అనఁగా బెబ్బులి మొదలగు క్రూరజంతువులు జింక మొదలగు సాధుజంతువులు లభించును. అందుచేత రాణా యాశపడి నందతగుట్టలలో వెనుక రెండుమూఁడుసారులు తమకులమువారికిఁ బ్రాణహానికలిగిన దన్నమాట మఱచి తిరిగి యా యడవులలోనే యాగుట్టలలోనే వేటాడుటకునొప్పుకొనెను. వసంతకాలము రాఁగానే వారిరువురు వేటకు సన్నాహము సేయునప్పుడు పెద్దలు వారిని రావించిరి. వెనుకటి బూందీప్రభువగు నొకఁడా రాజ్యము విడిచి విరాగియై తీర్థయాత్రలు చేయుచు తన కుమారుని వసంత మృగయా క్రీడమాటవిని పతివ్రతాశాపము వానికి జ్ఞప్తికిఁ దెచ్చి వేటవద్దని వర్తమానమంపెను. కాని యజితుఁడు నవ్వి యంతమాత్రమునకు భయపడి వేటమాననని చెప్పెను. అక్కడ రాణాభార్య యజితునిభార్య సోదరి యగుటచే వేటతోడి యల్లురకిద్దఱకు నపాయము దెచ్చునని చెప్పి మానుమని బ్రతిమాలెను. కాని రాణా యామాట సరకుచేయఁడయ్యె.

రాణాతో మీవారులోనున్న మంత్రి సామంతులందఱు వేటఁజూడవచ్చిరి. అప్పుడు ప్రధానమంత్రి రాణాకు రావుకు నొకచోట విందుచేసెను. ప్రభువులిద్దఱు తమతమ పరివారములతోవచ్చి విందులారగించిరి. అంతవఱ కంతయు నెమ్మదిగనే జరిగెను. భోజనానంతరమున బూందీరాజు మరునాడు వేటలో గురి సరిగనుండుటకుఁ

బెందలకడ నిద్రింపఁ దనగుడారమునకుఁ బోయెను పోయి నిద్రించుచుండ నర్ధరాత్రి మున నతని గుడారమునకు నొక క్రొత్త పురుషుఁడు పోయి వానిని మేలుకొలిపెను. అతఁడు మీవారు రాణాగారి ప్రధానమంత్రియే. అర్ధరాత్రమున వచ్చి యేల నిద్ర మేలుకొలుప వలసెనని బూందీప్రభువడుగ వాఁడిట్లనియె "స్వామీ! యిది నాతప్పు గాదు. మా రాణాగారు వెనుకటి సంధిమాటలు మఱచి చికేటా గ్రామమువద్దనుండి తక్షణమే మీసేనలఁ దీసికొని యీవలకుఁ బోవలసినదని మీతో చెప్పుమనినారు. మిమ్ము నోట నుచ్చరింపరాని బండబూతులు తిట్టినారు" ఆపలుకులువిని యజితుఁడు మిక్కిలి యక్కజపడి చూడసాగెను. అందలి యథార్థమేమన రాణా నిజముగా యజితునివద్ద కట్టి రాయబారఁ బంపలేదు. రాణాయొక్క పరిపాలనము క్రూరముగ నుండుటచే నది భరింపలేక యేదో కలహము పెట్టి యుద్ధములోఁ గడతేర్చిన పక్షమునఁ దాముసుఖింపవచ్చునని మంత్రి సామంతులు యోచించి యీబూటకములు పలుకుమని ప్రధానమంత్రిని బూందీప్రభువు కడకంపిరి. ఆ మాయవాక్యములు పలికి మంత్రి తనసంకల్పము కొనసాగునని సంతసించి తననిలయమునకుఁ బోయెను. మఱునాటి యుదయమున నిద్దఱు ప్రభువులు వేటలో గలిసికొనిరి. బూందీరాజు తనయెడ రాణా కావించిన వెనుకటి ద్రోహముల నప్పటి ద్రోహములఁ దలఁచి చంబల్ నదీయొడ్డున వానిం బలిపెట్టవలయునని నిశ్చయించుకొని సమయము దొరకక నో మనోధైర్యములేక నో వేటలో నేఁజంపక యూరకుండెను. దినాంతమందు వేటముగిసినపిదప రాణా యజితునిఁ బిలిచి మందహాసముతో మాటలాడి మరునాటి యుదయమున మరల కలిసికొన వలయునని చెప్పిపంపెను. అజితుఁడు సరే యని కొన్నియడుగులు నడచి మరల వెనుకకుఁ బోయి మరల సందేహించి నడయాడఁ జొచ్చెను. అజితునకుఁ దనమాటలయర్థము తెలియలేదేమోయని రాణా విస్పష్టముగాఁ జెప్పఁదలచి "మీరింక వెళ్లవచ్చును రేపుదయము గలిసికొంద" మని పలికెను. మంచిదని యజితుఁడు మరలిపోయెను. పోయినట్లే పోయి యజితుఁడు చివాలున వెనుకకుఁ దిరిగి యరిసీమీఁదఁబడి యీటెతో వానిని వానియెక్కినగుఱ్ఱమును దూసివెళ్లునట్లుఁ బొడిచెను. క్రూరుఁడగు నజితుఁడు రాణాను దుదముట్టింపఁదలఁచి మరల ఖడ్గము నెత్త మరణము నొందుచున్న రాణా "ఛీ! యేమిపనిజేసితివయ్యా" యని పలికెను. రాణాయొక్క మంత్రి సామంతులు సేనాపతులు మహాభయావిష్టులై సూర్యబింబ ధ్వజమును బట్టుకొని బూందీ ప్రభువు జోలికిఁబోక తిరిగిజూడక చెల్లాచెదరై పరుగెత్తిరి. శిబి

రము నిర్జనమయ్యెను. రాణా మృతినొందెను. వానికళేబరముఁ గాఁచు వారుగాని జూచువారుగాని లేరైరి. ఆతఁడుదయమున వేటాడి తెరిమిన క్రూర సత్త్వములే వానిశరీరము భక్షింప వచ్చెను. రాణా తనవెంటఁ దెచ్చిన పరివార మంతలో విశ్వాసము గల దొక్క యాఁడుది యుండెను. ఆమెవాని భార్యకాదు. అది యొకయుంపుడు కత్తె ఉంపుడు కత్తె యయినను బతివ్రత ఆమెపారిపోవక రాణా యున్నకడకుఁ బోయి కొందఱిసేవకులంబిలిచి మహారాజునకు దహనము చేయుటకొకచితియైనఁ బేర్పుఁడని ప్రార్థింప వారియ్యకొని యొకచెట్టుక్రింద చితిపేర్చి శవమును దానిపైఁ బెట్టిరి. ఆకాంతయంతట నాచితిపైనెక్కి శవము నొడిలోఁ బెట్టుకొని నలుదెసల నగ్నిదరికొల్పుమని సేవకుల కాజ్ఞాపించి నిప్పంటుకొన్న తోడనే యిట్లని పలికెను. "ఓ విశాలవృక్షమా ! నే పలికెడు పలుకులువిని విన్నట్లు సంజ్ఞనైనఁ జేయుము. యీదినమున శత్రువుఁడు పూర్వవిరోధ కారణమునఁ జంపెనేని వాఁడు నిర్దోషియై సుఖించుగాక! అట్లుగాక ద్రోహబుద్ధితో నిష్కారణముగఁ జంపెనేని యాహంతకుఁడు రెండునెలలు దిరుగకుండ లోకమద్భుతమొందునట్లు దారుణమరణము నొందుగాక !" ఆవచనములు ఆమెనోట నుండి వెడలినతోడనే చెట్టునుండి యొకపెద్దకొమ్మ విఱిగిపడెను. ఆయింతి తనమాటలకు వృక్షము ప్రత్యుత్తర మిచ్చెనని సంతసించి రాణా ప్రక్కను బండుకొని యగ్నిలో మ్రగ్గెను. ఇదిజరిగిన రెండునెలలకే యజితునకు దారుణమగు కుష్ఠవ్యాధి ప్రవేశించెను. ప్రతిదినము వానియెముకలనుండి కుళ్లుమాంసము ముక్కలుముక్కలుగ దిగిపడుచువచ్చెనఁట. అదిప్రవేశించిన యల్పకాలములోనే యతఁడు మృతినొందెను. అయిన ప్రభువులిద్దఱు నడవి కలిసిపోవ మీవారుగద్దెమీఁదను బూందీగద్దెమీఁదను బాలకులిరువు రెక్కిరి. ఎక్కినదిమొదలు రెండుసంస్థానములకు నాపదలు పరంపరలుగ వచ్చెనఁట. ఈవిధముగ మాడవమారు పతివ్రతాశాపము ఫలించెనని పెద్దలుచెప్పుదురు.

కలియుగములో నీవిధముగ స్త్రీలుశాపము లిచ్చుటయు నిచ్చినట్లు సరిగా జరుగుటయు నుండునా యని కొందఱకు సందియము తోఁచవచ్చును. ఆసందియము మేమీ క్రిందివిధముగ నివారింపగలము శాపమిచ్చినంతమాత్రమున నట్టి శాపముతగిలి యెవ్వరుఁ జావరు. శపించినమాట మాత్రము నిజమైయుండవచ్చును ఏలయన దుఃఖపరవశత్వము చేత మనఃక్షోభమునొందినవారు సాధారణముగ "మాయుసురు వారికిఁ దగులకపోదు సుమీ ? వారి వంశనాశనము కాఁగలదుసుమీ" యని తరుచుగ దిట్టుచుందురు. దైవవశ

మానఁ బెట్టిన కొన్నినాళ్లకే యపకారముచేసిన మనుష్యుఁడు మృతినొందుట సంభవించెనా శాపముతగిలియే యతఁడు మృతినొందినాఁడని లోకు లనకమానరు. ఈ పతివ్రతా శాపమునట్టిది. పాణిగ్రహణ మహోత్సవమైనను ముగియకమునుపే తననిమిత్త మేర్పడిన వరుఁడు మృతినొందినకారణమున మహాదుఃఖవిహ్వలయై యారాజపుత్రిక విసుగుక నట్లు దిట్టియుండవచ్చును. అనంతరము రెండు తెగలవారికిఁగల మనస్పర్థలచేత నిరుపత్తుములన్న వీరు లాండోరుల జంపుకొనిరి చుట్టము లామెమాటయందు నమ్మికగలిగి యామెశాపముచేతనే యాచావులు సంభవించెనని తలంచిరి. అంతియేగాని వేడినీళ్లచేత నిల్లుకాలుటయు మాటలవలన మరణములు సంభవించుటయు లోకవిరుద్ధము. ఆశీర్వచనముల కాయువు వృద్ధియై శాపమువలనఁ జావులు సంభవించినయెడల లోక మిావిధముగానుండదు.

జసల్మీరు రాజుల కథలు.

జసల్మీరు సంస్థానము మారువారున కుత్తరమున నున్నది. ఇదియును చిన్న సంస్థానము. రాజస్థానపు టెడారిలోని చిన్నదేశము మిక్కిలి సారవంతమైనది. రాజస్థానమందలి తక్కిన రాజకుటుంబములన్నియు సూర్యవంశములని ప్రఖ్యాతి గాంచుచుండ జసల్మీరు రాజకుటుంబమువారు తాము చంద్రవంశస్థులమని చెప్పుదురు. చంద్రవంశములో వీరు భట్టికులములోఁ జేరినవారు. వారిరాజునకు రావను బిరుదు కలదు. ఈభట్టి వంశస్థులు చుట్టుప్రక్క దేశములలోఁ గాపురముండిన తక్షకవంశస్థులతోను వరాహావంశస్థులతోను యుద్ధములు చేయుచువచ్చిరి. తక్షకులు తక్షకుఁడను సర్పరాజు వంశస్థులఁట. వరాహులు వరాహదేవునివంశస్థులఁట. ఈతక్షకులు మొట్టమొదట మీవారులోఁ గాపురముండిరనియు వారే చిత్తూరుపట్టణము నిర్మించిరనియుఁ జెప్పుదురు.

ఎనిమిదవ శతాబ్దమందు జసల్మీరులో గొప్పయుద్ధములు జరిగెను. ఆకాలమున రావు టన్నోయను నతఁడా దేశ మేలుచుండెను. వానిశత్రువులగు వరాహులు మొగలాయిలు పటానులు మొదలగు తురకలతోఁ గలిసి వానిమీఁదికివచ్చి వానికోటను నాలుగుదినములు ముట్టడించిరి. అయిదవనాడు టన్నో కోటతలుపులు తెరిపించి భట్టివంశభూషణుఁడు శూరశిఖామణియగు తనకుమారుఁడు బీజీరావును వెంటబెట్టుకొని సేనాసమేతుఁడై శత్రువులమీఁదికి దుమికెను. పటానులు మొగలాయిలు వరాహులు రాజపుత్రుల దాడికి నిలువలేక పక్షులవలె నానాదిక్కులకుఁ బలాయితులయిరి. రాజపుత్రులు గెలుపును గైకొనుటయేగాక శత్రువుల శిబిరమంతయుఁ గొల్లగొనిరి. అది మొదలు శత్రువు లెవ్వరు టన్నోజోలికిఁ బోవవెరచిరి. అతని కోటలో విజయసేన యను దేవతయుండెను. ఆకులదేవతయే వారినిరక్షించుచు వచ్చెనని చెప్పుదురు. ఆదేవత రావు టన్నో భక్తికిమెచ్చి భూమిలోనుండిన సొమ్ముపాతును వానికిఁ జూపెనఁట. అతఁడా నిక్షేపమును ద్రవ్వి తీసుకొని సంపన్నుఁడై యొకకోటఁ గట్టించి దానికి విజయనాథమని పేరుపెట్టెను.

రావు టన్నొ యెనుబదిసంవత్సరములు పరిపాలించి మృతినొంద వానికొడుకు బిజీరావు పితురనంతరము గద్దెనెక్కెను. అతఁడు భూశవంశస్థురాలగు నొకరాజకన్యను బెండ్లియాడెను. అతని యేలుబడి చక్కగా నేయుండెను. గద్దె యెక్కిన తోడనే యతఁడు ప్రాఁతపగతురగు వరాహులను బలుకయ్యములలోఁ దరిమితరిమి కొట్టి యోడించెను. అతని ధాటికోపలేక యెట్టకేలకు వానిసంధికై ప్రార్థించిరి. బీజీరావు కుమారుఁడగు దేవరాజు వరాహరాజు కుమార్తెను బెండ్లియాడినపక్షమున నుభయవంశములు చిరక్రోధానలములను జల్లార్చుకొని శాశ్వతమైత్రి నుండవచ్చునని వరాహులభిలషించిరి. బీజీరావు వారిప్రార్థనము నంగీకరించి నిష్కళంకమైన మనస్సుతోఁ గుమారునిఁ బరివారమును దోడ్కొని వివాహమునకై వరాహుల సదనమునకుఁ బోయెను. కాని యావివాహము నెయ్యమగుటకుమారు కయ్యమయ్యెను. బీజీరావు దేవరాజు మొదలగు భట్టీవంశస్థులందఱుఁ దమ యాయుధములఁదాఁచి విందులారగించు సమయమున దురాత్ములగు వరాహు లడవి పందులవలె వియ్యాలవారిపైఁ బడి మారి మసలినట్లు సంహరించిరి. బిజీరావు నాఁడెనిమిది వందలమంది బంధువులతోఁ గలిసి దారుణ మరణము నొందెను. అంతతోఁబోక వరాహువులు ముస్తలఁ బెల్లగించినట్లుఁ బగతురఁ బెల్లగింపఁదలఁచి విజయనాటపు కోటకుంబోయి యాఁడుది మగవాఁడను భేదములేక ప్రాణముతో నున్న జంతువులనెల్ల ఖడ్గమున కెరజేసి భట్టివంశము నిర్మూల మైనదని సంతసించి స్వదేశమునకుఁ బోయిరి. కాని బీజరాజు కుమారుఁడగు దేవరాజు ప్రాణములతో నున్నాఁడని వారెఱుఁగరైరి. అతనిపెండ్లినిమిత్తము భట్టీలందఱు వరాహుల యూరికిం బోయినపుడు పుట్టినసంక్షోభములోఁ బెండ్లికుమారుఁడగు దేవరాజు మరణముఁ దప్పించుకొని యొక యోగియింట దాఁగియుండెను. ఆబాలుఁడు యోగిగృహముఁ బ్రవేశించి తనపేరు తనయూరిపేరు తిన్నఁగా జెప్పకమునుపే వీధితలుపు పగులగొట్టినట్లు చప్పుడు వినఁబడెను. భట్టి వంశస్థులలో నొకబాలుఁడు తప్పించుకొని పోయినాఁడని తెలిసి వరాహులు జాడలుతీసి వాఁడు జోగియిల్లు చేరెనని గ్రహించి వెంటఁబడిమి వాకిలుఁ దట్టిరి. జోగి వరాహ ప్రభువునకు గురువుఁబరమ పుఁడే కాని యెంతగుణుఁడైనను శరణుఁజొచ్చిన వానిని బట్టి యప్పగించుట కిష్టపడఁడయ్యె ఆలోచనము చేసినఁ గార్యము మించునని యాజోగి చప్పుచప్పున రాచబిడ్డ మెడలో

నొక జందెమువేసి తనపంక్తిని విస్తరివేసి యన్నముపెట్టి కలిసి భుజించుచుండెను. అంతలో వరాహులు తలుపు తీయించుకొని లోనికిఁబోయి గురువును వారిప్రక్క నున్న బాలునింజూచి వాఁడెవఁడో బ్రాహ్మణ శిష్యుఁడని భావించి వానినివిడిచి రాచబిడ్డను వెదకుటకు వేరొక చోటికిఁ బోయెను.

దేవరాజు కొంతకాలము యోగిమఠమునఁ బ్రచ్ఛన్నుఁడై బ్రాహ్మణవేషమునఁ నుండి పౌరుషహీనమైన యావృత్తిలో నుండుట కిష్టపడక శత్రువులు తన తండ్రికోట నిశ్శేషముగ నాశనముచేసిరో లేక తల్లిగాని తక్కిన చుట్టము లెవ్వరైనఁగాని జీవించియుండిరో లేదో తెలిసికొనఁగోరి పరితపించుచుండెను. యోగి యెక్కడికైనఁ బోవలసి వచ్చినపుడు దేవరాజునొక్కని మఠములో నుంచి పోవుచుండును. అట్లొకనాఁడు యోగి వానినేకతమ విడిచి యెక్కడికో జన దేవరా జేమియుండునో యని మఠములో నిట్టటు తిరుగుచుండ నొక ప్రాఁత యంగరక వానికగపడెను. అది పైకి దీయుటయు నందుండి చిత్రమైన యొక రసముతో నిండియుండిన యొకపాత్ర క్రిందఁబడెను. దేవరాజు రసములో నొకబొట్టు తనఖడ్గముచివర వేసెను వేసినతోడనే వాడిగల యా కత్తియొక్క మొత్తనై పదునుతప్పెను. కాని యాభాగమంతయు సువర్ణమయమయ్యెను. అదిచూచి దేవరాజు మిక్కిలి యద్భుతపడి యాయోగి దివిజుల యనుగ్రహముచేత ప్రతి వస్తువును బంగారముచేయఁగల దివ్యౌషధము సంపాదించి సిద్ధుఁడైన మహాత్ముఁడని తెలిసికొనెను. తనప్రాణములు రక్షించిన మహా యోగిసొమ్మపహరింపఁ దగునాయని గొంకుజంకులేక యారాచపట్టి ఖడ్గమును, రసపాత్రను తన బట్టచాటున నిరికించి యచ్చోటు వాసి తన యమ్మవంక చుట్టములున్న భూతాపట్టణమునకుఁ బోయెను. అక్కడకుఁ బోవునప్పటికి నదృష్టవశమున 'తనోన్నమి' గ్రామమున శత్రువుల బారిఁబడక బ్రతికివచ్చిన తల్లియే వానికన్నుల కగపడెను. ఆమె కొడుకు నానవాలుపట్టి కౌఁగిలించుకొని దీవించి కొంచెము ముప్పు దిగదుడిచి 'నాయనా! నీశత్రువులిట్లే కరిగి పోవుదురుగాక' యని పలికి యాయుప్పు నీటిలో వేసెను. ఆమె సోదరుఁడగు భూతమహారాజు సహజముగ భీరువగుటచే మేనయల్లునిరక్షింపక, వానిరాకచే ననేక కష్టములు సంభవించునని భయపడెను. దేవరాజు తన వివాహమునకు నొక

గ్రామమిమ్మని మేనమామ నడిగెను. మేనమామ యెంతో కష్టముమీఁద నొకగ్రామము వానికిచ్చెను. ఆరాజు చుట్టము లదివిని కనిం జూచి యిట్లనిరి. "ఏమి ! మేనల్లునకు గ్రామమిచ్చితివా? అతఁడు పదిబల్లెములు పోగుచేసి మొనగాఁడై చుట్టుప్రక్కలనున్న జనులం దోఁచుకొనును. వారందఱు మన ప్రాణముల కుసురుమని మనపై తిరుగఁబడుదురు" మేనమామ దేవరాజు వద్దనుండి యిచ్చిన గ్రామము మరలఁ బుచ్చుకొనెను. తోడనే దేవరాజు తలదాఁచుకొనుటకై యిల్లు కట్టుకొనుటకు కొంచెము చోటిమ్మని మేనమామను మిక్కిలి వినయమున ప్రార్థించెను. ఆప్రార్థనలచేత బ్రాణము విసుగ దేవరాజునకు మేనమామ యొక యెద్దుచర్మము పట్టినంతమేర స్థలమిచ్చెను. అంత స్వల్ప స్థలమందు గృహము కట్టుకొనుట యసాధ్యమగుటచే దేవరాజు కర్తవ్యమును గూర్చి విచారింపఁగ నతఁ డుపాయశాలియైనందున నెద్దుచర్మము సన్న పేలికలుగఁగోసి యొకదానికొకటి ముడిపెట్టి చాలభూమి నాక్రమించి యదియే యెద్దుచర్మము పట్టినంత మేర స్థలమని చెప్పెను. మేనమామ దానికి విచారపడక సమ్మతించెను. ఏలయన మేనల్లుఁడు కొలిచి పుచ్చుకొన్న స్థల మిసుక యెడారిలో నుండెను. మఱియు దేవరాజు కోటనుగాని గృహమునుగాని కట్టుకొనుటకు ధనహీనుఁడై యుండెను. అట్లుండి దేవరాజు కొంతతడ వాలోచించి వెనుక జోగివద్దనుండి దొంగిలించిన సువర్ణరసము మాట జ్ఞప్తికిఁ దెచ్చుకొని యారసము కొన్నిఁ వస్తువులపై వేయ నవి బంగారు వస్తువులయ్యెను. అవి యమ్మి యతఁడొక గొప్ప కోటఁ గట్టించెను.

అది విని మేనమామ యీర్ష్యఁజెంది యాకోట నేలతో సమముగ మట్టము చేయుమని తనభటుల కానతిచ్చి స్వయముగ దండు తీసుకొని కోటకుఁబోయెను. ఆకోటగుమ్మముకడ కతఁడు పోవునప్పటికి వానిమీఁద బాణవర్షము గురియుటకుమూరు కడుసన్మానముఁ జరిగెను. భూతరాజు తోఁబుట్టువనగా దేవరాజుతల్లి తాళము చేయి బట్టుకొని కుమారుని క్షమియింపుమని వర్తమానములంపుచు గుమ్మముకడ నిలిచెను. ఆ సమయమున నామె పలికిన పలుకు లివి. "నిలువనీడయైనను లేనపుడు నాకొడుకునకుఁ దలదాఁచుకొనుటకు స్థలమిచ్చిన మహోపకారిమీఁదికి నాబిడ్డ కయ్యమునకుఁ గాలు దువ్వఁడు. ఈకోటయు నాకుమారుని తలయుఁగూడ భూతరాజువే. [illegible]న. లోనికిఁ

బోయి నాకొడుకిచ్చు కానుక లందుకొనుఁడు" అని పలికి కొన్ని కారణములమీఁద నొక్కసారి పదిమందికంటె నెక్కువ జనమును గోటలోనికి రానియ్యకపోయెను. శత్రువులు దానికి సమ్మతించి పదుగురు చొప్పున గోటలోఁ బ్రవేశింపఁగానే దేవరాజు వారిని దుత్తునియలుగ నరికి యావల బారవేయుచు వచ్చెను అట్లు నూటయిరువది మంది మహావీరులు మృతినొందినపిదప వారు మోసము తెలిసుకొని పలాయితులైరి.

అది జరిగిన కొన్నాళ్లకు దేవరాజుకడ కొక యోగివచ్చెను ఎవని మతమునఁడే దేవరాజు మున్ను బంగారముచేయు రసము దొంగిలించెనో యా యోగియే యతఁడు. దేవరాజు వాని జూచి భయపడెను గాని యా యోగిమాత్రము వానిని దండించుటకు రాలేదు. జసల్మీరు కోట బట్టుకొనుట దేవరాజుయొక్క సంకల్పమని యెఱిఁగిన వాఁడగుటచే దానికి దోడ్పడుటకే యా యోగివచ్చెను. దేవరాజు తనసువర్ణ కరణి యపహరించిన దొంగయని యా జోగి యెఱిఁగియు వానిఁ దిట్టక నీవు నాశిష్యుఁడ వగుదువేని నీచేసిన నేరము క్షమియింతునని పలికెను ఆమాట యన్నదే చాలనని దేవరాజందు కొడంబడిరి: తోడనే జోగి యా రాజకుమారుని జరీబట్టలు విప్పించి కాషాయవస్త్రములు గట్టించి నిరాయుధునిచేసి యోగులు జాల్చు కమండలు విచ్చి బిచ్చమెత్తుమనిరి. దేవరాజు ప్రతిగృహమున కరిగి కొంతసేపు బిచ్చమెత్తిన పిదప యోగి వాని ననుగ్రహించి తనకడకు రావించి వానికి రావు బిరుదముతీసి రావుల్ బిరుదమిచ్చి భిక్షాపాత్రమునిండ వెండి బంగారము పోసి మొగమున రాజచిహ్నముగు టీకావేసి నీవు రాజవగుదువని వరమిచ్చి యది మొదలు జసల్మీరు రాజులందఱుఁ బట్టాభిషేక సమయమున సన్యాసి వేషముతో బిచ్చమెత్తెడు నాచారము నడపవలయునని శాసించి యంతర్ధానము నొందెనఁట. నాఁడు మొదలు జసల్మీరు రాజులు పట్టము కట్టుకొనునప్పుడు కాషాయవస్త్రములు కట్టుకొని యా యాచారము నడపుచు వచ్చిరి. దేవరాజు వనంతరము మున్నూరేండ్లవఱకు వాని సంతతివారు ప్రసిద్ధులుకారు. పన్నెండవ శతాబ్దమున జసూరావను నతఁడా సంస్థానమునకు ప్రభువయి యొకబ్రాహ్మణుని యుపదేశమున జసల్మీరు పట్టణము గట్టెను. ఆరాజు పిదప గద్దెయెక్కిన

రావులందఱు పేరుప్రతిష్ఠలులేనివారు. వారిలో లక్ష్మణసేనుఁ డనునతఁ డొకఁడు. అతఁడు మందమతి పరమ మూర్ఖుఁడు. ఆగా నొకనాఁడు రాత్రి నక్కలు కూయుచుండ విని యేల యవి యేడ్చుచున్నవని యడిగెనఁట. చలిబాధ కోర్వలేక యఱచుచున్నవని మంత్రి బదులుచెప్పెనఁట. అదివిని యామూర్ఖుఁడు కుట్టుపనివానిం బిలిచి నక్కలకన్నిఁటికి చొక్కాలు కుట్టుమని యాజ్ఞాపించెనఁట. మంత్రులు దొరకినన్ని నక్కలకు చొక్కాలుకుట్టించి తొడిగిరఁట. అయినను నక్క లూరకొనక మరల రాత్రులు కూయుచుండవిని రాజు దానికిఁ గారణము నక్కలకు వసియింప గృహములు లేకపోవుటయే యని తెలిసికొని మైదానములో వానికొఱకు కొన్ని యిండ్లు కట్టించెనఁట. ఆయిండ్లు మొన్న మొన్నటివఱకు నుండెను. ఈరాజుకాలమున నధికారము తయు భార్యచేతిలో నుండెను. ఆమె యమరకోట రాజుకూఁతురు. మితిమీఱిన యధికారము చేతఁదాల్చినందు కామెకు దగిన శాస్తిజరిగెను. ఆదేవి సోదరు లొకసారి జసల్మీరునకు రాఁగా రావులు వారిని జంపించి కోటగుమ్మమునకుఁ గట్టించెను.

ఆరాజు ననంతరము వానికొడుకు గద్దెయెక్కెను. కాని యతఁ డప్రయోజకుఁడగుటచే లక్ష్మణసేనుని పినతండ్రి జయత్సింహను నతఁడు రావులయ్యెను. అతని స్వభావము వేఱు. అతఁడు యుద్ధములలో ముక్కాకలదేరిన జోదు. ఆనాటి ధనుర్ధరులకెల్ల గురువు. అతనికొడుకులు మూలరాజు రత్నసింగు ననువారు తమబిడ్డలను రాజపుత్రకుమారులను విలువిద్యయందు గడునేర్పరులం జేసిరి. అదియే ముందుముందు వారికి గొప్పయుద్ధములలో సాయము చేసెను.

అలాయుద్దీనుకిల్జీ రాజస్థానము మీఁద దండెత్తి చిత్తూరు నాశనముచేసిన కథ యీవఱకే యెఱుంగుదుముకదా. జసల్మీరుప్రభువులు గూడ నీ మహాప్రళయములో బుద్ధిపూర్వకముగ లోఁబడిపోయిరి. ముల్తానుప్రభువు చక్రవర్తి యగు నలాయుద్దీనునకు గట్టవలసిన కప్పము పదునైదువందల గుఱ్ఱములమీఁదను బదునైదువందల కంచరగాడిదలమీఁదను వేసి పంపెను. ధనము దెచ్చుచున్న యాబిడార మొక ముద్దుననుండ

గా జయతీసు కొడుకులు దాని మాట విని గొప్ప సైన్యముం దోడ్కొని ధాన్యపువర్తకుల వేషములు వేసికొని యాబిడారముమీఁద బడి యా ధనముం దోఁచుకొనిరి. అది విని జయతీసు చక్రవర్తి స్వభావ మెఱిఁగిన వాఁడగుటచేఁ జాలభయపడి కోటమరమ్మతు చేయించి లోపలనున్న స్త్రీలను బిడ్డలను సురక్షితమగు తావునకు బంపి యాహధ్యులగువారి నిచ్చవచ్చిన చోటికి బోవనిచ్చి చుట్టుపక్క గ్రామములని గ్రసుష్కముగ జేసి తానును కొడుకులును మనుములు సంరక్షణకై సిద్ధమై చక్రవర్తి రాక కెదురు చూచుచుండిరి. అతని చిన్నకొడుకులు కోటవెలుపల నొక చిన్న సేనుం గూర్చుకొని ముందుగ చక్రవర్తి సేనలం దలపడ నుద్యుక్తులై యుండిరి. అలాయుద్దీను మహబూబ ఖాడు సేనాపతిని గొప్పసైన్యమిచ్చి జసల్మీరునకు బంపెను. ఆసైనికులినుప కవచములు దొడిగికొని క్రొక్కారు మబ్బులవలె భయంకరముగ నడచొచ్చిరి. జయతీసుకోట సంరక్షించు నుపాయములు చక్కగా నెఱుఁగును. ఆకోట కేఁబదియారు బురుజులుండెను. రావులాబురుజులమీఁద కోట గాపాడునిమిత్తము మూడువేల యేనూటయేఁబదిమంది సైనికుల నేర్పరచి మఱి రెండువేల సైనికులను సమయము వచ్చినప్పుడు రక్షించుటకు నిలువయుంచెను. శత్రువులు కోట ముట్టడి నారంభించిరి. ఒకవారము ముట్టడి యగునప్పటికి చక్రవర్తి సైన్యములో నేడువేలమంది కడతేరిరి. ఆముట్టడి రెండేండ్లు నడచెను. ఆకాలములో యుద్ధములు నిరంతరాయముగ జరుగుటచే నెవరు ముట్టడించువారో యెవరు ముట్టడింపఁబడువారో తెలియదయ్యె. రాజపుత్రులు కోట గోడలవెనుక నెండ వాన చొరని ప్రదేశములలోఁ దాఁగొని సరకులు స్వేచ్ఛగా దెప్పించుకొనుచు యుద్ధముచేసిరి. తురకసేన జయతీసుకొడుకులకు జడిసి శిబిరమువిడిచి పగతురపై రాఁజాలదయ్యెను. అట్లున్నను రావుల్ కొడుకులు పగతురకు సరకులను రానియ్యకైరి.

దీర్ఘయుద్ధములు జరుగునప్పు డుభయపక్ష సైనికులకుఁ దరుచుగా ప్రొద్దుపోదు అందుకు రెండుపక్షములవారుఁ దరుచుగ నాటపాటలం జరుపుచుండురు. రావుల్ కొడుకులలో నొకఁడగు రత్నసింగు బగతుఁడగు మహబూబుతో నెట్లో మైత్రిపాటించెను. ఇద్దఱు చతురంగ మాడుటలో నేర్పరులని యుండొరులకు దెలిసినప్పుడు వారి

మైత్రి మఱింత యధికమయ్యెను ప్రతిదిన మేదో కాలమేర్పఱచుకొని రాజకుమారుఁడు కోటవెడలియు నబాబు శిబిరము వెడలియుఁ గలిసికొని చతురంగ మాడుచుండుదురు. సేవకులు చతురంగపుబల్ల నొకచెట్టుక్రింద వేయ వారిరువురుఁ గడుమైత్రితోఁ జాలసేపాడుచువచ్చిరి.

ఈ కాలక్షేపము రమారమి యెనిమిదేండ్లు జరిగెను. అంతట రావుల్ జయసీ మృతినొంద జ్యేష్ఠ కుమారుఁడు మూలరాజు గద్దెయెక్కెను. నవాబు యథాపూర్వకముగ జతురంగ మాడుటకువచ్చి రాజపుత్రుల సంతోషమును గనిపెట్టి కారణమేమని యడిగెను. మూలరాజు పితృరనంతరము సింహాసన మెక్కినందున సంతోషము గలిగెనని సేవకు లుత్తరము చెప్పిరి. అదివిని నవాబు మూలరాజు పట్టాభిషేకమునకు జాల సంతసించి మేలుగోరి చెట్టుక్రిందఁ గూడి చతురంగమాడుట యింతటినుండి సంభవింపదనియు నదియే కడసారియనియు విచారపూర్వకముగాఁ జెప్పెను. దానికిఁ గారణ మేమన నల్లాయుద్దీను తన సేనాపతి పగతురతో నతిమైత్రి చేసినాఁడని విని చతురంగ మాడఁ గూడదని వర్తమానమంపెను. అందుచేత నవాబావిధమున జెప్పి మరునాడు యుద్ధములో మరల గలిసికొనవచ్చునని రత్నసింగును వేడుకొనెను. మరునాడు నవాబు చెప్పినట్లు మహమ్మదీయులు యుద్ధసన్నద్ధులైరి ఆమాట ముందే వినుటచే రాజపుత్రులుగూడ రణోన్ముఖులైరి.

అప్పుడు సంకుల సమరము జరిగెను. మహమ్మదీయులలోఁ దొమ్మిదివేలమంది మృతినొందుటచే వారిసైన్య మెట్టకేలకు పారిపోవలసివచ్చెను. చక్రవర్తియాపరాభవమును సహింపక తనసైన్యమును పెంచియు బలపరచి యుద్ధము సాగించెను. కోటలోనున్నవారికి భోజన సామగ్రులు క్రమక్రమముగ క్షీణించెను. లోనున్న రాజపుత్రుల సంఖ్యయు నంతకంతకు దిగనారెను. అంతట మూలరాజు మంత్రి సామంత సేనాపతి ప్రముఖులను బంధువులను బిలిపించి యిట్లనియె 'మనము మహాశౌర్యముతో శత్రువులపాలఁ బడకుండ తొమ్మిదేండ్లు కోటఁ గాపాడితిమి. పదార్థము లయిపోయినవి. బలము క్షీణించినది. ఇప్పుడు కర్తవ్యమేమి?'' ఆవచనములకు రాజపుత్రు లిట్లని రుత్తరము చెప్పిరి. ''కర్తవ్య మేమున్నది. మన కులాచార ప్రకారము ముందుగా నంతఃపురస్త్రీలను బరిమార్చి పిమ్మట మనము రణరంగమునఁ బ్రాణము విడుచుటయే కార్యము.''

అని కృతనిశ్చయులై వారు సన్నాహము చేసికొని మఱునా డుదయమున జూచునప్పటికిఁ జక్రవర్తి సైన్యము కానంబడలేదు. అంత గొప్పసైన్యమును జిరకాలము విదేశములలో నుంచుట కిష్టములేక చక్రవర్తి కోట ముట్టడి యేమైననుసరే తత్క్షణము బయలుదేరి రమ్మని సైన్యమున కాజ్ఞాపించెను. అందుచేత మహమ్మదీయ సైన్యము గానఁబడదయ్యె. అది చూచి రాజపుత్రులు మృత్యుముఖమునుండి బయట బడినట్లు మహానందభరితులై పరవశులై యుండిరి. ఆయుత్సాహ సమయమున వారదివఱకు చెఱపట్టిన నవాబు తమ్ముఁ డొకఁడదియే సమయమని తప్పించుకొని పారిపోయెను. పోయి జసల్మీరు కోటలోనున్న గుట్టంతయు సోదరునితోఁ జెప్పెను. ఆ గుట్టెఱిఁగి మహమ్మదీయ సేనాపతి తనసైన్యమును దీసికొని తలపెట్టిన పని సంపూర్ణము చేయుటకు మరల జసల్మీరునకు వచ్చెను. ఆ సైన్యముం జూచి మూలరాజు రత్నసింగుతో నిట్లనియె "నీవు నవాబునకుగల స్నేహమిదియేగదా! వానితమ్ముని జెఱపట్టినప్పుడే మనము సంహరించిన పక్షమున వాఁడుపోయి యున్నతో గుట్టుమట్టెల్లఁ జెప్పక యుండును గదా? మన మూరకుండుటచే నీయుపద్రవము వచ్చెను. మన మేమి చేయుదుము."

అనవుడు రత్నసిం గిట్లనియె. "ఇప్పు డొక్కటే దారియున్నది. అందువారంద ఱగ్నిప్రవేశ మగుటయు మగవారందఱు రణమున మరణమొంది వీరస్వర్గ మధిరోహించుటయుఁ గోటలోనున్న ప్రతివస్తువు నాశనము చేయుటయు."

ప్రధాన పురుషులందఱు రత్నసింగు మాటల నామోదించిరి. మూలరాజును వారికందఱు నుత్సాహము గలుగున ట్లిట్లనియె, "సరే మీరందఱు శౌర్యముగల వంశములందు బుట్టిరిగదా, మఱియు మీరాజు విషయమున మీప్రాణములైన దాఁచనివారు. మీకు లోకంబున నేవూరులు సాటిరారు. యుద్ధమున నేనుఁగులైన మి మ్మెదిరించి బ్రతికి పోలేవు. నామానరక్షణము మీచేతిలో నున్నది. మీప్రతాపమువలన జసల్మీరు వెలయుఁగాక !"

అని పలికినపిదప మూలరాజు రత్నసింగు తమతమ యంతఃపురముల కరిగి తమ నిర్ధారణమును రాణుల కెఱింగించిరి. ఆవార్తఁ విని రాణులలో నొక్కతె యిట్లనియె. "మీపనిమీఁద మీరుండుఁడు. మేమీరాత్రి పయనమై రే పుదయము స్వర్గములోఁ బ్రాంత కాఁపుల మై యుండుదము." తక్కిన రాణులు రాజపుత్రస్త్రీలు తద్విధము ననే బలికిరి.

రత్నసింగునకు మనసులో నొక్క విచారముండెను. ఆతని కిరువురు కొడుకులు గలరు. పెద్దవానిపేరు గురుసింగు రెండవవాని నామము కనూరు అందు జ్యేష్ఠుఁడు పంద్రెం డేండ్లవాఁడు. తన యనంతర మాపసిబాలు రేమగుదురో యని బెంగఁ గొని రత్నసింగు వారిని రక్షింపుమని నవాబునకు వర్తమానమంపెను. అతఁడు వాని మాటలయందు గౌరవముంచి బాలకుల నిరువుర సంరక్షించునట్లుఁ బ్రమాణము చేసి వారిం దనకడకు తోడితెచ్చుటకు నమ్మికగల యిరువుర సేవకుల నంపెను. రత్నసింగు బిడ్డలం గడసారి కౌఁగిలించుకొని యాసేవకుల కప్పగించెను. వారును జాగరూకతతో వారిని దోడ్కొనిపోయి మాబూబున కప్పగించిరి ఆమ్లేచ్ఛ సేనాపతి యాబాలకులను జూచి పగవాని బిడ్డలని వేరు భావముఁజూపక మిక్కిలి యాదరించి మంచిమాటలాడి వారి శిరస్సులమీఁద తనచేయి పెట్టెను. మహమ్మదీయులలో శిరస్సుమీఁద చేయి వేయుటరక్షించుటకుఁ బ్రమాణము చేయుట. అట్లు చేసి యాతురక పిమ్మట నిరువురు బ్రాహ్మణులం బిలిపించి యాకుమారుల వారికిఁజూపి రాజపుత్రుల గౌరవమునకుం దగిన రీతిగ వారి కన్నపానాదులు పెట్టించి విద్యాబుద్ధులు చెప్పి బాగుచేయుమని యప్ప గించెను.

అరాత్రియే కడపటిదగుటచేఁ గోటలో నున్నవారందఱు గలసిమెలసి యొట్టె టో నలుజాములుఁ గడపిరి. తెల్లవారినతోడనే ప్రాతఃకాల కృత్యములు తీర్చుకొని యీశ్వరప్రార్థన చేసి కోటలోనున్న యిరువది నాలుగు వేలన స్త్రీ లొక్కచోట

గుంపుకూడిరి, పాలుత్రాగెడు పసిబిడ్డయుఁ దలనరసిన వృద్ధయు వివాహముకాని కన్యయు పదుగురు బిడ్డలతల్లియు నా దచ్చట నేయుండెను. వేయేల: ఆఁడపురుగొక్కటియైన మిగులలేదు. కొందఱు కత్తులతోఁ బొడుచుకొని మృతినొందిరి. కొందఱు తమదేహముల నగ్నిహోత్రున కాహుతులు చేసిరి. శత్రువుని బారిఁజిక్కుట కొక్కయంగనయైన మిగులదయ్యె. స్త్రీ లిట్లగుచుండ పురుషులందఱు మేడలెక్కియుఁ గోటగోడలెక్కియు నాఘోరకృత్యములు జూచి తమభార్యలం గలిసికొను సమయము తమకుఁగూడ సమీపించుచుండెనని చాల సంతోషమొంది యాయుధములు ధరించియదివఱకు దాల్చిన రక్తవస్త్రములు గుఱ్ఱపుజీనులపైఁ బరచుకొని యొండొరులం గడసారి గౌఁగిలించుకొని వివాహమునకుఁజనినట్లు యుద్ధమునకుం జనిరి. తొమ్మిది సంవత్సరముల ముట్టడిలోను గడతేఱక యప్పటికి మిగిలిన పురుషులు మూడువేల యెనిమిదివందలు ఈ సైనికులందఱుఁ గోట తలుపులం దెరచి యొక్కమారు శత్రువులం గవిసిరి.

అప్పుడు ఘోరయుద్ధముఁ జరిగెను. రత్నసింగు సింగమువలె విజృంభించి నూటయిరువదిమంది యమీరులను దనకత్తికెరచేసి సమరమహాసముద్రమున మునిగిపోయెను. మూలరాజు తనబల్లెముతోఁ దురకల శరీరములను గ్రుచ్చిగ్రుచ్చి పొలియించెనాడు నెత్తురు వరదలై పారెననుట యతిశయోక్తిగాదు. మృత్యుదేవత తలవిరియఁబోసికొని విచ్చలవిడిగ విహరించెననుట కవిచాతుర్యముగాదు. యుద్ధము ముగిసినపిదప నవాబు మూలరాజ రత్నసింగుల కళేబరముల వెదకించి తెప్పించి కోటలోనికి బంపించి తగిన గౌరవములతో దహనములు చేయించెను. అనంతరము నవాబురత్నసింగుకొడుకులను జాగరూకతతోఁ గాపాడి వారు యుక్తవయస్కులైనపిదప రాజ్యభారము నప్పగింపఁ దలంచుచుండనంతలో నతనికి మరణము సంభవించెను. ఆ నవాబుకొడుకులు తండ్రిచేసిన ప్రతిన నెరవేర్పఁ గుమారులను ప్రేమతోఁ బెంచిరి. వారట్లు డిల్లీలోఁ బెరుగుచుండ మొగలాయీ అల్లాయుద్దీను రాజ్యముపై దండెత్తిరి. అప్పుడు రత్నసింగు కుమారుఁ డరుసింగు చక్రవర్తికి మహోపకారము గావించెను. ఆయుప

కారమునకు సంతసించి యలాయుద్దీను కృతజ్ఞుఁడై పిత్రార్జితమగు రాజ్య మాఁడుమాకు వకుఁ బట్టము కట్టియిచ్చి మున్ను తన సేనాపతియగు మాబూబు పాడుచేసిన కోటను మరల గట్టుకొనుటకు సెలవిచ్చెను. ఆగురుసింగు కొంతకాలమేలి పుత్రహీనుఁడై మృతినొంద రాజ్యము వానిజ్ఞాతులలో నొకని యధీనమయ్యెను.

రాజస్థానకథావళి.

జసల్మీరు రాజుల కథలు.

పదునైదవ శతాబ్ద ప్రారంభమునందు జసల్మీరుమండలము రాజులు మహాయుద్ధమునందుఁదగిలి యనేకులు నాశనము నొందిరి. ఈయుద్ధము వివాహముతో నారంభమై మరణముతో నంతమొందెను; జసలుమీరు సంస్థానములో పోగల్ అను పేరుగల చిన్న రాజ్యము కలదు దానిని రాణింగదేవరావు పాలించుచుండెను. అతని కొడుకు సాధు వనువాఁడు మేటివిలుకాఁడై చండశాసనుఁడని ప్రసిద్ధిఁజెందెను అతని పేరు విన్న రాజస్థానమందలి మహావీరులు చండుఁడు మొదలయినవారు సయితము గడగడ వడంకుచు వచ్చిరి. ఇతరసంస్థానములం ద్రోపుడు చేయుటలో నందివేసిన చేయి యని పేరు వడిన హర్బశంకరుఁడు సయితము సాధువు ముందర ఱవిటీ ముందర దీపమని చెప్పవచ్చును. ఒకనాడు సాధువు స్వబలముతో నొక దండయాత్ర చేసి వచ్చుచుండ మధ్యమార్గమున మోహిలువంశస్థులకు దొరయగు మాణిక్యరావు వానిం జూచి తన కోటకుం బిలిచెను. సాధువు దూరమాలోచింపక పిలిచినతోడనే వాని కోటకుఁబోయి యతిథియయ్యెను. దేశమునంతను గడగడ వడకించుచున్న యమ్మహాశూరుని గన్నులార చూడవలయునని కోటలోనివారందఱుబలాట పడిరి. రాజబంధువులు సేవకులు నెపమేదో గల్పించుకొని తప్పక వానిం జూచి పోయిరి.

మాణిక్యరావు పుత్రికయగు కురందేవి తక్కినవారివలెనే వానిం జూడ నభిలషించి తెరలమాటునుండి పలుమారు వానిం దొంగితొంగి చూచి వానిని మోహించెను రాత్రి భోజనానంతరమున మిక్కిలి యవసరమయిన పనిమీఁద మాటలాడవలసియున్నదని కురందేవి మాణిక్యరావు నంతఃపురమునకు రమ్మని వర్తమాన మంపెను. అంతయవసరమగు పని యేమి యని యోచింపుచు మాణిక్యరావు పుత్రికాంతఃపురమునకుఁ బోవ నాబాలిక తాను సాధువును దప్ప మఱియొక పురుషుని వివాహమాడుట లేదని యొట్టు పెట్టుకొని సత్వరము పెండ్లిచేయుమని తండ్రిం బ్రార్థించెను మాణిక్యరావు కూఁతురు పలుకులు విని విస్మితుఁడై "అమ్మా! ఈవఱకే నిన్ను మండూరు నాగూరుసంస్థానముల ప్రభువగు చండు   కుకును పెండ్లి చేయఁదలఁచి ప్రధానము చేసితిని: ఇప్పుడు మరల నిట్లు చేయుట న్యాయమా? కావున నీ పంతము విడువు" మని బతిమాలుకొనెను   తబతిమాలుకొన్నను కురందేవి తనమాట   ఎవ్వరి కేమికష్టములు

వచ్చునో యని విచారింపక పట్టినపట్టు విడువదయ్యె. కూఁతు రట్లు చేసినను లోకవ్యవహారవేత్తయగు సాధు వా వార్త విన్నప్పుడు తనను సాయము చేయకపోవఁ డనుకొని మాణిక్యరావు కురందేవి ప్రతిజ్ఞ సాధువున కెఱింగించెను.

రాజకన్య మోహపరవశయై వివాహార్థముపురుషుని వరించినప్పుడు రాజపుత్రుఁడా బాలికమాటం ద్రోసిపుచ్చఁగూడదని రాజపుత్రులలో నొక నియమము గలదు. అందుచే వృద్ధాచారము దాటఁగూడదని సాధువు మాణిక్యరావు తన్నెంత నిరుత్సాహపరచినను బీరువోక కురుందేవిని వివాహమాడక మాననని చెప్పెను. మాణిక్యరావు దయాళువు శాంతశీలుఁడు నగుటచేఁగుమార్తె పంతమే చెల్లనిచ్చి కులాచారప్రకారము కొబ్బరికాయ పసపుకుంకుమ పోగల్లునకుఁ బంపి ప్రధానముచేసి వివాహముహూర్త మేర్పరచెను సాధువు బంధు మిత్ర పరివారముతోఁ బాణిగ్రహణ నిమిత్తము మాణిక్యరావుకోటకుఁ బోయెను. కురందేవి యంతకుమున్న రహతూరు వంశస్థుఁడు చండునికొడుకు నగు నిరంకుశులునకు వాగ్దత్తము సేయఁబడినది. ఇరంకుశలుఁడు మున్ను తనకుఁ బ్రధానముచేయఁబడిన యొకకన్య యొకద్రోపుడుకాని యాధీనముగుచుండెనని విని పెచ్చుపెరిగిన యీసున నూరకుండజాలక యా కొత్త పెండ్లికొడుకు ద్రొన్నెత్తురు చూచితీరవలయునని శపథము చేసి సహాయార్థము బంధువుల ననేకుల బిలిచి బయలు దేరెను. నాలుగు వేలమంది రహతూరులు వానికి బాసటయై నిలిచిరి. కొల్లగాంద్రకు గురువగు హర్బశంకరుఁడుగూడ తనగుంపులతో వానికిందోడునూపెను ఈసైన్యమునకు మెహరాజను నతఁడు నాయకుఁడై నడిపించెను. ఈమెహరాజు కొడుకులలో నొకనిని బూర్వము సాధువు చంపిన కతమున వారి కిరువురకుండిన పాతఁపగ దీర్చుకొనుటకై యీ ప్రభువు బయలుదేరెను.

వివాహము సుఖముగా జరిగెను. ఆమహోత్సవానంతరమున సాధువు భార్యాసమేతుఁడై స్వదేశమునకుఁబోవ సమకట్ట మాణిక్యరావు కూఁతునకు నిజముగా నప్సరసలవంటి పదముగ్గురు పరిచారికలను వెండి బంగారు వస్తువులను వాహనంబులను జాల నరణమిచ్చి ప్రయాణము నిరపాయముగ నుండుటకు వెంట గొంతసైన్యముం దీసికొని పోవుట మంచిదని “ నాయనా నీ సెల వైనపక్షమున నా [illegible] వేలు సైనికుల నీ వెంటఁ బంపెద. దీని కాదంబడు”మని బతిమాలెను. వ్యాప్తి [illegible] ” యల్లుఁడు నవ్వి “ నాతో నేడువందలమంది భటులు వచ్చినారు. వారుండగ మఱి వ్వరు నక్కర

లేదని నిర్లక్ష్యముగ నుత్తర మిచ్చి మామగారి ప్రార్థనముమీఁద తన బావమఱదులలో నొకనిని సైనికుల నేఁబదిమందిని వెంటఁ గొనిపోవుటకు సమ్మతించెను.

ఆ కైరంక్లివా రట్లు బయలుదేరి నిరపాయముగఁ గొంత దవ్వరిగి యన్నపానాదులకు ననుకూలముగనున్న యొకతావున విడిసి యాపూట నట గడపఁదలఁచిరి. సాధువు బంధువులలో జయతింగుఁడను వాఁ డొకఁ డుండెను అతఁడు సైనికుల కోలాహలములేనిచోట సుఖముగ నిద్రింపవలయునని బసచేసిన తావునకు గొంతదూరమునఁ గుఱ్ఱపుజీను నేల పరచుకొని కత్తిమ భుజమునకుఁ జుట్టబెట్టుకొని పండుకొనెను అతని గుఱ్ఱము తెల్లనికాళ్ళు మొగమున తెల్లని మచ్చ మొదలగు కళ్యాణలక్షణములుఁగల యుత్తమజాతి తురంగము ఆహారము మేఁత మేఁయక నిద్రించుచున్న యజమానుని సంరక్షణమే ప్రధానముగఁ జేసికొని నలుగడలం బరికింపఁ జొచ్చెను. అంతలో గుఱ్ఱముల డెక్కల చప్పుడులు వినంబడెను వెంటనే కొంతసేన గానఁబడెను. ఆ సైనికుల మొగములు మున్ను గుఱ్ఱ మెప్పుడు జూడని క్రొత్తవి. అందుచే నాయశ్వము యజమానున కేదో యుపాయము మూఁడనున్నదని గ్రహించి వానిం గాళ్ళతోఁ ద్రొక్కసాగెను. ఊరక త్రొక్కుచున్నదనుకొని జయతింగుఁడు "ధవళపాది! నన్ను నిద్రపోనిమ్ము త్రొక్కకు" మని బద్ధకముతో బలికి కాళ్ళవలకు త్రోసివేసెను. త్రోసినను గుఱ్ఱమూరకొనక మాటిమాటికి మరల ద్రొక్కుటచే జయుతింగు డేదో యపాయమున్నదనుకొని తక్షణమే లేచి నలుదెసలఁ జూచెను. చూచునప్పటికి రవుతువారులు వానిం జుట్టుముట్టిరి.

మహారాజా జయతింగు నడివఱ కెత్తఁగియుండుటచే నిరంకుశవలునకు వానిం జూపెను. ఇరంకుశవలుఁడు తన రవుతువారు భటులలో నొకనిని బిలిచి "మాలో నెవరితో సైనద్వంద్వయుద్ధమునకు రమ్మని జయతింగుని బిలువుమని పంపెను. ఆభటుఁడు పోయి ద్వంద్వయుద్ధమునకు రమ్మని బిలువ జయతింగుఁడు "వచ్చుటకు నాకు భయము లేదు. కాని యిప్పుడు రాఁజాలను. నా నల్లమందు మద్ద తయిపోయినది. మహారాజు వద్దనుండిగాని యిరంకుశవలుని కడనుండిగాని యొక మోతాదు నాకుఁ దెచ్చిపెట్టి యుంచుక సేపు మరల నిద్రింపనిత్తువేని యుద్ధమునకు సిద్ధమయ్యెద" నని చెప్పెను ఆ భటుఁడుపోయి యఱ... గింప మహారాజు కావలసిన నల్లమందుమద్దతు వానికంపెను. అదిచేకొ... జయతిం... సాళమంటునట్లు పీల్చి మరల గాఢముగ నిద్రించి మెలకువ వచ్చి... దప ...మున కభిముఖుఁడై ... నెక్కి గుఱ్ఱమున

నుత్సాహకరములగు పలుకులు పలుకుచు వెడలెను.

అతఁడు కొంతదవ్వు నగునప్పటికి శత్రుబలమునుండి యొక జోదు వానిమీఁది కురికెను. గుఱ్ఱము జోదుకలిసి వానిని తత్క్షణమే కడతేర్చిరి. నెత్తురు కన్పట్టఁబడుటయు జయతుంగుఁడు పులివలె భయంకరుఁడై శత్రుమండలమధ్యమున దుమికెను. ఇరంకువలుఁడు మహారాజు సంకులయుద్ధమున కొప్పుకొనక తమ పక్షము నుండి యొకవీరుఁడు శత్రుపక్షము నుండి యొక వీరుఁడు గలిసి వేరు వేరుగ యుద్ధములు సేయవలయునని యేర్పరచిరి. ఆనియమమున కొడంబడి రెండు సైన్యములు దారుణముగ బోరెను. ఇరంకువలుని బలములో నాలువందల మంది మృతినొందిరి. సాధువు సేనలో రమారమి నాలుగు వందలు గడతేరిరి. అట్లు జరుగుచున్న యాకలహమును గలహాకారణురాలగు కురుందేవి తెరచాటునుండి చూచి యానందించుచుండెను. అప్పుడు సాధువు గుఱ్ఱమెక్కి శత్రుబలముం జొరబడి ద్వంద్వయుద్ధమునకువచ్చిన యిద్దఱు మహావీరులను జంపి తన శిబిరమునకుం బోయి భార్యమెప్పునందెను. శత్రువులు వాని జయమున కోర్వక మరల డీకొనుటయు నతఁడు తన శరీరమునిండ దగిలిన గాయములంబట్టి యటమీఁద జయము నొందుట దుస్సాధ్యమని మరణోన్ముఖుఁడై రణమునకుఁబోవ సమకట్టెను. అప్పుడు క్రొత్తదంపతులు కడసారి దృఢాలింగనము చేసికొనిరి. కురుందేవి మూఁడునాళ్ళు కాఁపురము చేసిన క్రొత్తపెండ్లికూఁతురయ్యు భర్త నుత్సాహము కలుగుట కిట్లనియె. “నేను మీవీరకర్మమును గనిపెట్టుచునే యుండెదను రణమునుండి మీరు మరల రానియెడల నేనే మీకడకు సత్వరము వచ్చెదను.”

సాధువు నిర్విచారముగ రణరంగమునకుఁ బోయి ద్వంద్వయుద్ధమున కిరంకువలుని బిలిచెను. అతఁడు తక్షణమే వచ్చి వాని నెదుర్కొనెను. తళతళమని కత్తులు మెరయ నిరువురు నొండొరులం దాకిరి. సాధువు తన యెదిరి నొడిసిపట్టి నొక్కయూపున నేలం గూలవేసె. ఇరంకువలుఁడు నేలఁగూలుచు సాధువుం బట్టుకొని తలపై నొక్క దెబ్బఁ గొట్టెను. ఆదెబ్బతో సాధువక్కడనే మృతి నొందెను. ఇరంకువలుఁ డప్పటికి ప్రాణముతో నుండుటచే సేవకులు వానిని శిబిరమునకుం గొంపోయిరి. ఆయుభయవీరు లట్లు పరస్పరఖడ్గహతులఁ ద్రెళ్ళుటగని సైనికులు యుద్ధమును మానిరి.

కురుందేవి భర్తృమరణమును విని శోకింపక [illegible] ప్రాణేశ్వరుఁడు పడియున్నచోటనే చితిఁ బేర్[illegible]నానతిచ్చెను. సేవకులం [illegible] ములం బేర్చి

చమురు వోసి సాధువు కళేబర మందు బెట్టిరి. అంతట కురందేవి చితిఁజేరి యొకఖడ్గమును దెప్పించి దానినిఁ గుడిచేతితోఁ బట్టుకొని తన యెడమచేయి తెగవేసికొని పరిచారకులం బిలిచి " ఓసీ! యీభుజము పోగల్లునకు గొంపోయి నా ప్రాణేశ్వరుని తండ్రిగారికిం జూపి మీకోడ లిట్టిదిసుడీయని చెప్పు"డని యాజ్ఞాపించి రెండవచేతితో మగని తన యొడిలోనం బెట్టుకొని యంతతో నిలువక పరిచారిక నొకర్తు బిలిచి "ఓసీ! నాకుడిచేయి ఖండించి దానిమీఁద నున్న నా పెండ్లినాటి నగలను మా తండ్రి యాస్థానములోనున్న చారణున కిచ్చివేయుఁ"డని యాన తిచ్చెను. పరిచారిక యజమానురాలు చెప్పినట్లు చేసెను. అంతట నాయింతికాంతునితోఁ గలిసి యగ్నిదేవున కాహుతి యయ్యె.

ఇరింకువలుఁడు గాయములతో గొన్నినాళ్లు బాధపడి యెట్టకేలకు మృతినొందెను వీరుల కిరువురకు నంతము గలిగెఁను కలహముల కంతము గలుగదయ్యె. కుమారులు. మృతి నొందిన వార్తలు విని వారితండ్రులు కలహము వకు డీకొనిరి సాధువు తండ్రి యగు రాణింగదేవు రావు పుత్రుని మరణవార్త విని కోడలు పంపిన హస్తమునుజూచి శత్రువులపై బగదీర్చికొన వలయునని చుట్టములనెల్ల బిలిపించి మూకలం గూర్చుకొని బంటులుదేరి వెనుకటి యుద్ధములోఁ బ్రధానముగ బనిచేసిన హార్బ్యాసంఖ్లా యను నాతని దాకెను సంఖ్లాకు మిక్కిలి యపాయ కరమగు గాయము తగిలెను వానిసైనికులు మూఁడు వందల యేబది మందిలో నిరువది యైదుగురు మాత్రమే జీవించి పారిపోయిరి. రాణింగదేవుఁడు పగతు రంగసిదీరజంపి దొరకిన సొత్తెల్ల దోఁచుకొని జయప్రాప్తికి జాల సంతసించి హాయిగా మరల దన కోటకుం బోవుచుండెను అంతలో నెక్కడ నుండియో యిరంకువలుని తండ్రియు మండూరు సంస్థాన ప్రభువునగు చందుఁడు ప్రచండ కోపముతో వాని కడ్డమువోయి తాకెను. అప్పుడు చాలసేపు సందడి కయ్యమాయ్యెను. రాణాంగదేవుఁడు తన యనుచరులం గలిసి యుద్ధభూమిం బడియె. చందుఁడు జయశీలుఁడై శత్రుసంహారముఁ జేయ గలిగినందుకు మిక్కిలి సంతసించి మండూరునకుఁ బోయెను.

వైరమప్పటికి నంత మొందలేదు. రాణింగదేవుని పుత్రులగు మిహిరుఁడు టన్నుఁడు గలహాగ్నిని మరల రవులుకొల్పి సమకట్టిరి. కాని పోగల్లు సంస్థానము మిక్కిలి చిన్నదగుటచే బలవంతులు ధనవంతులు నగు మండూరురాజుల ధాటికాగలేదని వారు తెలిసికొనిరి. కొత్తపెండ్లికొడుకగు సోదరుని సోదరానంతరమున జనకుని వధియించిన చందుని జెండాడక విడుచుట కిష్టములేదు. చాలని పౌరుషములకుఁబోయి సంస్థానము దిబ్బచేయుట కంతక [illegible] లేదు. నెల్లైన పితృపరాభవము మాన్పుకొనవలయునని కృతనిశ్చయులై, [illegible] తమకు పోగల్లుసంస్థానమునంగల హక్కులన్నియు వదలుకొని క[illegible] బోయిరి. [illegible]చక్రవర్తియగు [illegible]కిజరుఖానును జూచి స్వయుతము[illegible]లై పగతుఁడగు చందునిమీఁ[illegible]ండెత్తి పోవుటకు

సేన నిమ్మని వాని నాశ్రయించిరి. చక్రవర్తి కొంత సేన నిచ్చెను. ఆబలమును గూర్చుకొని వారు చందునిమీఁది కరుగుచుండ జసల్మీరు రాజాయొక్క మూఁడవ కొడుకగు కేలన్ వారికిం దోడునంపెను. కేలన్ కు మొదటినుండి పోగల్లు సంస్థాన ప్రభువులమీఁద నిష్టమగుటచే నతఁడు వారిం గలిసి శత్రుసాధనము కేవలము శౌర్యముచేతనే గాక మాయోపాయముచేతఁ గూడ చేయవలయునని యున్ననను మిహిరునకుఁ గూడ నుపదేశించెను. పగ తీర్చుకొనుటకై తురకలయిన యా రాజకుమారు లిద్దరు వాని యుపదేశము విని యతని చెప్పినట్లు నడువ నొడంబడిరి

అప్పుడు కేలన్ ముందు మాయోపాయమే ప్రయోగింపదలఁచి చందునకు వినయముతో నొక జాబు వ్రాసెను. ఆజాబులోని విషయము లివి "మన రెండు సంస్థానములకు గల నిరంతరవైరము నాకు మిక్కిలి సంతాపము గలిగించుచున్నది. మనము సంధి చేసికొని సమ్మతిగ నుండఁగూడదా? మన దండయాత్రల మూలమున సరిహద్దులలో నున్న జనులు వేగిపోవుచున్నారు. సంధికి నేనే ప్రథమ ప్రయత్నము చేసెదను. నా కూఁతురును నీకిచ్చి వివాహము చేసెదను. రాజపుత్రులకు లాచారప్రకారము నీవు మాయింటికి వచ్చి కన్యను పాణిగ్రహణము చేయవలసినదే; కాని నాగృహమునకు వచ్చుటకు నీమనసులో ననుమాన ముండవచ్చుఁ గనుక నాచార విరుద్ధమయినను సరే నాపుత్రికను వివాహము నిమిత్తము మీయింటికే పంపెదను."

ఆలేఖలోనున్న విషయములు చందునకు మిక్కిలి గౌరవము కలిగించునవియు ఖేలనుకు మానహాని కలిగించునవియునై యుండెను. రాజపుత్రుఁడైనవాఁ డెవ్వఁ డొడంబడని యంతనైచ్యమునకు కేలన్ సమ్మతించుటచేఁ జందుఁడు వానిని నమ్మి వివాహమున కంగీకరించెను. వివాహము నాగూరులో జరుగుట కేర్పడెను. కేలన్ తనకుమార్తెం దీసికొని బయలుదేరి వచ్చెను. చందుఁడు చుట్టములను నెచ్చెలులను స్వల్పపరివారమును వెంటబెట్టుకొని కోటవిడిచి పెండ్లివారి నెదుర్కొనుటకు కొంతదూర మరిగెను. పెండ్లికూఁతురువారి పక్షమున మునుముందు చిన్న గుఱ్ఱపుదళము బరువుతో నుండిన కొన్ని యొంటెలు వచ్చెను. దానివెనుక తలుపులు మూసిన రథము లేబది వచ్చెను. ఆ యేబదిరథములచుట్టు గొంత రక్షకసైన్యముండెను. పెండ్లివారు వచ్చిన రాకఁ జూడ జందునకు లోలోపల ననుమానము తట్టెను. సారె కావిళ్లుగాని వెండి మంచములు గాని బంగారు నగలుకాని వానికండ్ల కగపడలేదు. గుఱ్ఱపుదళము కొంచెము సన్నాహము చేయ నారంభించెను. అదిచూచి చందుఁడు వెనుకకు మరలవలసినదని స్వజనమున కాజ్ఞయిచ్చెను. కాని యాజాగ్రత్త లాభకారి కాలేదు.

ఏబది రథములనుండి మహాధీరులనేకులు గు[illegible] వేలకుఱికి కత్తులు
దూసి చందునిమీఁద బడిరి. దానితో [illegible] క ప్రక్కనుండి
వానిం దాకెను. చందుఁడు [illegible] పోటులురి [illegible] దుటనే స్మృతి
నొందెను, చం[illegible] విశ్వాసులగు రహతూరులు [illegible] యచుండ పగతు

రగు తురకలు రాజపుత్రులుగూడ వానితో గలిసి కోటలో ప్రవేశించిరి. ఢిల్లీనుండి వచ్చిన తురకలు పట్టణమంతయు దోచుకొన నారంభించిరి కొండొకసేపు వారు కొల్ల గొనినపిదప రెండు దెసలనున్న రాజపుత్రులు తమ పూర్వ వైరవములు విడిచి యొండొరులం గలిసికొని మన మిందరము జీవించియుండగా మనయెదుట మహమ్మదీయులు రాజపుత్ర పట్టణము దోచుకొందురా ? మనకిప్పుడు విరోధము లుండవలసిన పనిలేదు. రెండువైపుల దండ్రిగొడులు మృతినొందినారు రెండుకుటుంబములు గౌరవములు నిలబెట్టుకొన్నవి. కావున యికముందు మైత్రిగలిగి యుందమని యభిమాన పరవశులై యాదోపిడు మాన్పదలచి ఇద్దఱకు సామాన్య శత్రువగు తురకను దుంప తెంప నిశ్చయించిరి అట్లు నిశ్చయించుకొని రహతూరులు భట్టీలు గలిసి తురకలమీద బడి దొరకినవారిని తుత్తునియలుగ ఖండించి తోపిడుధనము మరల దోచుకొని సంతుష్ట హృదయులై తమతమ తావులకుం బోయిరి. ఈ యుద్ధమున మిక్కిలి నష్టపడినవారు రాణాంగదేవుని పుత్రులు. స్వమతమువిడిచి బుద్ధిపూర్వకముగ తురకలై వారు కులభ్రష్టులయిరి. చక్రవర్తి యిచ్చిన సైన్యము గోలుపోయిరి. మాయోపాయ విశారదుడగు కేలను పోగల్లునకు బోయి వారి రాజ్య మాక్రమించు కొనియె.

కేలను కొడుకు చాచకదేవుడను వాడు పితురనంతరమున గద్దెయెక్కెను. అతడు తండ్రికన్న నేర్పరి. అతడు దుండగుడై చుట్టుప్రక్కల దేశములను బలుమారు కొల్లగొని యొకసారి సేనలతో పంజాబుదేశమున కరిగెను. అప్పు డతని కొక దారుణరోగము సంభవించె. మంత్రములుగాని మందులుకాని పనిచేయనందున మరణము సిద్ధమయినదని యతడెఱింగెను రోగపీడితుడై పాన్పుమీద బండుకొని కుళ్లి చచ్చుట రాజపుత్రున కవమానకరమని యభిప్రాయపడి యట్టిచావు చచ్చుట కిష్టము లేక యెవ్వరైన నప్పుడు తనతో యుద్ధమునకు వచ్చినపక్షమున సమరమున గత్తిపోటుతిని మేను చాలింపవలయునని యతడభిలాష మొందెను. చాచకదేవుడు యుద్ధములయందు గడితేరిన పోటుమానిసి. అతని యెదుట నిలిచి యాకాలపు వాడెవడు యుద్ధము సేయలేక యుండెను. అందుచే వానిపోరుట కెవ్వరు దొరకరైరి.

అతనికి పూర్వకాలపు శత్రు వొకడుకలడు. ఆ శత్రువు ముల్తానురాజు. చాచకదేవుడు వానిని రెండుసారులు గొప్పయుద్ధములలో నోడించి చాల నవమానపరిచెను అతనికి వీని పేరు గర్భనిర్భేదకమై యుండెను. చాచకదేవుడు ఖడ్గమరణముచే బడవలయునని యుబలాట పడి యతినీచమై రాజపుత్రప్రతిష్ఠకుం దగని మంచపుమరణము దనకు దప్పించి ఖడ్గమరణ మిప్పింపవలయునని బ్రతిమాలుచు దన ప్రాతపగతుండగు ముల్తానురాజు [illegible] వంపెను. ముల్తానురాజుపేరు కాలుషుడు. కాలుషుడా వర్తమ [illegible] స్నేహ మొంగరియుత్తో ముల్తానుపట్టణము మూడవసారి పట్టుకొ [illegible] గుని సందేహించెను. ఆవార్త దె [illegible] చ్చిన మాత [illegible] నిన్న ద్రోహము

చేయుదలంచుకొనలేవని నేను ప్రమాణముచేసి చెప్పెదను. అతఁడు నీ చేత గౌరవస్థైర్యాన మరణము నొందవలయునని కోరుచున్నాడు. అయన అయిదువందల సైనికులకంటె నెక్కువ జనమును దీసికొనిరాడు" అనవుడు ముల్తానురాజు ప్రాంతపగతుని గూర్చి జాలినొంది వాని యిష్టప్రకారము యుద్ధమునకుఁ బోవుట కొడంబడెను. చాచకదేవుఁడా పలుకులు విని సంతసించి లోకవ్యవహారోన్ముఖుఁడై భార్యలవద్ద సెలవు గైకొని యాస్తి కొడుకులకు సమానముగ బంచిపెట్టి యన్నిచింతలమాని స్వల్పసైన్యముతో బయలుదేరి యుద్ధమునకుఁ బోయెను. ముల్తానురాజు గూడ మాటదప్పక వానిని నెదుర్కొన బోయెను. అప్పుడు చాచకదేవుఁడు స్నానము చేసి సంధ్య వార్చి భగవంతునిఁ బ్రార్థించి దానములు చేసి కత్తికిఁ బూజచేసి పాదవభ్యాసము లేక యుద్ధమునకుఁ బోయెను. రెండుగంటలసేపు సంకుల సమరము జరిగెను. ఇరువంకల జాలమంది సైనికులు మృతినొందిరి. చాచకదేవుఁడు ముల్తానురాజుచేత ఖడ్గమరణము నొంది తన యభీష్టము నెరవేర్చుకొనియె.

కాలుషుఁడు తన్ను యాచించిన పగతునికి గడపటి కోరిక దీర్చి స్వస్థచిత్తుండై గృహమునకుఁ బోయెను. చాచకదేవునకు జ్యేష్ఠభ్రాత యొకఁడుండెను వానిపేరు కుంభుఁడు. అతఁడు పిచ్చివాఁడగుటచే తండ్రి వానియాస్తి వానికి బంచిపెట్టక తక్కినసోదరులకిచ్చెను. ఆపిచ్చివాఁడు తన తమ్ముని మరణము వినినతోడనే తన చిన్నతమ్ముడగు వీరశీలుని కడకుఁబోయి చాచకదేవునిం జంపినందుకు ముల్తానురాజుమీఁద బగదీర్చుకొనబోవ గోరెను. పిచ్చివాని మాటకడ్డము చెప్పుట యపాయము తెచ్చుకొనుటనుచు వీరశీలుఁడు దానికి సమ్మతించెను. కుంభుఁ డొక్క సేవకుని వెంట బెట్టుకొని ముల్తాను సైన్యముపోయినదారినే పోయెను. అప్పటికి ముల్తానురాజు స్వనగరము జేరలేదు. ఆరాజు సైన్యముతో నొక కోటలో దిగెను. ఆ కోటకు పదకొండు గజముల వెడల్పుగల కందకము చుట్టు నుండెను. కుంభుఁడా కోటవద్దకుబోయి గుఱ్ఱమును తరటిచేసి పదకొండుగజముల కందకము దాటించెను. సేవకుఁ డీవలిప్రక్కనె యుండెను. అట్లు కందకము దాటి కుంభుఁడు ముల్తానురాజు పండుకొన్న గుడారమునకుఁబోయి యొక గడియలో దిరిగి యీవలకు వచ్చి మరల గుఱ్ఱముచేత కందకము దాటించి సేవకుని కలిసికొని యింటికి బయలుదేరెను. వీరశీలుఁడు తక్కిన రాజబంధువులంగూడి కొలువున్న సమయమున కుంభుఁడు మిక్కిలి యలసి వగర్చుచు వాని ముందర నిలిచి యొక మనుష్యుని తల వారి యెదుట పడవేసెను. అందఱు వానింబోల్చిచూచి యది ముల్తానురాజగు కాలుషుని తలయే యని గుర్తించిరి.